

148335

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN
KALKINMASINDA TEMEL UYUM POLİTİKALARI**

DOKTORA TEZİ
Hızır TUTAN

Enstitü Anabilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cihangir AKIN

EYLÜL 2003

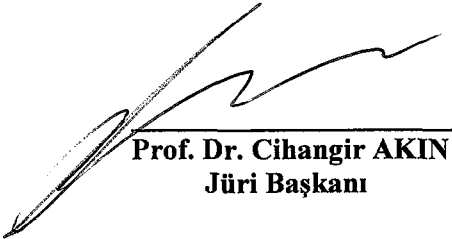
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

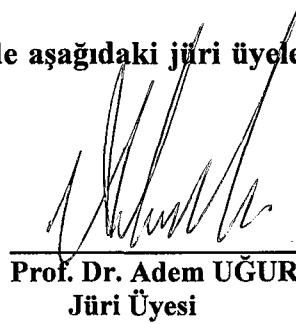
KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'NİN KALKINMASINDA TEMEL UYUM
POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ
Hızır TUTAN

Enstitü Ana Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE END. İLİŞKİLERİ
Enstitü Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE END. İLİŞKİLERİ

Bu tez 01/10/2003 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Oybirligi/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cihangir AKIN
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Adem UĞUR
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Sedat MURAT
Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VI
TABLOLAR	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
ÖZET	XI
SUMMARY	XII
GİRİŞ	1
1. KÜRESELLEŞME'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	4
1.1. Küreselleşmenin Tanımı ve Kapsamı	4
1.2. Küreselleşmenin Felsefi Temelleri	7
1.3. Küreselleşmenin Toplumsal Hayata Etkisi	7
1.4. Küreselleşme Sürecinin Gelişimi	8
1.4.1. Küreselleşmenin Başlangıcı	8
1.4.2. Dünya Kapitalizminin Küreselleşme Evreleri	10
1.4.2.1. Sanayi Devrimi ve Sanayi Toplumunun Dünya Düzeni	10
1.4.2.2. İkinci Küreselleşmeye Geçiş Dünyanın Yeni Düzeni	12
1.4.2.3. 11 Eylül Sonrası	13
1.5. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri	15
1.5.1. Teknolojik Gelişmeler	15
1.5.1.1. Merkez Ülkelerin Teknolojik Öncülüğü	15
1.5.1.2. Teknolojinin Üretime Uygulanması	18
1.5.1.3. Pazarlama Ağı	18
1.5.1.4. Patent Hakları	18
1.5.1.5. Tüketim Alışkanlığını Merkez Ülkelerin Belirlemesi	19
1.5.1.6. Haber Kaynakları	20
1.5.1.7. Sosyal Bilimler	20
1.5.1.8. Marka Oluşturma	20
1.5.2. Mal Ve Hizmet Hareketleri	21
1.5.2.1. Dünya Ticaretinin Serbestleştirilmesi Çabaları	21
1.5.2.1.1. Gatt'ın Kuruluşu ve Faaliyetleri	23

1.5.2.1.2. Gatt Ticaret Görüşmeleri	24
1.5.2.1.3. Uruguay Görüşmeleri	25
1.5.2.2. Bölgesel Bütünleşme Hareketleri	27
1.5.2.3. Emeğin Küreselleşmesi	28
1.5.3. Sermaye Hareketleri	31
1.5.3.1. Sermayenin Küreselleşmesinin Başlangıcı	33
1.5.3.2. Sermayenin Küreselleşme Biçimleri ve Koşulları	34
1.5.3.2.1. Dolaysız Yatırımlar	35
1.5.3.2.2. Portfolyö Yatırımları (Kısa Vadeli Parasal Sermaye)	40
1.5.3.3. Merkez'in Finans Gücü	46
1.5.3.4. Sermayenin Küreselleşmesinin Getirisi	48
1.5.4. Uluslararası Para Fonu	50
1.5.4.1. Uluslararası Para Fonunun Kuruluş Amacı, Yapısı ve İşleyişi	51
1.5.4.2. İstikrar Paketleri ve Yapısal Uyum Programları	55
1.5.5. Dünya Bankası	60
1.5.5.1. Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi	60
1.5.5.2. Bankacılık Sisteminin Kuralsızlaştırılması	62
1.5.5.3. Makro-Ekonomik Reformların Toplumsal Etkileri	63
1.5.6. Çok Uluslu Şirketler	64
1.6. Küreselleşmenin Sosyo-Ekonomik Sonuçları	68
1.6.1. Yeni Bir Sömürgecilik Anlayışı	68
1.6.2. Uluslararası Eşitsizliklerin Artması	69
1.6.3. Özelleştirme ve Sanayisizleştirme	71
1.6.4. Ulus Devletlerin Sonu	72
1.6.5. Küreselleşmenin Piyasalarına Etkisi	73
1.6.5.1. İşin Örgütlenmesinde ve Niteliğinde Dönüşüm	74
1.6.5.2. Küreselleşmenin Sendikalar Harekete Etkisi	77

2. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ	79
2.1. Tarihçe	79
2.1.1. Osmanlı-Küreselleşen Kapitalizm İlişkisi	79
2.1.1.1. Ticaret Antlaşmaları	79
2.1.1.2. Tanzimat Fermanı	80
2.1.1.3. Yabancı Sermayenin Osmanlı'da Yerleşmesi	81
2.1.2. Milli Ekonomi Milli Hamle	81
2.1.3. Yabancı Sermayenin Denetimli İthalı	82
2.2. Küreselleşmenin Dinamikleri ve Türkiye Ekonomisi	83
2.2.1. Serbest Sermaye İthaline Geçiş Denemesi	83
2.2.2. Serbest Mal ve Sermaye İthaline Geçiş	84
2.2.2.1. 24 Ocak Kararları	84
2.2.2.1.1. İstikrar Programının Ana İlkeleri	86
2.2.2.1.2. İthalatta Serbestleşmenin Başlaması: 1984-89	91
2.2.2.1.3. Serbestleşme Sürecinin Başarı Göstergeleri	95
2.2.2.1.4. 4 Şubat Kararları ve 1988-89 Stagflasyon Krizi	100
2.2.3. Mal ve Sermaye Akımlarında Tam Serbestleşme	102
2.2.4. Türk Lirası'nın Konvertibilitesi	103
2.2.4.1. Akışkan Fonlara Serbestlik Tanınması	103
2.2.4.2. Toplu Sermaye Akımları	107
2.2.4.3. Mal ve Sermaye Akımlarında Orta Gelirli Ülkeler İçinde Türkiye'nin Yeri	112
2.2.4.4. Sermaye Akımları ve Uluslararası Anlaşmalar	116
2.2.5. Gatt-Uruguay Turu	118
2.2.6. Gümrük Birliği	121
2.2.7. Serbest Bölgeler	125
2.2.8. Küreselleşmenin Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Sonuçları	126
2.2.8.1. Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme	126
2.2.8.1.1. Orta Gelirli Ülkelerle Karşılaştırmalı Büyüme Göstergeleri	127
2.2.8.1.2. Küreselleşme ve Büyüme Hızı	130
2.2.8.2. Küreselleşmenin Tarım Kesimine Etkisi	133

2.2.8.3. Küreselleşmenin İstihdama Etkisi (İşsizlik)	135
2.2.8.4. Küreselleşmenin Sanayi ve Hizmet Kesimlerine Etkisi	141
2.2.8.5. Küreselleşmenin İşgücü Verimine Etkisi	144
2.2.8.6. Küreselleşmenin Gelir Bölüşümüne Etkisi	146
2.2.8.7. Küreselleşmenin Yurtdışına Sermaye İhracına Etkisi	148
3. KÜRESELLEŞMEDE SON GELİŞMELER VE TÜRKİYENİN TEMEL POLİTİKA ARAYIŞLARI	153
3.1. Küreselleşme Gerçeği ve Ekonomik Politik Yansımalar	153
3.2. Türkiye'nin Temel Politika Arayışları	155
3.2.1. Etkin ve Demokratik Bir Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi	155
3.2.2. Bankacılık Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi	157
3.2.3. Gümrük Birliği Anlaşmasının AB Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi	159
3.2.4. Kamu Maliyesi Politikalarının Gözden Geçirilmesi	162
3.2.4.1. Vergi Reformu	162
3.2.4.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması	169
3.2.4.3. Borç Yönetimi	177
3.2.4.4. Yabancı Sermayenin Kontrolü	180
3.2.4.5. Özelleştirme	182
3.2.5. Alternatif Kaynakların Değerlendirilmesi	188
3.2.6. Teknolojik Yenilikler ve Ar-Ge Yatırımlarının Teşviki	191
3.2.7. Eğitim ve Öğretim	195
3.2.8. İstihdam Ve İşgücü Piyasalarının Yeniden Düzenlenmesi	197
3.2.8.1. İş Gücü Piyasalarının Esnekleştirilmesi	197
3.2.8.2. Tarımdaki Gizli İşsizliğin Üretime Kaydırılması	199
3.2.8.3. Genç Nüfusun Değerlendirilmesi	200
3.2.8.4. Yabancı Kaçak İşçilikle Mücadele	201
SONUÇ	203
KAYNAKLAR	213
ÖZGEÇMİŞ	221

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BDDK	: Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurulu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CİB	: Cari İşlemler Bilançosu
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EBK	: Et Balık Kurumu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
G-7	: Yediler Grubu
GAP	: Güney Anadolu Projesi
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HİA	: Hanehalkı İşgücü Anketi
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu

IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKGB	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük-Orta Boy İşletmeler
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garantisi Anlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OGÜ	: Orta Gelirli Ülke
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SAGP	: Satınalma Gücü Paritesi
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	: Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel Teknolojik Araştırmalar Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	: Dünya ticaret Örgütü
YİD	: Yap İşlet Devret

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1	: GATT Konferansları	25
Tablo 2	: G-7'de Yıllık Ortalama Kâr Hadleri	32
Tablo 3	: G-7'de Milli Gelirde Sermayenin Payı	32
Tablo 4	: Dünyanın En Büyük 500 Özel İmalat Şirketinin Merkez-İçi Dağılımı	38
Tablo 5	: Gelişmekte Olan Borsalarda Dolar Üzerinden Getiri Oranı	42
Tablo 6	: Çevre Ülke'lere Özel Dış Sermaye Girişi	43
Tablo 7	: IMF Yönetim Kurulu	53
Tablo 8	: Küresel Gelir Farklılığı	69
Tablo 9	: İşin Örgütlenmesinde Dönüşüm	75
Tablo 10	: Tarım Dışı Sektörlerde Sendika Üyeliklerindeki Ükelere Göre Değişim	77
Tablo 11	: Türkiye'de İhracat ve İthalat	87
Tablo 12	: Sektörlere Göre Büyüme Hızı	89
Tablo 13	: Dış Borç Göstergeleri	90
Tablo 14	: Dış Ticaret Açığı ve Cari İşlemler Dengesinin GSMH'ya Oranı	96
Tablo 15	: İç Borç Stokuna İlişkin Göstergeler	97
Tablo 16	: Türkiye'de Sermaye Akımları	109
Tablo 17	: Türkiye ve Orta Gelirli Ükelerde Küreselleşme Göstergeleri	113
Tablo 18	: Türkiye'nin Büyüme Göstergeleri: Alt ve Üst-OGÜ ile Karşılaştırma	129
Tablo 19	: Tarımda Büyümeye İlişkin Göstergeler	134
Tablo 20	: Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler	138
Tablo 21	: Türkiye'de ve OECD Ükelerinde İşgücü Veriminde Yıllık Ortalama Değişme	144
Tablo 22	: Gelir Katmanlarına ve Bölgelere Göre Türkiye'de Gelir Dağılımı	147
Tablo 23	: Türkiye'den Dış Dünyaya Doğrudan Yatırımlar	149
Tablo 24	: Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler	152
Tablo 25	: Türkiye-AB Dış Ticaret Göstergeleri	161
Tablo 26	: KDV Gelirleri ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı	164
Tablo 27	: Kayıtdışı Ekonominin Ükelere Göre Büyüklüğü	171
Tablo 28	: Kayıtdışı Ekonominin Nedenlerine İlişkin Bazı Göstergeler	172
Tablo 29	: Ükelere Göre Kişi Başına Vergi Yüğü	173
Tablo 30	: İşçi Ücretlerinin İşverene Getirdiği Yüğü	174
Tablo 31	: İç Borç Stoku	178

Tablo 32	: Dış Borçlar	179
Tablo 33	: Türkiye'ye Yabancı Sermaye Girişi	181
Tablo 34	: Sivil İstihdamın Sektörel Dağılımı	200

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	: Türkiye’de Sermaye Hareketleri ve Cari İşlemler Bilançosu Dengesi	110
Şekil 2	: Türkiye’de Büyüme Hızı	131
Şekil 3	: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	132

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Uyum Politikaları, Kalkınma, Türkiye Ekonomisi, İstihdam

Küreselleşme, sermayenin, paranın, emeğin, mal ve hizmetlerin ülkeler arasında dolaşımını güçleştiren engellerin azaltılması yoluyla dünya ekonomisinin bütünleşmesi sürecini ifade etmektedir.

Küreselleşmenin temel dinamiklerini 3 ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar teknolojik gelişmeler, çok uluslu şirketler ve mal, hizmet ve sermaye hareketleridir. Küreselleşme sürecine önemli katkıları nedeniyle Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kurumları da bu dinamikler arasında saymak doğru olacaktır. Küreselleşmenin gelir dağılımı, iş piyasaları, sendikal hareket, ulus-devlet, ekonomik kalkınma, üretim vb. pek çok alanda olumlu ve/veya olumsuz etkileri olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Küreselleşme, ortaya çıkardığı bazı fırsatlar yoluyla ekonomik gelişmeyi sağlamak gibi olumlu sonuçlarının yanı sıra ve belki de daha fazla oranda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçlardan en çarpıcı olanı ise ülkeler arasındaki adaletsiz gelir paylaşımına neden olmasıdır.

Türkiye'nin küreselleşme sürecine katılmasının başlangıcı Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı'nın küreselleşmesi, Merkez Ülke'lerin Osmanlı'yı sömürgeleştirmesi çalışmalarının sonucu niteliğindedir. Çünkü Osmanlı, dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecine son derece hazırlıksız yakalanmıştır. Cumhuriyet döneminin başlangıç yılları İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, ilk yıllarda ortaya konulan bazı temkinli yaklaşımlarla birlikte, genel hatları ile küreselleşmeden kopuşu simgelemektedir. 1947 yılında Bretton Woods kurumları ve BM gibi dünya ölçeğinde önemli aktörlerin faaliyete başlaması ile birlikte Türkiye yeniden küreselleşme sürecine dahil olmuştur. Yabancı sermayenin denetimli ithali, dönem içinde yerini serbest mal ve sermaye ithaline bırakmış, son 15 yıldan buyana ise tam bir serbestleşme stratejisi içine girilmiştir.

Osmanlı'nın küreselleşme akımına hazırlıksız yakalanması gibi, ne yazık ki Türkiye Cumhuriyeti de bu harekete hazırlıksız yakalanmıştır. Türkiye'nin, bu sürecin dışında kalması ise şu an için mümkün görünmemektedir. Ancak bu süreçten kârlı çıkabilmesi için acilen gerçekleştirilmesi gereken köklü değişiklikler bulunmaktadır. Bu değişimlerin başında etkin ve demokratik bir yönetim sisteminin hayata geçirilmesi gelmektedir. Türkiye bu dönüşümü başarabildiğinde, gerçekleştirilmesi gereken diğer tüm dönüşümleri de sağlayabilecektir. Yönetim sistemindeki bu dönüşüm sağlanamadığında ise gerçekleştirilecek diğer tüm reformların etkin bir şekilde uygulanabilmesi mümkün görünmemektedir.

SUMMARY

FUNDEMENTAL ADAPTATION POLITICS IN TURKEY'S DEVELOPMENT UNDER GLOBALIZATION

Keywords: Globalization, Adaptation Politics, Development, Turkey Economy, Employment

Globalization refers to the integration of the world economy by reducing the obstacles that creates difficulties against the circulation of capital, money, labor, commodities and services among countries.

We can gather the basic dynamics of the globalization under 3 main topics. These are technological developments, multi national incorporations and commodity, service and capital movements. It will also be right to count such international institutions as World Bank (WB), International Monetary Fund (IMF), World Trade rganization (WTO) among these basic dynamics because of their contribution to the globalization process. Globalization has had and stil goes on having many positive and/or negative effects in various fields as income distribution, business markets, trade union movement, nation-states, economical development, production, etc. Globalization, though has a positive result such that it provides the economical development by creating some opportunities for the same, has given birth to negative results even much more than the positive ones. The most significant one of these negative results is that it causes a none-balanced income distribution among countries.

The beginning of the Turkey's participation in the globalization goes to even the Ottoman era. The globalization of the Ottoman State was the result of the efforts of the Center States for the colonization of the Ottomans. Because the Ottoman economy was not ready for the integration with the world economy. The early years of the Republican Era until the end of the World War II symbolizes a detachment from the globalization in general despite some cautious approaches in the initial years. By 1947 when important actors like Bretton Woods institutions and United Nations began activating all around the world, Turkey again entered the globalization process. Meanwhile, the controlled importation of foreign capital left its place to free commodity and capital importation, and for the recent 15 years a complete privatization strategy has been applied.

Like that the Ottoman State was not ready for the globalization movement, unfortunately Turkey is neither ready for the same. However, it seems impossible that Turkey remains out of this process. On the other hand, there are rooted changes that Turkey should immediately realize in order to gain profit from this globalization process. Most significant one of these changes is the realization of a democratic administration system. If Turkey realizes this change, then She can provide the other required ones. In case this change in the administration system cannot be realized, then it does not seem possible to realize all other reforms either.

GİRİŞ

Toplumbilimciler insanlık tarihi boyunca toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümleri dönem dönem farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bu toplumsal farklılaşma dönemleri; sanayileşme, modernleşme ve post modernizm olarak adlandırılabilir. Sanayileşme, imalat ve endüstriyel faaliyetlerin yaygınlık kazanması ile ortaya çıkan geniş toplumsal dönüşümü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu değişim, üretimin tarımdan sanayiye kaymasını sağlamanın yanı sıra çok daha kapsamlı bir yapısal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda verimlilik artırma tekniklerinde, mesleklerin tanımlanmasında, işin örgütlenmesinde ve endüstriyel ilişkilerde, tüketim kalıplarında ve nihayet kültürel yapıda o döneme kadar görülmemiş nitelikte değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Modernleşme ise toplumun daha karmaşıklaşmasını, şehirlileşmesini, farklılaşmasını, üretim ve örgütlenme biçimlerinin temel dayanağının bilim olmasını öngören geniş bir değişimi ifade etmek için kullanılmıştır. Modernleşmeyi üçüncü dünya ülkelerinin sanayileşme sürecine girmeleri ile birlikte sosyal ve kültürel dokuda meydana gelen değişim anlamında kullanan sosyal bilimciler de olmuştur. Bu durumda küreselleşmenin bazı unsurlarının, sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir.

Sanayi ötesi toplum kavramı ise 1960'lerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Kavram, gelişmiş toplumların sanayileşme ve modernleşme sonrasında yeni bir dönüşüm sürecine girdiklerini ifade etmektedir. Bu sürecin başlıca özelliği temel üretim sürecinin sanayileşmeden hizmet sektörüne doğru kaymasıdır. Bu yaklaşımın temel göstergesi ise istihdam yapısında gözlemlenen değişimdir. İstihdamın sanayi kesiminden hizmet kesimine doğru kayması, yeni bir aşamaya, sanayi ötesi topluma geçildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu yeni dönemde bilgi sermayenin, yenilik geleneğinin, yeni düşünceler bilek gücünün yerini almakta ve sahip olunan güç ve büyüme potansiyelinin belirleyicisi olmaktadır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki; sanayileşmenin ve modernleşmenin, kavramsal açıdan küreselleşmeyle özdeşleştirilmesi söz konusu süreçlerin doğru okunmasını engellemektedir. Çünkü, sanayileşme ve modernleşmeyi bir ulus-devlet veya bir coğrafi

bölge ile sınırlı tutmak ve dış dünyadan belli ölçüde soyutlanmış sosyal sistemler olarak ele almak mümkündür. Küreselleşme ise ulus-devletlerin sınırlarının ortadan kalktığı, coğrafi uzaklıkların önemini yitirdiği bir süreci ifade etmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletler iki tercihle karşı karşıya kalmışlardır. Bunlar; küreselleşmeyi bir tehdit olarak algılayarak küreselleşmeye karşı savunma mekanizmaları geliştirmek ve küreselleşmeyi fırsat olarak görerek, ülkenin rekabet edebilirlik gücünü artırmaya yönelik politikalar üretmektir. Türkiye için bu alternatiflerden hangisinin benimsenmesi gerektiğini tartışmak artık anlamsızdır. En azından tarihçilerin işidir. Çünkü Türkiye bu seçeneğini ikinci alternatiften yana kullanmış, ancak henüz başarılı olamamıştır. Türkiye için artık kapalı ekonomiye geri dönmek gibi bir alternatif de bulunmamaktadır; Türkiye bugün, dünya ekonomisine yön veren bir çok uluslararası kuruluşun üyesidir. Daha da önemlisi AB adaydır ve Gümrük Birliği anlaşmasının taraflarından biridir. Bu durumda tek seçenek kalmıştır; küreselleşmeyi bir olgu olarak kabul etmek ve olumsuzluklarını bertaraf ederek sunduğu fırsatlardan yararlanabilecek yöntemler ve ekonomik bir yapı geliştirmek. **İşte tezimizin temel konusu da budur; Küreselleşme Çerçevesinde Türkiye'nin Kalkınmasında Temel Uyum Politikaları.**

Tezimizin temel amacı, küreselleşme sürecinin doğru okunmasını sağlamak ve önüne geçilmesi mümkün olmayan bu sürece Türkiye'nin hangi politikalarla katılması gerektiğini ortaya koymaktır. Çünkü; Türkiye'nin, içinde bulunduğu durum itibarıyla bu sürecin önüne geçmesi mümkün değildir. Üstelik bu süreç böyle devam ederse ülkemiz var olma ya da yok olma konularını tartışmak durumunda kalacak, belki de yeni bir kurtuluş savaşı vermek zorunda kalacaktır. Çünkü; küreselleşme sürecinin en önemli sonuçlarından biri rekabetin artmasıdır. Küreselleşme sürecinde hem firma ölçeğinde hem de devlet ölçeğinde ayakta kalabilmenin ön koşulu "yüksek rekabet edebilirlik düzeyi"dir. Türkiye ise sürece son derece hazırlıksız yakalanmıştır. Küreselleşmenin Türkiye için kaçınılmaz olması, bu süreçte ayakta kalmanın ön koşulunun rekabet edebilirlik düzeyi olması ve Türkiye'nin bu sürece hazırlıksız yakalanmış olması çalışmanın önemini bir kat daha artırmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde küreselleşmenin ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak küreselleşme, kavram olarak açıklanmıştır. İnsanlık tarihinin temel küreselleşme evrelerine kısaca değinilmiş, küreselleşmenin temel dinamikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu kısım incelenirken gelişmiş kapitalist ülkelerin yani Merkez Ülke'lerin öncülüğü özellikle vurgulanmıştır. Çünkü küreselleşme süreci Merkez Ülke'lerin zenginleşme stratejilerinin son basamağını teşkil etmekte ve bu amaçla Merkez Ülke'ler tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bölüm, küreselleşmenin temel aktörleri olan IMF, GATT, Dünya Bankası ve çok uluslu şirketlere değinilmesinin ardından küreselleşmenin sosyo-ekonomik sonuçlarının ortaya konmasıyla noktalandırılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin küreselleşmesi ve küreselleşmenin Türkiye'deki sosyo-ekonomik sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümdeki analizler Osmanlı'nın küreselleşen kapitalizm ile ilişkisinden başlamaktadır. Bu dönemde imzalanan ticaret anlaşmalarına ve yabancı sermayenin Osmanlı'da yerleşmesine değinildikten sonra milli ekonomiye geçiş döneminden kısaca bahsedilmiş ve ardından küreselleşmenin temel dinamiklerinin Türkiye'deki gelişimine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Önemi nedeniyle Gümrük Birliği süreci ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. İkinci bölümün sonunda ise küreselleşmenin Türkiye'deki sosyo-ekonomik sonuçları yer almaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye'nin kalkınmasında takip edilmesi gereken temel uyum politikaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu politikaların başında etkin ve demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesi ve geliştirilmesi gelmektedir. Çünkü Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki başarısızlığının temel nedeni etkin bir yönetim sistemine sahip olmamasıdır. Bundan sonraki diğer politikalar, "Sermaye Akımının Kalkınma ve Teşviklere Yönlendirilmesi", "Gümrük Birliği Anlaşmasının Yeniden Değerlendirilmesi", "Sanayi-Otomasyonun Dengelenmesi" ve "Sosyo-Ekonomik Gelişmelere Dinamik Bir Yönlendirme" başlıkları altında ele alınmıştır.

1. KÜRESELLEŞME'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1. Küreselleşmenin Tanımı ve Kapsamı

Meydan Larousse'un tarifine göre global "tümüyle ele alınmış olan" anlamına gelmektedir. Batı dillerinde global kelimesine yüklenen anlam da buna yakındır. Global kelimesi, bütünsellik anlamının yanında homojenlik olgusunu da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin "tumdengelim metodu"nun Fransızca'daki karşılığı olan "Methode globale" teriminde, yine bu terim kullanılarak yapılan milli gelir hesaplarında global kelimesi "homojenlik" anlamını da içermektedir. Yani global kelimesi, içinde hem bütünsellik hem de homojenlik olgularının yansımalarını bulmaktadır.

Kavram olarak küresel (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine [Eşkinat, 1998:6] gitse bile, küreselleşme (globalization) kavramı oldukça yenidir. İlk olarak 1960'larda kullanılan küreselleşme kavramı, 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise, bilim adamlarının sağlıklı çözümler yapabilmek için kullandığı anahtar bir sözcük haline gelmiştir. [Bozkurt-Aytaç, 1996]

Küreselleşme kavramının popülerliğine ve hakkında çok konuşulmuş olmasına rağmen, üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı yoktur. Küreselleşme, birbirinden farklı anlamları çağrıştıran tanımlamaları nedeniyle de yanlış anlaşılma problemi yaşamaktadır. Küreselleşme kavramı çoğu zaman "belli fikirler, görüşler, pratikler, olaylar, teknolojiler, kurumlar v.b. gibi durumların global ölçekte bulunur hale gelmesini" [Tutar, 2000:17] "dünya ölçeğinde ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözüldüğünü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiğini" [Hirst, 1998:26] dünyanın ekonomik bir bütün oluşturmasını, ulusların kendi kimlik ve farklılıklarını geri plana iterek birbirine benzemesini, türdeşleşmesini ve buna bağlı olarak da ulus-üstü bir küresel kültürün ortaya çıkmasını, nihayet dünyanın sıkışmasını, küçülmesini, ulusal olan her şeyin anlamını yitirmesini ve dünyanın tek bir mekan olarak algılanma bilincinin artış sürecini anlatmak için kullanılmaktadır.

Küreselleşme, bazı yazarlar tarafından “kapitalizmin gelişiminde bir aşama” olarak nitelendirilmektedir. [Şaylan, 1996:9] Işık Kansu tarafından küreselleşme konulu çeşitli makalelerden derlenen Küreselleşme isimli kitapta yer alan Korkut BORATAV’ın makalesinde de, Gencay ŞAYLAN’ın yaklaşımına benzer bir şekilde küreselleşme, “emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabası” olarak nitelendirilmektedir. [Boratav, 1996:19]

Küreselleşme, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan “sihirli” bir sözcük haline gelmiş, geniş alanda kullanılan bir “klişe”ye dönüşmüştür. Adeta geçmiş ve geleceğin kapılarını açacak anahtar bir kavram olarak görülen küreselleşme, bazı ekonomi yazarlarınca da “parolaya dönüşmüş moda bir deyim” olarak nitelendirilmiştir. [Bozkurt, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>] Bu görüşlerin aksine, küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal değerlendirmenin yeterli olmadığını, şu anda küreselleşme olarak ifade edilen köklü bir tarihsel değişim sürecinden geçtiğimize inanmamızı sağlayacak geçerli ve nesnel nedenler olduğunu, bugün bizi etkileyen değişikliklerin, yeryüzünün herhangi bir bölgesiyle sınırlı olmayıp, daha şimdiden hemen hemen tüm dünyayı kapsadığını ifade edenler de vardır.

Bir başka yaklaşıma göre; küreselleşme, ulusal sınırların esnekleştirilmesi, serbest piyasaların, para akımlarının, ticaret ve enformasyonun bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Kapitalizmin yaşadığı krize çözüm bulmanın bir yolu olarak görülen küreselleşmenin emek piyasalarını etkisiz hale getirmek amacıyla, uluslararası sermaye tarafından geliştirildiğini savunanlar da bulunmaktadır. [Keser, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin/askin.html>, Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi web sitesi]

DPT tarafından hazırlanan Küreselleşme Raporu’nda ise küreselleşme; “ülkeler arasındaki ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin daha yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren, bir anlamda maddi ve

manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması" olarak tanımlanmaktadır [DPT, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000]

Üzerinde düşünce birliğine varılmamış bir kavram olan küreselleşmeye karşı sosyal politikacıların yaklaşımı daha çok tepkisel olurken, işletmecilerin ya da sermaye sahiplerinin yaklaşımı olumlu olarak görülmektedir. Hatta bu grup, küreselleşmeyi tarihi bir fırsat olarak nitelendirmektedir. [Keser, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin/askin.html>, Uludağ Üniversitesi web sitesi]

Küreselleşmeyi kavrayabilmek için ulusal sınırların olmadığı bir dünyayı düşünmek iyi bir başlangıç olacaktır. Toplumsal davranışları ve tercihleri belirlemede üzerinde yaşanan bölge ile ilgili özellikler eski önemlerini kaybetmektedir. Küreselleşme ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler sonucunda coğrafi uzaklıklardan kaynaklanan farklı yapılanmaların, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki etkisini giderek yitirdiği bir toplumsal sürecin adıdır.

Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan kurguya damgasını vuran küreselleşme, ideolojik açıdan kuşku ile bakılan bir kavramdır. Bazı ekonomi yazarlarınca tıpkı modernizasyon gibi Avrupa Kültürü'nün 16-19. yüzyıllarda yaşamış olduğu toplumsal dönüşümün tüm dünyaya dayatılmasında kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Aslında küreselleşmenin kapitalist gelişme süreci ile sıkı bir bağının olduğu doğrudur; küreselleşme, Avrupa Kültürü'nün yeni sömürgecilik, kolonizasyon ve kültürel kaynaşma ile tüm dünyaya yayılma çabalarının bir sonucudur. Ancak, bu çabalar sonunda tüm toplumsal düzenlerin batılılaşacağı ya da kapitalistleşeceğini ileri sürmek, süreci doğru okuyamadığımızı gösterir. Ancak, Batı'nın ulaştığı olduğu ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin gelişmekte olan ülkeler yani Çevre Ülke'ler için bir değerlendirme kriteri olduğu da bir gerçektir.

Üzerinde görüş birliğine varılan noktaları birleştirdiğimizde küreselleşme, İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler'in kurulması ile etkisini göstermeye başlayan ve özellikle son yirmi yıldır enformasyon ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmelerle

birlikte 1989 yılında iki kutuplu dünyanın ortadan kalkması ile hız kazanan, ayrıca çok uluslu şirketlerin oluşturdukları küresel ticari ağlarla, sermayenin, paranın, emeğin, mal ve hizmetlerin ülkeler arasında dolaşımını güçleştiren engellerin azaltılması yoluyla dünya ekonomisinin bütünleşmesi sürecini ifade eder.

1.2. Küreselleşmenin Felsefi Temelleri

Küreselleşme sürecinin felsefi temellerini sorgularken küreselleşme kavramı ile post-modern kavramı arasındaki ilişkinin varlığı göze çarpmakta, küreselleşme sürecinin teorik çerçevesini belirlemede post-modern düşüncenin önemli bir yer tuttuğu saptanmaktadır. Terimin türevleri olan “post-modernlik”, “post-modernite”, “post-modernleşme”, “post-modernizm” kavramları sık sık birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde bir düşünce akımı olarak bilinen post-modernizm; yerleşik düşünce kalıplarından kurtulmayı hedefleyen, hakim düzene başkaldırmayı öngören ve değerleri izafi olarak algılayan bir bakış açısını ifade etmektedir.

Modernizm’in sanayii toplumunun, Post-modernizm’in ise sanayii sonrası toplumun felsefi temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. “Post-modernizm’in her ne kadar tutarlı bir tanımını ya da değerlendirmesini yapmak mümkün olmasa” da; [Timur, 2000:59] Post-modern düşünceyi benimseyenlerin, farklılıkların yaratıcılığın dinamiği olduğunu, insanlara doğruların, dolayısıyla kuralların ve ilkelerin empoze edilmesi yerine onların tamamen serbest bırakılması, bürokratik ve formel yapılar yerine kendi inisiyatiflerini kullanmalarına (etkinliği ve motivasyonu artıracığı için) fırsat verilmesi gerektiğini savunmakta olduklarını söylemek yanlış olmaz.

1.3. Küreselleşmenin Toplumsal Hayata Etkisi

Pek çok analiz, küreselleşmenin izinin, toplumsal hayatın üç farklı alanında sürülebileceğini ortaya koymaktadır. Bu üç farklı alan ekonomi, politika ve kültürdür.

- Ekonomi: Mal ve hizmetlerin üretimi, değişimi, dağıtım ve tüketimi ile ilgili toplumsal düzenlemelerdir.
- Politika: Gücün kullanılmasını, otoritenin uygulanmasında gerekli olan askeri ve polis gücünün, diplomasinin, toplumları ve ülke sınırlarını kontrol edebilecek şekilde kurumsallaşmasını sağlayan toplumsal düzenlemelerdir.
- Kültür: Bireylerin inançlarını, değer yargılarını, tercihlerini, davranış kalıplarını, yaşayışlarını, düşüncülerini temsil eden ortak sembollerin üretilmesini ve ifade edilmesini sağlayan toplumsal düzenlemelerdir.

Bu üç alanın nisbî önemi ve etkinliği o toplumun yaşadığı coğrafyaya ve tarihsel gelişimine bağlı olarak değişebilmektedir. Alanların bir tanesindeki etkin düzenlemeler diğer alanlara da sıçramakta, onları da değişime zorlamaktadır. Eski Sovyetler Birliği'ndeki etkin politik uygulamaların, ekonomik ve kültürel alanlardaki yansımaları bu etkileşime örnek oluşturabilir. Bilindiği gibi küreselleşme, toplumsal organizasyon ve ülke sınırları arasındaki ilişkilerle ilgili düşünceler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ekonomi, politika ve kültür şeklinde ifade ettiğimiz üç toplumsal alanın küreselleşme ile ilgisini kuran köprünün en etkin ayağı, herhangi bir dönemde toplumlar arasındaki etkileşimlerde hakim olan alana göre şekillenmektedir.

Sonuç itibarıyla küreselleşme, ekonomiden uluslararası ilişkilere kadar çeşitli alanlarda dünyayı etkileyen, uluslararası toplumun dokusunu ve yapısını eskiye oranla tanınmayacak ölçüde değiştiren bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. [Öztürk, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5Fozturk2.htm>, Dış İşleri Bakanlığı web sitesi]

1.4. Küreselleşme Sürecinin Gelişimi

1.4.1. Küreselleşmenin Başlangıcı

Küresel faaliyetler görece olarak eski olsa da bu işleyiş biçimini ifade eden küreselleşme kavramı yenidir. Küresel kavramı literatüre, Marshall Mc Luhan'ın 1960 yılında yayınladığı "Komünikasyonda Patlama" adlı kitabında bu yeni süreç için kullandığı

“Global Köy” terimi ile girmiştir. [Khonder, 1997:65] Kavram, 1980'lere doğru Amerikan üniversitelerinde, uluslararası ekonomik kuruluşların yayınlarında ve raporlarında kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ekonomik, politik ve sosyal değişim süreçlerini tanımlamak amacıyla akademik dile girmiş ve kısa sürede toplumsal değişim kuramlarını açıklamada kullanılan anahtar bir kavram olarak yaygınlık kazanmıştır.

Küreselleşme sürecinin ne zaman başladığı ise kavram olarak kullanılmaya başlandığı zaman kadar net değildir. Bu konudaki görüşleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür;

- Küreselleşme, tarihin başlangıcından beri var olan bir süreçtir. Ancak son yıllarda artan bir ivme ile yükselişe geçmiştir.
- Küreselleşme, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile eş anlı ve eşgüdümlü olarak ortaya çıkmıştır. Etki alanını gittikçe genişletmektedir.
- Küreselleşme, sanayii ötesi toplum ve modern ötesi toplum olarak da adlandırılan, bizim bilgi toplumu olarak adlandırmayı tercih ettiğimiz dönemin başlaması ve buna bağlı olarak kapitalist düzenin çözülmesi ile birlikte son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur.

İnsanın merak eden, öğrenmek isteyen bir varlık olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda dünyanın bütünsel olarak kavranmasına yönelik çabaların tarihini, insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Ancak bu çabaların her dönemde aynı başarı ile devam etmediğini itiraf etmek gerekir. Küreselleşmeyi doğuran etkenler sürekli varolmuşlarsa da 15. yüzyıla kadar ivmeleri oldukça düşük olmuştur. 15. yüzyıla kadar yaşanan süreçte küreselleşmenin gelişim çizgisi doğrusal da değildir. Bu süreçte belirgin kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Dini veya ticari amaçlarla girişilen savaflara, eski antik imparatorlukların yayılma istidadına ya da hegemonik nedenlerle atıldıkları serüvenlerin göze alınma sıklığına bağlı olarak hız kazanmakta veya duraksamaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda modernleşme olarak da adlandırılan Avrupa'daki toplumsal dönüşümle birlikte küreselleşme, artış yönünde ilerleyen doğrusal bir gelişme sürecine girmiştir. Bu nedenle küreselleşmenin başlangıcını da 15. yüzyıl olarak kabul etmek mantıklı olacaktır. Ancak, ulusal ekonomilerin dünya

ekonomisi ile gerçek anlamda bütünleşme sürecine girmesi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Hatta 19. yüzyılda dünyanın en az bu güne kadar küreselleştiğini söyleyenler de bulunmaktadır. [Went, 2001:23] Gerçekten de 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında özellikle petrol sektöründe, uluslararası sermaye akımları yoğun bir şekilde yaşanmıştır. 19. yüzyılda çok sayıda küresel şirketin varlığından söz etmek mümkündür. Küreselleşmenin başlangıcının çok daha yakın tarihlerde olduğunu ileri süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre; küreselleşme dünya kapitalizminin 1970’li yıllarda petrol şokuyla içine girdiği krizden çıkmak için yapmış olduğu atılımı ifade etmektedir. [Satılğan-Savran, 1988:7]. Gencay ŞAYLAN da daha önceden de var olmakla birlikte 1970’lerde yaşanan bunalımın küreselleşme sürecine hız kazandırdığına değinmektedir.[Şaylan, 1995:136]

1.4.2. Dünya Kapitalizminin Küreselleşme Evreleri

Küreselleşme ne zaman başlamış olursa olsun, dünyanın iki çok önemli dönüşüm evresinden geçtiği kesindir. Birincisi 1780 yılında başlayan sanayii devrimi, ikincisi ise son yıllarda yaşamaya başladığımız ancak sonuçlarının henüz tam olarak belirmediği ve adına herkesin küreselleşme dediği dönüşüm sürecidir.

1.4.2.1. Sanayi Devrimi ve Sanayi Toplumunun Dünya Düzeni

Sanayi devrimini, bir seri teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılmasının ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları kapsayan bir süreç olarak tanımlamak mümkündür. Sanayii devrimi ilk olarak 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bu sürecin başlangıç tarihi James Watt’ın buhar makinesini icat ettiği yıl olan 1781 olarak kabul edilmektedir. [Kuyucuklu, 1984:27]

İngiltere’nin ardından sanayi devrimi Kara Avrupa’sı Ülkeleri’ne sıçramış, Almanya, Fransa, İspanya, Belçika ve diğerleri, hem İngiliz mallarının rekabetine karşı kendi sanayilerini korumaya hem de fabrika üretimine geçmeye başlamışlardır. Kısa bir süre içerisinde batılı ülkeler, kapitalist kalkınma sürecinin başlangıcı sayılan sanayi devrimi

ile tarımsal ve el sanatlarına dayalı bir ekonomiden, sanayi ve fabrika üretiminin hakim olduğu, üretimin büyük ölçekli sınai birimlerinde yapıldığı yeni bir ekonomik örgütlenme biçimine geçmişlerdir. Bundan sonra batılı ülkeler, ucuz tarımsal mallar ve sınai mamul malları için pazar arayışı içinde dikkatlerini dünyanın geri kalan bölgelerine çevirmişlerdir.

Sanayi devriminin toplumsal yapı üzerindeki belki en önemli etkisi sosyal sınıfları hukuki temelden koparıp ekonomik temele oturtmasıdır. [See, 2002:173] Sanayi toplumunun üretim sürecine bağlı olarak, özellikle ilk yüzyıl içinde iki sınıflı bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı, birbirine karşıt ve kıran kırana mücadele eden iki ayrı ideoloji ve dünya görüşünün oluşumuna yol açmıştır. Batı'nın gelişmiş sanayi ülkeleri bu ikili yapıyı 1800'lü yılların sonlarına doğru gündeme gelen "sosyal devlet" ve "refah toplumu" uygulamaları ile önemli ölçüde aşmayı başarmışlardır. Ancak bu ikili sosyal ve ideolojik zıtlama dünya ölçeğinde hiçbir zaman tam olarak çözülememiştir. Bu ideolojik kutuplaşma, Marksizm ile düşünce dünyasında, başını SSCB'nin çektiği Doğu Bloku ülkeleri ile uluslararası politikada yansımaları bulmuştur. Böylece asıl zıtlama, batılı ülkelerin iç problemi olmaktan çıkıp, dünya boyutuna taşınmıştır. [Erkan, 1998:8-9] Sanayileşme süreci içerisinde ortaya çıkan ve SSCB'nin, dolayısıyla Doğu Bloku'nun yıkılmasına kadar süren bu ideolojik sınıfsal yapı iki kutuplu bir dünya düzeni doğurmuştur. İki kutuplu bu dünya düzeni soğuk savaş şeklinde varlığını sürdürmüş ve tüm politik ve ekonomik dengeler bu yapı üzerine kurulmuştur.

Batılı kapitalist ülkeler içerisinde sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olan İngiltere'nin öncülüğü uzun yıllar devam etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı, batılı kapitalist ülkeler arasındaki güç dengesini değiştirmiştir. Savaşın getirdiği yıkım Avrupalı kapitalist ülkeleri geri plana iterken ABD'yi ön plana çıkarmıştır. ABD bu fırsatı iyi değerlendirerek savaş sonrası dünyayı şekillendirecek yeni örgütlenmelere öncülük etmiştir. Bu çerçevede bir yandan Birleşmiş Milletler'den IMF ve Dünya Bankası'na (o zamanki ismiyle IBRD, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası), GATT'a kadar yeni uluslararası örgütlerin kurulmasına, bir yandan da İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi büyük devletlerin sömürgelerini tasfiye etmesine ve savaşta yenik düşen Almanya, İtalya, Japonya gibi otoriter devletlerin

demokrasiyi siyasal rejim olarak benimsemesine öncülük etmiştir. [Kazgan, 2000:30-31]

İkinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, SSCB ve İtalya, her biri ayrı ayrı kendi çizgisinde ABD'den bağımsız davranabildiği halde, savaşın bu ülkeleri yıkıma götürmesi ABD'yi tek güç merkezi haline getirmiştir. Doların, Bretton Woods sistemiyle altına dayalı (altın/dolar sistemi) tek anahtar para olarak tanınması ABD'nin finans piyasalarına hakimiyetini sağlamış, dolaysız yatırımlar aracılığıyla ABD sermayesi ve markaları dünya çapında yaygınlık kazanmıştır.

Bu dönemde ABD'nin gücünü sınırlayan tek etken Doğu Bloku olmuştur. Üstelik bu dönem, SSCB'nin yanı sıra Çin ve Uzakdoğu ülkeleri ile bir dizi Doğu Avrupa Ülkesi'nin merkezî planlı ekonomide başarı sağladığı bir dönemdir.

Diğer yandan sanayileşme sürecine katılmayan Çevre Ülke'ler ise, "Üçüncü Dünya" olarak ayrı bir blok oluşturmuşlardır. Ancak bu ülkeler de genelde, ya Batı Bloku'nun ya da Doğu Bloku'nun etki alanı içinde konumunu belirleyerek dünya politik ve ekonomik düzeni içinde yerlerini almışlardır.

1.4.2.2. İkinci Küreselleşmeye Geçiş Dünyanın Yeni Düzeni

Yukarda ortaya koymaya çalıştığımız bu iki kutuplu dünya düzeni uzun süre devam edememiştir. 2000'li yıllara yaklaşırken Doğu Bloku dağılmıştır. Doğu Bloku'nun dağılmasının nedenleri temelde iki grupta toplanabilir. Doğu Bloku'nun yıkılmasının nedenlerinin başında dini inançlara yapılan dayatma gelmektedir. Başta SSCB olmak üzere hemen tüm Doğu Bloku ülkeleri "din bir afyondur" felsefesi ile halkın tüm inançlarının karşısında durarak toplumsal yapıda ateist bir dönüşüm sağlamaya çalışmışlardır. Başarısız oldukları da söylenemez. Ancak halka karşı yapılan bu mücadele Doğu Bloku ülkelerinde, özellikle de SSCB'de, devletin halktan kopmasına neden olmuştur. Doğu Bloku'nda halkın desteğinden yoksun bulunan devlet, maddi gücünü yitirince kolayca dağılmıştır. İkinci olarak, ABD ile silah yarışında geri

kalmamak için SSCB ve çevresindeki ülkelerin yapmak zorunda olduğu ağır silahlanma harcamaları tüketim mallarında kıtlıklara neden olurken, giderek daha iyi eğitim görmüş halk kitlelerinin artan tüketim talepleriyle ciddi çelişkiler doğurmuştur; ağır siyasal baskılar özgürlükleri kısıtlarken özgürlük talepleri de karşılanamamıştır. Bunlara, SSCB'ye dahil çok sayıda etnik grubun yanı sıra Doğu Avrupa'nın bağımsızlaşma talebi ve SSCB'nin elektronik devriminde geri kalmış olmasının askeri sanayilerde görece gerilemeyi getirmesi de eklenmiştir. Tüm bu etkenler SSCB'yi ve Doğu Bloku'nu, başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin uyguladığı politikalara karşı aşırı duyarlı hale getirmiştir. Sonunda, önce Doğu Bloku, ardından da SSCB dağılmıştır. [a.g.e., s. 30-31.]

1.4.2.3. 11 Eylül Sonrası

1980'li yılların sonunda Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra demokrasi ile yönetilen Batılı Merkez Ülke'lerin dünyanın tek hakim gücü haline gelmesi, batılı sermayeler arasında çatışmanın öne çıkması ve buna uygun olarak ortaya çıkan gelişmelerin yaşandığı süreç "yeni dünya düzeni" olarak isimlendirilmiştir. Dünya üzerindeki güç dengesinin değişimi, dünyanın paylaşımı noktasında yeni bir düzeni de zorunlu kılmıştır. [Mahmutoğulları, 2002]

Doğu Bloku'nun ve SSCB'nin dağılması ABD'yi askeri alanda tartışmasız en büyük güç konumuna getirmiştir. Ancak ABD'nin ekonomik hakimiyeti askeri alandaki kadar net ve rakipsiz değildir. Ekonomik alanda ABD'nin üstünlüğü devam etmekle birlikte dünyanın değişik bölgelerinde ABD'nin ekonomik hakimiyetini paylaşmaya aday devlet ya da devlet grupları bulunmaktadır. Küreselleşme sürecinin hızlanması ABD hakimiyetini tehdit eden unsurların da etkinliğinin artmasına neden olmuştur. ABD hakimiyetine yönelen tehditlerin en önemlisi Avrupa Birliği'dir. Üye ülkeler arasındaki entegrasyonu başarı ile uygulayan AB, 2002 yılı başından itibaren ortak para birimi olarak benimsenen "Euro"yu kullanıma sokmuştur. ABD hakimiyeti karşısında ilerleyen diğer bir güç ise Japonya'dır. Çevresindeki ülkelerle çeşitli ekonomik entegrasyonlara giren Japonya, mikroelektronik ve otomotiv sektörleri başta olmak üzere yüksek teknoloji gerektiren tüm sektörlerde dünyanın her yerinde pazar

mücadelesini başarı ile sürdürmektedir. Uzun yıllar dışa kapalı ve sorunlu bir devlet örgütü portresi çizen, ancak 1,5 milyarlık nüfusu ile tüm ekonomik güçlerin iştahını kabartan Çin de son yıllarda ekonomik atılımları ile dikkat çekmektedir.

ABD'nin, ekonomik alandaki dünya hakimiyetini sürdürebilmek için, dünyada tüm zamanların en çok satılan ürünü olan petrolün merkezine hakim olmayı istediği herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

İşte bu nedenlerle ABD, petrol zengini ülkelerin bir arada yaşadığı Ortadoğu üzerinde stratejik planlar yapmakta ve uygulamaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin finans merkezi olan ikiz kulelerin terörist bir saldırıya uğraması ve teröristlerin Ortadoğu kökenli olduğu ile ilgili yaygın kanaât, ABD'ye, Ortadoğu üzerindeki planlarını uygulama fırsatı vermiştir. Hatta ABD'nin, Ortadoğu'ya müdahalesini dünya kamuoyuna haklı göstermek amacıyla bu saldırıyı kendisinin planladığı konusu da hala tartışılmaktadır. Faileri kim olursa olsun 11 Eylül saldırısı ile kendisinde Ortadoğu'ya müdahale hakkı gören ABD, teröristlere haddini bildirmek ve dünyada barışı tesis etmek adına önce dünyanın en yoksul ve belki de en savunmasız ülkesi olan Afganistan'a hemen ardından da Irak'a askeri bir operasyon düzenlemiştir. ABD'nin, dünyanın bu önemli enerji kaynağına hakim olabilmesi için Irak'tan sonra İran ve Suriye'ye de askeri operasyon düzenlemesi gerektiği ve bunun da yine ABD'nin planının bir parçası olduğu uluslararası politika uzmanları tarafından dile getirilmektedir.

11 Eylül, ABD'nin dengeleyici güç olarak görev aldığı, çok kutuplu bir dünya düzenine doğru gidildiğinin habercisidir. Bu geçiş döneminde kutupları temsil eden güçler ellerini kuvvetlendirmek için yığınak yapmaktadırlar. AB'nin Euro'yu güçlü bir para haline getirmeye çalışması yığınak yapma niteliğinde bir çalışmadır. Türkiye'nin bu süreçte sergilemiş olduğu performans ise görünürde gayet iyi bir görünüm arz etmektedir; AB'ne üyelik süreci devam etmektedir. Bu durum üyelik henüz gerçekleşmemiş olsa da Avrupa ile iyi ilişkilerin devam etmesini sağlamaktadır. ABD ve NATO ile zaman zaman bazı gerilimler yaşansa bile iyi ilişkiler kayda değer oranda bozulmamıştır. İslam Konferansı örgütü ile de İslam Ülkeleri ile bağlantılar sağlanmıştır. Karadeniz

Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile Karadeniz çevresindeki ülkelerle ekonomik işbirliği imkanları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yine D8 adı altında geliştirilen açılım da oldukça önemli sonuçlar doğurabilecek bir atılımdı. Ancak bunların hiç birisi aktif hale geçirilememiştir. Bu nedenle de Türkiye kağıt üzerinde yığınak yapmış gibi görünüyorsa da aslında kayda değer bir strateji geliştirememiş durumdadır. Bunun temel nedeni de geliştirilen stratejilerin birbirini tamamlamamasıdır. Her yönetim değişikliğinde bir önceki dönemin yönetimince atılan adımların (atılan adımlar olumlu da olsa) siyasi mülahazalarla rafa kaldırılmaktadır. [Davutoğlu, 2000:187-188] Türkiye’de kamu yönetiminin ortaya koyduğu bu yapıya yeri geldiğinde tekrar değinilecektir.

1.5. Küreselleşmenin Temel Dinamikleri

1.5.1. Teknolojik Gelişmeler

Teknoloji üretimi ilgilendiren boyutuyla, bilginin ve bilgiye dayalı yöntemlerin üretimde kullanılması olarak tanımlanabilir. Bir işe uygulanan bilgi ve bilgiye dayalı yöntem, o işin daha düşük maliyetle, daha kaliteli ya da daha kısa zamanda yapılmasına olanak sağlıyorsa üretime olumlu yönde katkıda bulunan bir teknolojik gelişmeden söz edilebilir. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta sadece her hangi bir aletin teknoloji olarak değerlendirilmesinin doğru olmayacağı, aynı zamanda işlere, aletlere ve süreçlere uygulanan sistemleştirilmiş bilginin de teknoloji olarak kabul edilmesi gereğidir. Teknoloji tüm endüstriyel faaliyetlere uygulanan bilgiyi anlatmakta kullanılan bir kavram olarak da tanımlanabilir.

Ekonomi bilimcileri 1980’lerden sonra ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilen küreselleşmenin, teknolojik gelişmelerle çok yakından ilgili olduğunu vurgulamaktadırlar. Genelde teknoloji alanındaki gelişmeler, özelde ise iletişim ve ulaşım teknolojisinin sağladığı yeni olanaklar küreselleşmenin önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Bilgisayar ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler hizmet sektörünün dünya ticaretindeki payını artırmış, klasik üretim faktörlerine yeni bir üretim faktörünü; bilgi faktörünü eklemiştir.

Bilgi teknolojileri verilerin kaydedilmesi, saklanması, belirli bir işlem sürecinden geçirilmesi ile bilgilerin üretilmesi, saklanması, nakledilmesi ve üretilen bilgilere erişilmesi gibi işlemlerin etkili ve verimli bir biçimde yapılmasına olanak tanıyan teknolojileri tanımlamada kullanılan bir kavramdır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin birbirlerine bağımlı ve birbirlerini tamamlayıcı biçimde gelişmesi, bilginin üretilmesi ve bilgi akışının daha etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi devrim niteliğinde yenilikler ortaya çıkarmıştır. Bütün bu yenilikler küreselleşmeye temel bir dinamik sağlamış ve sürecin hızlanmasında katalizör görevi görmüştür.

Teknolojik ilerlemeler küreselleşme sürecinin gelişiminde tek başına yeterli koşul değilse bile olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir hızla üretimi artan, buna bağlı olarak düşük maliyetle üretilen ve bu nedenle kolayca yayılan enformasyon teknolojileri, uluslar arasındaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşüm sürecini hızlandırmaktadır. Örneğin; 1945 yılından beri okyanus ötesi nakliye bedelleri yüzde 50, hava taşımacılığı maliyetleri yüzde 80 ve transatlantik telefon bedelleri yüzde 99 oranında gerilemiştir. 1990 değerleriyle New York'dan Londra'ya üç dakikalık telefon görüşmesi bedeli 1930 yılında 245 Dolar iken, bu rakam 1998 yılında 35 Cent'e inmiştir. [Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu, 1999]

Bilgi bugün bir güçtür. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden yaralananlar ve bilgiyi yine bilgi üretmede kullanabilenler daha önce hiç olmadıkları kadar güçlenmişlerdir. Bu durum iktisadi, siyasi, sosyal ve toplumsal gelişmeleri, kısaca yaşamı çoğumuzun hayal edebileceğinden daha karmaşık bir hale getirmiştir. Tıpkı endüstri çağında üretimin değişim getirmiş olması gibi, 21. yüzyılın küresel ekonomi ağında da bilgi teknolojisi değişim getirmiştir. Aşağıda bilgi gücünü en yoğun şekilde kullanarak dünya ekonomisini elinde bulunduran Merkez Ülke'lerin bu güce sahip olma yollarını inceleyeceğiz.

1.5.1.1. Merkez Ülke'lerin Teknolojik Öncülüğü

Merkez Ülke'ler diğer alanlarda olduğu gibi teknoloji alanında da dünya ekonomileri içinde söz sahibi durumundadırlar. Bu öncü rolü oynamalarında en önemli etken

teknolojik gelişmelerden en ileri düzeyde yararlanıyor olmalarıdır. Teknolojik gelişmelerden yararlanmak, bilimsel çalışmalar yoluyla yeni teknoloji icat etmek, bu yeni teknolojiyi en uygun zamanda üretim sürecine uygulayarak en düşük maliyetle mal ve hizmete dönüştürmek, bu mal ve hizmetleri uygun şartlarda uygun pazarlara nakletmek ve gerekli talebi oluşturarak bu malları bu pazarlarda satmak yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Son iki yüzyıllık dünya tarihinde gözlemlenen yeni teknolojik devrimlerin neredeyse tümünün kaynağı Merkez Ülke'lerdir. Örneğin, 1901-1930 yılları arasında pozitif bilimlerde verilen 93 Nobel Ödülü'nün %6,5'ini ABD, %29'unu Almanya, %16'sını İngiltere, %14'ünü Fransa almıştır. 1990-2000 yılları arasında ABD'nin payı %63'e çıkarken, diğerlerinin payı %20 civarında olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri; dört Merkez Ülke'nin, ödüllerin %70 gibi bir oranına uzunca bir dönem sahip olması, diğeri ise ABD'nin göreceli ağırlığının zaman içinde ciddi bir artış göstermesidir [Kazgan, 2000:57].

Teknolojik gelişmelerden en ileri düzeyde yararlanarak dünya hakimiyetini pekiştiren ABD'yi, Merkez Ülke'ler içinde gittikçe önemini kaybediyor olsa da hâlâ önemli buluşlara kaynaklık eden İngiltere izlemektedir. Küçük buluşlarla ve bu buluşları üretime sokma hızıyla başarılı bir grafik çizen Japonya, bilim atf endeksindeki yayın sayısı ile yeni buluşlar için alınan patent sayısı bakımından ABD'den hemen sonra gelmektedir. Ancak 1995 yılından itibaren durgunluk sürecine giren Japonya'nın durumunun kötüye gittiğini ileri süren önemli iktisatçılar da bulunmaktadır. [Thurow, 1998:35] ABD ve Japonya'yı AB ülkeleri izlemektedir.

Bilgi ve teknolojiye ulaşım konusunda hem ülkeler hem de bölgeler arasında belirgin bir eşitsizlik bulunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri ve internet kullanımında Merkez Ülke'ler ile Çevre Ülke'ler arasındaki mevcut farklılığı vurgulamak üzere kullanılan "dijital bölünme" kavramının, küreselleşmeyle birlikte giderek "dijital uçurum" haline dönüştüğü eleştirileri son yıllarda sıkça yankı bulmaktadır. [Öztürk, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5Fozturk2.htm>, Dış İşleri Bakanlığı web sitesi]

1.5.1.2. Teknolojinin Üretime Uygulanması

Merkez Ülke'lerin üstünlüğü sadece teknoloji icat etmekle kalmamakta, aynı zamanda, geliştirilen teknolojileri üretime uygulayıp satılabilir mallar haline getirmek ve pazarlamak şeklinde de kendini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte sürekli değişen üretim ve tüketim kalıpları hızla dünyanın her yanına yayılırken eskiyen teknolojiler Çevre Ülke'lere satılmaktadır.

1.5.1.3. Pazarlama Ağı

Ürünlerin küresel ölçekte pazarlanabilmesi dünya üzerinde yayılmış geniş çaplı bir örgüt yapısını, güçlü bir finansmanı ve yüksek teknolojiyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle küresel boyutta pazarlama, ancak bu üç güce sahip olan Merkez Ülke'ler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Merkez Ülke'ler pazarlama kanallarında söz sahibi olan şirketleri, güçlü ve yaygın finans kurumları ve iletişim araçları sayesinde pazarları ele geçirmektedirler. Yani Merkez Ülke'ler, önce tüketim kalıplarını küreselleştirmekte, ardından teknoloji geliştirme gücü sayesinde üstün nitelikli ürünler üretmekte, güçlü finans kuruluşları ve pazarlama ağına sahip şirketleri aracılığıyla da ürettiği ürünleri zaten ele geçirmiş olduğu pazarlara nakletmekte ve bu pazarlarda satmaktadır. United Fruit Company, Orta Amerika'dan aldığı muzunu Avrupa'da ya da Ortadoğu'da satabiliyorken, aynı şeyi bir Türk şirketi yapamamaktadır. Bu alandaki kâr marjının çok yüksek olması da Merkez Ülke'leri kendi aralarında kıyasıya bir mücadele içine sokmaktadır. Çevre Ülke'ler ise bu mücadeleye ya hiç girememekte ya da tutunamamaktadırlar. Cargill, United Fruit Company gibi dev küresel pazarlama şirketleri, Dünya Ticaret Örgütü'nün "ticaretin serbestleştirilmesi politikaları" çerçevesinde bir pazarlama ağı egemenliği kurma mücadelelerine devam etmektedirler.

1.5.1.4. Patent Hakları

Merkez Ülke'lerin önemli bir gücü de temel sermaye mallarını üretmesi ve bu üretime ilişkin teknik bilgiyi kendi tekelinde bulundurmasıdır. Bu bilgiler bir yandan sürekli evrime sokulurken bir yandan da patent hakları sayesinde sıkı bir şekilde

korunmaktadır. Bu durum Çevre Ülke'lerin, teknolojiyi Merkez Ülke'ler ile aynı hızda takip etmesini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Günümüzde nükleer enerji üretmek isteyen bir Çevre Ülke buna ilişkin teknik bilgi ve donanım için mutlaka Merkez Ülke'lere ya da Merkez Ülke'lerin şirketlerine başvurmak zorundadır. Bu durum tarımdan elektroniğe, biogenetikten uzay araştırmalarına kadar teknolojik gelişmenin rol oynadığı her alan için geçerlidir. Dünya ekonomisini liberalleştirmeye çalışan Merkez Ülke'ler, Uruguay Round'da patent haklarını koruma altına alan bir maddeyi de kabul ettirerek bu konudaki üstünlüklerini koruma noktasında önemli bir adım daha atmışlardır.

1.5.1.5. Tüketim Alışkanlığını Merkez Ülke'lerin Belirlemesi

Merkez Ülke'ler ulaştıkları ileri teknoloji sayesinde medya, internet ve diğer iletişim kanallarını tekellerinde bulundurmaktadırlar. Merkez'in iletişim kanalları, haberi ve bilgiyi dünyaya yayarken dünyanın düşünce yapısını kendi düşünce yapısına dönüştürmeyi hedeflemektedir. Dünya çapındaki yayınların büyük bir bölümünün İngilizce olması, başta ABD olmak üzere tüm İngilizce konuşan ülkelerin diğer ülke insanların düşünce yapısını, değerler sistemini ve bunların oluşturduğu paradigmaları önemli ölçüde etkileyebilmesine olanak sağlamaktadır. Haberler, sinema ve tv filmleri gibi kültürel ürünlerin büyük bir bölümü de Merkez'den kaynaklanınca, Merkez'in süzgecinden geçmemiş bilgiye ulaşmak neredeyse imkansız hale gelmektedir. Son zamanlarda Çevre Ülke'lerdeki bu kısır döngüyü aşmaya yönelik çabalar, bu temel gerçeği değiştirmeye güç yetirememektedir. Son teknolojik devrimle birlikte kişisel bilgisayarların, internetin ve televizyonun yaygınlaşması ailelerin yaşam tarzlarının da dönüştürülmesine neden olmuştur. Bu yayınlar zaman zaman Çevre'nin yaşama, konuşma ve davranış biçimlerinde Merkez'de olduğunun çok ötesinde bir dönüşüme yol açmaktadır. Örneğin bazı TV filmlerinde Merkez'de yaşanmış gibi gösterilen ancak Merkez'de dahi çoğu zaman yaşanmayan yüksek tüketim eğilimli bir yaşam biçimi, Çevre'de yeni tüketim kalıplarını ve Merkez patentli üretim biçimlerini gündeme getirmektedir.

1.5.1.6. Haber Kaynakları

Dünya haberlerinin önemli bir kısmı Merkez Ülke'lerin haber ajanslarından aktarılmaktadır. Merkez'in haber ajansları, gerçeği kendilerinin algıladıkları ya da yansıtmak istedikleri şekilde dünyaya aktarmaktadırlar. Örneğin, Merkez Ülke'ler oldukça uzun bir süre tüm dünyayı SSCB'nin çok büyük ve tehlikeli bir askeri güç olduğuna inandırmışlar ve bu sayede bazı Çevre Ülke'leri kendi kontrolleri altında tutabilmişlerdir. Yani Merkez Ülke'ler düşünce dünyasındaki etkinliklerini, sahibi olduğu haber kaynaklarının gücü ile birleştirerek hem yaşamımızı biçimlendirmekte hem de nasıl algılamamızı istiyorsa dünyayı o şekilde algılamamızı sağlamaktadır.

1.5.1.7. Sosyal Bilimler

ABD sosyal bilimleri felsefe planından çıkarıp pozitif bilimlere yaklaştıracak çözümlene yöntemleri geliştirerek sosyal kuramları pozitif bilimlerdeki yakını bir dille ifade etmeye başlamıştır. Bu yaklaşım başta ekonomi olmak üzere sosyal bilimleri, gündelik yaşama ilişkin sorunların anlaşılması, çözümlenmesi ve bunlara ilişkin çözümler üretilmesinde kullanılabilir araçlar haline getirmiştir. Böylece sosyal bilimlere ilişkin ders kitapları yayınlanmış ve kısa sürede, ilk olarak İngilizce konuşan ülkelerde daha sonra da tüm dünyada yerel dillere çevrilerek kullanılmaya başlanmıştır. ABD'nin öncülüğünde gerçekleşen sosyal bilimlerdeki bu gelişme, düşünce dünyasını şekillendirmede, yeni paradigmalara oluşmasında ve politika üretmede oldukça etkili olmuştur. Örneğin; küreselleşme politikalarına ters düşen kalkınma iktisadının Keynesyen yaklaşımları ABD'de ders kitaplarından çıkarılınca, kısa sürede tüm ülkelerdeki ders kitaplarından da çıkarılmış, böylece iktisat biliminin paradigması ve doğal olarak bundan üretilen iktisat politikaları küreselleşmenin gereklerine uygun hale getirilmiştir. [Kazgan, 2000:62]

1.5.1.8. Marka Oluşturma

Merkez Ülke'ler, sahip oldukları ileri teknoloji sayesinde yüksek kalitede ürünler üretebilmekte, oluşturdukları markaları kitle iletişim araçları sayesinde tüm dünyaya

duyurabilmekte ve ürettikleri ürünleri, insanların gereksinimlerini ve tüketim kalıplarını bu ürünlere talep oluşturacak şekilde dönüştürebilme gücü sayesinde de kolaylıkla değerinin birkaç misli fiyata satabilmektedirler. Çevre’de, Merkez patentli pek çok ürün sadece markasından dolayı eşdeğer kalitedeki diğer markalardan daha fazla fiyata satılmaktadır. Marka sahibi ülkeler hem ürünlerini yüksek fiyata satmak, hem de markaların kullanım hakkını satmak suretiyle büyük rant elde etmektedirler. Çevre Ülke’ler ise bir yandan markaya şartlanmış olmanın faturasını pahalıya öderken diğer yandan tüm dünyaya pazarlayabileceği marka ürünler ortaya koyamamaktadırlar. Zaten böyle ürünler üretseler bile gerekli pazarlama ve haberleşme gücüne sahip olmadıkları için ürünlerini satamamaktadırlar.

1.5.2. Mal ve Hizmet Hareketleri

Merkez Ülke’lerin başlıca hedeflerinin dünyanın zenginliklerini elde etmek olduğuna bir önceki konunun baş tarafında değinmiştik. Merkez Ülke’ler bu amaçlarına ulaşmak için sosyal bilimlerden teknolojiye, hukuksal alandan siyasal yapılanma biçimlerine kadar her yolu kullanmaktadırlar. Neoliberalizm ise Merkez Ülke’lerin aynı amaca ulaşmak için küreselleşme sürecinde kullandıkları iktisat politikasının adıdır.

1.5.2.1. Dünya Ticaretinin Serbestleştirilmesi Çabaları

Küreselleşmenin çoğu araştırmacılarca liberalleşme ile birlikte ele alındığı görülmektedir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının, istikrar programı adı altında Çevre Ülke’lere sağladıkları finans imkanlarını bu sürece uyum gösterme şartına bağladıkları bilinmektedir. Uluslararası finans kuruluşlarının borç erteleme ve yeniden yapılanma için kaynak sağlanması gibi yardımlarını, dışa açılma, ticari ve mali serbestleşme şartına bağlamaları küreselleşme sürecini hızlandıran bir faktördür.

Dünya ticaretindeki serbestleştirme faaliyetleri aslında iki ana doğrultuda ilerlemektedir. Bunlardan birisi “evrensel yaklaşım” (global approach) adı verilen

gelişmedir. Bu yaklaşım GATT çerçevesinde, tüm üye ülkeler arasında gümrük tarifelerinin ve öteki ticaret kısıtlamalarının kaldırılması veya azaltılması esasına dayanır. İkinci yaklaşım ise daha sınırlı nitelikte olup genellikle belirli bir coğrafi bölgede yerleşik ve yakın ekonomik ilişki içinde olan ülkeler arasındaki ticaret ve diğer ekonomik akımların serbestleştirilmesini öngörür. Bir süreden beri bölgesel iktisadi birleşmelerin sayı ve kapsamında çok büyük artışlar gözlenmektedir.

Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları Merkez Ülke'ler arasında ortaya çıkmış, ancak giderek Çevre Ülke'ler de bu akıma katılmışlardır. Bu gelişmelerin temelde 1930'larda dünya ekonomisinde görülen yoğun koruyuculuk ve iktisadi milliyetçilik hareketlerine bir tepki olarak ortaya çıktığı yönünde yaygın bir düşünce bulunmaktadır. Gerçekten de Büyük Depresyon'u izleyen yıllarda dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden tümüyle uzak bir dönem yaşanmıştır. Ülkeler, içinde buldukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorunlarını çözümlmek için bireysel hareket etmiş, bu da rekabetçi devalüasyonlara ve karşılıklı tarife yükseltmelerine yol açmıştır. Böylece dış ticaret ikili anlaşmalar kanalıyla yürütülmüş ve uluslararası ticaret en düşük düzeylere inmiştir.

İki dünya savaşı arasındaki bu dönemde ülkelerin gümrük tarifelerini aşırı ölçüde yükseltmelerinin yanı sıra, tarife uygulamalarında da önemli farklılıklar görülmüştür. Bazı ülkeler gümrük tarifelerini "ayırım gözetici" şekilde uygulamış, belli bir mala uygulanan tarife oranları ithal edilen ülkeye göre değişiklik göstermiştir. Bu ise Merkez Ülke'lerce, dünya kaynak dağılımının bozulduğu ve uluslararası ticarete haksız rekabet koşullarının ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmış ve dünyaya kabul ettirilmiştir.

İki savaş arasındaki dönem boyunca uluslararası ticarete görülen bu kısıtlayıcı uygulamalardan özellikle Merkez Ülke'ler şikayetçi olmuşlardır. Çünkü sanayi üretiminin hızla geliştiği bu ülkelerde ekonomik hayatın canlılığı büyük ölçüde geniş dış piyasaların varlığına bağlı bulunmaktaydı. Bu nedenle Merkez Ülke'ler, daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden veya savaşın hemen sonrasında çok yanlı bir uluslararası ticaret ve ödeme sistemi gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin inisiyatifi ile kurulan Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve GATT gibi kuruluşların resmi amacı, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iktisadi bir karmaşıklığa sürüklenmesini önlemek için dünya ekonomisinde ve dış ticaretinde piyasa kurallarının sağlıklı işlemlerini sağlamak suretiyle bir yandan iktisadi gelişmeyi, diğer yandan da ülkeler arasındaki iktisadi ve sosyal dayanışmayı güçlendirerek her sahada küreselleşme hareketine hız vermektir". [DPT, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000:3]

1.5.2.1.1. GATT'ın Kuruluşu ve Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansları'nda atılmıştır. Konferansların sonucunda kurulmasına karar verilen iki örgütten birisi olan Dünya Bankası (WB), Avrupa ekonomilerinin onarımına katkıda bulunmakla (daha sonraları Çevre Ülke'lerin), ikincisi olan Uluslararası Para Fonu (IMF) da uluslararası parasal ve mali sistemin düzenli biçimde işlemlerini sağlamakla görevlendirilmiştir.

Batılı ülkeler uluslararası para sistemi ve dünya sanayi üretimi alanlarında sağlanan işbirliğinin yanında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde de benzer girişimlere şiddetle gerek duymuşlardır. Bu nedenle 1947-48 yılları arasında Havana'da (Küba) toplanan elli kadar ülkenin temsilcisi Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) adı verilen bir örgütün kurulmasını kararlaştırmışlardır. Ancak görevleri, ülkelerin iç ekonomik politikalarına karışma niteliği taşıdığı gerekçesiyle ITO sözleşmesi, başta ABD olmak üzere bazı sanayileşmiş ülkelerin yasama organları tarafından onaylanmamıştır. Sözleşmenin onaylanmamasının gerçek nedeninin ise serbestleştirmeden zarara uğrayacak yerli sanayi temsilcilerinin yaptıkları siyasal baskılar olduğu yaygın olarak bilinmektedir.

Böylece büyük ülkelerin onaylamamaları nedeniyle ITO'nun kuruluş girişimi sonuçsuz kalmıştır. Ancak dünya ticaretinin serbestleştirilmesine büyük ihtiyaç duyan ülkeler daha ITO'nun kuruluş görüşmeleri tamamlanmadan belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak için birbirleriyle anlaşmışlardır. ITO'nun, ulusal parlamentolar

tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimleri uygulamaya koymak için bir genel anlaşma yapılmış ve indirimler üyelerin tümüne yaygınlaştırılmıştır. Bu anlaşmanın ITO gibi üye ülke parlamentolarınca onaylanması gerekmiyordu. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT), bu şekilde ITO'nun onaylanmaması üzerine geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştır.

1948 yılında faaliyete geçen GATT, "geçici" olması öngörülmeyle birlikte giderek süreklilik kazanmıştır. Bugün GATT'a üye olan ülke sayısı 120'yi aşmıştır. Bu ülkelerin dünya ticaretindeki payları ise % 90'ın üzerindedir.

1.5.2.1.2. GATT Ticaret Görüşmeleri

GATT temel işlevi olan dünya ticaretinin serbestleştirilmesini düzenli aralıklarla yaptığı çok yanlı görüşmeler yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1947 yılında Cenevre'de yapılan ilk toplantıdan beri bugüne kadar gerçekleştirilen GATT görüşmelerinin sayısı sekizdir.

Kennedy Görüşmeleri'ne kadar yapılan beş toplantıda tek tek maddeler üzerinde tarifeler indirilirken bu görüşmelerde Merkez Ülke'ler tarifelerin bir bütün olarak görüşülmesi ve tümü üzerinden belirli oranlarda indirim yapılması yöntemini benimsemişlerdir. Görüşmeler sonunda Amerika'da sanayi malları üzerindeki tarife oranlarının beş yıllık süre içinde %35 oranında indirilmesi kabul edilmiştir. 1972 yılı sonunda anlaşmada öngörülen uygulama tam olarak yerine getirildiğinde Merkez Ülke'lerde sanayi malları üzerindeki tarifeler %10 oranının bile altına düşmüştür.

Tablo 1: GATT Konferansları

Toplantı	Süresi
İlk konferans, Cenevre,	1947
İkinci konferans, Annecy,	1949
Üçüncü konferans, Torquay,	1950-1951
Dördüncü konferans, Cenevre,	1955-1956
Dillon Görüşmeleri, Cenevre,	1961-1962
Kennedy Görüşmeleri,	1964-1967
Tokyo Görüşmeleri,	1974-1979
Uruguay Görüşmeleri,	1986-1994

İlk toplantılarda dünya ticaretini serbestleştirme amacıyla yalnız tarife indirimleri üzerinde durulurken Kennedy Görüşmeleri'nde bir haksız rekabet uygulaması sayılan dampainge karşı Anti-Damping Kodu benimsenmiş, Tokyo Görüşmeleri'nde de tarife dışı engeller konusu ele alınmıştır.

1.5.2.1.3. Uruguay Görüşmeleri

GATT görüşmeleri içinde gerek konu gerek katılan ülke sayısı açısından en geniş kapsamlısı Uruguay Görüşmeleri'dir. 1986 Eylül'ünde Uruguay'ın başkenti Punta el Este'de başlayan ve 15 Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde 125 ülkenin nihai anlaşmayı imzalaması ile sonuçlanan görüşmeler sonunda GATT'ın yerine geçmek üzere Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve bu kuruluş 1 Ocak 1995'te faaliyete geçmiştir. Bu tarihten itibaren bütün ülkelerin 10 yıl içerisinde (2005 yılına kadar) gümrük vergilerini üçte bir oranında indirmeleri, tekstil ve giyim sektöründeki kotaları gümrük tarifelerine dönüştürmeleri, tarıma yaptıkları sübvansiyonları azaltarak tarımsal ürünlerdeki kotaları gümrük tarifelerine dönüştürmeleri, fikri mülkiyet ve patent haklarını güvence altına alan yasaları yürürlüğe sokmaları, uluslararası hizmet ticaretinde (telekomünikasyon, bilgi işlem, sigortacılık v.b.) liberasyonu sağlamaları ve damping ve sübvansiyonlu ihracata kısıtlama getirmeleri kararlaştırılmıştır. Buradan anlaşılacağı gibi Uruguay Tur'u neticesinde imzalanmış olan bu tercihli ticaret

anlaşmasıyla ekonomik blokların dışa kapalılığı 10 yıl içerisinde kademeli olarak azalacaktır. Bu indirimlerin, dünya ölçeğinde rekabet gücü elde etmiş ve neredeyse tamamına yakını Merkez Ülke sermayesi olan çok uluslu şirketlerin işine yarayacağı herkes tarafından bilinmektedir.

Bu görüşmelerde tarımsal sübvansiyonların yanı sıra hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi konusu da ilk kez tartışılmıştır. Toplantıda hizmetler alanında liberalleşmeyi gerçekleştirmek üzere ayrı bir örgütün (General Agreement on Trade in Services-GATS) kurulması kabul edilmiştir. Ayrıca tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılarak yeni korumacılığın yayılışının önlenmesi, patent vb. fikri mülkiyet haklarının korunması ve resmi ihalelerde yerli firmalar lehine konulan ayrıcalıkların giderilmesi de diğer önemli konular arasında yer almaktadır.

Uruguay Görüşmeleri'nin önemli bir özelliği de, Çevre Ülke'lerin de ticaretin serbestleştirilmesi sürecine katılarak bazı tarife indirimlerinde bulunmalarının öngörülmüş olmasıdır. Yine görüşmelerin sonuçlarından bir diğeri istihdam ile ilgili sosyal dampingtir. [Ekin, 1996:27]

Yukarıda değinilenlerin dışında ithalattan zarar gören yerli üreticiyi korumak için uygulanacak geçici ithalat kısıtlamaları daha sıkı bir disiplin altına alınmış, antidamping ve telafi edici vergi anlaşmazlıklarını daha kesin ve hızlı biçimde çözecek hükümlere yer verilmiştir.

Çevre Ülke'ler 1965'de sözleşmede yapılan bir değişiklikte tarife indirimlerinden yararlandırılmak için bir karşı ödün vermek zorunda bırakılmış olmasalar da aslında tarife indirimlerinden sağladıkları yararlar oldukça sınırlı kalmıştır. Çünkü verilen ödümler genellikle, bu ülkelerin üretemedikleri ileri teknoloji ürünlerini kapsamaktadır. Asıl ihracatçısı oldukları emek yoğun, hafif sanayi malları alanında ise Merkez Ülke'ler bir ödün vermek şöyle dursun, ticari kısıtlamalarını daha da artırmışlardır. Sonuç olarak GATT'ın geleneksel faaliyetleri açısından, tarifelerden çok görünmez engellerin yaygınlaştığı bu günkü koruyuculuk ortamında uluslararası ticareti serbestleştirme amaçlarına uygun sonuçlar elde edildiğini söylemek oldukça güçtür. Daha doğru bir

ifade ile dünya ticaretinin serbestleştirilmesi merkez ülkelerin lehine işlemektedir. [Seyidoğlu, 1996:196-197]

1.5.2.2. Bölgesel Bütünleşme Hareketleri

Dünya ekonomisinde bir yandan GATT çerçevesinde küreselleşme hareketine hız verilirken diğer yandan da ülkeler arasında iktisadi bütünleşme veya bölgeselleşme hareketleri hız kazanmıştır. Serbest ticaret bölgeleri, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, ekonomik birlik ve tercihli ticaret anlaşmaları bu gelişmenin bölgesel ve ekonomik nitelikli bütünleşmeleridir.

Avrupa Birliği tarihin en başarılı ve kapsamlı bütünleşme hareketlerinden biridir. Dünya toplam mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık %30'u, dünya dış ticaret hacminin %40'dan fazlası Avrupa Birliği Ülkeleri'ne aittir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin nüfus büyüklüklerini topladığımızda karşımıza yaklaşık 1 milyar büyüklüğünde bir pazar çıkmaktadır. [Selamoğlu, 1998:9] AB'nin gösterdiği gelişme ve üyelerine sunduğu ticari ve ekonomik fırsatlar diğer ülkeleri de harekete geçirmiştir. ABD, Kanada ve Meksika ile benzer bir bölgesel bütünleşmeye ve gümrük duvarlarını kaldırmaya yönelmiş, bu ülkeler arasında kurulan Serbest Ticaret Bölgesi anlaşmasından (NAFTA) sonra Güney Amerika ülkeleri de benzer bir arayışa girmişlerdir. Uzakdoğu Asya'da da yeni ekonomik güç odakları doğmuştur. Etkinlik alanı olarak tüm dünyayı gören Japonya, Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika karşısında sıkışması sonucu Uzakdoğu ülkeleri ile çok daha yoğun bölgesel bütünleşmelere yönelmiştir. Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu ve ASEAN diye anılan bölgesel bütünleşme hareketi gelişmektedir. Son yıllarda ASEAN ile NAFTA arasında gelişen bütünleşme süreci, APEC olarak da anılan Asya Pasifik İşbirliği'ni doğurmuştur. APEC'e, başta Japonya ve Çin olmak üzere bütün Güneydoğu Asya ülkeleri, NAFTA ülkeleri ve Yeni Zelanda olmak üzere 18 ülke üyedir. APEC, üye ülkelerin 1994 yılında imzaladığı Endonezya Deklarasyonu'na göre Asya-Pasifik bölgesinde serbest ticaret ve yatırım konularında işbirliğini sağlamak amacıyla DTÖ belgelerine paralel olarak mal, hizmet ve sermaye akımlarının serbestçe oluşturulmasına çalışacaktır. [Demirci, 1998:177] Görüldüğu gibi

küreselleşen dünyada rekabet yeteneklerini tek başlarına sürdüremeyeceklerini gören uluslar bölgesel bloklaşmaların peşindedirler. Bu bloklar kendi iç hukuk sistemlerini oluşturup pekiştirme çabasındadırlar. Bugün bir yandan küreselleşme akımı sürüp giderken öte yandan bloklar arası rekabetin egemen olacağı bir dünya oluşturma sürecine tanık olunmaktadır. Öyle gözükmektedir ki bu bölgesel bloklar kendi içlerinde tek bir pazar oluşturmanın siyasi ve hukuki altyapısını tamamladıklarında, bunların dışında kalan ülkelerin neredeyse yaşam hakkı kalmayacaktır. Böylesi bir çözülemeyi haklı çıkaracak kanıtlar gözler önündedir. Çok açık olarak görülmektedir ki bloklar, bilim, teknoloji, sanayii üstünlüğüne sahip ülkeler ekseninde ve daha çok bu niteliğe sahip ülkelerin bir araya gelmeleri ve güçlerini birleştirmeleriyle oluşmaktadır. Yine açıkça görülmektedir ki bloklar dışında kalması söz konusu olan ülkeler, bilim, sanayi, teknoloji yeteneğine sahip olmayan ülkelerdir ve bölgesel olarak toplulaşmış güç odaklarının denetimindeki bir dünyada “tâbi olan ülkeler” olmaktan başka seçenekleri görünmemektedir. Türkiye gibi ülkeler ise bloklaşan dünyada kendilerine yer bulma sorununu en yoğun biçimde yaşamaktadır. [DPT, 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000:5]

Bölgeselleşmenin küreselleşmeyi nasıl etkilediği tartışılmalı konulardan biridir. Bölgeselleşme bir anlamda küreselleşmenin karşısında gibi gözükse de aslında bölgeler arasında ekonomik ilişkiler arttıkça küreselleşme için doğal bir zemin kendiliğinden oluşmuş olacaktır. Bu nedenle bölgeselleşmenin sınırlı kaldığı bir ortamda küreselleşme sekteye uğrayacak ve bölgeselleşmenin küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi zayıflayacaktır. [Karluk, 2002:2] Dolayısıyla bölgeselleşme, küreselleşme kavramına karşı bir anlam içeriğine sahip değil, aksine küreselleşmenin bir ön aşamasıdır. [Tutar, 2000:51]

1.5.2.3. Emegın Küreselleşmesi

Küreselleşmenin, ulusal sınırların kalkması ile sermaye, mal ve hizmet hareketlerinin sınır ötesine serbestçe çıkması şeklinde algılanması durumunda, en az küreselleşen faktörün vasıfsız emek olduğu görülür. Küreselleşmenin bilgiyi ön plana çıkardığına

daha önce yeterince değinmiştik. Bilginin daha önceden görülmemiş düzeyde kazandığı önem, küreselleşme ile birlikte emek dünyasında da kendisini göstermiştir. Küreselleşme, bilgi donanımına sahip olan emeği ücretler açısından yücelttiği oranda vasıfsız iş gücünü de aşağılara indirmiştir. Bu nedenle emeğin küreselleşmesi denildiğine bilgi işçisinin küreselleşmesi anlaşılmaktadır. Vasıfsız iş gücü için ise küreselleşme düzeyinde bir hareketlilikten söz etmek mümkün değildir.

Küreselleşme ile birlikte hammaddenin yanı sıra üretim faktörleri içinde emeğin öneminde de belirgin bir şekilde gerileme söz konusudur. Örneğin özellikle Çevre Ülke'ler açısından en büyük rekabet avantajı sağlayan unsurlardan birisi olarak kabul edilen ucuz iş gücüne sahip olmanın eski önemi de ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim iş gücünün ucuzluğu gerekçesiyle Çevre Ülke'lere yatırımda bulunan firmaların bazılarının, bugün bu yatırımlarını kendi ülkelerine kaydirdıkları görülmektedir. [Toffler, 1991]

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk 30 yıl içinde Merkez'de sendikal hareketin güçlenmesi ve "sosyal refah devleti" anlayışının gelişmesiyle eş zamanlı olarak işçi ücretlerinde reel artışlar gözlenmiştir. Bu durum Merkez'deki kadar olmasa da Çevre'de de etkisini göstermiş ve emek, ekonomide yaşanan büyümeye koşut olarak artan katma-değerden pay almaya başlamıştır. Bu değişim 1970'li yıllarda sermaye gelirlerinin aleyhine işlemeye başlayınca sermayeyi korumaya yönelik önlemler güç ve hız kazanmıştır. Bu önlemlere, üretim yapısının giderek kitlesel vasıfsız işçi çalıştıran demir-çelik, gemi tezgahları, dokuma-giyim gibi sektörlerden, yüksek vasıflı iş gücü istihdam eden finans sektörü ve mikro-elektronik gibi alanlara kaymasıyla birlikte istihdamda yaşanan olumsuz etki de eklenmiştir.

Merkez Ülke'lerde yaşanan bu durum, Çevre Ülke'lere de birkaç biçimde yansımaktadır. Bu yansımaların başlıcası, ülkeye giriş yapan kaçak işçi ya da sığınma arayan göçmenler dışında Çevre işçilerine, Merkez'den talep olmamasıdır. Bir diğer önemli gelişme, daha emek-yoğun teknoloji içeren sermaye malları ya da daha emek-yoğun üretim aşamaları için ucuz emek pazarı arayan Merkez şirketlerinin daha fazla dolaysız yatırımlarına ev sahipliği yapmak isteyen Çevre Ülke'lerin, içeride ücretleri

düşük tutma şeklinde izlediği politikadır. Ayrıca dış ticaret rejiminin giderek serbestleştiği bir ortamda ithal mallarıyla iç piyasada ve ihracat mallarıyla dış piyasada rekabet eden Çevre Ülke'lerin elinde ucuz emekten başka hiçbir araç bulunmaması da Çevre Ülke'lerde ücretleri baskı altına alan bir diğer etkidir. Nüfus artışına paralel olarak artan işsizlik oranı da ücretleri düşürme yolunda bir diğer baskı mekanizması oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomik düzen vasıfsız iş gücünün ücretini ve dolayısıyla yaşam standardını düşürürken yüksek vasıflı iş gücünün refah düzeyini inanılmaz boyutlarda yükseltmektedir. ABD'de üst düzey yöneticilerin yıllık ortalama gelirinin 3-5 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir. [Kazgan, 2000:212]. Benzer bir durum diğer Merkez Ülke'ler ile karşılaştırıldığında da görünse Çevre Ülke'ler için de geçerlidir. Bunun nedeni firmaların, yüksek vasıflı iş gücünü ellerinde tutabilmek ve beyin göçünü engelleyebilmek için söz konusu iş gücüne astronomik rakamlar ödemeyi göze almasıdır. Bu ise nitelikli işgücüne küresel pazarda bütün ülkelerin kapılarının açılması sonucunu doğurmuştur. Oysa vasıfsız işgücünün istihdam edilebileceği pazar yerel düzeydedir. Yani küreselleşen sermayenin en yüksek kâr haddine ulaşmak için sınırları aşması gibi nitelikli işgücü de daha fazla gelir elde etmek için küresel pazarlara açılmaktadır.

Geçmişte Merkez Ülke'lerde gelişen "sosyal refah devleti" anlayışı çerçevesinde işçilerin durumunu iyileştirmeye yönelik bir takım hukûki düzenlemelere gidilmiştir. Önce sosyalist-sosyal demokrat hükümetlerin iktidarlarında uygulamaya giren sosyal haklar sağcı iktidarlarca da sürdürülmüştür. Ancak yüksek emek maliyetinden kaynaklanan ekonomik durgunluk ve giderek artan işsizlik, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Merkez Ülke'lerdeki sağcı ya da solcu hükümetlerin işçi karşısındaki tutumunu farklılaştırmıştır. Bu çerçevede etkili olmaya başlayan "yeni sağ" politikaları Batı Avrupa'da görülen yüksek işsizlik, teknolojik gelişmelere paralel olarak gerçekleşen üretimin yer değiştirmesi ve ÇUŞ'un (Çok Uluslu Şirketler) talepleri de eklenince hükümetler adım adım sosyal hakları kısımaya yönelmiştir. Tüm bu gelişmeler "emek piyasasının esnekleşmesi" şeklinde nitelenen bir değişime neden olmuştur. Emek

piyasalarının esnekleşmesi konusuna küreselleşmenin sonuçları bölümünde tekrar yer verilecektir.

1.5.3. Sermaye Hareketleri

Bir önceki konumuzda merkez ülkelerin dünya ekonomisini liberalleştirme çabalarına değinmiştik. Bu çabaların bir kısmı sermayenin ülke sınırları gözetmeksizin rahatça dolaşabilmesine hizmet etmektedir. Bu gün uluslar arası piyasalarda ticareti yapılan para ulusal ve uluslar arası alış verişin finansmanı için gerekli olan miktarın çok üzerindedir; [Drucker, 1994:203] kapitalist ülkeler sermayelerine en yüksek kârı sağlamak için kendi ülkeleri ile sınırlı kalmamakta, sermayenin serbestçe dolaşabildiği tüm dünya coğrafyasında en kârlı alanı buralarda yatırım yapmaktadır.

1980’li yılların başından itibaren Merkez Ülke’ler bir yandan kendi içinde mali piyasaları ve sermaye hareketlerini her türlü denetimden arındırma yoluna giderken, bir yandan da Çevre Ülke’lerde kendi sermayesinin lehine işleyecek bir mekanizma kurmaya çalışmıştır. Bu çabalar çerçevesinde Çevre Ülke’lerin paralarının teker teker konvertible olması sağlanmış, konvertible olurken de ödemeler bilançosu ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olması şartı getirilmiştir. Bunların da ötesinde mali piyasalarda tam bir serbestleşme sağlanması gereği vurgulanmıştır. Küreselleşmenin, yaşanılması kaçınılmaz tarihi bir olgu olduğu propagandası yapılmış ve bu yeni sürecin dışında kalmanın uluslararası toplumdan dışlanma tehlikesi taşıdığı inancı yerleştirilmiştir.[Amin, 1997:25] Böylece 1980’li yılların başından itibaren kısa sürede küreselleşme kaçınılmazı mümkün olmayan bir süreç olarak algılanmaya başlanmış, Meksika, Arjantin, Şili gibi Latin Amerika Ülkeleri ve daha sonra yıkılan Doğu Bloku alanındaki bütün ülkeler, Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya Ülkeleri ve bu arada Türkiye özelleştirme-küreselleşme kervanına katılmışlardır.

Tablo 2: G-7¹'de Yıllık Ortalama Kâr Hadleri (Yıllık Ortalama %):1970-95

Dönem	ABD	Japonya	Almanya	Fransa	İtalya	İngiltere	Kanada
1970-79	14.0	17.9	11.8	12.6	11.4	10.1	15.0
1980-84	14.0	13.6	10.5	10.5	1.9	9.1	17.9
1985-89	16.3	15.0	11.9	13.2	14.0	10.0	19.4
1990-95	17.6	14.6	12.8	14.6	14.5	10.6	17.9

Tablo 3: G-7'de Milli Gelirde Sermayenin Payı (%)*

1970-79	32.3	33.7	29.7	31	31.4	30.1	34.9
1980-84	32.7	30.2	29.6	29.0	35.0	30.6	37.5
1985-89	33.8	32.8	33.3	35.5	37.9	31.0	37.5
1990-95	33.6	33.4	34.5	38.5	38.4	29.2	34.0

(*) Kendi kendisini istihdam edenlerin atfedilen sermaye geliri dahildir.

Kaynak: Kazgan, 2000:165

1970'li yılların sonuna kadar başta Batı Avrupa Ülkeleri olmak üzere pek çok Merkez Ülke'de sermaye hareketleri üzerinde çeşitli kısıtlamalar bulunmaktaydı. Örneğin İngiltere, yurtdışına sermaye çıkışlarını engellemek için mal ve sermaye hareketlerine çifte kur uygulamakta idi. ABD bile bir ara sermaye çıkışını vergilendirmiştir. Bu uygulamalarla hedeflenen, sermayenin yurt dışı yerine yurt içinde yatırım yapmasını sağlayarak istihdama ve büyümeye katkıda bulunmasının sağlanmasıdır. Ancak hem emek piyasalarının etkisizleştirilmesi, hem de içeride düşen kâr hadlerinin dünya çapındaki olanaklardan da yararlanarak artırılması sermayenin küreselleştirilmesini gerekli kılmıştır.

¹ Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, Amerika

1980'li yıllarda mali piyasalar serbestleşirken 1984-1989 yılları arası gelişme trendine giren Merkez Ülke'lerin kendi sermayelerine olan talepleri artmıştır. Ancak 1987'de New York Borsası, ardından 1990'da Tokyo Borsası ve diğer Merkez Ülke piyasalarında yaşanan çöküşler durgunluğun habercisi niteliğindedir. Bu, Merkez Ülke'ler ile Çevre Ülke'lerin sermaye piyasalarının birbiriyle bağlantılı olmadığını göstermiştir. Öyleyse portföyü çeşitlendirerek rizikoyu azaltmak açısından Çevre Ülke'lerin sermaye piyasalarına yatırım çok faydalı olabilirdi. Nitekim 1987'de New York Borsası'ndaki çöküşün ardından piyasalar üzerindeki denetim-müdahale kaldırılmış ve Çevre Ülke'lerin sermaye piyasalarına yönelen özel yatırımlar büyük artış kaydetmiştir. Bu arada Çevre Ülke'lere yapılan resmi dış yardımlar ya da sağlanan krediler düşük tutularak Çevre'nin sermaye girişine muhtaç duruma gelmesi sağlanmıştır.

Merkez Ülke'lerin piyasalarındaki durgunluğun gerisinde yatan olay ekonomi kuramında 'azalan kâr haddi kanunu' diye bilinen bir olgudur. Buna göre veri olan koşullarda yatırımların miktarı arttıkça kâr haddi giderek azalır, bu da yatırımları ve büyümeyi sınırlar. Oysa kapitalizmin yaşaması sermaye birikimine ve büyümeye, bu da net kâr haddinin yüksekliğine bağlıdır. İthalatın serbestleştirildiği ekonomilerin, diğerlerine, malların-hizmetlerin satışı için yeni pazarlar açıyor olması kâr hadlerinde yaşanan düşüşe karşı alınan bir önlemdir. Çok sayıdaki Çevre Ülke'nin bu amaçla pazarlarını genişletmesinin bir yolu, bu ülkelere aynı zamanda her türlü sermayenin (portfolyo yatırımı, dolaysız yatırım, krediler, kısa vadeli sermaye girişleri) giriş-çıkış serbestliğini sağlamaktır.

1.5.3.1. Sermayenin Küreselleşmesinin Başlangıcı

19. yüzyılın ikinci yarısında emperyalizm kuramını geliştiren sosyalist düşünürler 'mali sermaye', 'kapitalizmin sermaye ihracı aşaması' gibi deyimlerle sömürünün yeni dünya düzeninde aldığı yeni şekli konu etmişler, kapitalizmin mal ihracında sonra ulaştığı aşamayı 'sermaye ihracı' olarak tanımlamışlardır. Bu süreç yaklaşık yarım yüzyıl (1880-1914) sürdükten sonra Birinci Dünya Savaşı'yla son bulmuş, sermayenin serbest dolanımı kısıtlanmıştır.

1920'lerde tekrar başlayan hareketlenme 1929'da krizle noktalanmış, 1980 sonrasında mali piyasaların giderek serbestleştirilmesinden ve 1987 New York Borsası'nın çöküşünden sonra sermaye yeniden harekete geçmiştir.

Sermayenin küresel örgütlenmesi ulus-ötesi şirketler diye de tanımlanan çok uluslu şirketler eliyle gerçekleşmiştir. Merkez ülkelerde üretken yatırımların karlılığının düşmesi mali sermayeyi spekülasyona sıkıştırmış bu nedenle sermaye hareketleri küreselleşmeye başlamıştır. [Yıldızoğlu, 1996:93] Kaynaklarını artırabilmek amacıyla ürün pazarlarını dünya geneline yaymak isteyen Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), şirket birleşmeleri ve satın almalar yoluyla dünya ekonomisindeki etkinliklerini artırarak sürdürmektedirler. Aslında çok uluslu şirketler eliyle gerçekleştirilen dolaysız yatırımlar yeni bir olgu değildir. 19. yüzyılda sömürge-yarı sömürge durumundaki ülkelerde doğal kaynaklar büyük ölçüde Batılı ülkelerce işletilmiş, demiryolu, telgraf vb. teknolojiler bu dolaysız yatırımlarla söz konusu topraklara taşınmıştır. Ancak günümüzde ÇUŞ'un küresel örgütlenmesi dünün sınırlı dolaysız yatırımlarına göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların en önemlisi ÇUŞ'un üretim sektörünün yanı sıra hizmet sektöründe de yoğun bir faaliyete girişmiş olması ve yer yer faaliyet gösterdiği ülkedeki yerli sermaye ile ortaklıklar kurmasıdır. Bugün ÇUŞ'lar dünya ticaretinde yaşanan serbestleşmeden ve buna bağlı olarak sağlanan kolaylaşmadan yararlanarak görece maliyetlere göre üretimin her aşamasını farklı bir ülkede gerçekleştirebilmekte ve bu yarı mamulleri bir başka ülkede birleştirebilmektedir.

1.5.3.2. Sermayenin Küreselleşme Biçimleri ve Koşulları

Son on yılda sermaye hareketlerinde gözlenen küreselleşme olgusunun iki farklı biçimi göze çarpmaktadır. Birincisi, akışkan fonlar halinde mali piyasalar arasında hareket eden ve kısa vadeli parasal sermaye olarak da tanımlanan portfolyo yatırımları; ikincisi, gittiği ülkede fiziksel yatırım yapan ve buna bağlı olarak istihdam ve üretim kapasitesini genişleten dolaysız yabancı sermayedir.

Teknolojide yaşanan baş döndürücü gelişmeler ve bu bağlamda gerçekleşen elektronik devrim sayesinde her iki biçimdeki sermaye hareketleri hızlanmış, buna bağlı olarak hareket maliyetleri düşmüş ve hareketlerin izlenebilirliği kolaylaşmıştır. Ancak elektronik devrimden önce de hem mali sermayenin hem de dolaysız yatırımların sınır ötesi hareketlerinden söz etmek mümkündür.

1.5.3.2.1. Dolaysız Yatırımlar

Sermaye hareketlerinin küreselleşme biçimlerinden biri olan dolaysız yatırımlar şirketlerin çok uluslaşma yoluyla dış ülkelere yatırım yapmaları şeklinde gerçekleşmektedir.

Çok uluslu şirketlerin başını çeken ABD şirketleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'ya ve Latin Amerika'ya yapmaya başladıkları imalat yatırımlarını 1960'lı yılların ortalarından itibaren Uzakdoğu'nun dinamik ülkelerine kaydırmışlardır. Bu sürece ABD'nin yanı sıra pek çok Merkez Ülke de katılmıştır. 1970'li yıllarda ise başta Japonya olmak üzere diğer dinamik Uzakdoğu Ülkeleri kendi şirketlerinin çok uluslaşması yoluyla sürece dahil olmuş ve dış yatırımlara yönelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde orta derecede sanayileşmiş pek çok ülke ve bu arada Türkiye de bu kervana katılmıştır.

1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon sürecine kadar dolaysız yatırımlar ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya bulunmaktaydı. Ülkelerin çoğu hizmet sektöründe, bazıları da imalat sanayiinde bazı kesimlerinde gerçekleştirilecek yatırımları yabancı sermayeye kapalı tutmaktaydı. Yerli sermaye ile ortaklık koşulu getirilmesi, bazen de yeni teknoloji transferinin şart koşulması gibi engellerle sınırlandırılan dış yatırımlara 1980'li yıllarla birlikte geniş özgürlükler tanınmış, yabancı sermayeye sağlanan devlet garantisi yasal düzenlemelerle desteklenmiştir.

ÇUŞ'un Çevre'ye yaptığı dolaysız imalat yatırımları çoğunlukla, kendi ülkelerinde kullanımı kârlı olmaktan çıkmış makine-donanım, gayri maddi haklar, teknik bilgi

biçiminde olmakta, gerekli parasal kaynak ise çoğu zaman yerli bankalar tarafından kredi şeklinde sağlanmaktadır.

ÇUŞ'ların Çevre'ye yatırım yapmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan başlıcası Çevre Ülke'lerde emek-yoğun mallar ya da bir nihai malın emek-yoğun parçaları için yapılan üretimde ücretlerin, dolayısıyla işçi maliyetlerinin düşük olması, işçi haklarını korumaya yönelik sosyal güvenlik sisteminin zayıf olması, buna karşın işçilerin beceri düzeyinin yüksek olması sonucu üretim maliyetlerinde sağlanan tasarruftur. Bu olgu Çevre Ülke'lerin firma içi ticaret yoluyla 1970'li yıllardan itibaren büyük çaplı mamul ihracatçısı olmalarında rol oynamıştır. İstihdamın belirtilen özelliklere sahip olan Çevre Ülke'ye kaydırılması ise Merkez Ülke'lerde 'sanayi yer değiştirmesi' olarak tanımlanmaktadır. Ancak mikro-elektronik devrimin sınai üretimde emek payını giderek azaltması Çevre Ülke'lere yapılan dolaysız yatırımları görece olarak azaltmıştır.

Dolaysız yatırımların Çevre Ülke'lere kaymasının bir diğer nedeni 1980'li yıllarla birlikte gelişmeye başlayan çevre bilinci ve bu duyarlılık gereği yüklenen sorumlulukların, Çevre Ülke'lerde yasal kısıtlamalarla desteklenmemiş olmasıdır. Merkez Ülke'lerde yasal düzenlemelerle getirilen ciddi yaptırımların ortaya çıkardığı yüksek maliyet, yatırımların Çevre Ülke'lere kaymasına neden olmuştur. Üçüncü bir neden de geçmişte yüksek gümrük duvarlarını aşamayan Merkez şirketlerinin, yüksek teknolojiye donanımı bu korunmuş pazarlara taşıması, böylece hem gümrük duvarını içeride üretimle aşması hem de eski teknolojinin getiri süresini uzatarak kâr haddini yükseltebilmesidir. Ancak bugün dış ticarete yaşanan serbestleşmeyle birlikte gümrük duvarlarının daha kolay aşılabilmesi Çevre Ülke'lerin sahip olduğu bu avantajın eski önemini yitirmesine neden olmuştur.

1990'lı yıllarda yaygınlaşan esnek üretim, düşük hatta sıfır stokla çalışma, nitelikli işgücü ve yüksek teknolojiye üretilen ürünün sağladığı kârlılık, mikro-elektronik devrimle birlikte maliyetteki payı giderek azalan işgücü ve bunlara bağlı olarak Çevre Ülke'lere yapılan yatırımın uzak mesafelere taşıma giderlerini karşılayacak ölçüde maliyet tasarrufu sağlamamaya başlaması dolaysız imalat yatırımlarını Çevre'den Merkez'e

kaydırmıştır. Nitekim imalatın dolaysız yatırımdaki payı % 50'nin altına inmiştir. Çevre Ülke'lerin imalat sanayiinde kaydettiği gelişmeler de Merkez şirketlerinin bu ülkelere yaptığı yatırımları azaltan bir diğer etken olmuştur.

1980'li yıllarda Merkez'den Çevre'ye gerçekleşen dolaysız yatırımlarda kâr marjı daha yüksek olan (bankacılık, ticaret, turizm, sigortacılık gibi) hizmetlere öncelik verilmeye başlanmıştır. ABD'de borsa krizini izleyen yıllarda Çevre Ülke'lere yapılan dolaysız dış yatırımlar hızla artmıştır. 1987'de 10 milyar dolar olan işlem hacmi 1995'de 90.3 milyar dolara yükselmiştir. Dış yatırımlarda en büyük pay sahibi 53.5 milyar dolarla başta Çin olmak üzere Uzakdoğu ülkeleri olurken, bu ülkeleri 17.8 milyar dolarla Meksika ve Arjantin'in başını çektiği Latin Amerika ülkeleri izlemektedir [Kazgan, 2000:169-170].

Ancak dolaysız yatırımların en büyük bölümü Merkez Ülke'lerin kendi aralarında gerçekleşmektedir. Bu durumun nedenleri arasında Merkez Ülke'lerin pazarlarının satınalma gücü açısından büyüklüğü, teknoloji ve pazarlama işbirliğinin etkinliği, altyapı ve emek becerisinin yüksek gelişme düzeyi ve rizikoların düşüklüğü yer almaktadır. Çevre Ülke'lerde dolaysız yatırımlar 108.8 milyar dolara yükselirken, bu rakam Merkez Ülke'lerde 195.9 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir [a.g.e., s. 170-171].

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan 2001 Yılı Dünya Ekonomik Durum Raporu'na göre şirket birleşmeleri ve satın almaları ile özelleştirmenin önemli bir bölümünü oluşturduğu doğrudan yabancı yatırımlar 2000 yılında 1,1 trilyon dolara ulaşmış bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların 10 yıl önce 200 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında söz konusu yatırımların küreselleşme süreciyle birlikte nasıl büyük bir artış gösterdiği de ortaya çıkmaktadır. Yine Dünya Ekonomik Durum Raporu rakamlarına göre 2000 yılında 600 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım yapılırken, bu rakam bütün Çevre Ülke'ler için sadece 190 milyar dolarda kalmıştır. Bu farklılık küreselleşme sürecinin zengini daha zengin yoksulu daha yoksul yaptığını savunanların, tezlerini güçlendirmek amacıyla sıkça vurguladıkları unsurlardan birisidir.

Tablo 4: Dünyadaki En Büyük 500 Özel İmalat Şirketinin Merkez-içi Dağılımı

	1966	1991
ABD	61	31
AT	28	34
Japonya	7	24
Diğer	4	11
	100	100

Kaynak: Kazgan, 2000 s. 171

Tablo 4, dünyanın en büyük 500 imalat şirketinin Merkez içindeki dağılımını göstermektedir. Verilere göre şirketlere sahip olma noktasında ABD'nin görelî payı neredeyse üçte bire inerken, Japonya'nın payının üç kattan fazla artarak dörtte bire yaklaşması dikkati çekmektedir. Ancak hizmet sektöründe faaliyet gösteren ÇUŞ'larda ABD'nin egemenliği sürmektedir. Pazarlarını ABD ve diğer ülkeler kaynaklı sermayeye kapalı tutan Japonya 80 milyar dolar sermaye girişiyle 'dışa en kapalı ülke' olma özelliğine sahiptir. Japonya'yı 692 milyar dolarlık sermaye girişiyle Almanya izlemektedir [a.g.e., s. 172].

Ancak, küreselleşmenin sağladığı kârlılık Merkez ve Çevre Ülke'lere eşit oranda yansımamıştır. Merkez Ülke'ler net anlamda dolaysız sermaye ihracatçısı iken, Çevre Ülke'ler dolaysız yatırımlarda net ithalatçı konumundadırlar. Merkez Ülke'ler arasındaki yatırımlarda rizikoların düşük olması, satınalma gücü yüksekliğinin sağladığı geniş pazar imkanı, mikro-elektronik devrimin getirdiği yeni ileri teknoloji ile yüksek nitelikli işgücü ve bunların sağladığı yeni işletme teknikleri yatırımların kârlılığını yükseltmekte ve ÇUŞ'un bu pazarlara yönelmesine yol açmaktadır.

Dolaysız yatırımlar Çevre Ülke'lere makine-donanım, gayri maddî haklar vb. araçlarla girmekte, girdikleri ülkelerde yatırım artışına ve teknoloji transferine katkıda bulunmakta ve böylece bu ülkelere ithalatın karşılığında eşit bir sermaye girişi

sağlamaktadır. Ayrıca yerli sermaye ile ortaklıklar kuran ÇUŞ'lar yerli personel de kullanarak istihdama katkı sağlamaktadır. Dolaysız yatırımların, başta Latin Amerika ve Uzakdoğu Ülkeleri olmak üzere bazı Çevre Ülke'lerde ihracata katkı sağladıkları da görülmektedir. ÇUŞ'lar firma içi ticaret yoluyla içeride üretim ve istihdam artışına katkıda buldukları ölçüde refah düzeyinin yükselmesine, üretim ve ticaret kalıplarının ve standartlarının değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca ithal ikamesi sanayilerinde girdi-aramal, yedek parça biçiminde bir ithal sızıntısı yanında kâr transferi de yaptıklarında net döviz çıkışı yaratmaktadır. Dış ticaretin serbestleştirildiği ortamda salt ithal-ikâmesine dönük yatırımların payı azalmıştır.

ÇUŞ'ların girdikleri ülkelerde yukarıda sıralanan faydalara rağmen bir takım olumsuz etkilere de neden olduğu görülmektedir. Bunların başında iç piyasaya giren yabancı sermayenin yerli sermaye ile rekabete girmesi ve bunun sonucunda içerideki kâr haddinin düşmesi gelmektedir. Dolaysız sermaye yatırımlarının ileri düzeyde artması, ABD gibi dünyanın en güçlü ve en büyük sermaye stokuna sahip bir ülkede bile ciddi kuşuklara neden olabilmektedir.

Yatırım yaptıkları ülkelerin mali piyasalarında istikrarsızlık yaratma potansiyeli de bulunmayan ÇUŞ'lar, zamanla bu ülkelerin üretim yapılarının bir parçası olmaktadır. Ancak ÇUŞ'lar, 1982'de borç krizinin patlak verdiği Latin Amerika Ülkeleri'ni terketmeleri örneğinde görüldüğü gibi rizikonun arttığı ve kârlılığın düştüğü durumlarda yatırımlarını durdurmakta, hatta tasfiye etmektedirler. Bunlar arasında ancak imalat sanayiinde faaliyet gösterenlerin bir bölümü kalıcı olabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardan itibaren en çok dolaysız yatırım yapan ülke olan ABD, 1980'li yıllara gelinceye kadar oldukça az miktarda yabancı yatırıma ev sahipliği yapmıştır. 1980'den sonra başta İngiltere, Japonya ve Hollanda kaynaklı olmak üzere ABD'ye yapılan dış dolaysız yatırımlarda büyük patlamalar yaşanmıştır. 1970'li yıllarda yıllık sermaye girişi 3-5 Milyar Dolar tutarında iken bu rakam 1987'den sonra yılda ortalama 50 Milyar Dolar'ı aşmış, dünyadaki toplam sermaye girişlerinin dörtte birini oluşturmaya başlamıştır [a.g.e., s. 175].

Oysa bugün toplam dış yabancı dolaysız sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapan bir numaralı ülke konumunda olan ABD, içeride kâr haddinin düştüğü durumlarda yerli şirketlerin kârlılığını korumak için kendisine yönelen dış yatırımlara temkinli yaklaşmaktadır. Bu durum ABD'nin içine düştüğü çifte standardı göstermektedir.

Dolaysız sermaye yatırımlarının Çevre Ülke'lerde kâr haddini düşürmek dışında da sorunlar yarattığı görülmektedir. Bunların başında aynı alan oligopolist rekabet gereği yabancı yatırım yağıldığında, üretim kaynaklarının kullanımında yaşanan dengesizlikler gelmektedir. Bu durum özellikle otomotiv sektörü için geçerlidir. Çevre Ülke'lerin hükümetleri, bu sermaye sahiplerinin baskıları sonucu karayolları ulaşımına ağırlık vermekte, diğer ulaşım biçimlerini (tipik örneği Türkiye) ihmal etmektedir. Yine, toptan-perakende ticaret gibi kâr marjı yüksek alanlarda dışarı kâr transferleri sağlamakta, ithal malları pazarlayarak döviz çıkışına neden olmakta ve böylece ekonomide daralmaya yol açmaktadırlar. Banka-sigortacılık gibi hizmet alanlarında ise sermaye hareketlerinde spekülasyon ve spekülatif ivmelenmelere yol açarak istikrarsızlık kaynağı olabilmektedirler. Yıllık cirosu, gittiği Çevre Ülke'nin GSMH'sini aşan büyük ÇUŞ'lar hükümetlerin büyüme stratejilerini etkileyebilecek olumsuz dayatmalarda bulunabilmekte, böylece hükümetlerin ekonomi politikasının etkenliğini azaltabilmektedirler.

1.5.3.2.2. Portfolyö Yatırımları (Kısa Vadeli Parasal Sermaye)

Dışsal mali serbestleşmeyi sağlayan unsurlardan birincisi vatandaşların dış piyasadan serbestçe borçlanması ve yabancıların iç mali piyasalarda serbestçe plasman yapabilmesi şeklinde gerçekleşen, sermaye girişinde sınırlamaların ve denetimin kalkması olgusudur. İkincisi vatandaşların dışarıya serbestçe sermaye transfer ederek yabancı varlık kalemlerini tutabilmesi ve yabancıların da aynı şekilde iç mali piyasalardan borçlanabilmesi durumudur. Yine yurt içinde yapılan işlemlerin yabancı paralar üzerinden yapılabilmesi serbestisi de dışsal mali serbestleşmeyi sağlayan unsurlardan üçüncüsünü oluşturmaktadır. [Akyüz, 1993:150-151]

1970'li yıllarda bir çok Çevre Ülke'de vatandaşların dış piyasadan serbestçe borçlanması ve yabancıların iç mali piyasalarda serbestçe plasman yapabilmesi ile başlayan serbestleşme, 1980'li yıllarda Merkez Ülke'leri de içine alarak diğer iki unsurun işletilmesiyle tamamlanmıştır. Vatandaşların dış piyasadan serbestçe borçlanması ve yabancıların iç mali piyasalarda serbestçe plasman yapabilmesi ile gelinen aşama 1980'li yılların başındaki borç krizinin temel nedeni olduğundan, sermaye hareketlerinin serbestleşmesinde artık söz konusu ülkelerin sermaye piyasaları öne çıkmakta, uluslararası bankaların o ülkeye verdiği krediler önemini kaybetmektedir. Yani sermaye ihraç eden ülkeler açısından riziko, artık küçük birimler arasında daha fazla dağılmış, az sayıda büyük banka üzerindeki yoğunlaşma ortadan kalkmıştır. 1870'li ve 1920'li yıllarda olduğu gibi 1980 sonrasında da portfolyo yatırımlarda yaşanan patlamadan da anlaşılacağı gibi parasal sermaye özel-kamusal tahvillere, hisse senetlerine ve özelleştirilen kamu girişimlerine yönelmiştir.

Bu biçimiyle serbestleşen sermaye akımları kâr haddinin düşmesi nedeniyle kendi ülkesinden kaçan sermayeye dışarıda daha yüksek getiri sağlayabilmektedir. Gittiği ülkelerde, özellikle de mali piyasaları çok zayıf olan Çevre Ülke'lerde döviz fiyatını, faiz haddini ve kredi hacmini etkileyebilmekte, spekülatif hareketlere ivme vermekte, ithalatı artırarak ülkeyi aşırı dış borçlanmaya sürüklemekte ve tüm bunlara bağlı olarak büyük mali istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Yine üretim ve istihdamın azalmasıyla birlikte refah düzeyini olumsuz yönde etkilemekte ve buna bağlı olarak sosyal patlamalara neden olabilmektedir.

Tablo 5: Gelişmekte Olan Borsalarda Dolar Üzerinden Yıllık Getiri Oranı (1994)

Ülke	Getiri (%\$)
Türkiye	209
Tayland	84
Macaristan	124
Brezilya	76
Filipinler	110
Sri Lanka	62
Malezya	100
Pakistan	52
Hong Kong	97
Yunanistan	29
Endonezya	91
Portekiz	20

Kaynak: Kazgan, 2000:178

Dolaysız yatırımlar gibi büyük ölçüde Merkez Ülke'lerin kendi aralarında gerçekleşen portfolyo (hisse-tahvil-bono) yatırımları da son yıllarda ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda kurumsal yatırımcıların dış piyasalara yaptıkları hisse senedi yatırımlarının yalnızca % 5'i Çevre Ülke'lere aitken, % 95'i Merkez Ülke pazarlarına yönelmekteydi [Kazgan, 2000:176]. Ancak portfolyo yatırımların oldukça sınırlı olduğu Çevre Ülke'lere net giriş olduğu halde, Merkez Ülke'ler kendi aralarında değiş tokuş yapmaktadırlar. Durgunluğun yoğunlaşmasıyla birlikte Merkez şirketleri kendi aralarında birleşerek sermaye piyasalarında güç durumdaki şirketleri daha fazla ele geçirmeye başladığından, bu akımlar 1987'den sonra hızlanmıştır.

Dünyanın önemli finans merkezlerinden biri olan Londra Borsası'na sahip İngiltere'de 1986'da hayata geçirilen serbestleşme ve işlemlerde elektronik sisteme geçilmesi, özellikle dış işlemlerde büyük artışlara yol açmıştır. 1993'te yerli hisse senetleri işlem tutarı 564 milyar sterlinken, bu rakam dış işlem tutarlarında 580 milyar sterline yükselmiştir.[a.g.e, s. 79]

ABD ise 1980'li yılların ikinci yarısından 1990'lı yıllara kadar yılda ortalama 200 milyar dolara varan toplam sermaye girişine sahne olmaktadır. 1990'larda bütçe açıklarını karşılamak için Japonlar'a satılan hazine bonolarının tutarı yılda ortalama 60 milyar dolar civarında seyretmiş, bu yolla bütçe açıkları dönem sonunda kapatılmıştır [a.g.e., s. 179].

Tablo 6: Çevre Ülke'lere Özel Dış Sermaye Girişi: 1990-95 (Yılda Milyar Dolar)

	1992-2	1993	1994	1995
Dolaysız Yatırım	35.5	56.3	80.1	90.3
Portfolyo yatırımları				
Bono ve tahvillere	14.9	54.1	52.6	59.6
Hisse senetlerine	8.5	45.6	34.9	22.0
Toplam	58.9	156.0	167.6	171.9

Kaynak: Kazgan, 2000:180

Bununla birlikte finansal yatırımlar, 1990'lı yıllarda faiz hadlerinin Merkez Ülke'lerde düşük olması nedeniyle 'gelişen piyasalar' (emerging markets) da denilen orta gelirli Çevre Ülke'lere kaymıştır. Çevre Ülke'lerin piyasalarında rizikolar daha yüksek olmasına rağmen, döviz kuru-faiz haddi ayarlamasıyla getiri oranı çok yüksek düzeylere çıkmakta, bu da finansal yatırımlar için Çevre Ülke'lerin tercih edilmesini sağlamaktadır.

1987 öncesi neredeyse sıfır olan Çevre Ülke'lere yönelen portfolyo yatırımlarında 1987 sonrasında patlama yaşanmış ve bu rakam 1995'te 81.6 milyar dolara çıkmıştır. Bu yatırımların % 73'ü tahvil ve bonolara yönelirken ancak % 27'si hisse senetlerine aittir. Tahvil ve bonoların çok büyük bir kısmı kamu borçlanmasından kaynaklanmıştır. Patlayan portfolyo yatırımları 1994'e kadarki sürede temelde beş ülke üzerinde yoğunlaşmıştır. Yatırımların üçte ikisi Arjantin, Brezilya, Meksika, Güney Kore ve Türkiye'ye gitmiştir [a.g.e., s.175]. Ancak Güney Kore dışındakiler 1994'de birbiri ardına krize girmişlerdir. 1993'te % 209 gibi inanılmaz bir dolar getirisiyle başım

Türkiye'nin çektiği bu listede yer alan diğer orta derecede sanayileşmiş ülkelerde de getiri oranı ihmal edilemez yükseklikte gerçekleşmiştir. (Tablo 5)

Sermaye Çevre Ülke'lere, kamu açıklarının iç borçlanmayla karşılanması durumunda faiz-arbitrajından kâr etmek için gelmektedir. Çevre Ülke'lerde kamu kesiminin merkez bankasından borçlanması sıkı para politikası uygulama adına 1980'li yıllardan itibaren kısıtlanmış, kamu açıklarının iç borçlanmayla karşılanması yoluna gidilmiştir. Bu durum faiz hadlerinin artışına yol açmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, 'para ikâmesi' etkisiyle faiz hadlerini daha da yükseltmiştir. Böylece Çevre Ülke'lerde hem devlet hem de özel sektör borç batağına saplanmış, ithalat patlarken ihracat duraklamıştır. Çünkü aşırı değerlenen yerli para üzerinden bir yandan ithalat ucuzlanmış, diğer yandan ihraç malları dış pazarda dolar üzerinden rekabet gücünü yitirmiştir. Cari işlem açıklarının büyümesi ise devalüasyon beklentisini artırmıştır. Böylece mali kriz için gerekli zemin hazır hale gelmiştir.

Kriz mali piyasalarla sınırlı kalmamış, reel kesimi de etkilemiştir. GSMH düşmüş, işsizlik ve enflasyonda patlama meydana gelmiştir. Çünkü yüksek reel faizin ve devalüasyonun üretim maliyetlerini artırmasıyla, mal fiyatları artıncaya kadar üretim kârlı olmadığı için girişimci üretimi durdurmuş ve rant ekonomisine yönelmiştir. Bu durum istihdamın azalmasına yol açmıştır.

Çevre Ülke'lerde mali piyasalar çok dar olduğundan, birkaç milyon dolar tutarındaki fonların girişi ve çıkışı mali piyasaları ve reel ekonomiyi alt üst edebilmektedir. Oysa Merkez Ülke'lerde piyasaların işlem hacmi çok büyük olduğundan böyle bir etkinin yaşanabilmesi için milyarlarca dolarlık fonların hareket etmesi gerekmektedir.

Bu tablo ekonominin nasıl çarpık hale geldiğini ortaya koymaktadır. Dışarıdan giren fonlar ekonomik büyümeye katkı sağlarken, çıkan fonlar büyümeyi duraklatmaktadır. Bu da GSMH artışında istikrarsızlığa yol açmaktadır. Girişimciler için sabit yatırım yaparak GSMH artışına katkı sağlamak yerine, faizden yararlanmak, borsada spekülatif yatırım yapmak daha cazip hale gelmiştir. Ayrıca borsanın çöktüğü, şiddetli

devalüasyonların yaşandığı ortamlarda yabancı sermaye yerli şirketleri düşük fiyatlarla ele geçirmektedir. Bu durum da yerli girişimciyi caydıran unsurlardan biridir.

Yukarıdaki tabloya göre ekonominin iç dengesi bozulduğunda, yani kamu açıkları büyüdüğünde krizin sermaye girişleri yoluyla hazırlanması kolaylaşmaktadır. 1997 yılındaki Asya krizinin de temel nedeni budur. Merkez Ülke'ler Asya krizi patlak verinceye kadar (1997) krizlerin yalnızca kamu açıklarıyla ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya'daki bir dizi birinci ve ikinci kuşak Asya Kaplanı'nın² krize girmesi krizin başka boyutlarının olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü bu ülke grubunda devlet bütçesinin açık vermesi, yüksek enflasyon gibi olumsuz koşullar olmadığı gibi iç tasarruf oranları da dünyadaki en yüksek düzeylerde seyretmekte idi. Bu ülkelerde yaşanan krizin temeli paralarının değerini dolara bağlamalarından ve bu durumun yarattığı çarpıklıklardan kaynaklanmıştır. Cari işlemler açıkları büyürken, kısa vadeli dış borç birikimi yüksek rakamlara ulaşmıştır. 1993-97 yılları arasında bu ülkelerin başta borsalar olmak üzere finans pazarlarına 93 milyar dolar girmiştir. Ancak büyüyen dış açıklar, çok yüksek değerlere ulaşan spekülasyon hisse senedi ve taşınmaz mal fiyatları sermayenin rizikosunu arttırmış, bu durum sermayenin kaçışını hızlandırmış ve kriz patlak vermiştir.

Asya krizini 1998'de Rusya, Türkiye, Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkelerinde patlak veren krizler izlemiştir. Borsalar çökmüş, fırlayan döviz fiyatları ve faiz hadleri sabit yatırımları ve GSMH'yı daraltmıştır. İflaslar, işsizlik ve yoksulluk artmıştır. Dört yıl boyunca artarak süren sermaye girişlerinin sağladığı sanal refah yerini daralmaya bırakmıştır. Yüksek oranlı devalüasyonlardan sonra pek çok şirket de oldukça düşük fiyatlarla yabancıların eline geçmiştir.

Asya Krizi'ne rağmen IMF, istikrar programlarında yine ülke parasının dış değerini sabitleştirmeyi şart koşturmuş devamlı etmektedir. (Türkiye'nin 1999 Aralık ayında imzaladığı anlaşma örneğinde olduğu gibi) Hatta döviz fiyatını sabitleştirerek ülkeye giren fonların rizikosunu düşürmek ve kârlılığını artırmak amacıyla getirilen bir

² 1. Kuşak Asya Kaplanı; Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong.
2. Kuşak Asya Kaplanı; Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler.

kurumsal yapı da oluşturmaktadır. Örneğin; Arjantin ve Estonya'da 'Para Kurulu' denilen ve merkez bankasıyla ticari bankaların para-kredi yaratma gücünü sıfırlayıp para arzını % 100 döviz rezervlerine bağlayan bir sistem bulunmaktadır. Kimi ülkeler de, merkez bankasının elde büyük döviz rezervi tutmasını sağlayarak ve büyük çapta döviz satışları yoluyla yerli paranın aşırı değerlenmesini sağlamaktadır.

Fikirlerini rahatça açıklamak için Dünya Bankası başkan yardımcılığından istifa ettiğini söyleyen ünlü iktisatçı F. Stiglitz son Davos toplantısında (Ocak 2000) IMF politikalarını şu cümle ile özetlemiştir. "Bu politikalar krize düşen GOÜ'nün değil, krizi yaratan sermayenin çıkarını koruyor."

1.5.3.3. Merkez'in Finans Gücü

Kuşkusuz Merkez Ülke'lerin en büyük gücü, finans kaynaklarını elinde tutmasından ve finans piyasalarına tam egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm dünyada uluslararası bütün işlemlerde geçerli paralar Merkez'in paralarıdır. Başta ABD doları olmak üzere Japon Yen'i ve 2000'li yıllara kadar da Alman Mark'ı, sadece uluslararası ticari işlemlerde mübadele aracı olarak değil, aynı zamanda rezerv parası olarak da talep edilmektedir. İsviçre gibi İstanbul nüfusunun yarısından biraz fazla nüfusa sahip, ancak dünya finans sisteminde ön planda rol oynayan bir ülkenin parası olan İsviçre frangı bile bu açıdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Günümüzde ABD Doları uluslararası işlemlerin neredeyse üçte ikisine yakın (%60) bir tutarını gerçekleştiren bir araç durumundadır. Bu durum ABD Doları'nı dünyanın bir numaralı parası konumuna oturtmaktadır. AB'nin, dolara rakip olmasını istediği EURO ise gelecekte doların küresel konumunu sarsabilecek bir konuma sahiptir.

Bir paranın dünya parası olması, paranın sahibi olan ülkeye ciddi sorumluluklar yüklemektedir. Bunların başında paranın değerinin korunması, yeterli miktarının arz edilebilmesi, ekonominin her alanında gücünü sürdürmesi ve bunu kullananların bu güce inanması gelmektedir. Güç ve güven sarsıldığında ülkeyle birlikte parası da önemini yitirir. Bunun en iyi örneği İngiliz Sterlini'dir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar

tartışmasız bir numaralı dünya parası olan İngiliz Sterlini, İngiltere'nin ekonomik güç açısından merkezin üst taraflarından alt taraflarına doğru kayması nedeniyle 1940'lı yıllardan sonra giderek önemini kaybetmiş, İkinci Dünya Savaşı bittiğinde ise yerini ABD dolarına bırakmıştır. Yıllardır büyük oranda dış ticaret açığı veren ABD'nin gücü ve dünyanın buna inancı sayesinde dolar hâlâ gücünü sürdürmektedir. Oysa Alman ve Japon paralarının gücü, önemli ölçüde bu ülkelerin büyük dış fazlaları vermelerine bağlıdır. Yakın geçmişte Doğu Almanya ile birleşmeyi izleyen süreçte Almanya'da dış fazlaların azalması, Alman parasının yüksek faizlerle gücünü sürdürmesine yol açmıştı. Buna karşılık 1990'lı yılların başlarındaki durgunlukta ABD'de faiz hadlerinin çok düşük düzeylerde seyretmesine rağmen dolar yine de gücünü korumuştur. Dönemin ikinci yarısında ise ABD hızla gelişir ve dış açıklar sürerken dolar, hem Japon Yeni hem de Alman Markı karşısında giderek değer kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe giren Bretton Woods Sistemi'nde anahtar para olan dolar, sisteme dahil ülkelerin merkez bankaları arasında altına dönüştürülebilirken, sistem çöküp kağıt para temeline dayalı dalgalı kur sistemine geçildiğinde bu sorumluluk ortadan kalkmış, altın, para sisteminden tasfiye edilmiştir. Yani 'maden değeri' ortadan kalkan dolar, buna rağmen gücünü sürdürmektedir.

Bir dünya parasına sahip olmanın ülkeye sağladığı ekonomik yararlar sayılamayacak kadar çoktur. Bunların başında dünya parası haline gelen bir paranın, mübadele ya da rezerv için dünyada talebi arttığında söz konusu paraya sahip ülkenin, para basarak karşılığında her türlü işlemi yapabilmesi gelmektedir. Bu işlemler arasında ithalat fazlasının bu kağıt para ile karşılanıp halkın refahının artırılabilmesi, dış dünyada sermaye piyasalarında yerli şirketlerin hisselerinin ele geçirilebilmesi, kredi verilerek karşılığında faiz alınabilmesi sayılabilir. İkincisi, bir ülkenin dünya parasına sahip olması parasını kullanan diğer ülkelere sürekli faizsiz kredi alması anlamına gelmektedir. Örneğin mali piyasalarda tam serbestleşmenin sağlandığı ülkemizde de halk TL'ye güvenini kaybettiğinde rahatça cebinde ABD doları, Euro vb. taşıyabilmektedir. Her ne kadar hükümetler bu durumun ülkemiz için getirilerini ön planda tutmaya çalışıyorlarsa da asıl kazançlı olanlar ABD ve AB ülkeleridir. Çünkü halkın, cebinde TL yerine dolar ya da Euro taşıması Türkiye'nin ABD'ye ya da AB

ülkelerine faizsiz kredi vermesi anlamına gelmektedir. Dünya ticaretinin büyümesi, sermaye hareketlerinin artması bu tür paralara olan talebi artırır. Aynı zamanda ne kadar çok sayıda ülke bu paraların alanına girer ve konvertibiliteye geçerek bu paralarla rezerv tutma durumunda kalırsa, bu paraların sahibi ülkelerin kazançları da o ölçüde artmaktadır. Böylece güçlü ülkenin güçlü parasının sağladığı rant küresel boyutlara ulaşmaktadır.

1.5.3.4. Sermayenin Küreselleşmesinin Getirisi

Günümüzde küreselleşme süreci iki temel dinamik üzerinde gelişme göstermektedir. Bunlardan birincisi, çok uluslu şirketlerin faaliyeti ve denetimi altında yürütülen mal ve hizmet ticareti, ikincisi ise uluslararası finansal sermayenin dünya piyasalarında serbestçe dolaşabilmesiyle sağlanan finansal serbestleşme hareketidir. 1980'lerden itibaren hız kazanan finansal serbestleşme uygulamaları, finansal sermayenin dünya ölçeğinde akışkanlık kazanmasına ve en yüksek kârı realize etmek amacıyla bir piyasadan diğerine serbestçe transfer olabilmesine imkan tanımıştır. Bu süreçte finansal sermaye; reel üretim, istihdam ve mal ticareti gibi reel sektöre ilişkin faaliyet alanlarından tamamıyla bağımsızlaşmış ve kendi başına yepyeni dinamik bir yapı meydana getirmiştir. [Yeldan, <http://www.antimai.org/bs/erincdsf.htm>, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi]

Kısa vadeli parasal sermaye hareketlerinin, mali ve onu izleyen reel kesimde sürekli krizlere neden olması karşısında Çevre Ülke'lerin bunu önlemek amacıyla hiçbir tedbir almamasının nedeni, bu ülkelerin artık resmi dış yardımlardan ve uluslararası banka kredilerinden eskiden olduğu gibi yararlanamaması ve bu nedenle dış kaynak sağlayabilmek için uluslararası fonları kendi ülkelerine çekme çabalarıdır. Böylece söz konusu ülkelere bol dış kaynak girişi sürerken, kredilerde yaşanan genişleme, iç tasarruf oranının düşmesiyle birlikte ithal mallara artan talep ve vergi almak yerine dış borç yoluyla kamu harcamalarının genişlemesi ekonominin rahatlamasını sağlamaktadır. Dış fonların hisse senetlerine ve KİT'lere yönelmesi durumunda ise borsada yükselen fiyatlar, hem şirketlerin hem de borsaya yatırım yapanların kâr etmesine neden olurken KİT'lerin satışı ise devlete kaynak sağlamaktadır. Ayrıca yerli paranın değer kazanması

ile ithalatın artması malların bollaşmasına, bu da enflasyonun dizginlenmesine yardım etmektedir. Böylece ülke ekonomisinde yapay bir büyümeye ve refah artışına tanık olunmaktadır. Ne var ki rizikonun arttığını ve kârlılığın azalacağını gören dış fonların ülkeyi terketmesi, sonuçta mali-reel krizleri beraberinde getirmektedir.

Çevre Ülke'lerde krizlerin devlete ve dolayısıyla halka çıkardığı faturalar ise oldukça ağırdır. Banka iflaslarının getirdiği mali yüklerin yanında, firma iflasları ve üretimin daralması sonucu milyonlarca kişinin işsiz kalması bu yüklerin başında gelmektedir. Bunlara, hükümetlerin IMF nezdinde destek arayışı sırasında destekle birlikte gelen her türlü dayatma da eklenmektedir. Ayrıca bir yandan ekonominin yaşadığı istikrarsızlığın yol açtığı belirsizlikler, diğer yandan da spekülasyonlarla kolay para kazanmanın caydırıcı etkileri sabit sermaye yatırımlarını ve GSMH'yı azaltmaktadır.

Günümüzde sadece uluslararası döviz piyasalarında işlem gören spekülasyon nitelikli finansal sermaye akımlarının günlük tutarı 2 trilyon doların üzerindedir. Bu tutarın %80'i ise girdiği piyasayı bir hafta içinde terk etmektedir. Bu durum bir yandan döviz kurlarında istikrarsızlığı körüklerken, bir yandan da ulusal finans piyasalarının kırılma eğilimini derinleştirmekte ve yeni finansal krizlere zemin hazırlamaktadır.

Merkez Ülke'lerde gözlenen istikrarlı ve enflasyonsuz büyümeye karşılık, büyük çapta mali sermaye girişine sahne olan Çevre Ülke'lerde yaşanan düşük hızla büyüme ve mali krizler, Keynes kuramının beklentilerinin tam tersi bir sonuca işaret etmektedir. Çünkü bu kurama göre büyük boyutlu bir devletteki büyüme, ithalatı pompalamak yoluyla kendi dışında da büyüme yaratabilmekte, başka ülkelerde ihracatı teşvik etmekte ya da daralmanın ithalatı düşürmesi durumunda dış dünyanın ihracatını azaltarak daralmayı uyarabilmektedir. Oysa bu gün yaşananlar, bizi, bunun tam tersi bir tabloyla karşı karşıya getirmiştir. Büyük sermaye ihracatçısı olduğu bilinen birkaç ülke büyürken ve istikrara kavuşurken, diğer Çevre Ülke'ler peş peşe büyük krizlerle sarsılmaktadır. Keynes kuramının bugünkü gelinen noktayı öngörememiş olmasının nedeni, sermaye hareketlerini ve bunun Çevre Ülke'lerdeki etkilerini içermemiş olmasıdır.

Tayland'da Japonya, Meksika'da ABD, Doğu Avrupa'da Almanya ve diğer örneklerde görüldüğü gibi Çevre Ülke'lerden herhangi biri krize girdiğinde, Merkez'den birileri söz konusu ülkelerde çağdaş bir yağmaya girişmektedirler. Yüksek getirili tahvil veya bono satın almaktan hisse senedi piyasalarından elde edilen spekülâtif kârlara, özelleştirme yoluyla ucuz fiyata kapatılan KİT'lerden ucuza ele geçirilen özel şirketlere kadar kaynak aktarımının çeşitli yolları, bu yağmanın birer aracı durumundadır.

UNCTAD raporunda belirtildiği üzere Kuzey-Güney arasındaki uçurum giderek büyürken, küreselleşme, birkaç Merkez Ülke dışında dünyaya pek bir fayda sağlamamaktadır. Bunun nedeni, birileri (Merkez Ülke'ler) kazanırken, diğerlerinin (Çevre Ülke'ler) mutlaka kaybetmesi gerektiği şeklinde kurgulanmış sıfır toplamlı bir oyunla karşıya karşıya olduğumuz gerçeğidir.

1.5.4. Uluslararası Para Fonu

Ülkelerin kendi pazarlarını dünyaya açması, ekonominin liberalleştirilmesi ve küreselleşme denilen sürece uyum içinde davranması, ancak birtakım kurumlar aracılığı ile mümkün olabilir. Bu kurumların başında ise Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gelmektedir. Küreselleşme ile birlikte birçok kurumun etkinliğinin arttığı, birçok kurumun da işlevini yitirdiği görülmektedir. Etkinliği artan kurumlardan belki de en önemlisi IMF'dir. 1980'e kadar daha çok ödemeler dengesindeki bozuklukları gidermeye yönelik politikalar üreten IMF, 1980 sonrasında Dünya Bankası tarafından projelendirilen yapısal uyum programları adı altındaki uygulamaları denetleme yolu ile etkinliğini giderek artırmıştır. Bu yapısal uyum programları, küreselleşme sürecinde ülkelerin sisteme daha çok entegre olmasını sağlamak mantığı ile işlemektedir. IMF'nin reçeteleri pek çok ülkenin ve bu arada Türkiye'nin de ekonomi politikalarını doğrudan belirlemekte, hatta bazı durumlarda ulusal kalkınma planlarının yerine geçmektedir.

1.5.4.1. Uluslararası Para Fonunun Kuruluş Amacı, Yapısı ve İşleyişi

IMF'nin kuruluş aşamasında belirlenen 6 temel amaç bulunmaktadır. Bunlar :

1. Uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi,
2. Uluslararası ticaretin genişletilmesi,
3. Döviz kurlarında istikrarın teşvik edilmesi ve üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olunması,
4. Üye ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler kalemlerine uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin oluşturulması,
5. Dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunulması,
6. Üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının azaltılmasına yardımcı olunması, şeklinde özetlenebilir.

1930'larda yaşanan dünya ekonomik krizinin getirdiği bir takım sorunlar IMF'nin doğmasında etkin rol oynamıştır. Bu dönemde paraya olan güven azlığı ile birlikte ülkeler kendi paralarını altınla eşitleyemez duruma gelmiş, bu durum ticaretin mal değiş tokuşu ile yapılmasına kadar uzanmıştır. Böyle bir ortamda, her bir paranın değerini saptayabilen, bir ülke parasının değerine kısıtlama olmadan çevrilebilmesine imkan tanıyan, ülkelerin rekabet için kendi paralarının değerini düşürmesini denetleyen, ticaretin genişletilmesini ve döviz kurlarının istikrarının korunmasını sağlayacak bir kurum oluşturma yolunda adımlar atılmış ve bu çabalar, 1944'te toplanan Bretton Woods anlaşmasında alınan bir kararla IMF'nin kurulması ile somutlaşmıştır. Bretton Woods'ta yapılan anlaşmada IMF'nin etkinlik alanı Merkez Ülkeler ile sınırlı iken, Dünya Bankası'nın görevi Çevre Ülke'lerin kalkınma sorunları ile ilgilenmek olarak tasarlanmıştır. Ancak özellikle 1973 petrol krizi ve dünyada yaşanan genel ekonomik buhrandan sonra bu işbölümü yokolmuş, IMF ve Dünya Bankası yapısal uyum programları adı verilen ve Çevre Ülke'lerin sistemle tam bütünleşmesini sağlamaya yönelik projeleri beraberce yürütür hale gelmişlerdir. Yapısal uyum programlarını

Dünya Bankası projelendirirken, IMF de stand-by anlaşmaları ile bu uyum programlarının uygulanışını denetlemektedir.

Bu arada doların, değeri belirleyecek para birimi olarak saptanması, ABD'nin daha sonraki yıllarda artıracığı egemenliğinin habercisi niteliğindedir. Ayrıca, Avrupa ülkeleri daha önce yaşadıkları deneyimler ışığında, ülkelerin uyguladıkları “kendi ekonomilerini koruma” politikalarının kendilerini zora soktuğunu görmüşler ve ihracatlarını artırmak için engel olarak gördükleri, diğer ülkelerde var olan kota, gümrük vergileri gibi ulusal ekonomiyi koruyucu uygulamaları kaldırmayı hedeflemişlerdir.

Ülkeler borçlarını ödeyememe sorunuyla karşı karşıya kaldıklarında kendi ticaret yapılarında bir takım düzenlemeler yaparak bu sorunu aşmaya çalışmaktaydılar. IMF bu ülkelere borç ödeme sorunlarını aşmaları için bir yandan borç verirken, bir yandan da ticaretteki bu kısıtlamaların kaldırılmasını ve ticaretin serbestleşmesini istemektedir. Bu politikaları kabul ettirmek için ise, bu durumun tüm ülkelerin refah düzeyini artıracığı yolunda propaganda yapmaktadır. Ancak görülmektedir ki ticarete sağlanan bu tür bir serbestlik, ülkelerin rekabet koşullarında gittikçe fakirleşmesi ve ulusal ekonomilerin denetlenemez hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Farklı koşullara sahip ekonomiler arasında bu şekilde bir ticaret serbestleşmesi sağlamak acımasız bir rekabete yol açmakta, sonuçta bu rekabetten yalnızca ulus-ötesi şirketler ve Merkez Ülke'ler kârlı çıkmaktadırlar. Ödemeler dengelerindeki bozuklukları gidermeleri için ülkelere verilen borçlar, ekonomilerin IMF ve borç veren diğer kurumlara bağımlılığını artırmaktadır.

Tablo 7: IMF Yönetim Kurulu

Ülke	Yönetim kurulundaki oy hakkı
ABD	17,35
İNGİLTERE	5,02
ALMANYA	6,08
FRANSA	5,02
JAPONYA	6,22
SUUDİ ARABİSTAN	3,27
TOPLAM 6 ÜLKE	42,82
DİĞER 176 ÜLKE	57,18
TÜRKİYE	0,46

Kaynak: Yılmaz, <http://www.antimai.org/kitap/kaptkal.htm>, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi

Ülkeler IMF'ye üye olurken bir miktar para yatırmaktadırlar. Yatırılan paralar IMF'nin ülkelere vereceği borçları karşılamada kullanıldığı gibi, aynı zamanda üye ülkenin ne kadar borç alabileceğini de belirler. Aynı zamanda üye ülke ne kadar çok para yatırmışsa o kadar çok oy hakkına sahip bulunmaktadır. Ancak hangi ülkenin ne kadar para yatırabileceğini IMF belirlemektedir. Şu anda 182 ülkenin üye olduğu IMF'de, toplam oyların % 17,35'yle en yüksek oy oranına sahip olan ABD, karar mekanizmalarında en güçlü söz sahibi durumundadır (Tablo 7). IMF yönetim kurulunda ülkelerin sahip oldukları oy oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bu tablodan hemen çıkarılabilecek sonuç, oy dağılımında belli ülkelerin sağladığı ezici üstünlüktür. Zaten bu kuruma bağımlı hale gelen Çevre Ülke'ler, verdikleri kararlarda kendi çıkarlarını kollamaktan çok, nasıl daha fazla borç alabileceklerinin hesabını yapmak durumunda bırakılmaktadırlar. Bu durum onları kredi ile birlikte kendilerine verilen acı ilaçları da yutmak zorunda bırakmaktadır.[Barnet-Cavanagh, 1995:278]

Ülkelerin IMF'ye üye olmak için yatırdıkları paranın oranı, o ülkenin söz hakkını belirlemektedir. Çevre Ülke'ler, aldıkları borçlar karşılığında verdikleri taahhütlerin yerine getirilip getirilmediği konusunda hesap vermek ve alacakları yeni borçlar için yeni taahhütlerde bulunmak zorundadırlar. IMF'ye, en yoksulundan en zenginine kadar tüm ülkelerin üye olduğu düşünülürse, tüm üyelerin çıkarlarını koruyacak bir politikanın izlenemeyeceği açıktır. Zengin ülkelerin gittikçe artan kaynaklarının sebebi, uygulanan politikalar sonucunda IMF'ye bağımlı hale gelen yoksul ülkelere buralara akan paralardır.

IMF, periyodik olarak gerçekleştirilen müzakerelerle sadece o ülkenin para politikasını denetlemekle kalmaz, aynı zamanda tüm ekonomik göstergeleri gözden geçirir. Her yıl IMF yetkililerinden oluşan 4-5 kişilik bir ekip, söz konusu ülkenin başkentinde 2 hafta boyunca bilgi toplar ve hükümet yetkilileri ile ekonomik politikalar hakkında görüşür. Daha sonra üst düzey hükümet yetkilileriyle geçmiş senenin değerlendirilmesi yapılır ve gelecek yıla ilişkin bir takım değişiklikler görüşülür. Bu müzakereler sonunda hazırlanan rapor, IMF yetkililerince detaylı bir şekilde değerlendirilir.

Üye ülke IMF'ye katılmakla kendi parasını diğer ülke paralarına göre nasıl belirlediği konusunda Kurum'a bilgi vermekle yükümlüdür. Üye ülke aynı zamanda belirli politikaları izlemek ve para değişimini kısıtlamamakla da sorumludur. Bu sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen üye ülke, diğer üye ülkeler tarafından, borç alması engellenerek cezalandırılacağı gibi üyelikten de çıkarılabilir.

IMF politikalarının belirlenmesinde G-7 ülkelerinin etkileri büyüktür. ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya'dan oluşan bu topluluk zaman zaman bir araya gelmekte ve dünya ekonomisini etkileyecek önemli kararlar almaktadır. Örneğin, bu ülkelerin paralarının değerinde bir değişim olmuş ya da başka bir takım ekonomik değişimler yaşanmışsa, bu değişimlerin Çevre Ülke'ler üzerindeki etkisi tartışılmakta ve çeşitli tavsiyelerde bulunulmaktadır. IMF de bu tavsiyeleri eksiksiz bir biçimde uygulamaktadır. IMF'ye üye olan diğer ülkeler ise kendilerini de etkileyecek bu kararlara katılamamaktadırlar. IMF'nin genel olarak ABD güdümünde bir kurum olmasına en iyi örnek Meksika'da yaşanan durumdur. 1995 yılında Meksika'da yaşanan

kriz sonrasında IMF, ABD'nin baskısıyla, bu ülkeye kendi limitlerinin oldukça üstünde bir miktarda destek vermiştir. Bilindiği gibi Meksika, ABD'nin büyük yatırım ve iş ilişkilerinin olduğu bir ülkedir. Bu ülkedeki kriz ABD'yi doğrudan etkilediği için böyle bir karar alınmıştır.

1.5.4.2. İstikrar Paketleri ve Yapısal Uyum Programları

İstikrar paketleri, genel olarak, acil müdahale gerektiren durumlarda kısa vadeli çözümlere yöneliktir. Daha uzun vadeli olan yapısal uyum programları ise ekonomik büyümeyi engelleyen yapısal sorunları çözmeyi amaçlar. IMF, bu programların uygulanmasında denetleme rolü üstlenir ve Dünya Bankası ile sıkı bir işbirliğine gider. Yapısal uyum programlarının amaçları genel olarak şunlardır:

- Yapısal uyum programları ile ekonominin tamamen ihracata dayalı bir biçimde örgütlenmesi istenmektedir. Borçların ödenmesi için gerekli olan döviz girdisi bu şekilde sağlanabilecektir. Bunun anlamı, üretimin ülkenin ihtiyaçlarına göre değil uluslararası rekabet koşullarına göre yapılması demektir. Yani uluslararası bir kriz, bu sektörlerle dayanan bir ekonomiyi felç edebilecektir. Bu şekilde ülkenin kendi kendine yeterliliği tamamen ortadan kalkmaktadır.
- Bir diğer nokta yabancı sermaye ile ilişkilidir. IMF, hükümetlerin yerel endüstri, bankalar ve finansal hizmetlerde ulusal ekonomiyi korumasını engellemek ve bu alanlara yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak istemektedir.
- Ülkede kamu harcamalarının azaltılmasını sağlamak amacıyla ücretleri düşürüp artışları sınırlamak bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Aynı zamanda devletin sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi alanlarda yaptığı harcamaların kısılması da bu başlık altındadır. Ülkelerin ekonomik yapılarını serbestleştirmelerinin istendiği bu dönemde, acımasız rekabet koşullarında emeğin maliyeti çok önem kazanmaktadır. İhracata bel bağlayan bir ekonomide işçi ücretlerinin düzeyi her zamankinden fazla önem kazanmaktadır. İşte bu ortamda IMF açık bir biçimde ücretlerin de rekabet koşullarına uygun olarak asgariye indirilmesini dayatmaktadır.

- Bu programların temel bir dayanağı da gümrükte ithal mallar için kota ve tarifeleri ortadan kaldırmak biçimindedir. Bunun açık sonucu ise ulusal ekonominin korunmasına yönelik devlet müdahalelerinin ortadan kalkmasıdır.
- Özelleştirme de IMF'nin bütün politikalarının ana hedefi durumundadır. Bu şekilde kamu kurumlarının boş bıraktığı alanlara yabancı sermaye girebilecek ve genelde yüksek kârlılık vadeden bu alanlardan oldukça yüksek gelirler elde edilebilecektir. Ayrıca özelleştirme ile döviz cinsinden gelir elde edilmesi beklenmekte, böylelikle kamu açıklarının kapatılması ve dış borçların ödenmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir. Ancak ortaya çıkan sonuç en stratejik sektörlerde bile devlet denetiminin ortadan kalkması ve vergi gelirlerinde önemli düşüşlerin yaşanması şeklinde kendini göstermektedir.

IMF 1954-1970 yılları arasında 47 ülke ile değişik tarihlerde stand-by anlaşmaları imzalamıştır. Ancak 1970'lere gelindiğinde Çevre Ülke'lerin uygun koşulda kredi bulmaları zor olmadığından stand-by anlaşmalarının sayısı azalmıştır. 1970'lerde dünya ekonomisinin ciddi bir kriz dönemine girmesinden sonra söz konusu ülkeler gittikçe borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Zaten kriz döneminde olumsuz şartlarla karşı karşıya kalan Merkez Ülke'ler ise Çevre Ülke'lerin kendilerine olan borçlarını ödeyememeleri karşısında zor durumda kalmışlardır. Aynı zamanda Çevre Ülke'lerde yatırım yapmış olan ÇUŞ'ların da pazarları gittikçe daralmıştır. İşte böyle bir dönemde önemi giderek artan IMF, ödemeler dengesindeki zorlukları gidermek ve bu ülkelere koşullu olarak borç vermek üzere harekete geçmiştir. Bu dönemden sonra Çevre Ülke'ler, IMF ile birçok stand-by anlaşması yaparak kısa vadeli istikrar programları ve uzun vadeli yapısal uyum programlarını imzalamışlardır. 1980'ler boyunca 250'den fazla stand-by anlaşması yapılmıştır. IMF söz konusu ülkelere borç verirken ödemeler dengesindeki bozuklukların giderilmesi ve ülke ekonomisinin serbestleştirilerek dünya koşullarına entegre olmasının sağlanması gibi pek çok koşul ileri sürmektedir.

IMF'nin özellikle 1980'den sonra etkinliğini artırdığını söyleyebiliriz. Bu dönemde tüm ülkelerde maliyetlerin düşürülmesini sağlamak amacıyla, emek piyasalarında esnekliğin sağlanması ve ücretlerin düşürülmesi ana hedefler arasında yer almaktaydı. Küreselleşmeyle birlikte sermayenin uluslararası serbestleşmesinin önündeki engellerin

kaldırılması ve ÇUŞ'ların maksimum kâr elde etme arzusuyla, toplumsal sonuçlarını düşünmeden üretim yapabilmesini sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi bir diğer araçtır. Çevre Ülke'lerin, özellikle 1980'lerden başlayarak büyük bir borç krizine girmeleri ve borçlarını ödeyebilmek için tüm kaynakların borç ödemeye yönlendirilmesi de dönemin diğer bir ayağını oluşturmaktadır. Ancak tüm bu çabalara rağmen Çevre Ülke'lerin dış borçları, 1980-1993 yılları arasında 658 milyon dolardan 1,8 milyar dolara yükselmiştir.

İstikrar politikalarının temel amaçlarından biri devlet bütçesindeki açığın kapatılması için kamu harcamalarının kısılması ve vergiler başta olmak üzere kamu gelirlerinin artırılmasıdır. Ancak kamu gelirlerinin artırılması devletin ekonomideki ağırlığının artması anlamına geleceğinden, IMF'nin politikaları daha çok kamu harcamalarının kısılması yönünde oluşmaktadır. Zaten genel olarak amaç, kamu kesiminin daraltılması ve uzun vadede kaynakların özel kesime aktarılmasıdır. Türkiye dahil birçok ülkede vergi indirimleri yoluyla özel sektör teşvik edilmiş, dolayısıyla program kamu harcamalarının kısılmasına odaklanmıştır. Kamu harcamalarının kısılması, özellikle kamu kesiminin reel ücretlerinin düşürülmesi ve devletin temel görevlerinden olan eğitim, sağlık gibi temel olarak çalışanları ilgilendiren alanlardaki harcamaların azaltılması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

IMF'nin hükümetlere enflasyonla mücadele konusunda önerdiği "antienflasyonist program" da aynı mantıksal temele dayanmaktadır. Antienflasyonist programın enflasyonun gerçek nedenleriyle (devalüasyonla) ilgisi sınırlı düzeydedir. Kamu çalışanlarının işten çıkarılmasını, sosyal programlarda büyük kesintileri ve ücretlerle enflasyon arasındaki bağı koparılmasını gerektiren talep daraltmaya dayanmaktadır. [Chossudovsky, 1999:66]

Ekonominin dışa açılmasının, ithalattaki kısıtlamaların kaldırılmasının ve tüm sektörlerin ihracata yönlendirilmesinin ücretliler üzerindeki etkisi olumsuz olmaktadır. IMF genellikle, tarımda küçük üreticiliğin hakim olduğu ekonomilerde, ihracat yönelimli politikaların bu kesimin durumunu iyileştireceğini iddia etmektedir. Ancak görülmektedir ki IMF politikaları sonucunda küçük üreticilik hızla yok olmakta, bu

durum kırsal kesimden kentlere göçün hızlanması ve işsizliğin artması sonucunu doğurmaktadır. IMF, Cargill gibi dünya çapında dev tohum tekellerinin ve ulus-ötesi şirketlerin, küçük üreticiliğin yaygın olduğu, temel dayanağı tarım olan ülkelere girmesini sağlayarak ve çiftçileri ihracata zorlayarak tarımda tam bir yıkıma yol açmıştır.

Uygulanan bu politikalar sonucunda Çevre Ülke'lerde ücretin ulusal gelirdeki payı azalırken, kâr ve rantın payı genişlemiştir. Desteklemelerin azaltılması, bazı durumlarda tamamen ortadan kaldırılması, faiz oranlarının yükselmesi, fiyat denetimine son verilmesi, ücretliler üzerinde olumsuz etkilere neden olmuş, ancak tasarruf yapabilen zengin kesimin ulusal gelirden aldığı pay artmış ve sonuçta rant ekonomisine kapı açılmıştır.

IMF politikalarını uygulayan 89 Çevre Ülke'nin 1965-1995 yılları arasındaki ekonomik büyümesini inceleyen bir araştırmaya göre bu ülkelerden 48'i borç aldığı yıla göre kişi başına düşen zenginlik açısından bir ilerleme kaydetmemiş, bu 48 ülkeden 32'si daha da fakirleşmiş, bu ülkelerden 14'ünün ekonomisi borç aldığı yıla oranla en az %15 küçülmüştür. Örneğin, Nikaragua 1968'den 1995'e kadar 185 milyon dolar borç almış ancak ekonomisi %55 oranında daralmıştır. 1972-1995 yılları arasında 1,8 milyar dolar borç alan Zaire ekonomisi de %54 oranında küçülmüştür. [Değirmenci, <http://www.turkis.org.tr/imf.htm>, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu web sitesi]

IMF politikalarının ülkeler üzerinde yarattığı etkiyi görebilmek için Şili örneğini incelemek faydalı olacaktır. Dünyada yapısal uyum programlarını en fazla süreyle uygulamış ülkelerden biri olan Şili 1973 yılından beri IMF'nin hemen her talimatını eksiksiz yerine getirmiştir. Bu çerçevede; hızla özelleştirmeye gidilmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, hatta yabancı sermaye çelik, telekomünikasyon, havayolları gibi en stratejik sektörlerde bile ortak durumuna getirilmiştir. Gümrük açısından dünyanın en korumacı ülkesi konumundan en esnek ülkesi konumuna gelen Şili'de ticaretin serbestleşmesi sağlanmıştır. Şili'nin tüm bu yapısal uyum programlarından sonra 1991'deki dış borcu 19 milyar dolar, yani milli gelirin %49'u olarak gerçekleşmiştir. Milli gelirdeki artış 1961-1971 yılları arasında %4,6 olarak gerçekleşirken bu artış

1974-1989 yılları arasında %2,6'da kalmıştır. Bugünkü durumuyla IMF'nin reçetelerini uygulayan Şili ekonomisine tam bir istikrarsızlık hakimdir. Kamu harcamaları iyice kısılmış, ücretler dondurulmuş ve Şili'nin ulusal parası Peso sürekli değer kaybetmiştir. 1980-1990 yılları arasında sefalet sınırında yaşayanların oranı %12'den %15'e yükselmiş, yoksulluk sınırında yaşayan halk yığınlarının oranı ise %24'den %26'ya çıkmıştır. Yani toplumun yaklaşık %40'ı yoksuldur. [Yılmaz, <http://www.antimai.org/kitap/kaptkal.htm>, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi]

IMF ve Dünya Bankası'nın uyguladığı istikrar ve yapısal uyum programlarının, uygulandıkları ülkeler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler siyasi krizler şeklinde de kendini göstermektedir. Örneğin, Peru'da Haziran 1977'de imzalanan stand-by anlaşmasından sonra bu durum, genel greve ve halk ayaklanmalarına yol açmış ve hükümet anlaşmanın imzalanmasından vazgeçilmiştir. Uzun süren siyasi buhrandan sonra Kasım 1977'de anlaşma imzalanmış, bunun üzerine tekrar bir halk ayaklanması baş göstermiş ve Haziran 1978'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ülkemizde de 1977 yılında borçlar had safhaya ulaşmış, Nisan 1978'de IMF ile iki yıllık bir stand-by anlaşması yapılmış, ancak Eylül ayında IMF, koşullara uyulmadığını belirtmiştir. IMF'nin yüksek oranlı bir devalüasyonu içeren talepleri hükümet tarafından reddedilmiş ve Haziran 1979'da anlaşma iptal edilmiştir. Temmuz 1979'da yeniden anlaşma imzalanmış, ancak Ekim ayında hükümet istifa etmiştir. 24 Ocak 1980'de uygulanmaya başlanan istikrar paketinden sonra 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiş ve istikrar paketinin uygulanması ancak bundan sonra mümkün olabilmıştır.

Yürüttüğü faaliyetlere ve bu faaliyetlerin sonucuna bakıldığında IMF, dünyadaki egemen ekonomilerin, diğer ülkelerde hayata geçirilmesini istedikleri uyum politikalarının ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgüt görünümündedir. IMF tarafından verilen borçlar bir ülkenin kalkınması ve ödemeler dengesindeki bozuklukların giderilmesi için değil, o ülkenin kaynaklarını ÇUŞ'lara açmak, yönetimini ve hedeflerini ilk elden belirlemek için verilmektedir.

1.5.5. Dünya Bankası

1.5.5.1. Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi

1944 yılında Bretton Woods esasları çerçevesinde kurulan Dünya Bankası'nın kuruluş amacı, ülkelere, yeniden yapılanma ve kalkınma ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaya yönelik krediler sunmaktır. Söz konusu ülkelere ticari bankaların vereceği krediden daha ucuz kredi sağlayabilen Banka'ya, uluslararası finans kurumlarından borçlanarak üyelerine kredi sağlama yetkisi tanınmıştır. Bu mekanizma sayesinde finans piyasalarında önemli ölçüde büyüme sağlanmış, finans sistemi dünyada bugünkü hakim konumuna Dünya Bankası'nın bu sürekli alıcı pozisyonu sayesinde ulaşmıştır.

IMF ile Dünya Bankası arasındaki görev paylaşımına göre Dünya Bankası ekonomik reformları, IMF ise yapısal reformları desteklemeyi üstlenmiştir. Bu başlık altında Dünya Bankası'nın temel sorumluluk alanı ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kuralılaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, vergi reformu ve tarım alanlarının özelleştirilmesi v.b. olarak özetlenebilir. IMF tarafından hayata geçirilen Yapısal Uyum Programları'nın işlevi de, alt yapısı Dünya Bankası tarafından hazırlanan bu operasyonun son adımını atarak ülkelerin varlıklarına el konulmasını mümkün hale getirmektir. [a.g.e]

Dünya Bankası'na üyelik IMF'ye üyeliğe bağlı bulunmaktadır. Yine bu kural gereği Dünya Bankası'ndan ayrılan üyeler otomatik olarak IMF'den de ayrılmış kabul edilir. Fakat Banka, üyelerinin 2/3 oy çoğunluğunu sağladığı takdirde IMF'den ayrılmış bir üyeyi Banka'da tutma hakkına sahiptir. Banka sermayesi içinde oy kullanma hakkı, tıpkı IMF'de olduğu gibi ekonomik gelişmişlikle doğru orantılı olarak artmakta veya azalmaktadır. Örneğin, 1994 yılı itibarı ile 17 üye ile Banka'da en az oy hakkına sahip ülke %05.2 ile Türkiye iken, en fazla oy hakkına sahip ülke %17.14 ile ABD'dir. [a.g.e]

Başlangıçta İkinci Dünya Savaşı ile tahrip olan ülke ekonomilerini ve altyapılarını yeniden imar etmek amacı ile bu ülkelere kredi akışını hızlandırmayı hedefleyen Banka, daha sonra Güney yarım kürede yoksulluğun azaltılması, uluslararası ticaretin

geliştirilmesi ve kalkınmada öncelikli yörelere yatırım kredisi sağlama gibi hedefler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Banka kredileri ülkelere, IBRD, IFC, Fidelity gibi Banka'nın alt kurumları aracılığı ile, kredi alan ülkelerde 1950 yılından itibaren kurulmaya başlanan Kalkınma ve Yatırım Bankaları üzerinden doğrudan proje bazında dağıtılmaktadır. Bu kuruluşların faaliyetleri incelendiğinde sicillerinin hiç de temiz olmadığını görmek mümkündür. Örneğin, Dünya Bankası'nın önemli kurumlarından biri olan Fidelity, 1970'li yıllarda EximBank ile birlikte Bolivya'daki Askeri Cunta'ya bir teklif götürmüş ve ülke madenlerinin Amerikan Şirketleri'ne açılması karşılığında Askeri Cunta'nın devamı ve sürekliliği için mali destek sunma taahhüdü içeren bir anlaşma imzalamıştır.

Dünya Bankası, 1980'lerin sonundan beri kamu harcamalarının yapısını "Kamu Harcamaları Değerlendirmesi" isimli bir programla yakından izlemektedir. Böylece ülkelerin her bir Bakanlığı'nın harcamaları Bretton Woods kuruluşlarının denetimi altına girmiştir. İşte bu kredi verenler topluluğu hangi türden kamu alt yapı yatırımlarının finanse ediliyor, hangilerinin edilmeyeceğini de kararlaştırmaktadır. Örneğin, devletlerin kendi kaynaklarını bile kamusal alt yapı, yol ya da hastane gibi yatırımlara yöneltmesine izin verilmemektedir. Kredilendirme sürecinde, tüm proje kredileri için kamu projelerinin yürütülmesini uluslararası inşaat ve müteahhitlik firmalarına veren bir uluslararası teklif (eksiltme) sistemi geliştirilmektedir. Teklif verme sürecinin dışında tutulan yerel şirketlere uluslararası şirketlerle ayrı alt görüşme sözleşmeleri yaptırmakta ve bu şirketler gerçek inşaat işlemlerinin büyük bölümünü ucuz-emek kullanarak gerçekleştirmektedirler. Bunun bir başka ifadesi ise alt yapı için verilen kredilerin büyük bir bölümünün çok uluslu müteahhitler lehine yeniden çevrime sokuluyor olduğudur.

Petrol ürünlerinin fiyatları da Dünya Bankası denetiminde, devletler tarafından düzenlenmektedir. Böylece yüksek belirlenen petrol fiyatları ülke sanayilerini ve tarımın maliyet yapısını vurmaktadır. Petrol ürünleri fiyatlarındaki Dünya Bankası tarafından dayatılan periyodik artışlar, mal ithalatının serbestleştirilmesiyle aynı süreçte gerçekleştirilmiş ve bu da yerli üreticilerin kendi pazarlarından kopmasına hizmet eden bir "iç gümrük" işlevi görmüştür.

Yine Dünya Bankası tarafından yürütülen bir diğer politikaya verilmiş olan isim ise “Vergi Reformu” dur. Bu reformdan asıl hedeflenen toplumun tüm kesimlerini aynı oranda etkileyen (gelir dağılımındaki uçurum görmezden gelinerek) vergileri yaygınlaştırıp (KDV gibi) arttırarak servet üzerinden alınan vergileri azaltmak ve nihai olarak da tümüyle kaldırmaktır. Banka'nın genel hedefleri arasında küçük tarım üreticilerinin de vergilendirilmesi suretiyle ulus-ötesi tohum tekellerinin önündeki küçük taşları temizlemek de yer almaktadır. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler, Dünya Bankası'nın Hukuk Departmanı tarafından sağlanan destekle hazırlanmaktadır. Alınan tedbirler küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi veya ipotek altına sokulması, tarım ürünleri sektörünün büyütülerek topraksız bir mevsimlik tarım işçi sınıfının oluşması yönünde sonuçlanmaktadır. Dünya Bankası bu çerçevede, kamunun elindeki tarım arazilerinin satılmasını talep etmekte ve dayatmakta, elde edilen gelirler de borç-geri ödemesi olarak uluslararası kredi kuruluşlarına gitmektedir.

Dünya Bankası'nın tüzüğünde temel amacın dünya üzerinde açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması olduğu yazılıdır. Ancak, açlık, yoksulluk ve sefaletin dünya ölçeğinde hızla yayıldığı göz önüne alındığında, Banka'nın asıl amacının insani olmak yerine, sistemin doğal korunma dinamiklerini pekiştirecek olan küresel para ve sermaye piyasalarını geliştirmek ve özel mülkiyeti yaygınlaştırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.5.5.2. Bankacılık Sisteminin Kuralsızlaştırılması

Bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılması çerçevesinde Dünya Bankası tarafından yürütülen faaliyetler sonucunda merkez bankaları, para politikaları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedirler. Serbest piyasada ticari bankalar tarafından belirlenen faiz oranları kontrolsüz bir şekilde artmakta ve bu durum yurtiçi fiyat düzeylerinin (enflasyonun) yükselmesine yol açmaktadır. Ayrıca, yaşanan periyodik devalüasyonlar ve bunun sonucu olarak da yurtiçi fiyatlarının dolarizasyonu, nominal faiz oranlarını anormal seviyelere yükseltmektedir. Faiz oranları ile enflasyon ve devalüasyon arasındaki faiz lehine işleyen fark, yani reel faiz, ülkelere sıcak para girişini

hızlandırmaktadır. Tarım ve sanayie tahsis edilen krediler ertelenmeye ve aşama aşama kaldırılmaya başlanmaktadır. Yerel üreticiye kredi vermeyi kesen yerli bankalar, ihracatçı tüccarlara kısa vadeli sermaye ve kredi vermeye devam etmektedir. Özel ve yerli bankaların yerini yabancı bankalar alırken, devlet bankaları da yağmalanmaktadır. Elde edilen gelirler ise yalnızca dış borçların geri ödenmesine tahsis edilmektedir. Uluslararası finans kuruluşları, devlete ait kalkınma bankalarının özelleştirilmesini ve ticari bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılmasını talep etmektedirler. Bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılması kapsamında yürütülen tüm bu faaliyetler, “Finans Sektörü Uyum Programı” çerçevesinde gerçekleştirilir.

Merkez Ülke’lerin Çevre Ülke’lere önerdiği “kalkınma modeli”, daraltıcı para ve maliye politikalarına dayalı, yüksek reel faiz ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemini amaçlayan, dışa açık (yabancı sermayeye bağımlı) bir iktisadi yapıyı öngörmektedir. Bu yapı çerçevesinde merkez bankalarının, kendilerine özgü para, faiz ve döviz kuru politikalarıyla uluslararası sermayeye ayak bağı olmaması ve yalnızca ulusal paranın değerini korumakla görevli kılınması hedeflenmiştir. Buna göre merkez bankalarının görevi fiyat ve kur istikrarını sağlamak ve ulusal piyasada yüksek reel faiz düzeyini korumak olmalı, kamu maliyesi ise doğrudan doğruya uluslararası sermayenin çıkar alanını genişletmek için tüm tedbirleri almakla koşullandırılmalıdır. [Yeldan, <http://www.antimai.org/bs/erincdsf.htm>, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi]

1.5.5.3. Makro-Ekonomik Reformların Toplumsal Etkileri

Dünya Bankası ve IMF politikalarını uygulayan ekonomilerin genel görünümüne baktığımızda aşağıdaki genel özellikler göze çarpmaktadır. Bu reformlar sonucunda kaynak yetersizliği nedeniyle eğitim kurumları kapatılmış ya da özelleştirilmiş, öğretmen kadroları işsizleştirilmiş, koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmetlerinde genel bir çöküş yaşanmaya başlamıştır. Kentlerde ve kırsal kesimde yoksulluk ve buna bağlı olarak göçler artmıştır.

Kapitalist sistemde, yoksullaştırılmış topluluklardan temel sağlık hizmetleri için zorla ücret alınması eşitlik ve verimlilik ilkelerinin bir gereğidir. Dünya Bankası da bu ilke uyarınca, kişi başına yıllık 8 dolarlık bir harcamayı, kabul edilebilir klinik hizmetleri standartlarına ulaşmak için yeterli bulduğunu açıklamaktadır.

Yapısal uyum programlarının gizli gündemine göre Çevre Ülke'lerde ücretlerin düşürülmesi, ekonomik etkinliklerin zengin ülkelerden yoksul ülkelere taşınmasına yardım etmektedir. Fakat bu bir kısır döngüdür ve süreç içerisinde Çevre Ülke'lerde işsizliği azaltıcı, buna karşın Merkez Ülke'lerde işsizliği arttırıcı, standartları geriletici bir etki yapmaktadır. Ancak son tahlilde dünya çapındaki düşük ücretli işçi kitlesinden dolayı üretim olanakları muazzam boyutlara ulaşmaktadır.

Bretton Woods kurumlarına göre ülkeler emek güçlerinin bolluk ve ucuzluğuna göre uzmanlaşmalıdırlar. Fakat yine bu kurumların uyguladıkları ekonomik reçeteler sonucunda çok sayıda Çevre Ülke'de aynı ürünlerin üretimi aynı anda teşvik edilmektedir. Oluşan aşırı arz fazlası Çevre Ülke üreticilerini fiyat kırmaya zorlamakta; fakat diğer yandan da Merkez Ülke ekonomilerini de ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

1.5.6. Çok Uluslu Şirketler

Günümüzde ülkeler için, ürettikleri mal ve hizmetleri sadece kendi ulusal pazarları içinde satabilmeleri yeterli olmamaktadır. Bunun için bir yandan ekonomik işbirliği ve entegrasyon anlaşmaları ile aralarındaki bölgesel müşterek pazarları genişletme yolunu tutarken, diğer yandan da dünyanın farklı bölgelerindeki pazarlarda paylarını arttırmayı hedeflemektedirler. [Kurtulmuş, 1996:114-115] Devletlerin sömürgeci politikalar izlemesi ve buna bağlı olarak sanayi kapitalizminin ihtiyacı olan hammadde kaynaklarının bol ve ucuz bir şekilde sağlanması gereği, değişik ülkelerde faaliyette bulunan şirketleri ortaya çıkarmıştır. [Çam; 1987:97]

ÇUŞ'lar faaliyetlerini ulusötesi sermaye hareketleri ile gerçekleştirmektedirler. Sermaye hareketlerine çalışmamızın daha önceki bölümlerinde değindiğimizden bu başlık altında ÇUŞ'ların dünya ekonomisi üzerinde ulaşılmış oldukları ekonomik büyüklüğe ve kendi ulus-devletleri ile aralarındaki ilişkiye değinmekle yetineceğiz.

Yapılan araştırmalara göre küreselleşme sürecinin en önemli dinamiği küresel işletmelerdir. Çok Uluslu Şirketler özellikle 20. yüzyılın son yarısında önemli gelişmeler kaydetmişler, bağımsız aktörler olarak dünya ekonomisinin büyük bir kısmını kontrolleri altında tutmaya başlamışlardır. [Drucker, 1992:129] Küreselleşme süreci, bu gün sayıları 100 bine yaklaşan bu şirketlerden bir kısmını pek çok açıdan ulusal devletlerden daha güçlü, zaman zaman da onlara karşı bir duruma getirmiştir. [Ekin, 1996:77] Fortune 500 listesindeki ÇUŞ'ların 447 tanesi (diğer bir ifade ile %95.4'ü) OECD ülkelerine aittir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Komisyonu raporlarına göre ÇUŞ'ların satışlarının toplamı 7 trilyon doları geçmiştir. Bu rakam dünyadaki tüm ülkelerin toplam satışlarından daha fazladır. Bir başka araştırmaya göre ÇUŞ'ların, anavatanları dışında gerçekleştirdikleri toplam sabit sermaye yatırımları toplamı 3 trilyon dolardan fazladır. Tüm dünyadaki teknolojiye ilişkin harcamaların %7'sinin ÇUŞ bünyesinde yapılmış olması, bunların teknolojik gelişmelere de damga vurduklarını göstermektedir. [Akman, 1997:91] Küresel şirketlerin en büyük grubunu 474 milyar dolarla Amerikan, 259 milyar dolarla İngiliz, 251 milyar dolarla Japon şirketleri oluşturmaktadır. [Tutar, 2000:26]

ÇUŞ'lar dünya sahnesinde ulus devletlerden çok daha sonra görünmekle birlikte günümüz uluslararası sistemini etkileyen ve yönlendiren aktörlerin başında gelmektedir. Birleşmiş Milletler'in son verilerine göre dünyanın en büyük 200 çokuluslu şirketinin toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD Doları tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte biri dolayında olan bu rakam, Birleşmiş Milletler üyesi 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüklerinden fazladır. Uluslararası ticaretin %60'dan fazlası ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır. En büyük 100 ÇUŞ'un sahip olduğu varlıkların toplamı, dünya varlıkları toplamının %16'sını oluşturmaktadır. [Ağbal, Eylül 2001] Bu durum dünyanın ekonomik aktörlerini, ÇUŞ'ların ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve hedeflerini gözetmek zorunda bırakan bir uluslararası ekonomik sistemi doğurmuştur.

[Öztürk, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>, Dış İşleri Bakanlığı web sitesi]

Küresel işletmelerin dünya ekonomisinin küreselleşmesine olan katkısı özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına girişmeleri ile kendisini göstermektedir. Endüstri içi ticaretin ve firma içi ticaretin geliştirilmesi ve önem kazanmasıyla dünya ticaretinde iki boyutlu bir gelişme kaydedilmiştir. Bu firmalar dünya pazarlarında rakipleri ile şiddetli bir rekabete girerek “dünya çapında kâr” hedefine yönelmişlerdir. İletişim, ulaşım ve finansal teknolojilerdeki köklü değişimler, mal ve hizmetlerin küreselleşmesine büyük katkı yapmıştır. Bilgisayar donanım ve yazılımları, uydular, fiber-optik kablolar ve yüksek hızlı elektronik transferler firmaların global pazarlarda tekel gibi hareket etmelerini sağlamıştır. Böylece dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sürecine girilmiş, sübvansiyonlar, anti-damping, gümrük hizmeti, ticaretteki teknik engeller ve koruma tedbirleri alanlarında çok taraflı ilke ve kurallar geliştirilmiş, anlaşmazlıkların halli mekanizmasının iyileştirilmesine çalışılmış, ülkelerin ticaret politikalarının eleştirel gözle incelendiği bir sistem kurularak tekstil, tarım ve hizmet sektörlerindeki ticari faaliyetler, GATT çerçevesinde ele alınmış, bunlara ilaveten ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirleri için yeni kurallar oluşturulmuştur. [Ekin,1996:18]

Günümüzde Merkez Ülke’lerin tekel gücünün başlıca kaynağını teknolojik gelişmelerden ileri düzeyde yararlanabilme kabiliyeti oluşturmaktadır. Teknolojinin mucidi dev boyutlu şirketler, ellerindeki teknolojiyi yeni teknoloji icat edinceye kadar tek ellerinde tutmakta ve rekabeti önleyerek bir tekel gücü oluşturmaktadırlar. Yeni teknoloji icat ettiklerinde ise kullanımı kârlı olmaktan çıkan eski teknolojiyi rakip firmalara satmaktadırlar. Tekel gücünü oluşturan bir diğer unsur da firmaların sahip oldukları finans gücüdür. Firmalar bu güç sayesinde, özellikle pazarların daraldığı durgunluk dönemlerinde sermaye piyasalarında hisseleri toplamak, sınır-içi ya da sınır ötesi şirketlerle birleşmek ya da bu şirketleri satın almak yoluyla rekabet güçlerini artırmaktadır. Böylece sanayi ve hizmet alanlarında firma sayısının giderek azalması belli firmaların rekabet başarısı elde etmesine ve güçlü tekeller haline gelmesine neden olmaktadır.

Ülkelerin, kendi firmalarının tekellerini korumak, yeni tekellerin kendi topraklarında doğuşunu desteklemek ancak başka topraklarda boy göstermesini engellemek amacıyla stratejik alanlarda devlet gücünü nasıl kullandıklarına en iyi örnek jet uçak sanayiinde yaşanan gelişmelerdir. Bu alanda söz sahibi olmak isteyen AB üyesi dört ülkenin bir araya gelerek kurdukları Air-Bus şirketine karşılık, tekellerin gücünü sarsılacağını hisseden ABD’li Boeing şirketi yine ABD’li Mc Donnell Douglas şirketi ile birleşme kararı almıştır. Bu birleşmeye şiddetle karşı çıkan AB, kendisi için yaratılan tehlikeye dikkat çekmiş ve Boeing’i mahkemeye vermiştir. ABD ise Boeing’in söz konusu girişimine darbe vurulması halinde ABD’nin karşılık verme gücünü hatırlatmıştır. Sonuçta AB mahkemeyi kaybetmiş ve söz konusu birleşmeye engel olamamıştır. Yine bir diğer çarpıcı örnek ise siyasal bütünleşmeye giden AB’nin, iki üye ülkesi olan Almanya ve İngiltere arasında yaşanan mücadeledir. İngiltere’nin telekom devi Vodafone Air Touch şirketi Almanya’nın Mannesmann şirketini 125 milyar dolar karşılığında ele geçirme girişimi başlatmış, Alman Başbakan Schroder’in engellemelerine rağmen bu ele geçirme operasyonunun önüne geçilememiştir. Her iki örnek de, devletlerin, kendi tekellerinin mücadelesine nasıl destek verdiğini gözler önüne sermektedir.

Merkez Ülke’lerin firmalar düzeyindeki gücünün hükümetler düzeyinde de mevcut olduğu görülmektedir. Hükümetlerin gücüne, sahip oldukları finans gücünün yanı sıra askeri alandaki üstünlükleri ve uluslararası kurumlar üzerindeki etkinlikleri de kaynaklık etmektedir.

Merkez Ülke’lerin hükümetleri çoğu zaman ÇUŞ’la birlikte hareket ederek Çevre Ülke’ler üzerinde etkili olmakta, istediği politikaları bu ülkelerde hayata geçirebilmektedir. Örneğin, Merkez Ülke’lerin istediği oranda ve hızda serbestleşmeyi gerçekleştiremeyen Rusya Federasyonu’na karşı IMF verdiği kredileri kesmiş, ÇUŞ’da bu ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçmiştir. Alınan bu önlemler sermaye girişinden yoksun kalan Rusya’yı hizaya getirmiş ve IMF programını uygulamak zorunda bırakmıştır. Yine 1974 Kıbrıs çıkartması sırasında, ÇUŞ’un elinde bulunan ATAS Petrol Rafinerisi, Türkiye’ye uçak yakıtı vermeyi ‘bunu üretmiyoruz’ gerekçesi ile reddetmiştir. 1990’lı yıllarda Güneydoğu’daki savaş için askeri araçların satışlarına

ambargo koyan Almanya, ABD ve diğer Merkez Ülke hükümetleri, bu ambargoyu kendi şirketlerinin satışları durdurması yoluyla yürütmüştür. Ancak ÇUŞ'un bazen hükümetlerden farklı politikalar izlediğine de tanık olunmuştur. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler Almanya'sına karşı savaşan ABD'ye karşı, Almanya'daki ABD kökenli ITT şirketinin Hitler Rejimi'ni desteklediği söylenmektedir.

Günümüzde dünya ekonomisinde Merkez Ülke'lerden kaynaklanan 500 ÇUŞ'un, çoğu zaman kendi peşlerinden sürüklediği hükümetler ve uluslararası kurumlarla birlikte başlıca 'aktör'ler olduğuna kuşku yoktur. Bu ÇUŞ'ların teknoloji yaratma ve finans gücü büyüdükçe tekel gücünün büyüdüğü de bir başka gerçektir.

1.6. Küreselleşmenin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

1.6.1. Yeni Bir Sömürgecilik Anlayışı

Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasını ve kalkınmasını finanse etmek amacıyla kurulan Dünya Bankası ile nakit akışı sorunlarını azaltmak amacıyla kısa vadeli krediler vermekle görevli IMF'nin çalışmaları sonunda Avrupa ülkeleri büyük bir hızla kendini toparlamış ve söz konusu örgütler kısa sürede gözlerini Çevre Ülke'lere çevirmişlerdir. Bunun anlamı, Banka'nın kredilerinin, yoksul ülkelerin cansız ekonomilerinde yapısal değişiklikler yapma arzusudur. Hükümetlerin, yapısal değişiklik kredisini kullanabilmeleri için para birimlerini devalüe etmeye, ücretleri düşürmeye, ihracat sektörlerini teşvik etmeye, gıda fiyatlarını piyasalara bırakmaya ve sağlık, eğitim, sosyal yardım programlarını bütçelerinin elverdiği ölçüde indirmeye razı olmaları gerekmektedir. Bu katı önlemler, bazı üçüncü dünya devletleri tarafından ülkelerini ele geçirme amaçlı "neokolonyalist" planlar olarak nitelendirilmiştir. Ancak kamu kalkınma fonlarının azlığı ve küresel şirketlerin kendi paralarını kalkınmakta olan ülkelere yatırmak için aradıkları özel koşullar karşısında bu hükümetlerin de, Banka'nın kredi ile birlikte verdiği acı ilacı yutmaktan başka çareleri kalmamıştır. [Tutar, 2000:43]

1.6.2. Uluslararası Eşitsizliklerin Artması

“Küreselleşme ile birlikte ülkeler ve sınıflar arasındaki gelir uçurumu büyümüştür.” [Ulagay, 2000:130] Uluslararası düzeyde gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik 1970’den itibaren dozunu artırmaya başlamış, günümüzde ise had safhaya ulaşmıştır. Tablo 8’den de izlenebileceği gibi dünya nüfusunun en zengin %20’sine sahip olan ülkeler, 1970’den 1980’e kadarki 10 yıllık sürede küresel GSMH içindeki paylarını %73.9’dan %76,3’e yükseltmişlerdir. Dünya nüfusunun en yoksul %20’sine sahip olan ülkelerin küresel GSMH içindeki payı ise %2.3’ten %1.7’ye düşmüştür. 1980 yılından 1989 yılına kadar geçen sürede ise gelir dağılımındaki eşitsizlik yoksul ülkeler aleyhine işlemeye devam etmiş, 1989 itibariyle zengin ülkelerin küresel GSMH içindeki payı %82,7 olurken, yoksul ülkelerin payı ise %1,4’e düşmüştür. 2000 yılında ise bu oranlar yoksul ülkeler için %1,2 zengin ülkeler için %83,6 olarak gerçekleşmiştir.

Genellikle yoksul ülkelerin yaşadığı Afrika, Ortadoğu, Rusya ve Doğu Avrupa’nın dünya milli gelirindeki payı 1970 yılında %39,2, 1990 yılında %26,4 iken, gelişmelerin aynı doğrultuda devam etmesi durumunda 2020 yılında %5’e gerileyecektir. Bu tahminden doğan diğer bir sonuç dünyada sadece 60 milyon insanın küreselleşmeden kazançlı çıktığı, geri kalan kısmın ise zararlı çıktığı yönündedir. [Koçdemir, 2002:95]

Tablo 8: Küresel Gelir Farklılığı

Yıllar	En Yoksul %20 %	En Zengin %20 %	Gini Katsayısı
1960	2,3	70,2	0,69
1970	2,3	73,9	0,71
1980	1,7	76,3	0,79
1989	1,4	82,7	0,87
2000	1,2	83,6	0,89

Kaynak: Elmas, 2001:6

Gelir dağılımının zengin ülkelerin lehine yeniden düzenlenmesi, bu ülkelerde gelir dağılımının bozulmasını, hatta bir çok ülkede yoksulluk oranının yükselmesini önleyememiştir. Dönem içinde iki grup ülkenin ortalama gelirlerinin birbirine oranı %30.1'den %59.1'e yükselmiştir. [Tutar, 2000:44]

Dünya Bankası istatistiklerine göre 1980'den 1995'e kadar dünya geliri 10,9 trilyon dolardan 28,8 trilyon dolara çıkmıştır. Dünya nüfusunun %16'sının yaşadığı "yüksek gelirli ülkeler" 1980'de dünya gelirinin %72'sine sahipken, 1995 yılına gelindiğinde bu oran %80'e yükselmiştir. Yani gelişme trendi, Merkez Ülke'lerden yana bir seyir izlemiştir. Dünya piramidinin tepesinde oturanlar, kendi içlerinde de eşitsiz bir büyüme yaşamış olsalar da grup olarak her 100 doların 80'ini üretecek egemenliğe ulaşmışlardır. Buna karşılık aynı sürede, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı "orta gelirli ülkeler" in dünya gelirindeki payı 1980'de %22.8 iken 1995'de %11.5'lere gerilemiştir. Türkiye, 1980 yılında 69 milyar dolarlık geliri ile dünya hasılasında binde 6.3'lük bir paya sahipken, 1995 yılında ulaştığı 165 milyar dolarlık hasıla 15 yıl önceki payını korumaya yetmemiştir. Türkiye 1995 yılında dünya hasılasından yalnızca binde 6'ya yakın bir pay alabilmiştir. [Sönmez, 1997:11]

Ülkelerin gelir düzeyleri arasında yaşanan bu uçurumun baş aktörü olan küresel işletmelerin sahiplerinin ellerinde bulunan servetin büyüklüğüne bir göz atmak, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu gün sayıları 358'i geçmeyen bu insanlar neredeyse dünya nüfusunun yarısı olan 2.5 milyar insan kadar zengindir. Bu 358 kişinin toplam serveti 760 milyar dolardır ve bunların yıllık gelirleri toplamı 390 milyar doları bulmaktadır. [Tutar, 2000:45]

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da bugün dünya ticaretinin yaklaşık %40'lık kısmının küresel işletmeler veya bağlı işletmeler aracılığıyla yapılıyor olduğudur. Küreselleşme sürecinin en samimi savunucuları dahi, kaynakların ve her türlü değerlerin eşitsiz dağılımının gelecekte de süreceğini itiraf etmektedirler.

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası düzeyde yaşanan eşitsizlikler ulusal düzeyde de kendini göstermiştir. Örneğin, 1980'li yıllarda küreselleşme sürecinin etkisiyle zengin ve yoksul Amerika'lılar arasındaki uçurum öylesine açılmıştır ki, 1990'da 2,5 milyon zengin, gelir hiyerarşisinin alt basmağındaki 100 milyon insan ile hemen hemen aynı oranda gelir elde etmeye başlamıştır. [Garaudy, 1999:91]

Asya, Güney Amerika ve Afrika'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Filipinlerde de ulusal gelirin yarıdan fazlasına, ülke nüfusunun zengin %20'si sahiptir. Türkiye, dünya ölçeğinde yaşanan adaletsiz gelir dağılımını kendi içinde de yaşayan ve gelir dağılımındaki uçurumun en derin olduğu birkaç ülkeden birisidir. Nüfusun en zengin %20'si ile en fakirlerinin toplandığı %20'si arasındaki fark son gelir dağılımı araştırmalarına göre tam 11 kattır. [Sönmez, 1997:4] Aynı oranın üzerinde dünyada sadece dört ülke bulunmaktadır. (Brezilya, Kolombiya, Meksika ve Şili) Bu ülkelerin tümünün, Dünya Bankası yapısal uyum programı uygulayan ülkeler olması da dikkat çekicidir. [Tutar, 2000:47-48]

1.6.3. Özelleştirme ve Sanayisizleştirme

Büyüme kamçılacağı iddia edilen özelleştirme ve liberalizm, aslında büyüme ile birlikte daha büyük bir fakirlik ve daha göze batan bir işsizliği de beraberinde getirmektedir.[Garaudy, 1999:96] Serbest ticaret ideolojisine göre, mal ve hizmet alışverişi ne kadar serbest olursa dünya ekonomisi de o kadar hızlı büyüyecek ve herkes için daha büyük olanaklar doğacaktır. Ancak, yakın geçmişte yaşanan gelişmeler bu iddiayı doğrular nitelikte değildir. 1980'lerde Meksika'da IMF ile yabancı alacaklıların hükümete zorla kabul ettirdikleri sert önlemler, yatırımcıların ve iş sahiplerinin ulusal gelirdeki paylarını %55'den %71'e çıkarırken, yoksul çoğunluğun hayat standartlarını aşağıya çekmiştir. Gerçekten de bu dönemde Meksika'da sağlık ve eğitim hizmetlerinde kalite düşmüş, iş olanakları gözle görülür oranda azalmıştır. Özelleştirme, deregülasyon (mevzuat gevşetme) ve liberalleşme gibi politikalar sonucu Meksika 1980'lerin ortalarından sonra ticaret ve yatırım yasalarını liberalleştirmiştir. Ekonomik stratejisini küresel ekonominin öngörülerini doğrultusunda küresel ekonomi ile bütünleştirmeye

çalışmıştır. 1980'lerde satınalma güçleri %60 oranında azalan çok sayıda Meksikalı artık bir zamanlar alabildikleri kadar yiyecek alamamaya başlamışlardır. Ulusal Hastaneler Odası'nın bir raporuna göre, Meksika'nın kırsal kesimlerindeki çocukların yaklaşık yarısı beslenme yetersizliği içindedir.

Küreselleşme sürecinde önde gelen ülkeler, dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik ve sosyal krizin yol açtığı bunalımın yükünü, istikrar içinde yeniden yapılanma ve yapısal uyum politikaları adı altında sosyal refah devletinin bu güne kadar ki kazanımlarını da tahrip ederek, işçi kesimine ve dolayısıyla Çevre Ülke'lerin üzerine yıkmaya çalışmıştır. Özelleştirme, emperyalist müdahalelere karşı demokratik tepkide bulunma imkanı olan işçi kitlelerini örgütsüzlüğe mahkum eden bir uygulama olması bakımından da antidemokratik özellik içermektedir.

1.6.4. Ulus Devletlerin Sonu

Merkez Ülke'lerin küreselleşme ile birlikte Çevre Ülke'ler üzerinde izledikleri stratejinin temel taşlarından biri, Çevre Ülke'lerin ulusal politika izlemelerinin ne pahasına olursa olsun engellenmesidir. Bu amaçla izlenen politikalar sayesinde "Merkez Ülke'lerin büyük sermayesi ile işbirliği içerisine girme", Çevre Ülke'lerde büyük sermayenin ayakta kalabilmesinin temel koşulu haline getirilmiştir. Böylece çevre ülkelerde dış denge, istihdam, büyüme, teknolojik gelişme gibi konularda ulus devlet ile yerli büyük sermayenin ortak politikalar izlemesinin önüne geçilmiştir. [Manisalı, 2002 (b):57]

Ulus-devlet olgusuna karşı kendi çıkarları doğrultusunda alternatif bir örgütsel yapılanmayı savunan küresel işletmelerin, Çevre Ülke'lerde şartları lehlerine çevirebilmek için yoğun çaba sarf etmekte oldukları ileri sürülmektedir. Küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu, uluslararası politik sistemdeki çok kutupluluğun artmasıdır. Şimdiye kadar hakim durumda olan ulusal güç ve buna dayalı "ulus-devlet", kendine özgü düzenini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Kamusal ya da özel daha küçük birimler, hırslı hegamonlara karşı, artan reddetme ve sakınma güçlerini

kullanmaktadırlar. Küresel işletmelerden uluslararası gönüllü kuruluşlara kadar bir çok yapı, ulusal hükümetlere karşı görece olarak güçlenmiş ve piyasa ile medyayı da kullanarak ulusal sınırlar ötesindeki tüketici vatandaşlardan meşruiyet istemeye başlamışlardır. Küresel politik sistem, vatandaşlara neo-liberalizmin, yaşanılması kaçınılmaz bir süreç olduğunu ve bir veri olarak alınması gereğini empoze etmektedir. Kitleleri kendi istekleri doğrultusunda bir zihni donanıma ulaştırınca sıra, kendi politikalarını “ulus devlete” kabul ettirmeye geliyor. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vatandaşların çoğu, ulusal aidiyet duygularını koruyor olsa da ulusal devletlerin kendilerine özgü düzenleyici güçlerinin azaldığı da bir gerçektir. Devletin ekonomiye sıkı müdahalesini öngören anlayışın rasyonelitesinin sorgulandığı böyle bir konjontür, küresel işletmelere çok uygun gelişme imkanları sağlamaktadır.” [Hirst-Thompson, 1998:39]

Devletin ekonomiye sıkı müdahalesini öngören anlayışın rasyonelitesinin sorgulanmaya başlaması, uluslararası ticarete liberalizm ile eş anlamlıdır. Uluslararası ticarete liberalizm ise küreselleşme anlamına gelmektedir. Küreselleşme sahnesine çıktığında devlet striptiz yapmaya başlar. Gösterinin sonunda üzerinde yalnızca çıplak zorunluluklar, yani baskı güçleri kalır. Maddi temeli tahrip olduğundan, egemenliği ve bağımsızlığı iptal edilmiş, politik sıfatı silinip kaybolmuş ulus devlet, mega şirketlerin basit bir güvenlik birimi haline gelir. Dünyanın yeni efendilerinin doğrudan yönetmeye ihtiyacı yoktur. Ulusal hükümetler onlar adına işleri yoluna koyma görevi üstlenmiştir. [Bauman, 1999:77]

1.6.5. Küreselleşmenin Piyasalara Etkisi

Küreselleşmenin etkisini en çok hissettirdiği alanlardan biri çalışma hayatıdır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren artan rekabet ortamında faaliyette bulunan işletmeler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Nedeni ise kitle üretimi için gerekli olan piyasaların büyük ölçüde doyma sürecine girmiş olması ve bu nedenle rekabetin artmasıdır. Yine ucuzlayan ve yaygınlaşan teknolojiler sayesinde kitle iletişim araçlarında tekeller kırılmaya başlamış ve toplumsal farklılaşma ve dolayısıyla da bireyselleşme güç

kazanmıştır. Tüketici, üretici karşısında güç kazanmış, bir üründen bir diğerine çok kolay geçer hale gelmiştir. Kitle üretimi, sürekli en iyi ve en ucuz mala doğru değişen ve farklılaşan tüketici taleplerine cevap veremez hale gelmiştir. Bu durum, esnek ve küçük firmaları, Fordist yöntemlerle çalışan, yani standartlaştırılmış kitlesel üretimde bulunan dev firmalar karşısında güçlü duruma geçirmiştir. [Bozkurt, 2000:259] Özellikle 1970'lerin sonundan itibaren işin örgütlenmesinde yaşanan yoğun arayışlar neticesinde ulaşılan bu yeni üretim düzeni için "esnek üretim" kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Esnek üretim biçimi, işgücünün niteliğinde ve sendikaların fonksiyonlarında çok önemli dönüşümlere neden olmuştur.

1.6.5.1. İşin Örgütlenmesinde ve Niteliğinde Dönüşüm

Küreselleşmenin uluslararası rekabeti ön plana çıkardığına az önce değinmiştik. Bu durum, firmaları en kaliteliyi en ucuza üretmek zorunda bırakmaktadır. Bir malın üretimini en iyi bilen, onu üreten olduğu da açıktır. Dolayısıyla en kalitelinin üretilmesi isteniyorsa, o malı üreten kişinin işin örgütlenmesinde karar sürecine dahil edilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda yaşanan gelişmeler ulusal ve uluslararası rekabet koşullarına ayak uydurma ihtiyacını doğurmakta, işletmeler rakipleri ile yarışabilmek için gerektiğinde 24 saat çalışmak zorunda kalmaktadırlar. [Büyüksahin, 1997] Yeni üretim biçiminin özelliklerinden bir diğeri sıfır stokta çalışma kuralıdır ve buna işçiler de dahildir. Firma, bireyin taleplerine daha kolay cevap verebilmek için üretimi farklılaştırmak zorundadır. Bireyin talep alışkanlığı da kısa bir süre sonra tekrar değişeceği için stok yapmamak durumundadırlar. Bu nedenle de optimum stok değil, sıfır stok ilkesi işletmelerin önemli bir stratejisi haline gelmiştir.

Yeni üretim biçiminin önemli ilkelerinden biri de "global düşün yerel hareket et" şeklinde ifadelendirilmektedir. Yani örgütler global gelişmeleri dikkate alarak üretimde bulunmaktadırlar. Ancak başarılı olmak istiyorlarsa yerel kültürlerin de özelliklerini dikkate alarak üretim yapmak zorundadırlar.

Dünya ve Türkiye ölçeğinde, firmaların ne kadarının ya da hangi sektörlerin bu dönüşümü hangi düzeyde gerçekleştirebildikleri çalışmamızın konusu dışında kalmaktadır. Ancak gerçek olan şu ki, küreselleşme durdurulamazsa bu dönüşümü gerçekleştiremeyen işletmeler ayakta kalamayacaktır. İşte bu nedenle uluslararası rekabet gücü elde etmek isteyen işletmelerin, piyasalarda başarı elde etmek, piyasaya hakim olmak ve uluslararası kimliklerini kurumsallaştırabilmek amacıyla içine girdikleri çabalar esnek üretim kavramının doğmasına neden olmuştur.

Aşağıdaki tabloda işin örgütlenmesinde son yıllarda yaşanan dönüşüm özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 9: İşin Örgütlenmesinde Dönüşüm

ESKİ ÜRETİM MODELİNİN UNSURLARI	YENİ ÜRETİM MODELİNİN UNSURLARI
Standart üretim	Ürün farklılaşması
Bant üretimi	Modül üretim
Tek amaçlı Makineler	Esnek makineler
Vasıfsız işçiler	Vasıflı İşçiler
Düşük iş motivasyonu	Yüksek iş motivasyonu (Özdeşleşme)
Çatışmacı iş ilişkileri (işçi-işveren)	İşbirliğine dayanan ilişkiler (işçi-işveren)
Hiyerarşik Yönetim	Katılımcı yönetim
Dışarıdan kontrol	Kendi kendine kontrol
Yatay iş bölümü (görev sınırlandırılması)	Yatay iş entegrasyonu (genişletme)
İşçileri iş yerine bağlama	Rotasyon
Makine temposuna uygunluk	Makinalardan bağımsızlık
Zaman standartları	Zaman egemenliği
Bireysel çalışma	Grup çalışması

Kaynak: Bozkurt, 1997:56

Örgütler, işgücü piyasasında işin örgütlenmesini değiştirmek için bu dönüşümleri sağlayabilecekleri insan kaynağı talep etmektedirler. Artık iş piyasalarında standart bir mal üretebilen, kullandığı makinaya bağımlı, motivasyonu düşük, dışardan kontrolü zorunlu olan ve bireysel iş becerisine sahip vasıfsız işçiler değil, farklı ürün üretimine uyum sağlayabilen, kullandığı makinadan bağımsız, örgütü ile özdeşleşmiş, kendi kendine kontrol yapabilen, grup çalışmasına yatkın vasıflı işçiler talep edilmektedir.

Global ölçekte rekabet etmek isteyen işletmelerin gerçekleştirmek zorunda oldukları diğer bir dönüşüm de insan kaynağının sürekli eğitilmesidir. İşin örgütlenmesinde yaşanan dönüşümden sonra, okullarda olduğu gibi, işletmeler de kendi içlerinde eğitimi ön plana çıkarmak zorundadırlar. Artık işletmelerde, gelişmeleri öğrenen bir kişinin olması yetmemektedir. Tepedeki birinin düşünüp bulması ve işletmedeki diğer çalışanların liderin bulduğu stratejinin arkasından gidiyor olması mümkün değildir. Çünkü diğerlerinin önüne geçecek olan örgütler, örgütün tüm seviyelerinde öğrenme yükümlülük ve kapasitesini nasıl değerlendirebileceklerini keşfedip uygulayanlar olacaktır.

İşgören tarafında yaşanan gelişmeler de, yukarıda ortaya koyduğumuz gelişmelerle örtüşmektedir. Yani küreselleşme ile birlikte işçilerin, çalıştıkları işte aradıkları nitelikler de iş piyasalarında yaşanan gelişmelere uygun şekilde dönüşmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, işçiler bir süre öncesine kadar, yapacakları iş kendilerine açık ve seçik olarak verildiği zaman mutlu oluyorken, günümüzde bunların sayısı azalmaya başlamıştır. İşçiler artık daha çok sorumluluk üstlenmek ve yaşamsal önemi daha fazla olan işler yapmak istemekte, yaptıkları iş karşılığında para kazanmanın yanı sıra yapılan işin bir anlamının olmasını da arzu etmektedirler. [Toffler, 1991:437] Çalışanlar sadece temel ve gelişmiş bireysel ihtiyaçlarını tatmine değil, işyerinde yönetime katılma, daha iyi çalışma koşullarına sahip olma ve mükafatlandırılma gibi karmaşık ihtiyaçlarını da tatmine yönelmişlerdir. [Kurtulmuş, Çimento İşveren Dergisi, s. 97]

1.6.5.2. Küreselleşmenin Sendikal Harekete Etkisi

Küreselleşme sürecinin iş piyasalarında ve işgücünün niteliğinde nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiğine yukarıda değinmiştik. Esnek çalışma kavramıyla ifadelendirebileceğimiz bu yeni durum, sendikalaşma hareketini önemli ölçüde etkilemiştir. Aşağıdaki tabloda tarım dışı sektörlerde sendika üyeliklerindeki değişim görülmektedir.

Tablo 10: Tarım Dışı Sektörlerde Sendika Üyeliklerindeki Ükelere Göre Değişim (%)
(BİN)

ÜLKE	1970	1979	1985-1986	1993	1986-1997
Danimarka	66	86	95	87	- 8
Finlandiya	56	84	85	-	-
İsveç	79	89	96	-	--
Belçika	66	77	-	44	-
İtalya	39	51	45	36	- 9
Almanya	37	42	43	28	-15
Fransa	22	28	-	13	-
İsviçre	31	34	33	-	-
Kanada	32	36	36	-	-
Avustralya	52	58	56	-	-
Yeni Zelanda	43	46	51	-	-
İrlanda	44	48	51	45	-6
Norveç	59	60	61	-	-
İngiltere	51	58	51	36	-15
Japonya	35	32	28	-	-
Hollanda	39	43	35	31	-16
Amerika	31	25	17	11	-6

Kaynak: Kutal, Temmuz 97, s. 31.

Tablodan da anlaşıldığı gibi sendika üyesi işçi sayısı tüm ülkelerde her geçen gün azalmaktadır. Bu gerilemenin en önemli nedeni, ekonomideki yapısal değişimin doğurduğu esnek çalışmadır. Firmaların, artan rekabet koşullarında maliyetlerini düşürmek için yarı-zamanlı ya da geçici işçi çalıştırması, işverenin işçi sayısında konjonktüre göre dilediği gibi değişime gidebilmesi, büyük firmaların işleri taşeronlaştırma yoluyla sendikasız ve düşük ücretle işçi çalıştıran küçük firmalara devretmeleri gibi uygulamalar kaçınılmaz uygulamalar olarak devreye girmiştir. İşsizliğin artmış olması da emek kesiminin işveren karşısındaki mücadelesini olumsuz yönde etkilemiş, böylece piyasaların esnekleşmesi kolaylaşmıştır. Bu bağlamda işveren kesiminin, rekabet güçlerini artırmak amacıyla, siyasal iktidarlar üzerinde iş piyasalarının esnekleştirilmesi yönünde kurdukları baskı sürecini de belirtmek gerekecektir.

Küreselleşme ile birlikte yaşanan ekonomik yapılanmadaki dönüşümün, işçilerin vasıf düzeyini yükseltmiş olması da sendikal hareketi olumsuz yönde etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Bilgi işçisi dediğimiz küreselleşme döneminin işçisi, birden fazla alanda çalışabilme esnekliğine sahip, makineden bağımsız, grup çalışmasına yatkın, kolay ikame edilemeyen, vasıf seviyesi yüksek işçidir. Dolayısıyla bilgi işçisi, sendika olmadan da işveren karşısında güçlüdür. Üstelik işverenler de artık karşılarında sadece emirleri yerine getiren itaatkâr bir işçi değil, karar alma sürecine aktif bir şekilde katılan, çalıştığı kurum ile özdeşleşmiş bir işçi görmek istemektedir.

2. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. Tarihçe

2.1.1. Osmanlı-Küreselleşen Kapitalizm İlişkisi

Avrupa'nın zaman içerisinde 'Çevre'leştirdiği Osmanlı, sermayenin küreselleşme sürecinde büyük devletlerin ekonomilerine onların istediği yoldan eklenmiştir. Bu bütünleşme hareketi, Avrupa'nın ticari kapitalizminin kapütüasyonlarla Osmanlı pazarına girmesi ile başlamıştır. Avrupa'nın o yıllardaki başlıca ideolojisi olan merkantilizm (ticari kapitalizm) ithalatı kısıtlayıp ihracatı artırarak dış ticaret fazlası vermeyi, bu yolla zenginleşmeyi öngörüyordu. Merkantilizm, bu zenginliğin devamlılığını sağlamak için deniz aşırı topraklarda koloniler kurarak pazarların sürekli genişletilmesini savunan bir öğreti idi. Osmanlı, Avrupa'nın bu amacından aslında haberdar olmakla birlikte, transit ticaretten vergi geliri kazanmak ve Avrupa Ülkeleri'ni birbirlerine karşı kullanmak amacıyla kapütüasyonları kabul etmiştir. Ancak Osmanlı zamanla Avrupa Ülkeleri'nin bilimsel buluşlarını ve bunları üretim süreçlerine uygulayarak ortaya koydukları gelişmeyi, girişimci sınıfları ile sağladıkları sermaye birikimini, rönesans ve reformla birlikte yaşanan yönetsel ve toplumsal dönüşümü, eğitim ve kültür alanlarındaki ilerlemeleri takip edememiştir. Bu durum kapütüasyonların sürekli artmasına ve Avrupa Ülkeleri'nin bu durumdan daha kârlı çıkmasına yol açmıştır. Bu çöküşün önüne geçmenin belki de tek yolu olan sermaye birikimi ve teknoloji değişimi yoluyla daha ileri bir üretim örgütlenmesine geçiş de, yüksek faiz haddi, para üzerinde oynanan spekülasyon oyunları ve tarımdaki iltizam sisteminin bozulması gibi nedenlerle mümkün olamamıştır.

2.1.1.1. Ticaret Antlaşmaları

Sanayi devriminden sonra, yukarıda belirtmiş olduğumuz merkantilizm öğretisinin dürtüsü ile sömürgeler ve koloniler edinme yarışında başı çeken İngiltere ile 1838 yılında Balta Limanı Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile bazı siyasi avantajlara karşılık Osmanlı Ülkesi'nin kapıları yabancı sermayeye açılmıştır. (İngiltere

aynı yıllarda, kendi mal ve sermayesine yol açabilmek amacıyla, daha hafif koşullar içeren bir antlaşmayı Çin'e kabul ettirebilmek için 3 yıl savaşmak zorunda kalmıştır.)

Mal hareketlerinde serbestleşmenin ekonomik düzlemde teminatı sayılan bu antlaşmadan sonraki 3 yıl içerisinde Fransa, Alman Prensligi, İskandinav Ülkeleri, İspanya, Flemenk, Prusya ve İtalya Krallığı ile de benzer antlaşmalar imzalanmıştır. Aynı dönemde İngiliz ve Fransız emperyalizmi karşısında yeni yükselen devletler olan ABD ve Alman Prenslikleri, Osmanlı'nın tam tersini yapmışlardır; 1836-38 yılları arasında serbest dış ticaret denemesinde ABD'nin ekonomik bunalıma girmesi üzerine 1842'de gümrük vergileri geri getirilmiştir. Alman Prenslikleri ise daha köklü önlemler alarak bir yandan kendi aralarında gümrük birlikleri (Zollverein) oluşturarak iç gümrüklerini kaldırmış ve iç pazarı genişletmişken diğer yandan İngiliz rekabetinden korunmak için gerekli korumacı önlemleri almışlardır.

Bu antlaşmalardan sonra Osmanlı tüccarı yabancı tüccardan daha fazla vergi ödemek zorunda kalmıştır. Bu yıllarda Osmanlı tüccarının %12 oranında vergi ödediği nakledilmektedir [Avcioğlu, 1968:52].

2.1.1.2. Tanzimat Fermanı

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, İnsan Hakları Bildirgesi niteliğinde bir fermandır. Ancak Avrupa Ülkeleri'nin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını kolaylaştırmaktan öte bir fonksiyon icra edememiştir. Takip eden yıllarda ilan edilen diğer fermanlar da Tanzimat Fermanı ile aynı amaca hizmet etmiş, mal ve sermaye hareketleri açısından Osmanlı Ülkesi'nin Batılı ülkelere eklemlenmesi ile sonuçlanan girişimlere yardımcı olmuştur. İngiltere, Osmanlı Ülkesi'nde kendi azınlıkları için insan hakları adı altında hukuk garantileri alırken, Çin'de insan haklarını ayaklar altına alarak Afyon Savaşları diye bilinen ve üç yıl süren savaşları başlatmıştır. Yine aynı yıllarda Fransa da, Kuzey Afrika'da, yine savaş yöntemiyle kendisine yeni sömürgeler edinmiştir.

2.1.1.3. Yabancı Sermayenin Osmanlı'da Yerleşmesi

Osmanlı, Kırım Savaşı ile birlikte (1854) ilk olarak dış borçlanmaya açılmıştır. Bunu, iç borç tahvillerinin dış pazarlarda satışı izlemiştir. Osmanlı'nın 1840 yılında çıkarmış olduğu %8 faizli kaimeler, Avrupa'da Osmanlı'ya borç vermeyi cazip hale getirmiştir. Çünkü o yıllarda hiçbir Avrupalı yatırımcı Avrupa'nın her hangi bir köşesinde %3'ün üzerinde faiz geliri elde edememekteydi. Osmanlı, 1854-1875 tarihleri arasında 16 kez istikraz (borçlanma) yapmıştır. Üstelik her seferinde aldığı borçların şartları daha da ağırlaşmıştır. İhraç ettiği kağıtların nominal değerinin ancak yarısı kadarı devletin eline geçmekte, onun da önemli bir kısmı yine dış borç ödemelerine gitmekteydi. Osmanlı, 1875 yılında moratoryum ilan etmiştir. Bu sırada Osmanlı'nın ne kadar küreselleştiğinin önemli bir göstergesi, dışarıdaki krizlere olan duyarlılığıdır. 1873 Mayıs'ında Viyana Borsası'ndaki mali panik bütün Avrupa ve New York Borsalarını sarsmış, 6 yıl süren bir krize yol açmıştır. Osmanlı'nın moratoryumu da bu krizin yayılma sürecinde gerçekleşmiştir. Borcunu ödeyememe durumu, Osmanlı'yı çok zor durumlarda bırakmıştır. İlk olarak dışardan yeni krediler alamaması, ekonomik durgunluğa ve dış ticaretin gerilemesine neden olmuştur. İkinci olarak Osmanlı'nın silah ithal edemez durumda olduğunu gören Rusya, 1877-78 yılında Osmanlı'ya savaş açmıştır. 1878 yılında Berlin Kongresi'nde Osmanlı'nın borçlarını ödeyebilmesi için "Rüsum-ü sitte" idaresi kurulmuştur. Bu, Osmanlı'nın bazı gelirlerinin yerli bankerlere ve Osmanlı Bankası'na bırakılması anlamına gelmektedir. Bu yöntemin iyi işlemesi üzerine "Rüsum-ü Sitte" idaresi 1881 yılında Avrupalı alacaklıların oluşturduğu "Düyun-u Umumiye" idaresine dönüştürülmüştür. Osmanlı, alacaklı devletlerin temsil edildiği bu konsorsiyum karşısında bir nevi mali tutsaklığa düşürülmüştür.

2.1.2. Milli Ekonomi Milli Hamle

Osmanlı'nın ticari yapısında azınlıkların söz sahibi olması sürekli olagelmıştır. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde yabancıların hem emeğe hem de sermayeye olan hakimiyeti iyice artmıştır. İttihat ve Terakki, bu durumu ortadan kaldırmak ve milli ekonomiyi canlandırmak için milli burjuvazi yetiştirme ilkesini hedefleri arasına koymuş ancak muvaffak olamamıştır. Cumhuriyet döneminde;

- Kapütülasyonların kaldırılması,
- İmtiyazlı şirketlerin imtiyazlarına son verilmesi,
- Osmanlı'nın borçlarının üstlenilerek Düyun-u Umumiye'nin kaldırılması,
- Para basma yetkisini elinde tutan Osmanlı Bankası'nın 1925 yılında son bulan imtiyaz hakkının yenilenmeyerek yerine İş Bankası'nın ikame edilmesi,

milli burjuvazi yetiştirme politikasının başarılı olma ihtimalini artırmıştır. Bu nedenle yeni kurulan Cumhuriyet hükümetlerinin de başlıca iktisadi stratejisi, milli bir burjuvazi yetiştirmek olmuştur. Küreselleşmeden kopuşu simgeleyen bu strateji, 1947 yılına kadar gerek iç koşullarla gerekse dünya konjonktürü ile uyumlu olabildiği ölçüde ekonomi politikasının genel çerçevesini oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinden 1947 yılına kadarki dönemi 1923-1938 ve 1939-1947 olmak üzere iki kategoride değerlendiren iktisatçılar da bulunmaktadır. Bu iktisatçılara göre 1923-1938 dönemi “küreselleşmeden kopuş” dönemi olmaktan daha ziyade bir nevi “temkinli yaklaşım” dönemidir. [Coşkun, 2002:148]

2.1.3. Yabancı Sermayenin Denetimli İthalı

Tanzimat'tan itibaren Türkiye'nin küresel ekonomiyle bağlantıları genel çizgileri ile başta Avrupa olmak üzere Batı dünyasının eğilimlerini izlemiştir. Türkiye, ilk olarak iç ve dış baskıların örtüştüğü bir ortamda dışa açılmış, 1930-46 yılları arasında ise küresel sistemden kopmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'nin küresel sistemden kopuşu iki önemli gelişme ile sınırlanmıştır. Bunlardan ilki; savaş sonrası dünyanın en güçlü devleti olarak ortaya çıkan ABD'nin, uluslararası ekonomik ilişkilere getirdiği dönüşümdür. Savaş sonrası dönemde ABD'nin öncülüğü ile devletler kendi aralarında ekonomik ilişkilere girmeyi bırakmış, uluslararası ekonomik örgütler aracılığıyla ilişki kurmaya geçmişlerdir. Bu uluslararası örgütlerin temel politikalarının, başta ABD olmak üzere batılı ülkeler tarafından belirlendiğini de hemen söylemek gerekir. Savaş sonrası dönemde batılı ülkelerin sömürge imparatorluklarının yıkılması sonucu ortaya çıkan ve sayıları gün geçtikçe artmakta olan Çevre Ülke'lerin kontrol altında tutulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Batılı ülkeler, Çevre Ülke'leri, uluslararası örgütler aracılığıyla kontrol altında tutmayı konjonktüre daha uygun

bulmuşlardır. Türkiye de, bu örgütlere üye olması sağlanarak aynı sistemin içine çekilmiştir. İkinci önemli gelişme, ABD'nin, savaşın galiplerinden olan SSCB'nin yayılmasını ve etkinliğini artırmasını sınırlandırmak üzere giriştiği soğuk savaş politikasının Türkiye'ye kazandırdığı saygın konumdur. SSCB'nin sınırlanması hedefi, Gorbaçov'un iktidara geldiği 1980'li yılların ortasına kadar Türkiye'yi batı kampında arar ve saygın bir üye olarak korumaya devam etmiştir. Türkiye, Avrupa ve ABD'nin kurduğu bütün örgütlere üye olmuştur. Bu durum Türkiye'yi ekonomi politikasında görece özgürlüğe, mali desteklere kavuşturmuştur. Bu yıllarda Türkiye'yi siyasal yönden zorda bırakma, ekonomi politikalarının ve siyasal ilişkilerinin kendi çıkarlarına hizmet edecek yönde belirlenmesi için baskı oluşturma gibi hususlar (Kürt sorunu, sözde Ermeni soykırımı, Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs, demokrasi ve insan hakları) gündeme gelmemiştir. Bu nedenle bu çeyrek yüzyılda Türkiye, kendi iç sorunları ve SSCB ile ilişkilerinde yaşadığı kısıtlamalar dışında ekonomi politikasını nispeten daha rahat belirleyebilmiştir.

2.2. Küreselleşmenin Dinamikleri ve Türkiye Ekonomisi

2.2.1. Serbest Sermaye İthaline Geçiş Denemesi

Türkiye ekonomisi, birinci petrol krizinin yaşandığı 1974 yılının başına kadar bütün göstergelerin olumlu seyrettiği bir gidişatın iyimserliğini yaşamıştır. Ancak 1974 yılından sonra bu iyimser tablo tersine dönmüştür. Türkiye ekonomisi, Batı'nın kendi ihracatını artırarak sermayesinin kâr haddini yükseltmek için geliştirdiği "Çevre Ülke'leri borçlandırma ve bu ülkelerin ithalatlarını artırma yoluyla kendi sermayesine kârlı yatırım alanları bulma politikası"nın içine çekilmiştir. Türkiye bu yıllarda iç kaynak dengesi³ açığı (1975-77 arasında GSMH'nin %6'sı kadar) nedeniyle, oranı düşük ancak miktarı çok fazla olan dış borçlanmalara girmiştir. Bu dönemde Türkiye'de uygulanan ve aşağıda sıralanan ekonomi politikaları da ekonominin genişletilmesine, mal ve sermaye ithalinin kolaylaştırılmasına yöneliktir.

³ Kaynak dengesi: ekonominin yatırım/GSMH ile tasarruf/GSMH arasındaki fark.

1. İthalattan alınan gümrük vergileri azaltılmıştır. 1971 yılında %41.8 olan vergiler 1975 yılında %27.7'ye inmiştir.
2. Yapılan devalüasyonların oranı enflasyon hızının gerisinde tutularak TL'nin reel efektif değeri yükseltilmiştir. (1977 yılında 1973 yılına oranla TL'nin değeri %20 artmıştır)
3. İthalatta liberasyon oranı yükseltilmiştir. Böylece ithalatın giderek artan bir oranı miktar kısıtlamalarının dışında kalmıştır. (1970'de %37.7 iken 1974'de %62'ye yükseltilmiştir.)
4. Turizm harcamaları üzerindeki denetim azaltılmıştır. Bunun sonucu olarak, aşırı değerlenmiş TL'nin de etkisi ile 1976-77 yıllarında turizm bilançosu açık vermiştir.
5. İthalatı genişletmeye dönük bu politikalara destek olarak yürürlükteki döviz rejimini serbestleştiren, ancak daha önce sakıncalı bulunduğu için yürürlükten kaldırılan bazı dış kredi türleri de yeniden devreye sokulmuştur. [Kazgan, 1999:123]

İthalatı artırmaya dönük tüm bu tedbirler karşısında aynı dönemde uygulanan ve ihracatı artırma amacı güden her hangi bir ekonomi politikası da bulunmamaktadır.

Bu politikaların sonucunda ekonomi, üç yıl süreyle kısa vadeli borçlanmaya dayalı olarak büyümüştür. 1977 yılına gelindiğinde ise küçülme başlamıştır. 1977 yılında ithalat oranı ihracatın iki katını aşmış, dış ticaret açığı da 4 milyar doların üzerine çıkmıştır. Beklenen döviz girdilerinin ve proje kredilerinin bir kısmının gelmemesi ve tarım ürünlerinde yaşanan kıtlığın ithalatı artırması üzerine ülke, DÇM (Dövizle Çevrilebilir Mevduat) borçlarını ve bunlara ilişkin faizleri ödeyememiş ve ekonomik kriz baş göstermiştir.

2.2.2. Serbest Mal ve Sermaye İthaline Geçiş

2.2.2.1. 24 Ocak Kararları

24 Ocak paketi ile sağlanmaya çalışılan serbestleşme hareketi ABD'de Reaganomics, İngiltere'de Thatcherism adıyla anılan küresel serbestleşmenin bir uzantısı

niteliğindedir. O dönemde Türkiye'nin tek düşündüğü, borçlarını ödeyememesi nedeniyle içine düştüğü krizi atlatabilmek için temin etmesi gereken dövizdir. Bu döviz kazanabilmek için de bazı politik, ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmesi gerekmiştir. Aslında tüm bunlar IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kredi veren kuruluşların küreselleştirme stratejisinin bir parçası idi.[Falk, 2001]

Serbestleşme sürecinde temel amaç, ne pahasına olursa olsun döviz kazanmak olarak ortaya çıkmıştır. İç ve dış ekonomi politikalarında, toplumsal yapıdan iç siyaset düzenine kadar her türlü dönüşüm bu amaca hizmet etmek üzere ayarlanmıştır. Döviz girdisi elde edilmesinin tek amacı ise resmi kaynaklardan verilen kredilerin sona erdiği 1984 yılından itibaren serbest piyasadan borçlanabilir hale gelmekti.

“24 Ocak kararları sadece kısa dönemli istikrarın sağlanması ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda ulusal ekonominin yapısını, özel sektörün öncülüğünde sürdürülecek olan pazar ekonomisinin güçlerine bırakmayı hedeflemiştir.” [Yeldan, 2001:44] 24 Ocak paketi aslında, kısa sürede istikrara dönme ve borç ödeyebilmeyi tekrar sağlama amacına dönük ekonomi politikaları içeren bir paket olmanın çok ötesine geçen yapılanmalar getirmiştir. 24 Ocak paketi liberal ideolojiyi insanlara aşılama, değer yargılarını buna göre değiştirme ve buna uygun ekonomik yapılanmalar oluşturma yolunu izlemiştir. Bu stratejilerin oldukça önemli sosyo-ekonomik sonuçları olmuştur. En önemli sonuçlarından biri, ekonominin, insanlara hizmette refahı sağlamaya dönük bir araç olmaktan çıkıp amaç haline gelmiş olmasıdır. Böylece insan, tüketimi ile bir anlam ifade eder hale gelmiştir. Sonuç ne olursa olsun serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte hızlanan küreselleşme politikaları sonucu karma ekonomi, yerini özelleştirmeye ve dolayısıyla devletin küçülmesine bırakmıştır. Köylüyü-tarımı kalkındırma ve sanayileşme stratejileri, “gelişmiş toplumlarda hizmetler kesimi ön plandadır” anlayışı ile ikâme edilmiştir. Yerli sanayii koruma ve tarımı kalkındırma, ithal malı kullanma merakına yenik düşmüştür. Toplumda bireysellik, bencillik ve para hırsı ön plana çıkmıştır. Sosyal devlet anlayışı yıkılmış, zaten bozuk olan gelir bölüşümü daha da bozulmuştur. Orta sınıfın yok olması (yoksulların tarafına doğru kayması), yoksullaşan halkı kentlere göç etmeye zorlamıştır.

2.2.2.1.1. İstikrar Programının Ana İlkeleri

Askeri rejimin yönetimi altında yürürlüğe konulan istikrar programında öncelik, Türkiye'nin ihracatını hızla artıracak ve dış borçların düzenli olarak ödenebilmesini sağlayacak tedbirlerin uygulanmasına verilmiştir. Atılan bu adımlarla Türkiye'nin dış finans piyasalarına güven vermesi hedeflenmiştir.

Bu dönemde dünya piyasasında tarım ürünleri alanındaki dış ticaret hadlerinde yaşanan ciddi düşüş nedeniyle, tarımsal ihracat geliri artışıyla yeterli döviz girdisi elde etmek imkansız hale gelmiştir. Bu nedenle ihracat artışının, sanai mamullere ve hizmetlere yönelmesi gerekmiştir. Özel sanayide var olan atıl kapasitelerin, taze dış krediler ve girdi ithalinin kolaylaşması sayesinde harekete geçirilebileceği öngörülmüştür. Zaten bu dönemde ortaya atılan "ihracata dönük büyüme ya da ihracata dönük sanayileşme", modelin, kamuoyunda pazarlandığı "marka"sı haline gelmiştir. Ancak ihracat artışı sağlamaya yönelik alınan büyük dış krediler, cari işlemler açıklarının büyümesine neden olmuştur. Öyle ki bu açıklar, 1981-83 arasında GSMH'nin yılda ortalama %4'ü gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. [Kazgan, 1999:151]

İhracatta sağlanan artış, temelde, iç talep kısılmasıyla birlikte görece fiyat değişimlerine dayandırılmıştır. TCMB, 5 Mayıs 1981'den itibaren geçilen yüzege kur sistemiyle günlük kurları ekonominin gereklerine göre ayarlamış, bu çerçevede katlı kur sistemi kaldırılırken ihracata yönelik teşvikler artırılmıştır. Ayrıca, ihracat mallarının çoğunda girdi olan ve işçi ücretlerinin belirlenmesinde rol oynayan tarım ürünleri fiyatları, 1981 sonrasında görece gerilemesini sürdürmüştür. Bu gerilemede, tarım dış ticaret hadlerinde dünya çapında yaşanan düşüşün yanısıra tarım desteklerinin giderek azalması da payı bulunmaktadır. İşçilerin sosyal haklarını askıya alan uygulamaların yürürlüğe konulması ve sendikal harekete vurulan darbeler artan enflasyonla birleşince reel işçi ve memur ücretlerinde ciddi gerilemeler yaşanmıştır. 1976-77 yıllarında cari fiyatlarla %30,2 olan tarımın net yurtiçi faktör gelirindeki payı ile %34,8 olan ücretlerin yurtiçi faktör gelirindeki payı, 1981-1983 yıllarında sırasıyla %21,8'e ve %24,6'ya düşmüştür. [Güçlü-Bilen, Eylül-Ekim 1995] Böylece aynı tarihlerde TL'nin reel efektif tartılı endeksi reel devalüasyonlarla 126'dan 87,8'e inerken, girdi fiyatlarının iç piyasalarda

geriletilmesi, dış piyasalarda malların dolar fiyatlarının düşürülmesine ve rekabet gücü kazanmasına neden olmuştur [Kazgan, 1999:153]. Özel imalat sanayiindeki atıl kapasitelerin devreye girmesiyle birim sabit maliyetlerinin düşmesi ve ihracata yönelik verilen vergi iadesi teşvikleri de bu rekabet gücünün artmasına katkı sağlamıştır.

Tablo 11: Türkiye’de İhracat ve İthalat (1980-2003)

	İhracat (milyon dolar)	İhracat/GSM H (%)	İthalat (milyon dolar)	İthalat/GS MH (%)	İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)
1980	2.910	4,2	7.909	11,3	36,8
1983	5.728	9,2	9.235	14,8	62,0
1984	7.134	11,7	10.757	17,7	66,3
1985	7.958	11,7	11.343	16,6	70,2
1986	7.457	9,8	11.105	14,5	67,1
1987	10.190	11,6	14.158	16,1	72,0
1988	11.662	12,8	14.335	15,8	81,4
1989	11.625	10,7	15.792	14,5	73,6
1990	12.959	8,5	22.302	14,6	58,1
1991	13.594	8,9	21.047	13,8	64,6
1992	14.715	9,2	22.871	14,2	64,3
1993	15.345	8,4	29.428	16,2	52,1
1994	18.109	13,8	23.270	17,7	77,8
1995	21.636	12,6	35.709	20,8	60,6
1996	23.225	12,6	43.627	23,6	53,2
1997	26.261	13,5	48.559	25,0	54,1
1998	26.973	13,1	45.921	22,3	58,7
1999	26.588	14,2	40.671	21,7	65,4
2000	27.775	13,8	54.503	27,1	51,0
2001	31.340	21,3	40.410	27,5	77,6
2002	35.080	19,9	50.831	28,5	69,0
2003*	29.325	-	42.408	-	69,1

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 13-14 2002 ve 2003 yılı verileri DİE ve DTM web sitelerinden alınmıştır.* 2003 verileri Ağustos sonu itibarıyledir.

Öte yandan tarım üreticisi ve ücretli çalışan kesimler gibi faal nüfusun üçte ikisini oluşturan sınıfların reel gelirlerinde yaşanan düşüş, iç talebin şiddetle azalmasına yol açmıştır. Bu ögenin yukarıdakilere eklenmesi ile Türkiye'nin içe dönük kurulmuş olan imalat sanayii ihracata yönelmiştir.

Tablo 11'de görüldüğü gibi 1980'de GSMH'nin %4,2'sine tekabül eden 2,9 milyar dolarlık ihracat rakamı, 1983'e gelindiğinde 5,72 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakam 1983'te GSMH'nin %9,2'sine karşılık gelmektedir. Bu arada ithalatta sağlanan serbestleşme ise "yasaklayıcı" yaklaşımın hafifletilmesi niteliğinde olmakla yetinmiştir. 1983'te ihracatın ithalatı karşılama oranı %62'ye yükselmiştir.

1980 Temmuz ayından 1984'e kadar Türkiye'de para miktarını denetim altında tutan IMF, TCMB'nin kamu kesimine açtığı kredilere ve net iç varlıklara getirdiği sınırlamalarla enflasyonu düşürmeyi başarmıştır. Ancak reel faizlerin yükselmesi ve bunun getirdiği iflaslar, tarım üreticileri ile ücretli kesimin fakirleşmesine neden olmuş ve ağır siyasal baskı rejimini beraberinde getirmiştir.

İstikrar programı çerçevesinde yürütülen politikaların GSMH'da kaydedilen artışa etkisi, üretim kesimleri açısından farklı olmuştur. Tablo 12'de de görülebileceği gibi 1980-83 yılları arasında GSMH'da yılda ortalama %2,3 oranında seyreden büyüme hızı, fiyat baskısının, üreticiye yapılan ödemelerin uzun gecikmelerle yapılmasının enflasyonda yarattığı reel gelir aşınmasının, mali desteklerin azalmasının ve iç talepte yaşanan gerilemenin tarımı duraklatmasıyla 1983 yılında tarımda %1'in altına inmiştir. Böylece tarım sektörü, 1978'den sonra girdiği krizi atlatamamıştır. Oysa imalat sanayi 1978-80 yılları arasında yılda ortalama %2,3 oranında azalan katma değer, 1981-83 yılları arasında yılda ortalama %7,4 oranında artışa geçmesiyle birinci dönemin stagflasyonist etkilerinden kurtulmuş ve ihracat sayesinde krizi atlatmayı başarmıştır.

Tablo 12: Sektörlere Göre Büyüme Hızı (%) (1980-2001)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tarım	1,1	-1,9	3,1	-0,9	0,5	-0,5	4,6	0,4	7,8	-7,6	6,8	-0,9	4,3	-1,3	-0,7	2,0	4,4	-2,3	8,4	-5,0	3,9	-6,1
Çiftçilik ve Hayvancılık	1,1	-2,5	4,4	-1,5	0,7	-0,6	5,6	0,5	8,0	-7,9	8,0	-0,6	3,3	-0,7	-0,9	1,7	5,1	-2,1	8,6	-5,1	4,1	-6,3
Ormancılık	0,9	2,3	-14,0	2,4	2,0	-2,5	-2,8	-2,4	-0,5	-0,9	-2,1	-5,7	23,3	-18,7	2,7	10,6	-4,8	-8,0	-0,4	-4,3	2,7	-8,1
Balıkçılık	5,1	14,6	10,8	12,1	-12,7	11,3	-10,8	5,5	26,0	-9,7	-15,7	0,4	-1,7	28,9	0,9	-6,7	-0,6	-0,9	19,2	-1,3	-2,2	5,8
Sanayi	-3,3	9,2	4,9	6,3	9,9	6,2	11,1	9,1	1,8	4,6	8,6	2,7	5,9	8,2	-5,7	12,1	7,1	10,4	2,0	-5,0	6,0	-7,5
Madencilik ve Taşocaklığı	1,8	7,5	0,3	-2,1	3,5	11,6	14,4	2,5	-4,6	13,0	-2,5	4,5	0,3	-6,4	8,0	-6,9	2,4	4,6	9,3	-7,2	-1,1	-9,6
İmalat Sanayii	-3,9	9,4	6,4	7,5	9,2	5,7	10,5	10,1	1,6	3,0	9,7	2,4	5,8	9,3	-7,6	13,9	7,1	11,4	1,2	-5,7	6,4	-8,1
Elektrik, Gaz ve Su	-2,9	8,3	-6,2	2,7	25,4	6,8	13,7	5,8	10,4	13,9	8,6	4,5	11,8	8,9	3,4	9,6	9,7	5,0	5,3	1,4	6,5	-2,1
İnşaat Sanayii	8,7	2,1	-9,3	17,4	11,8	13,6	11,0	14,9	-5,4	6,1	-1,1	1,1	6,2	7,9	-2,5	-4,2	5,9	5,0	0,8	-12,5	4,4	-5,9
Ticaret	-2,2	8,7	6,8	7,4	9,2	5,6	4,8	19,0	3,5	-2,3	12,3	-0,7	6,9	11,6	-22,5	33,0	8,9	11,6	1,4	-6,3	12,0	-9,4
Ulaştırma ve Haberleşme	-2,9	10,0	7,0	4,6	8,8	-1,4	2,7	10,2	1,2	3,2	11,9	-0,4	8,1	10,8	-2,0	5,7	7,6	7,6	4,9	-2,4	5,5	-4,9
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	-2,4	4,9	3,6	5,0	6,7	4,2	7,0	9,5	2,1	0,3	9,3	0,9	6,0	8,0	-5,5	7,2	7,0	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,4
Gayri Safi Millî Hasıla	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8	1,5	1,6	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4

Kaynak: HM web sitesi; <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/contents.htm>

Tablo 13: Dış Borç Göstergeleri (1980-2001) (Milyon Dolar)

	Toplam dış borç	Kısa vadeli dış borç	Orta ve uzun vadeli dış borç	Uluslararası rezervler	Cari işlemler açığı	Dış borç faiz ödemeleri
1980	16.227	2.505	13.722	1.209	-3408	-
1983	18.385	2.281	16.104	2.089	-	-
1984	20.659	3.180	17.479	3.482	-1439	-1586
1985	25.476	4.759	20.717	3.279	-1013	-1783
1986	32.101	6.349	25.752	4.347	-1465	-2134
1987	40.428	7.623	32.805	5.212	-806	-2387
1988	40.722	6.417	34.305	6.428	1596	-2799
1989	41.751	5.745	36.006	9.283	961	-2907
1990	49.035	9.500	39.535	11.387	-2625	-3264
1991	50.489	9.117	41.372	12.250	250	-3440
1992	55.592	12.660	42.932	15.252	-974	-3439
1993	67.356	18.533	48.823	17.761	-6433	-3574
1994	65.601	11.310	54.291	16.514	2631	-3923
1995	73.278	15.701	57.577	23.317	-2339	-4303
1996	79.194	17.072	62.122	24.966	-2437	-4200
1997	84.182	17.691	66.491	27.138	-2638	-4588
1998	96.313	20.774	75.539	29.499	1984	-4823
1999	102.120	22.921	79.199	33.751	-1360	-5450
2000	118.615	28.301	90.314	34.159	-9819	-6299
2001	115.110	16.345	98.765	30.050	3396	-7134

Kaynak : TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>

DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 16-18

Yine program sayesinde dış borçların vade yapısı önemli ölçüde iyileşmiştir. Tablo 13 dış borç göstergelerine ilişkin verilerden oluşmaktadır. Kısa vadeli özel borçların uzun vadeli kamu borçlarına dönüştürülmesi, söz konusu borçların toplam dış borçlar

içindeki payını %12,4'e indirmiştir. Diğer borç göstergelerinde hafif sapmalar olsa da, cari işlemler gelirlerinin giderlerinden daha hızlı artması, 1980'de 3,4 milyar dolar olan cari işlemler açığını 1984'de 1,4 milyar dolara düşürmüştür. 1980'de 16,2 milyar dolar olan dış borç stoku 1983 sonunda 18,3 milyar dolara, 1970'li yılların sonunda 1 milyar doların altında olan uluslararası rezervler ise 1983'de 2 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde cari işlemler açığının yıllık dış borç faiz ödemelerini aşması, Türkiye'ye Dünya'dan "net kaynak transferi" gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Enflasyon hızının düşmesi, GSMH'nin büyümesi, para piyasalarında yaşanan krize rağmen yatırımların sürmesi, ifade edilen bu kaynak transferi ile mümkün olabilmektedir.

Yukarıda ifade edilen göstergeler, istikrar politikalarıyla topluma ciddi bir bedel ödetilmekle birlikte ekonomi alanında görece bir başarı elde edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, gerçekleştirilen en önemli serbestleşme olan faiz hadlerinin serbest bırakılmasının başarısızlıkla sonuçlandığı, gelir dağılımındaki olağanüstü bozulmanın bu dönemin politikalarıyla başladığı da bir gerçektir.

2.2.2.1.2. İthalatta Serbestleşmenin Başlaması: 1984-89

IMF denetiminin sona ermesi ekonomi alanında üç önemli değişikliğe neden olmuştur. Bunlardan birincisi, kredi güvenilirliği artan Türkiye'nin, dış finans piyasalarında serbestçe borçlanabilme olanağı elde etmiş olmasıdır. İkincisi, para arzı üzerindeki IMF denetiminin gevşemesiyle, para arzının görece genişletilmesinin mümkün hale getirilmiş olmasıdır. Bu değişikliklerin üçüncüsü ise, Türkiye'nin, kredi güvenilirliğini sürdürebilmek için dış borç faizlerinin giderek artan bölümünü kendi kaynaklarıyla ödemesi ve cari işlem açıklarını küçültmesi zorunluluğunun doğmasıdır. Bu arada, 1979-80'deki borç konsolidasyonunda, uzun vadeli kamu borçlarına dönüştürülen kısa vadeli özel dış borçlar nedeniyle devlet bütçesindeki dış borç faiz yükü de ağırlaşmıştır. Bu nedenle gelirlerini artırmak isteyen hükümet bir yandan KDV'yi yürürlüğe sokarken bir yandan da iç borçlanmaya gitmiştir.

Bu dönemde dış dünyada da bir takım değişmeler olmuş, Batı, durgunluğu atlattırken petrol fiyatlarının düşmesi ve 1988 İran-İrak Savaşı'nın sona ermesiyle yaşanan gelişmeler, bölgedeki ihracat olanaklarını kısıtlamıştır. Yine Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki terör 1984 sonrası dönem boyunca askeri harcamaları artırmış, kamu dengesini bozan etkenlerden biri olarak gündeme girmiştir.

1984'ten itibaren mal-hizmet ile sermaye, para ve döviz piyasalarında serbestleşme süreci ivme kazanmıştır. İthalatta yaşanan serbestleşme, miktar kısıtlamalarının, yerini gümrük vergisi ve fonlar yoluyla fiyat korumasına bırakmasıyla başlamış ve gümrük vergileri yarı yarıya indirilmiştir. İthalat serbestleşmesinin bir ithalat patlamasına yol açmasını engellemek için TL'nin tartılı reel efektif değerinin düşürülmesi, 1988'e kadar sürdürülmüştür. 1980'li yılların sonunda ithalata sağlanan serbestleşme oranı %94'e ulaşmıştır.

İthalatın serbestleştirilmesi sürecinde ihracattaki vergi iadeleri, GATT sübvansiyon anlaşmasıyla çeliştiği için önce indirilmiş, 1988'de ise tamamen kaldırılmıştır. İhracattaki vergi iadeleri hayali ihracata, hazinenin soyulmasına ve rüşvet yoluyla siyasetçilerde ve devlet bürokrasisinde meydana gelen yozlaşmaya hizmet eden başlıca unsurlardan biri olmuştur.

İstikrar politikaları öncesi dönemde KİT yatırımlarını finanse etmek amacıyla kurulan Devlet Yatırım Bankası, yeni dönemde yeni politikaların amaçlarına uygun bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu çerçevede, 1987'de kurulan Eximbank dış işlemlerde kredilendirmeyi sağlarken 1989'da uygulama konulan ihracat sigortasının fonksiyonu ise ihracattaki mevcut rizikoların azaltılması olmuştur.

İthalat ve ihracatta yaşanan serbestleşme ve kurumlaşmayı döviz piyasalarında sağlanan serbestleşme izlemiştir. 1985 sonunda ticari bankalarda döviz tevdiat hesabı açılması serbest bırakılırken, 1988 ve 1989'dan itibaren TCMB tarafından para programları hazırlanmaya başlamıştır. 1986'dan itibaren bankalar arası para piyasası işlemlerine geçilmesini, 1987'de TCMB'nin açık piyasa işlemlerine başlaması izlemiştir. 1982-83'de yaşanan finansal kriz sırasında denetime alınan mevduat faizleri tekrar serbest

birakılmıştır. Böylece para piyasasında yaşanan önemli serbestleşme, dönemin sonuna doğru ortaya çıkmıştır.

1981'de kurulan Sermaye Piyasası Kurulu, borsanın henüz kurulmamış olması nedeniyle işlerlik kazanmamıştır. Oysa devlet, 1985'den itibaren ciddi boyutta bir iç borçlanmaya gitmiştir. 1986'da kurulan İstanbul Borsası ve başlatılan özelleştirme süreciyle birlikte KİT hisselerinin borsada satılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Başlangıçta temel malzemesi devlet borçlanma kağıtlarıyla KİT hisseleri olan borsa kapsamına, bir süre sonra özel kesim şirketlerinin kağıtları da girmiştir. Yabancıların bu piyasaya girmeleri ise ancak 1989'da sermaye hareketleri bilançosu işlemlerinin serbestleşmesinden sonra mümkün olabilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte, "yabancı sermayenin" devlet sınırlarını denetimsiz bir şekilde aşarak kârlılığına göre dolaşabilmesi bu aşamayla birlikte gerçekleşmiştir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek amacıyla 1985'te serbest bölgelerin kurulmasına ilişkin kanun çıkarılmış, giriş izni için gerekli işlemler basitleştirilmiştir. Bunların yanı sıra komşu ülkelerle sınır ticaretinin serbestleştirilmesi, yabancı bankalara şube açma izni verilmesi gibi yabancı sermayeyi çekmeye yönelik kolaylıklar da devreye sokulmuştur.

Serbestleşme sürecinde sürekli gözardı edilen politikalar, devlet gelirlerini artırıcı nitelikteki vergi politikaları olmuştur. İç ve dış borç faizleri devlet bütçesinde giderek artan bir yer tutmaya başlamıştır. İç ve dış borç faiz ana paralarının vergi gelirlerine oranı 1980'de %12 iken, dönem boyunca sürekli artarak 1988'de %94'e ulaşmıştır [Kazgan, 1999:159] Girişilen yoğun kamu altyapı yatırımlarının da eklenmesi bütçe gelirlerinde aşırı şişmeye neden olmuştur. Ayrıca hükümetin dış borç faizi dışındaki cari işlemler açığını küçültme hedefi iç tasarruf oranının mutlaka yükseltilmesini gerektirmiş, ancak vergi alanındaki çabaların yetersiz kalması sonucu iç tasarruf oranında ciddi bir artış sağlanamamıştır. 1985'te, modası geçmiş dolaylı vergiler sistemi yerine 1970'lerin başından itibaren Batı ülkelerinin yürürlüğe koyduğu çağdaş vergileme ilkelerine uygun Katma Değer Vergisi sistemi getirilmiştir. 1987'de bütçe açıklarını azaltmak için getirilen yeni vergi düzenlemeleri gelir dağılımındaki payı

giderek azalan memurlar ve işçiler için vergi yükünü daha da artırmıştır. Bunu izleyerek 1980'li yılların başında kaldırılmış olan döviz tevdiat hesapları faizleri ile TL hesapları faizleri ve devlet iç borç kağıtları faizleri üzerindeki stopaj vergileri tekrar yürürlüğe konmuştur.

Sanayi mamulü ihracatına dayanan ihracat artışları istikrar politikalarının en başarılı olduğu alan olurken, söz konusu politikalar çerçevesinde en başarısız sonuçları doğuran uygulamalar mevduat ve kredi faiz hadlerinin serbest bırakılması olmuştur. 1982 başında para piyasasında küçük “banker” iflaslarıyla başlayan finansal çöküş süreci Kastelli, Meban gibi büyük banker iflaslarıyla sürmüş, bunları Hisarbank, Odibank, İstanbul Bankası, İşçi-Kredi Bankası, Bağ-Bank gibi küçük boylu bankaların, batmaları sırasında kamulaştırılmaları izlemiştir. Faizler serbest bırakılırken, sıkı para politikası uygulaması nominal ve reel faizlerde çok büyük artışlara yol açmıştır. 1980 öncesi büyük ölçüde eksi olan reel mevduat ve kredi faizleri sırasıyla %14,5 ve %17 gibi yüksek reel pozitif değerlere ulaşmıştır. Bu bankalar ve bankerler, mevduat toplama yarışında faizleri yükseltirken, bunlardan borçlanan küçük firmalar talep daralması yüzünden kârlarının zarara dönüştüğüne tanık olmuş ve borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Kaçınılmaz son olarak yaşanan banker ve benzer nedenle banka iflasları, başta Ankara ve İstanbul'da olmak üzere çok sayıda kişinin parasını kaybetmesine neden olmuştur. Bu krizin ekonomiye maliyeti ise GSMH'nın %2,5'i gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır [a.g.e., s. 154].

Askeri rejim altında geçirilen istikrar politikaları döneminde askıya alınan toplu sözleşme ve grev hakkıyla, işverenlerin lokavt hakları, Kasım 1983 seçimlerini izleyerek iade edilmiştir. KİT'lerde toplu sözleşme düzenini ikame etmek üzere getirilmiş olan “Koordinasyon Komitesi” ise ancak 1987'de kaldırılmıştır. Sendikal faaliyetlerin güçlenmesi ve reel ücretlerin artışa geçişi ise gerçek anlamda ancak 1988'i izleyen yıllarda gerçekleşebilmiştir.

Yaşanan bu değişimler, mal, finans ve faktör piyasalarını kapsayan genel bir serbestleşme sürecinin göstergeleridir. Böylece ülke ekonomisi, dış dünyadan yansıyan

mal-hizmet fiyatları kadar her biçimdeki sermaye hareketlerinin etkilerine de daha açık hale gelmiştir.

Yukarıda incelenen serbestleşme hareketleriyle 1989 sonuna gelindiğinde, Türkiye dünyanın en dışa dönük ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Ne var ki gerek uygulamaya konulan çelişkili politikalar, gerek artan iç ve dış finansal dengesizlikler, gerekse yapısal uyumsuzluklar dönem boyunca giderek şiddetlenmiş, serbestleşme, ekonominin reel üretim kesimine ciddi darbeler vurmuştur.

2.2.2.1.3. Serbestleşme Sürecinin Başarı Göstergeleri

1984-89 yılları arasında yaşanan serbestleşme sürecinin 1987'ye kadar geçen döneminde ekonomik göstergelerde "başarı" sayılabilecek gelişmeler kaydedilmiştir. Türkiye bu dönemde kaydettiği gelişmelerle o denli başarılı sayılmıştır ki, diğer ülkelerin de benzer politikaları uygulamaları yolunda adeta bir model oluşturmuştur. Bu dönemde Türkiye, Batı'nın serbestleşme propagandasının gözde bir aracı haline gelmiştir.

1984-87 yılları arasında GSMH'daki büyüme hızı yılda ortalama %7 gibi yüksek bir değere ulaşmıştır (Tablo 12). TEFE'deki artış oranı, istikrar politikalarının uygulandığı döneme oranla bir miktar düşmüş olmakla birlikte yıllık enflasyon oranı tek haneli rakamlara indirilememiştir. Ancak enflasyonda kaydedilen bu yetersiz düşüş, hızlı büyümenin bedeli olarak değerlendirilmiştir. Yine aynı dönemde atıl kapasiteleri ihracat sayesinde kullanabilen imalat sanayiinin büyüme hızı %8,9 (Tablo 12) gibi rekor düzeylere ulaşırken, tarım sektöründe ise yılda %2,5 gibi, düşükte olsa önceki dönemin olumsuzluğunu aşan bir büyüme hızına ulaşılabilmiştir. Bu dönemde Türkiye'yi Batı'nın serbestleşme politikalarına hizmet etmek amacıyla uluslararası propaganda malzemesi yapan da, işte bu rakamlardır.

Tablo 14: Dış Ticaret Açığı ve Cari İşlemler Dengesinin GSMH'ya Oranı (1980-2001)

	Dış ticaret açığı/GSMH (%)	Cari işlemler dengesi/GSMH (%)
1980	6,6	4,9
1983	4,8	3,1
1984	4,8	2,4
1985	4,4	1,5
1986	4,0	1,9
1987	3,7	0,9
1988	2,0	-1,8
1989	3,9	-0,9
1990	6,3	-1,7
1991	4,8	0,2
1992	5,1	-0,6
1993	7,8	-3,5
1994	3,2	2,0
1995	7,7	-1,4
1996	5,7	-1,3
1997	7,9	-1,4
1998	6,9	1,0
1999	5,6	-0,7
2000	11,1	-4,9
2001	3,1	2,4

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 12

Serbestleşme sürecinde elde edilen başarılar diğer alanlarda da göze çarpmaktadır. Tablo 14'de de görüldüğü gibi 1980-83 yılları arasında ortalama %4 olan cari işlemler açığının GSMH'ya oranı, 1984-87 yılları arasında ortalama % 1,7'ye inmiştir. 1984-87 yılları arasında cari işlemler, dış borç faizleri dışında pozitif bakiye vermiş, yani Türkiye dış borç faizlerinin bir kısmını kendi cebinden ödeyebilir ve yurtdışına net kaynak transferi yapabilir hale gelmiştir. Yine Tablo 11'den de izlenebileceği gibi 1983

yılında 5,7 milyar dolar olan ihracat hacmi, 1987’de neredeyse iki kat artarak yaklaşık 10,2 milyar dolara yükselmiştir. Sanayi mamulü ihracatı yanında, turizm, taşımacılık, müteahhitlik gibi alanlarda yeni hizmet ihracı gelirleri de devreye girmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler sayesinde uluslararası finans piyasalarına güven veren Türkiye, rahatça borçlanabilme imkanına da kavuşmuştur.

Ekonomide kaydedilen tüm bu olumlu göstergelere rağmen giderek büyüyen, hem yapısal-temel nitelikli, hem de finansal nitelikli dengesizlikler 1988-89’da yaşanacak olan krizin habercisi niteliğinde idi. Bu dengesizliklere verilebilecek en çarpıcı örnek aşağıdaki tabloda da ifade edildiği gibi 1980-83 yılları arasında %15,3 olan iç borç stokunun GSMH’ a oranının bu dönemde %21’e, yine aynı yıllar arasında %1 olan faiz ödemelerinin GSMH’ a oranının bu dönemde %2,5’a yükselmiş olmasıdır. İç kaynak dengesi açığında ise düşüş kaydedilmiştir.

Tablo 15: İç Borç Stoku’na İlişkin Göstergeler (1980-2002)

	İç borç stoku/GSMH (%)	İç borç faiz ödemeleri/GSMH (%)
1980-83	15,30	1,00
1984-87	21,00	2,50
1988	22,00	1,90
1989	18,20	2,10
1990	14,40	2,50
1991	17,30	2,70
1992	17,60	3,10
1993	17,90	4,20
1994	20,60	5,90
1995	17,30	6,00
1996	21,00	8,90
1997	21,40	6,70
1998	21,90	10,50
1999	29,30	12,60
2000	29,00	14,80
2001	69,20	-
2002	54,8	-

Kaynak : HM web sitesi; www.hazinc.gov.tr DPT web sitesi; www.dpt.gov.tr

Başarı göstergelerinden biri sayılan ihracat artışına gelince; yapılan bir hesaba göre yıllık hayali ihracatın 1 milyar dolarlık işlem hacmine sahip olması, 1984-87 yılları arasında gerçekleşen yaklaşık 4,5 milyar dolarlık ihracat artışının neredeyse tümünün hayali ihracattan kaynaklandığı iddialarını desteklemektedir. Ayrıca ihracatı artırabilmek için yapılan reel devalüasyonlar, TL'nin, 1988 yılında 1981 yılına oranla yaklaşık %40 oranında değer kaybettiğini göstermektedir [Kazgan, 1999:162]. Gerçekleştirilen reel devalüasyonlar bir yandan doğrudan dış ticaret mallarının iç fiyatlarını yükselttiği, diğer yandan TCMB bilançosunda “yeniden değerlendirme hesabı” yoluyla para arzını artırdığı için enflasyon nedeni olmuştur. Yüksek oranlı vergi iadesi teşvikleri ise bütçe açıklarını beslemiştir. Bu iki gelişme birbirine eklendiğinde ihracat, verilen büyük desteklere rağmen dönemin başında yakaladığı ivmeyi kaybetmiştir. 1988 yılına gelindiğinde, ücretlerin net faktör gelirleri içindeki payı, 1976-77 yılları arasındaki payının yarısına düşmüştür. Yine GATT sözleşmesi gereğince ihracata vergi iadesi rejimi de son bulmuştur. Reel devalüasyonlar hem enflasyona ivme vermekte, hem dış borcun TL yükünü, hem de ihraç mallarının dolar fiyatını düşürmesi dolayısıyla dolar üzerinden yükünü artırmakta, bir yandan da dış dünya malları itibariyle satınalma gücünü düşürdüğünden fakirleşme anlamına gelmektedir. Bu politikaların tükendiği noktada, Türkiye'nin komşu ülkelerdeki pazarları da (İran-İrak Savaşı'nın bitmesi, petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle) iyice daralmıştır.

İhracat artışına temel oluşturan ve tarım ve imalat sanayiine yönelen sabit sermaye yatırımları, imalat sanayiinde var olan atıl kapasitelerin 1988'e gelindiğinde tükenmiş olması nedeniyle büyük ölçüde durmuştur. Kamu kesiminin altyapıya, özel kesimin de konut yatırımlarına ağırlık vermesi dolayısıyla ihracat kaynağı büyümemiştir. Sabit sermaye yatırımlarında bu iki kesimin toplam yatırımları %60'a yaklaşırken, ihracat artışını tetikleyen doğrudan üretken alanların payı ise giderek azalmıştır.

Hayvansal ürünlerin ithalatında gerçekleştirilen serbestleşme, teknolojisi oldukça geri olan hayvancılık sektörünü çökerten nedenlerden biri olmuştur. Batı'nın yüksek sübvansiyonlu süttozu ve et ürünleri, bu ürünleri telafi edecek fonlara tâbi olmaksızın ithal edilince rekabet gücü zaten zayıf olan söz konusu kesim çökmüştür. Uygulanan bu politikalar sonucu 1990 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin tarım ve işlenmiş tarım ürünleri

ithalatı 3 milyar dolara varmıştır [DİE web sitesi; www.die.gov.tr] Bunun da ötesinde, çöken hayvancılık, Anadolu'nun en yoksul bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki üreticileri vurmuş, gelir dağılımının, en fakirler aleyhine daha da bozulmasına katkı sağlamıştır. Bir yandan milyonlarca süt hayvanı kesime giderken, bir yandan da işsiz kalan kitleler büyük kentlerin varoşlarını doldurmaya başlamışlardır. Sosyal denge bozulmuş, işsiz ve mutsuz insan yığınları bireysel ve toplumsal bunalımlara itilmiştir.

Yüksek sübvansiyonlu, maliyet fiyatı belirsiz, paralarının dolar kuru spekülatif olan bazı SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinden yapılan sınırsız ithalat, sınır ticareti adı altında başlatılan uygulamalardan birini oluşturmaktadır.

Öte yandan istikrar politikalarının uygulandığı dönemde ortalama 17,3 milyar dolar olan dış borç stoku, 1987 sonunda 40,4 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 13). Ancak borç miktarının yükselmesinden daha vahim olan, borçların vade yapısında meydana gelen bozulmadır. Kısa vadeli borçlar, toplam borçların %18,8'ine yükselirken, uzun-orta vadeli dış borç servisi ile kısa vadeli borçların toplamı, cari işlemler gelirinin dörtte üçüne ulaşmıştır. Bu durum, Türkiye'nin söz konusu ödemeler için yeni borçlanmaya gitmediği takdirde tekrar 1978'deki duruma düşmesi anlamına gelmektedir. Ticari bankaların döviz açığı giderek büyümüş, 1987 Kasım ayında dış varlıkların tutarı 6,7 milyar dolara, dış yükümlülüklerin tutarı ise 10,2 milyar dolara ulaşmış, kur riski oranları ise tavana yaklaşmıştır [TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>]

Döviz piyasası cephesinde ise hiçte olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. TCMB'nın uyguladığı "resmi kur"la serbest piyasadaki döviz fiyatları arasındaki açık giderek büyürken, hızlı devalüasyon beklentisi içine giren ihracatçılar ülkeye döviz girdisini geciktirmişlerdir. Bir yandan nominal mevduat faizlerinin hızlanan enflasyonu ancak karşılayarak %2,5 gibi düşük bir reel faize yer vermesi, diğer yandan piyasalardaki devalüasyon beklentisi "para ikamesi"ne ivme kazandırmış ve böylece dövize yönelme başlamıştır. İlerleyen yıllarda ciddi bir parasal soruna ve enflasyon nedenine dönüşecek olan "TL'den kaçış" başlamış, bankalara girişi azalan TL mevduatı yerini döviz mevduatına bırakmıştır.

Bir yandan enflasyon yükselişini sürdürürken, hızlı devalüasyonlar içeride TL fiyatı artan ithal malları yoluyla maliyetleri ve fiyatları yükselttiğinden, tekrar devalüasyonları gerektirmiştir. Böylece bir enflasyon-devalüasyon sarmalına girilmiştir. TCMB'nin uluslararası yükümlülükleri varlıklarını aştığından, bilançosundaki "yeniden değerlendirme hesabı" büyümüş, bu da emisyonu ve para arzını genişletmiştir. 1988'e gelindiğinde iç-dış borç anapara ve faizleri vergi gelirlerinin %94'üne ulaşmıştır. KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği), GSMH'nin %5'ine yükselirken, iç borç stoklarındaki patlama GSMH'nin %22'sine, dış borç stoklarındaki patlama ise %44,8'ine karşılık gelmektedir. [a.g.e]

Serbestleşme sürecinde yürürlüğe konulan uygulamalar bir yandan ekonominin temel üretim yapısını tahrip ederken, bir yandan da sosyal dengelerde ciddi yozlaşmalara neden olmuştur. Kendi üretimini geliştirdiği ve tüketicisinin refahına katkı sağladığı oranda kârlılığını sürdüren Batılı liberal ideoloji, üretimi tahrip eden her noktada gerekli tedbirleri almakta ve her türlü korumacılığı hayata geçirmektedir. Oysa Türkiye'deki politikalar, üretim yapısını tahrip ettiği gibi işsizliğin artmasının önüne geçecek tedbirlerin alınmasını da içermemiştir. Ayrıca hükümete yakın olan iş çevrelerinin menfaatleri gözetilirken, toplumun alt katmanlarında yer alan halk yığınlarının gelirleri giderek erimiştir.

Yukarıda sıralanan temel-yapısal ve finansal dengesizliklere karşı hükümetin uyguladığı politikalar 1988-89'daki durgunluk içinde enflasyonu (stagflasyonu) hazırlamıştır. Hükümetin aldığı 4 Şubat 1988 kararları yalnızca ikinci biçim dengesizliği düzeltmeye yönelik olmakla birlikte diğer tüm reel göstergeleri etkilemekten geri kalmamıştır.

2.2.2.1.4. 4 Şubat Kararları ve 1988-89 Stagflasyon Krizi

1986 ve 1987'de GSMH ve sanayileşme hızında gözlenen yükseliş trendi temelde ihracat artışından, ancak daha da fazla kamu alt yatırımlarından kaynaklanmıştır. Hükümet uyguladığı politikalarla bir yandan büyümeye ivme verirken, diğer yandan da ciddi bedeller ödenmesine neden olmuştur. Bu bedellerin başında enflasyonun hızla

yükselmesi, gelir dağılımındaki adaletsiz paylaşımın yoksullar aleyhine büyümesi, TL'nin dış reel efektif değerinin düşmesi, kısa vadeli dış borçların olağanüstü birikmesi, para ikamesinin ivme kazanması, döviz fiyatlarında TCMB ile serbest piyasa arasında oluşan farkın giderek artması gelmektedir. 4 Şubat 1988'de alınan ekonomik kararlar bu bedelin açığa çıkmasından ibarettir.

Bu kararlar çerçevesinde;

1. Ticari bankaların ticari munzam karşılıkları ve genel disponibilite oranları ile vadesiz ve kısa vadeli mevduat faizleri yükseltilmiştir. Bankalara yeterli mevduat gelmediği ve şiddetli para ikamesi sürdüğü için enflasyon hızıyla birlikte faiz hadleri de tırmanışa geçmiştir. Faiz hadlerinin yüksek pozitif reel düzeylere çıkarılmasının nedeni, para ikamesi nedeniyle dövize gerçekleşen hücumdan vazgeçilerek TL'ye dönüşün sağlanmasıdır.
2. Döviz ve dış ticaret düzenine ilişkin alınan önlemler ihracat gelirlerini ve döviz girişini artırmak ve ithalatı kısıtlamak amacına yöneliktir. Bu önlemler çerçevesinde bir ay içinde ülkeye getirilecek dövizlere verilecek teşvikler %20 oranında artırılmış, ihracat gelirlerinin yurda getirilmesinin zorunlu olan kısmı %80'den %100'e çıkarılmış ve ithalat depozitosu %15'e yükseltilmiştir.
3. Dolaylı vergiler artırılarak iç talebin kısılması sağlanmıştır. Bu çerçevede taşıt ve taşıt alım vergileri, resimler ve harçlar artırılmıştır. Ancak devlet tahvili, hazine bonusu ve döviz tevdiat hesaplarından yapılan kesintiler kaldırılmıştır.

1985 sonrasında dünyadaki serbest mali kaynaklardan çoğunlukla "merchant bank" denilen tüccar bankalar aracılığıyla borçlanan Türkiye, giderek vadesi kısılan bu borçların içeride hangi amaçlarla kullanıldığını da izleyememeye başlamıştır. Ancak bu borçların, toplam borcun %20'sine ulaştığı da bilinmektedir [Kazgan, 1999:167].

Türkiye yukarıda sıralanan önlemleri uygulamaya koyduğunda şiddetli bir stagflasyon sürecine girmiş, GSMH büyüme hızı %1,5'a düşerken, TEFE %70,5'e yükselmiştir. Yükselen faiz hadleri ve şiddetli devalüasyonlarla birlikte içeride yaşanan talep daralması, ekonomiyi durgunluk içinde enflasyon sürecine sokmuştur. Şiddetli talep

daralması sayesinde cari işlemler bilançosu 1,5 milyar dolarlık fazla vermiştir. İç kaynak dengesinde yaşanan bu fazlada TL'nin reel efektif kurunun düşmesinin, tarım ve ücret gelirlerinin net yurtiçi hasıladaki payının, fırlayan faizlerin ve artan dolaylı vergilerin, negatif olan tarım üretim gelirlerinin ve yine gerileyen tarım iç ticaret hadlerinin etkisi bulunmaktadır. Türkiye bu sayede borçlarını kısmen öderken, uluslararası rezervlerde de küçümsenmeyecek artışlar kaydetmiştir. [a.g.e., s. 167].

2.2.3. Mal ve Sermaye Akımlarında Tam Serbestleşme

1989 yılında Türkiye krizi tam olarak atlatamamışken, Doğu Bloku parçalanmış, 1991 yılında SSCB'nin parçalanması ile birlikte dünyada ve Türkiye'de ekonomi anlayışında ve politikasında köklü dönüşümler yaşanmıştır. Çünkü Doğu Bloku'nun parçalanması ile birlikte kapitalist ülkelerin, komünizmin yayılmasını engellemek için yoksul ülkelere taviz verme zorunluluğu ortadan kalmıştır. Ekonomi düzleminde de bir takım değişimler yaşanmış, küreselleşme ile birlikte giderek yaygınlık kazanan rekabet, sosyal devlet anlayışının yıkılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar Türkiye için köklü dönüşümlerin yaşandığı ve geçmişten çok farklı yeni bir sayfanın açıldığı yıllar olmuştur.

Dünyada 10 yılda bir yaşanan krizler 3-4 yılda bir yaşanmaya başlamış, Türkiye de bu bağlamda 1991, 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında ardarda ekonomik krizlerle sarsılmıştır.

1990'lı yıllarda mal akımları gibi sermaye akımları da tam olarak serbestleşmiş, bu serbestleşme rüzgarı 1989'da TL'nin konvertible olmasıyla birlikte doruk noktaya ulaşmıştır. 1989 yılında 32 sayılı kararla sermaye hareketleri serbest bırakılınca kâr maksimizasyonu peşinde koşan uluslararası sermaye, gerek yüksek faiz getirili Türk bono piyasasına gerek yeni gelişen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na kote edilmiş pay senetlerini satın almaya yönelmiştir. Bu durum TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuş, aşırı değerlenmiş TL de Türkiye'nin birkaç yılda bir geçirdiği ekonomik krizlerin başlıca nedeni olmuştur. [Parasız, 2001:365] 1993 yılında imzalanan GATT

Uruguay Anlaşması bir yandan yeni serbestleşmeler getirirken, diğer yandan “entelektüel mülkiyet hakları”nı koruma altına alan içeriği ile Merkez Ülke’ler için yeni tekelleşmelere kapı aralamıştır. Türkiye’nin de imzacılar arasında yer aldığı Uruguay Anlaşması, Türkiye için getiriden çok götürülerinin olduğu bir anlaşma niteliğindedir. Diğer yandan GATT örgütü yaptırım gücüyle donatılarak Dünya Ticaret Örgütü’ne dönüştürülmüş ve böylece küreselleşmenin, örgütleri aracılığı ile uluslararası politikalara egemen olmasının yeni bir boyutu ortaya çıkmıştır.

Türkiye’nin ithalat ve ihracatta serbestleşme derecesini artıran bir diğer unsur da AB ile ilişkilerini canlı tutma gayretidir. Bu gayretler çerçevesinde 1995 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması’na göre Türkiye AB ülkelerinden yapacağı sınav mamulü ithalatını tamamen serbestleştirecek ve bu ülkelerle ilişkisi olan üçüncü ülkelere karşı da AB’nin çok düşük oranlı Ortak Gümrük Tarifesi’ni uygulayacaktır.

Böylece 1990’lı yıllar Türkiye için, mal ve sermaye hareketlerinin her biçimiyle serbestleştiği yıllar olmuştur. Bu yeni anlayışta rekabet gücü başarının tek ölçütü olmuş, “insan” yalnızca tükettiği ölçüde hesaba katılmış, Çevre Ülke’ler dünyanın en güçlü ülkeleriyle aynı rekabet ortamına itilmiş, toplum sorunlarına duyarsız mekanik bir neo-klasik piyasa anlayışı hakim olmuştur. Gelir bölüşümünde denge yoksullar aleyhine giderek bozulmuş, bu durum yoksul ve çaresiz insanları bireysel bunalımlara iterken, toplumsal suç oranında da büyük artışlar kaydedilmiştir.

2.2.4. TL’nin Konvertibilitesi

2.2.4.1. Akışkan Fonlara Serbestlik Tanınması

1980’li yıllarda dünya pazarlarında kâr arayan ve önemli bölümü ABD kaynaklı olmakla birlikte hemen tümü sanayileşmiş ülkelere ait olan trilyonlarca dolarlık yatırım fonu için yeni alanlar açılması ihtiyacı doğmuştur. Türkiye, TL’yi konvertible duruma getirmekle işte bu fonların kendi para/sermaye piyasalarına serbestçe giriş-çıkışına imkan tanımıştır. Aynı imkan, Türkiye kaynaklı fonlar için de geçerlidir. Doğrudan

yatırımlar, serbest bölgeler, özelleştirme yoluyla çekilmeye çalışılan yabancı sermayeye tanınan serbestlik yanında Türkiye bu dönemde kendini yabancı sermayenin yeni bir biçimine açmıştır. Ancak bu yeni serbestleşme biçiminde yabancı sermayeyi çekmenin yanında dışarıya kaçan yerli sermayeyi geri getirmek de bir diğer amaç olarak ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllar için yapılan hesaplar, bu dönemde Türkiye dışına önemli ölçüde sermaye kaçıışı olduğunu göstermiştir. Bazı işadamları tarafından yapılan tahminlerde Türkiye'den kaçan kara para tutarının 100 milyar dolar olduğu ifade edilirken, Morgan Guaranty Trust adlı bankerlik kuruluşunun Türkiye için yaptığı sermaye kaçıışı tahmini 3,5 milyar dolardır. Aynı kuruluşun bu kaçışın ekonomiye maliyeti için verdiği tahmini rakam ise 5 milyar dolardır [Kazgan, 1999:184].

1988-89 stagflasyon krizini aşmak için sermaye girişine güvenen hükümet, yurtdışına kaçan söz konusu kara parayı içeri çekmek için bir takım tedbirler almıştır. Bu çerçevede çıkarılan 32 nolu KHK ve değişiklikleriyle, Türkiye, sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden biri haline gelmiştir. Söz konusu kararname yürürlüğe girerken ithalat fonları hızla düşürülmüş ve TL'nin konvertibilitesi IMF tarafından onaylanmıştır. Türkiye yalnızca ödemeler bilançosu sermaye hesabı kalemlerini serbestleştirmekle kalmamış, mali piyasalarda da tam bir serbestleşme sağlamıştır. Öyle ki, dövizle TL, yurtiçinde birbirini tam ikâme edebilir ödeme araçları haline gelmiş, 1980'li yıllarda sağlanan bu mali serbestleşme sayesinde kara para hareketleri olağanüstü özgürlük kazanmıştır.

Konvertibiliteye geçişin tamamlanması 1989 Ağustos'unda çıkarılan 32 sayılı kararnameyi beklese de, bunun öncülleri dönemin başlangıcından itibaren adım adım devreye girmeye başlamıştır. Askeri rejimin yürürlükte olduğu 1983 sonuna kadar geçen sürede 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ve buna ilişkin 17 sayılı karar yürürlükte kalmıştır. Seçimlerden sonra iktidara gelen yeni hükümetin yaptığı ilk icraatlardan biri döviz rejiminin serbestleştirilmesi olmuştur. Bu bağlamda 29 Aralık 1983'te yürürlüğe giren 28 sayılı karar TCMB'nin, tüm dövizlerin günlük alım-satım kurlarını belirlemesi uygulamasını ortadan kaldırmış ve esas kur

uygulamasını getirmiştir. Ayrıca Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin belirli koşulları yerine getirmeleri halinde yurtiçi ve yurtdışı piyasalarından nakdi döviz kredisi sağlamaları serbest bırakılmıştır. Bunu izleyerek bankaların kesin alışını yaptıkları dövizlerin %20’sini TCMB’ye devretmeleri zorunluluğu da yürürlükten kaldırılmıştır.

28 sayılı karar 7 Temmuz 1994’de yürürlükten kaldırılmış ve akabinde çıkarılan 30 sayılı karar daha fazla serbestlik ve kolaylık getirmek üzere yürürlüğe konmuştur. Bu karara göre Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin yanlarında döviz bulundurmaları serbest bırakılmış ve bunun kaynağının sorgulanmaması güvencesi getirilmiştir. Yine bu karar gereğince Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin bankalarda döviz tevdiat hesabı açabilmelerine ve bu döviz üzerinden yine döviz cinsinden faiz alabilmelerine izin verilmiştir. Ayrıca bu kişilerin, yurtdışına çıkışları sırasında yanlarında 3000 dolar veya eşit değerde diğer döviz cinsinden para götürebilmeleri serbest bırakılmıştır. Bankaların vadeli döviz alım-satımı yapabilmeleri, bankaların ya da Türkiye’deki yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin belli koşullara uymaları halinde yurtdışından döviz kredisi alabilmeleri ya da yurtiçinde döviz kredisi açabilmeleri de bu karar çerçevesinde mümkün kılınmıştır. Yine getirilen yeni düzenleme ile bankalar TCMB’nin belirlediği esas kurun dövizlerde %6, efektiflerde (nakit dövizlerde) %8 olan alt ve üst sınırları içinde döviz fiyatını belirleyebilmektedirler. Nihayet her tür dövizin her biçimde yurda girişi, kaynağı sorgulanmaksızın serbestleştirilmiştir.

Serbestleşme yolunda geçirilen bu aşamalar sonunda tam konvertibiliteyi getiren 32 sayılı karar 11 Ağustos 1989’da yürürlüğe girmiştir. Buna göre bürokratik işlemler en aza indirilmekte ve OECD kodları benimsenmektedir. İzin işlemlerinde kısıtlama yerine istatistiki veri toplama, önlem alabilmeyi kolaylaştırma mantığı düzenlemenin esasını oluşturmaktadır. Alınan karara göre Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin yurtdışından aynı ya da nakdi kredi almaları ve Türk bankalarının döviz kredisi açmaları serbestleştirilmiştir. Yine bu çerçevede yurtdışında yerleşik kişilerin borsada kote edilen menkul kıymetleri, Türkiye’de Sermaye Piyasası Kanunu’na göre faaliyette bulunan bankalar ve aracı kurumlar yoluyla satınalmaları, satmaları, bu kıymetlere ait gelirlerle bankalar yoluyla yapılan satışların bedellerini bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla dışarı transfer ettirmeleri; aynı şekilde Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin

bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri satınalmaları ve buna ilişkin alış bedellerini dışarı transfer ettirmeleri ya da satmaları ve yurtiçine getirmeleri serbest bırakılmıştır. Ayrıca ihracatçıların, ihraç ettikleri mallara ilişkin dövizin %70'ini fiili ihraç tarihinden itibaren üç ay içinde yurda getirip yetkili kurumlara satmalarına ve %30'unu serbestçe kullanabilmelerine imkan verilmiştir. Daha önce %20 olan serbest kullanım payı böylece artırılmıştır. 5 milyon ABD Doları veya buna eşit dövize kadar olan nakdî sermayenin bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla, aynî sermayenin ise gümrük mevzuatı çerçevesinde ihraç edilmesinin izne tabi olmaksızın serbestleştirilmesi de bu karar çerçevesinde hayata geçirilmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kurulan Türkî Cumhuriyetler'le ilişkileri güçlendirmek amacıyla 1992'den itibaren 32 sayılı karar ve Teşvik Mevzuatı'nda ek düzenlemeler yapılmış, ihracat bedellerinin yurda getirilme süresi 365 güne çıkarılmış ve malla ödenmesi kolaylaştırılmıştır.

Bugün de yürürlükte olan 32 sayılı karar Türkiye'de kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleriyle birlikte mali piyasaların serbestleşmesinde son adım olmuştur. Büyük ölçüde denetimden arındırılmış bir serbestliğe kavuşan Türkiye, uluslararası mali piyasalarla tam bütünleşme içine girmiştir.

Aslında bu tür sermaye hareketleri Türkiye için hiç de yeni sayılmaz. Türkiye 1920'li yıllarda yeni kurulmuş olmanın getirdiği zorunluluk gereği, 1970'li yıllarda ise petrol krizinin etkilerini aşmak için bir ölçüde bu serbestleşme hareketlerini yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ise bu yolla nasıl iflasa sürüklendiği iktisat tarihi kitaplarında anlatılmaktadır. Ancak 1990'lı yılların Türkiye ekonomisi, ne birinci ne de ikinci dönemin zayıf ekonomisini anımsatmaktadır. Artık "milli banka-milli burjuva" sahibi olma sorunu çoktan aşılmıştır. Ancak bu fon akımlarının makro-ekonomik istikrarsızlığını aşamamış, mali dengesini kuramamış ekonomilerde istikrarsızlığı daha da artırıcı etkiler doğurduğu en yetkili ABD'li iktisatçılarda dile getirilmektedir. Türkiye ise TL'nin konvertibilitesini ilan ettiği 1989 yılında hem işsizliği-durgunluğu hem de enflasyonu bir arada yaşamış, yani bir stagflasyon süreci içine girmiştir. Ne var ki, bir yanda içeride ve dışarıda güçlü finans çevrelerinin yaptığı baskılar, diğer yanda

ise OECD üyeleri arasında bu yolda yapılan anlaşmalar bilimsel çözümlerinin getirmesi gereken sağduyuyu ortadan kaldırmıştır.

Akışkan fon hareketlerinin en ciddi sorunu, kısa süreli ve rizikonun arttığı durumlarda oldukça kısa vadeli olmasıdır. Kâr beklentisi arttığında süratle içeri girip TL'ye çevrilen bu fonlar, beklentiler değiştiğinde yine aynı hızla tekrar dövize çevrilmektedir. Ayrıca bu fonlar, mali piyasaların görece zayıfladığı durumlarda bütün makro-ekonomik dengeler üzerinde çok büyük etkiler doğurmaktadır. Bundan ötürü içeri girerken bir yandan yapay bir büyüme ve rahatlama sağlayan bu fonlar, diğer taraftan finansal dengeleri giderek bozmaktadır. Beklentilerin değişmesi sonucu ani bir şekilde dışarı çıkarken de bu dengeleri ters yönde bozarak finansal krizlere yol açmaktadırlar.

2.2.4.2. Toplu Sermaye Akımları

Gerçekleştirilen mali serbestleşmenin ardından dışarıdan içeriye ya da içeriden dışarıya sermaye akımları birden ivme kazanmıştır. TL'nin konvertible olmasından önce, yasadışı olduğu için resmi kayıtlara girmeyen sermaye akımlarının nispeten kayda girerek ve mevcut rizikoların azalarak söz konusu ivmelenmeye katkıda bulunması, bu hareketliliği beslemiştir. Kayıtlara geçmeyen sermaye akımlarının miktarı net olarak bilinmediği için artışın gerçek boyutu da tam olarak bilinmemekle birlikte resmi rakamlar, konvertible öncesi ve sonrası dönemlerde sermaye akımlarının artışında büyük farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

1980'li yıllarda cari işlemler açıklarına ya da fazlalarına göre oldukça küçük boyutlarda gerçekleşen sermaye giriş çıkışlarında 1989'dan sonra büyük artış kaydedilmiştir. 1995-97 yılları arasında toplam net sermaye girişleri yılda 9 milyar dolara yaklaşırken, cari işlem açıkları yılda ortalama 3 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, "sermaye akımlarının cari işlemlerden kopması" saptamasının rakamsal bir kanıtıdır.

Ancak "yıllık toplam net" rakamların gerçeği tam olarak yansıtmadığı, sermaye giriş çıkışlarının gayrisafi günlük ve aylık işlemler itibarıyla ele alındığında rakamların

büyüklüğü göze çarpmaktadır. Nitekim, TCMB'nin bu bağlamda yaptığı hesaplar yıla indirildiğinde, sermaye akımlarının toplam gayrisafi olarak 250-300 milyon dolara yükseldiği görülmektedir. [TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>] Fakat olayın daha ilginç olan yanı, sermaye akımlarının bazı kalemlerinde içeriden dışarıya çıkışların, dışarıdan içeriye girişleri aşıyor olmasıdır. Yani Türk iş ve finans dünyası uluslararası finans ve yatırım dünyasının ayrılmaz bir parçası durumundadır.

Tablo 16 1982-2002 yılları arasında bazı alt kalemleri itibariyle sermaye akımlarını göstermektedir. Yalnızca kısa vadeli, portfolyo ve toplam sermaye hareketleri tabloda net olarak gösterilmekle birlikte, gösterilen kalemler "toplam sermaye akımları" tanımına dahil olanların tümünü kapsamamaktadır.

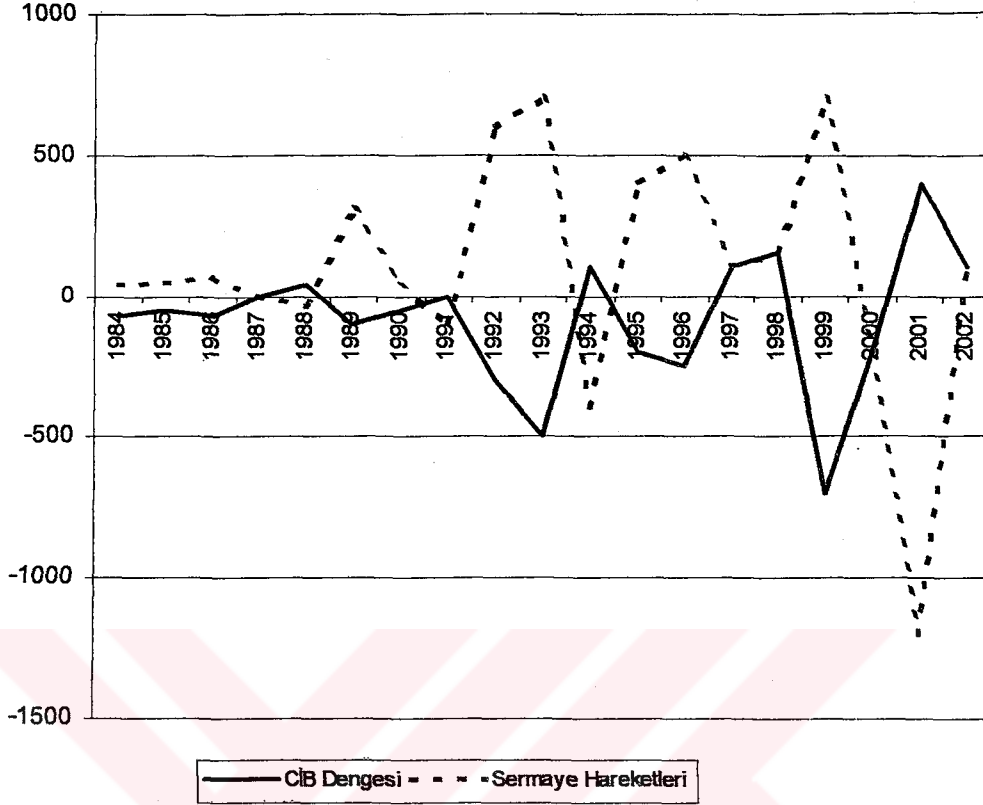
Tablo 16'da dikkat çeken önemli bir nokta, 1989'dan itibaren toplam net sermaye girişlerinde gözlenen olağanüstü artıştır. 1980'li yılların ilk yarısında 1 milyar doları bile bulmayan sermaye girişleri 1997'de 7 milyar dolara yaklaşmıştır. Bir diğer dikkat çekici nokta ise 1990, 1993 ve 1996 yıllarında olduğu gibi cari işlemler bilançosu açıklarının olağanüstü büyümesi sırasında sermaye girişlerinde gözlenen net patlamadır. Fakat takip eden yıllarda cari işlemler bilançosu fazlasıyla birlikte büyük tutarda çıkış yaşanmıştır. Tablo 17, bu iki değişken arasındaki ters yönlü ilişkiyi ve ekonominin nasıl istikrarsızlığa sürüklendiğini açıkça ortaya koymaktadır. 1984-88 yılları arasında toplam sermaye girişleri cari işlemleri bilançosu açığının çok az üzerinde hareket edebilmiş, oysa 1988'i izleyen yıllarda artılar ve eksiler arasındaki zikzaklar artarken miktarlar da büyümüş, cari işlemler bilançosu açık ve fazlaları sermaye hareketlerinin tam tersi yönde hareket etmiş ve hepsi birlikte büyümüştür.

Tablo 16: Türkiye'de Sermaye Akımları (1982-2002) (Milyon Dolar)

Yıllar	Kısa vadeli sermaye (Net)	Portfolyo yatırımları (Net)	Dolaysız yatırımlar			Döviz tevdiat hesapları			Toplam sermaye (Net)	CİB dengesi
			Giriş	Çıkış	Net	Giriş	Çıkış	Net		
1982	98	-						280	-952	
1983	798	-						883	-1923	
1984	-652	-						73	-1439	
1985	1479	-						1065	-1013	
1986	812	146						2124	-1465	
1987	50	282						1891	-806	
1988	-2281	1178						-958	1596	
1989	-584	1389	739	-76	663			780	961	
1990	3000	547	788	-88	700			4037	-2625	
1991	-3020	623	910	-127	783	1321	-14019	-2397	250	
1992	1396	2411	912	-133	779	1345	-13768	3648	-974	
1993	2994	3917	797	-175	622	1596	-15448	8963	-6433	
1994	-5190	1158	637	-78	559	2131	-21500	-4257	2631	
1995	3635	237	935	-163	772	2406	-23161	4565	-2339	
1996	2665	570	937	-325	612	3813	-36908	5483	-2437	
1997	1761	1634	-	-	554	-	-	6969	-2638	
1998	1313	-6711	-	-	573	-	-	-840	1984	
1999	1024	3429	-	-	138	-	-	4935	-1360	
2000	4200	1022	-	-	112	-	-	9610	-9819	
2001	-11321	-4515	-	-	2769	-	-	-14198	3396	
2002	-415	-694	-	-	863	-	-	1993	-1782	

Kaynak: 1982-1992 yılları arasında gerçekleşen veriler Gülten KAZGAN'ın Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi kitabından, 1993-2002 yılları arasında gerçekleşen rakamlar TCMB web sitesinden (<http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>) alınmıştır.

Şekil 1: Türkiye’de Sermaye Hareketleri ve Cari İşlemler Bilançosu Dengesi

Kaynak: TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>

Tablo 16’deki alt kalemlerin giriş çıkış sütunları aynı ölçüde aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bu kalemlerden biri de portfolyo yatırımlarıdır. Bu kalemin çıkış sütunu Türkiye’de yaşayan yerleşik kişilerin dış piyasalarda net olarak menkul kıymet satın almalarını, giriş sütunu ise yurtdışında yaşayan yerleşik kişilerin Türkiye’de satın aldıkları net menkul kıymet tutarını göstermektedir. Bu süreç sonunda Türkiye’de yaşayan yerleşik kişiler dışarıdan aldıkları menkul kıymetleri varlık kalemi olarak tutarken, dışarıda yaşayan yerleşik kişiler de Türkiye’de aldıkları varlıkları biriktirmektedirler. Bu kalemin 1998, 2001 ve 2002 yılları dışında sürekli pozitif bakiye verdiği, 1998’de ise 6 milyon doları aşan çıkışla ekonomiye ciddi bir darbe vurduğu görülmektedir.

Tablo 16’deki bir diğer ilginç kalem de dolaysız yatırımlardır. Bu kalemde çıkış, yerli şirketlerin dış dünyada yaptığı yatırımları göstermektedir. Konvertibilitenin ardından

yıllık girişlerde çok az artış olduğu halde çıkışlardaki sürekli artış trendi göze çarpmaktadır. Öyle ki 1996'da çıkışlar girişlerin %35'ine varmıştır.

Sermaye akımları içinde en şiddetli istikrarsızlık kaynağı gösteren kalem, kısa vadeli sermaye akımları olarak Tablo 16'da yerini almaktadır. 1988 kriziyle birlikte ortaya çıkan yüksek miktarda sermaye çıkışı 1991, 1994 ve 2001 yıllarında da aynen tekrarlanmış, diğer yıllarda ise sermaye girişleri büyüyerek sürmüştür. Döviz tevdiat hesapları ise içeride para ikâmesinin, yani "dolarizasyon"un en iyi göstergesi olduğu gibi, altı yılda üç kat artan büyüklüğü ve birbirine yakın giriş çıkış tutarlarıyla dikkati çekmektedir.

Spekülatif beklentilere dayalı sermaye girişlerinin bir bölümü, hisse senedi fiyatlarına ilişkin beklentilerden kâr etmek amacıyla gelen portfolyo yatırımlarında oluşmaktadır. Türkiye'de sermaye piyasasının olağanüstü sığ ve dar olması, oyunu büyük fonlarla oynayanlara geniş kâr olanakları sağlamaktadır. Sermaye piyasasının sığ olma nedeni ise özel şirketlerin aile şirketi niteliğini korumaları, sermayelerini ancak küçük oranlarda piyasaya açmalarıdır. Bu piyasa satılan KİT hisseleriyle biraz zenginleşmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası gibi sığ bir piyasaya dışarıdan büyükçe fonlar girdiğinde, hisse senedi fiyatlarında büyük bir sıçrama yaşanmaktadır.

Bu fonlar aynı zamanda rezerv birikimini artırarak TL'yi döviz piyasasında aşırı değerli hale getirmektedir. Hisse senedi fiyatları artarken TL'nin aşırı değer kazanması ise fonlar dövize dönüştüğünde yatırımcının her iki kaynaktan kâr etmesini sağlamaktadır. Çünkü yatırımcının eline, getirdiği dolar fonunun çok üstünde dolar miktarı geçebilir. Bu bakımdan dışarıdaki yatırımcı şirketler hisse senedi fiyatlarına dayalı spekülasyonu severler. Bu şirketler, aralarında Türkiye'nin de önemli bir yer tuttuğu Avrupa-Ortadoğu eksenini üzerindeki OGU'ye yatırım yapmaktadırlar. 1990'lı yıllarda İMKB'deki kapitalizasyon değerinde yabancıların payı sık sık yarıyı geçmektedir. Hisse senedine yönelik spekülatif sermaye girişleri, hisse fiyatlarındaki artış trendinin süreceği beklentisine bağlı bulunmaktadır. Bu beklenti zayıfladığında sermaye çıkışı başlamaktadır. Borsada hisse senetlerine yapılan yatırımların büyük kısmı bu spekülatif

niteliği taşımakta ve temettü geliri beklentisi yatırımların hisse senedine yönelmesini engellemektedir.

2.2.4.3. Mal ve Sermaye Akımlarında Orta Gelirli Ülkeler İçinde Türkiye'nin Yeri

Mal ve sermaye akımlarının Türkiye için zaman boyutuyla irdelenmesi kadar mekan boyutu içinde orta gelirli ülkelerle karşılaştırılması da ilginç sonuçlar verebilir. Tablo 18, buna imkan verecek şekilde hazırlanmıştır.

Tablodaki verilere göre gerek tam serbestleşmenin arifesi sayılan 1986 yılında, gerekse tam serbestleşmeden sonra Türkiye'de ve orta gelirli ülkelerde genelde ticaretin, özelde ise mal ticaretinin satınalma gücü paritesine göre hesaplanan GSYİH'daki payı yükselmiştir. Ancak Türkiye'de her ikisinin de payı, her iki dönemde de OGÜ ortalamasının biraz altında kalmıştır. Mal akımları açısından bunun temel yapısal nedeni Türkiye'nin, toprakları, doğal kaynakları ve nüfusunun büyüklüğü dolayısıyla dış ticarete nispeten daha az bağımlı olmasıdır.

Tablo 17: Türkiye ve Orta Gelirli Ülkelerde Küreselleşme Göstergeleri 1986-1996 (%) Ve 1990-1996 (Milyon Dolar)

KALEMLER	SAGP'ye göre GSYİH'de mal ve sermaye akımları payı				Sermaye akımları (milyon dolar)		OGÜ'de Türkiye'nin payı	
	Türkiye (%)		OGÜ (%)		Türkiye		OGÜ'de (%)	
	1986	1996	1986	1996	1990	1996	1990	1996
Ticaret	10,3	17,5	12,5	21,8	1782	5635	4,3	3,1
Mal ticareti (SAGP'nde mal üretimine göre)	44,7	71,3	47,1	84,5	684	722	3,6	1
GS özel sermaye akımları	3	5,1	4	5,8	597	1578	1,9	3,5
Dolaysız yabancı GS yatırım	0,1	0,2	0,3	0,9	35	799	1,6	2,1
					466	2536	5,7	8,1

Kaynak: Dünya Bankası (1997) World Development Indicators. Washington D.C.SAGP; Satınalma gücü paritesi OGÜ: Orta gelirli ülke GS:Gayrisafi

Tabloda göze çarpan bir ilginç nokta da sermaye akımlarıyla ilgili kalemlerdir. Tablonun buna ilişkin birinci bölümü gayrisafi özel sermaye akımı/GSYİH oranı itibariyle Türkiye'nin gerek 1986, gerekse 1996'da OGÜ'nün bir miktar gerisinde kaldığını, aynı durumun dolaysız yatırımlar için de söz konusu olduğunu göstermektedir. İkinci bölümde çeşitli sermaye kalemleri mutlak rakam olarak ve Türkiye'nin OGÜ içindeki payı oran olarak verilmiştir. İlginç olan nokta, OGÜ'ye toplam net sermaye girişinde Türkiye'nin payı 1990'da %4,3 iken, 1996'da %3,1'e inmiş, banka ve ticaret kredileri kalemindeki payının %5,7'den %8,1'e, bonolardaki payının %1,9'dan %3,5'e ve hisse senedi yatırımlarındaki payının %1,6'dan %2,1'e çıkmış olmasıdır. Payı 2 puandan fazla artan banka ve ticaret kredilerinin kısa vadeli olması ve faiz değişimleri karşısında anaparanın bonolardan farklı olarak sabit kalması, bunları diğerleri arasında en rizikolu kaleme dönüştürmüştür. Oysa tablodan anlaşıldığı üzere Türkiye'nin toplam net sermaye akımlarındaki payının 1 puana yakın azalmasındaki temel neden, nispeten yararlı olabilecek dolaysız sermaye yatırımlarındaki payının 1990'da %3,6 iken 1996'da %1'e inmiş olmasıdır.

Bu görünüm, içerideki yerli sermayenin eğiliminden çok farklı değildir. Yüksek reel faizler bono yatırımlarını, spekülatif oyunlar ise hisse senedi yatırımlarını cazip kılarken, yaşanan gerek siyasal, gerek makro ekonomik istikrarsızlıklar uzun vadeli sabit sermaye yatırımlarının cazibesini azaltmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin mal akımları açısından tam anlamıyla açık pazar haline getirilmiş olması dolaysız yatırım yapmak yerine Türkiye pazarına ihracat yapmayı daha cazip kılarken, kısa vadeli banka ve ticaret kredileri de bunu karşılamaktadır. SAGP'ne göre hesaplanan GSYİH'nin %1'i oranında ve daha yüksek oranda dolaysız yatırım çekebilen Polonya, Macaristan, Endonezya, Peru gibi OGÜ'nün tümünde ortalama gümrük vergisi 1990-96 yılları arasında %10'un üzerindedir. Oysa özellikle, AB ülkelerinden Türkiye'ye gelen dolaysız yatırımlar açısından "gümrük duvarını aşarak yerli yatırımla eşit koşullara gelmek, fiyat rekabetinde eşit olmak" gibi bir dürtü hiç kalmamıştır. Tabii, başta Almanya olmak üzere AB sermayesinin artık Doğu Avrupa'yı politik nedenlerle yeğlemesinin etkisi de buna eklenmelidir.

Eldeki veriler, Türkiye'ye giren dolaysız yatırımların sınırlı olmasında firmaların çaplarının küçüklüğünün de etkili olduğunu göstermektedir. 1997 verilerine göre aşağıda verilen sıralama bu çağrışıma yol açan başlıca nedendir.

En büyük ilk 100 firmada yabancı sermayeli firma sayısı	41
En büyük 2. 100 firmada yabancı sermayeli firma sayısı	23
En büyük 3. 100 firmada yabancı sermayeli firma sayısı	22
En büyük 4. 100 firmada yabancı sermayeli firma sayısı	16
En büyük 5. 100 firmada yabancı sermayeli firma sayısı	17
İzleyen 500 firmada ortalama olarak her 100 firmada	12

Sıralama, büyük firmalardan küçük firmalara doğru gidildikçe yabancı sermayeli firma sayısının giderek azaldığını ortaya koymaktadır [Kazgan, 1999:207].

Nedeni ne olursa olsun OGÜ ile yapılan karşılaştırma, Türkiye'nin yabancı sermaye akımlarının ortaya çıkardığı artıştan en olumsuz biçimde etkilenen ülke olduğunu göstermektedir. Çünkü sermayenin küreselleşmesi sürecinde Türkiye'nin 1990'lı yıllarda sergilediği tablo, pazarı rizikolu bulan dış sermayenin kısa vadeli ve çok yüksek getiri sağlaması beklenen alanlara kayıyor olduğudur. Bu eğilim, toplam kârının yarıdan fazlasını "faaliyet-dışı kârlar"dan sağlayan yerli sermaye için de geçerlidir. Ancak kısa vadeli, spekülatif nitelikli ya da rizikoyu yüksek bulan dış sermaye için cazibe kaynağı olmanın faturasının yüksek olduğunu da belirtmek gerekir. Bu eğilim varolan istikrarsızlığı şiddetlendirirken, Türkiye'yi sık sık krizlerle sarsılan bir ekonomi durumuna getirmektedir. Gerçekte Dünya Bankası'nın OGÜ kapsamına giren 57 ülkesinden biri olan Türkiye'nin toplam net sermaye akımındaki payı ortalama bir rakam olmakla birlikte, bunun dağılımı ciddi sorunların göstergesidir.

Kısacası ne mal akımlarının, ne de sermaye hareketlerinin serbestleşmesi dış pazarlarla bütünleşen ve küreselleşme sürecine katılan Türkiye'ye kalıcı yarar sağlayacak gibi görünmemektedir. Her iki serbestleşme biçimi de Türkiye ekonomisini rizikolara son derece açık bir pazar durumuna getirmektedir.

2.2.4.4. Sermaye Akımları ve Uluslararası Anlaşmalar

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında mal akımları gibi sermaye akımları da birtakım uluslararası ya da bölgesel anlaşmalar çerçevesinde serbestleştirilmiştir. Bu anlaşmalardan bir tanesi, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu OECD üyeleri arasında imzalanmıştır. IMF, 1998'de ana sözleşmesini değiştirerek cari işlemler bilançosu serbestleşmesi yanında konvertibilite için sermaye akımlarının da serbestleştirilmesi şartını getirmiştir. Aynı dönemde devreye sokulan bir diğer anlaşma ise yabancı yatırımların risklere karşı sigortalanmasıyla ilgilidir. Dünya Bankası'nın bir alt kurumu olarak devreye sokulan MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) çerçevesinde yürütülen anlaşmaya göre toplumsal-siyasal çalkantılar, kamulaştırma-devletleştirme, taşınmazların istimlaki, hükümetçe getirilen çeşitli kısıtlamalar (kâr ya da anaparanın dışarı transferi, ithalat gibi işlemlerin serbestçe yapılmasının engellenmesi vb.) gibi risklere karşı yabancı yatırımlar 15 yıl süreyle sigortalanmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeyse 1998'de finansal hizmetlerin serbestleşmesine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Türkiye, bunların her ikisini imzalayanlar arasındadır.

OECD çerçevesinde imzalanan anlaşmalar ile yabancı yatırımların korunması ya da sigortalanmasıyla ilgili MIGA çerçevesinde yürütülen anlaşmanın ötesinde, söz konusu yabancı yatırımların ulus-devlet, sivil toplum örgütleri ve sendikalar karşısındaki avantajlı konumunu güçlendirmek amacıyla imzalanan MAI (Multilateral Agreement on Investment) ise kamuoyuna yansıdığı kısa süre içinde her ülkede çok tartışılmış ve tepkiler dolayısıyla şimdilik rafa kaldırılmıştır. Anlaşma taslağı, fiziksel yatırım yanında finansal ve entelektüel hakları da içermektedir. Buna göre yabancı yatırımın kilit kadro

elemanları ÷lkeye serbestçe girip çıkma hakkına sahiptir. Yerli sermayenin veya diğer bir yabancı yatırımın yararlandığı bütün olanaklardan yararlandırılacak ve her türlü mali transferi yapmakta serbest olacaktır. Taslağın tepki çeken yanı bu maddelerden çok, izleyen maddelerde yatmaktadır. Bu maddeler MAI'yi imzalayan ÷lkelerde yasal düzenin tam serbestleştirilip MAI koşullarına uyarlanması, geçmişteki yatırımların da kapsama alınması, devletin, bu yatırımların serbest faaliyetini engellemesi veya rekabet koşullarını bozması durumunda uluslararası tahkim komisyonunda tazminat talebiyle yargılanması, buna karşılık devletin bu şirketlerden belirli koşulları (teknoloji transferi, ihracat yapma gibi) yerine getirme talebinde bulunamaması gibi maddelerdir. Yani devlet istediği bir ekonomi politikasını artık uygulayamayacaktır. Ayrıca imzacı ÷lke 5 yıl süreyle anlaşmayı feshedemeyecek, feshedildiğinde ise fesih tarihini izleyen 15 yıl süreyle anlaşma yürürlükte kalacaktır.

Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğu pazarlarını önce Avrupa mallarına, sonra da Avrupa sermayesine açarken bu ÷lkeler de kendi sermayelerini korumak ve kârlarını artırmak için türlü imtiyazlar elde etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. Bu dönemde ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ve Islahat Fermanları, aslında Avrupalı devletlerin bu amacına hizmet eden hukuksal düzenlemeleri içermektedir. Ulus-devletin kurulmasını sağlayan Lozan Anlaşması ve Cumhuriyetin ilanı, Avrupa ÷lkelerinin iç pazardaki bu imtiyazlı konumunu büyük ölçüde sarsmıştır.

Türkiye ve benzer konumdaki Çevre Ülke'lere dayatılan özelleştirme ve yabancı yatırım olgusu, görünüşe göre MAI, MIGA, konvertibilite gibi oluşumlarla hukuksal bir garantiye kavuşturulmak istenmektedir. Mali ya da doğrudan yatırımlar yabancı sermayeyi iç pazarlara çekerken, buna karşı içeride gelişen muhalefeti bastırma görevi de yerel hükümetlere düşmektedir. Bergama'da altın çıkarmak için Türkiye'ye gelen Gold-Consolidated firmasının karşılaştığı sivil muhalefete rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin halkı destekleyecek net bir tavır sergilememesi bu kuşatılmışlığa verilecek çarpıcı bir örnektir. Bu çerçevede MAI anlaşmasıyla dış sermayeye sağlanmak istenen avantajlardan biri de yerel muhalefeti bastıramayan hükümetlerin, bu muhalefet

nedeniyle dış sermayenin uğrayacağı zarardan sorumlu tutulabilmesi ve uluslararası tahkim yoluyla bu zararları ödemek zorunda bırakılmasıdır.

2.2.5. Gatt-Uruguay Turu

1982 yılından sonra mal akımlarında sağlanan serbestleşme uluslararası anlaşmalar bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmalardan GATT ve Avrupa Topluluğu ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması, söz konusu serbestleşmede etkin rol oynamıştır. Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde 22 yıllık “geçiş dönemi”nin 6 Mart 1995’de Ortaklık Konseyi Kararı’yla sona ermesi ve son döneme girilmesi, ayrıca, AB’nin Ortak Gümrük Tarifesi’ne (OGT) uyum noktasında Türkiye’yi üçüncü ülkeler karşısında da serbestleşme derecesini artırmak zorunda bırakması serbestleşmedeki temel itici güçlerdir. Her iki anlaşmada da yer alan telif hakları, markalar, patent hakları gibi entelektüel mülkiyet haklarına ilişkin kısıtlamalar üretim ve ihracat üzerinde caydırıcı etkiler doğurmuştur. Öte yandan Uruguay Görüşmeleri’nde alınan kararla Merkez Ülke’lerin, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu Çevre Ülke’lerden ithal ettiği dokumacı, deri eşya, lastik ayakkabı gibi emek-yoğun ürünlerin ithalatında gümrük vergilerinde çok düşük bir indirim sağlanmıştır. Oysa aynı GATT anlaşmasına göre, Merkez Ülke’lerin ürettiği bir çok sınai mamulün ithalinde gümrük vergilerinin sıfırlanması ve Ortak Gümrük Tarife oranının %3,9 civarında kalması öngörülmüştür. OGT’yi, Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde yürürlüğe sokacak olan Türkiye ise AB üyesi ülkeler dışındaki ülkelere yapacağı ithalatta hemen hemen sıfıra yakın bir koruma ile ticari ilişki içine girecek demektir. Dolayısıyla Türkiye, Uruguay Anlaşması’nın Çevre Ülke’lere tanıdığı nispeten “yüksek koruma uygulama” hakkından yararlanamayacaktır.

Türkiye yine AT ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde, AB üyesi ülkeler ve bu ülkelerle serbest ticaret anlaşması bulunan EFTA üyesi ülkelerle yaptığı ticarete sınai mamuller üzerinde gümrük vergisi ve eş etkili vergileri karşılıklı olarak

sıfırlamıştır. Türkiye, bu ülkelerin yanı sıra AB'nin Akdeniz programı çerçevesinde serbest ticaret anlaşmaları yaptığı ülkelerle ve AB'ye tam üye olma yolunda Avrupa Ortaklık Anlaşmaları imzalayan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamayı sürdürmektedir. Türkiye tam üye statüsü kazanamadıkça 2010 yılı civarında sınai mamul ticaretinde Avrupa-Akdeniz havzasında oluşması beklenen serbest ticaret alanında yer almış olacaktır. Ortak üye sıfatıyla AB'nin siyasi organlarında temsil edilemeyen Türkiye, AB'nin, Ortak Gümrük Tarifesi'nde yaptığı değişikliklerde söz sahibi değildir. Dolayısıyla yalnızca alınan kararlara ve yapılan değişikliklere uyum sağlamak durumundadır.

Mal akımlarındaki serbestleşme Türkiye'nin dış dünyaya bağımlılığını ve dış dünyadan etkilenme hassasiyetini inanılmaz boyutlarda artırmıştır. 1970'li yıllarda %15 olan dış ticaret hacminin GSMH'daki payı, 1980'li yılların ortalarında %45'e ve 2000'li yılların başlarına doğru ise %50'ye yükselmiştir [DPT web sitesi; www.dpt.gov.tr] Dış ticaret hacmi artarken ithalat ve ihracatta neredeyse hiç koruma olmaması dünyadaki her türlü değişimin Türkiye'ye engelsiz bir biçimde yansımaları kolaylaştırmıştır. TL'nin konvertibilitesiyle birlikte sermaye hareketlerinde sağlanan tam serbestleşme de bu etkileşim ve bağımlılığa katkı sağlayan iki yeni etkeni ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, cari işlemler bilançosundaki hareketlerden kopan döviz fiyatlarının sermaye hareketlerinin etkisi altına girmiş olmasıdır. Örneğin cari işlemler açıkları patlarken döviz fiyatlarında hiçbir kımıldama olmamakta, bu durum enflasyonla da birleşince TL aşırı değer kazanmaktadır. Bunun anlamı, ihracat caydırılırken ithalatın teşvik ediliyor olduğudur. İkincisi ise yüksek düzeylerde seyreden faiz hadlerinin dış sermayeye iyi bir getiri sağladığı sürece içeri sermaye akımını hızlandırması ve dış açıkların bu yolla rahatlıkla karşılanabilmesidir. Nitekim 1984-89 yılları arasında %72,4 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2000'li yıllarda %50'lere düşmüştür [DPT, Ağustos 2002:14].

Yukarıda çizilen tablonun ihracatı, şiddetli rekabet koşullarında satılan sınai mamul ya da tarım ürünü alanından, serbestleşmenin ve rekabetin nispeten daha sınırlı kaldığı hizmetler alanına kaydırıldığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Türkiye'nin giderek hizmet

ihracatını artırdığı ve 1997'ye gelindiğinde hizmet ihracatından elde edilen gelirin mal ihracatında sağlanan gelire yakın bir rakama ulaştığı görülmektedir. Nitekim mal ihracatındaki artış hızı mal ithalatındaki hızın gerisinde kalmış, buna karşılık 1980 sonrası dönemde ihracata yönelen çeşitli hizmet kalemleri sayesinde döviz gelirleri döviz giderlerinden daha büyük, ancak birbirlerini yakından izleyen bir seyir izlemiştir.

Türkiye'nin hangi mal kategorisinde dünyaya eklemlendiğini incelemek de faydalı olacaktır. 1980'de ihracatın dörtte birden fazlası mamul maddelerden geri kalan kısmı ise hammaddelerden oluşuyorken, bu oran 1990'lı yılların ikinci yarısında tam tersine dönmüş ve ihracatın dörtte üçü mamul mallardan kaynaklanmaya başlamıştır. Ancak bu önemli dönüşüm Türkiye'yi emek-yoğun malların ihracatçısı bir ülke olmaktan çıkaramamış, dokuma-giyim malları ihracatı toplam ihracatın %40'ını sağlamaya ve söz konusu sektör kendi ithalatı üzerinde ihracat yapabilen tek imalat alt-kesimi olmaya devam etmiştir. OECD verilerine göre Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek teknoloji mallarda %10, orta-yüksek teknoloji mallarda %23, orta-ilkel teknoloji mallarda %77 ve ilkel teknoloji mallarda %225'tir. Bu sıralama, Türkiye'nin dış ticaret yapısının özelliklerini ve dünyayla bütünleşmesinin profilini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. [Kazgan, 1999:181].

Aynı ölçüde anlamlı olan, bu yapının gerisindeki toplumsal düzendir. Yarıdan fazlasını KOBİ'lerin oluşturduğu ihracata dönük faaliyet gösteren dokuma giyim sanayiinde çalıştırılan kayıt dışı, sigortasız ve düşük ücretli işçiler, "esnek üretim" modelinin aktörleri konumundadırlar. Dünya piyasasına eklemlenmeyi yoksul ülkelerden iç pazara gelen benzer mallarla fiyat rekabetine dayandıran Türk işvereni için maliyet-fiyat olgusu büyük önem taşımaktadır. Sermaye girişlerinin sık sık TL'nin değerini aşırı yükselttiği bir ortamda bu olgu daha da önem kazanmakta ve işçi maliyetlerini düşürmek, akla gelen ilk tedbirler arasında yer almaktadır.

Bu yapı Türkiye'yi krizlere, emek maliyetine, döviz kuruna son derece duyarlı ve "insan"ı neredeyse sadece "emek maliyeti" itibariyle hesaba katan bir ihracat yapısıyla dünya ticaretine eklemlenmeye çalışan bir ülke konumuna getirmektedir Tarım ve madencilik gibi doğal kaynak-yoğun malların ihracatının toplam içindeki payı 1985 yılında %37.7 iken, bu oran 2000'de %16.6'ya düşmüştür. Yine 1985 yılında sırasıyla %48.1 ve %2.1 olan düşük teknoloji yoğun malların ve yüksek teknoloji yoğun malların ihracatı 2000 yılında sırayla %55.4 ve %11.3'e yükselmiştir. Yani ihracat yoğunluğu, tarım ve madencilik gibi doğal kaynak-yoğun mallardan düşük teknoloji yoğun mallara kaymıştır. [TOKAY Haber Ajansı, <http://www.tokayhaber.com/dosyalar/teknolojik.htm>]

2.2.6. Gümrük Birliği

Türkiye AET'ye (Şimdiki adıyla AB) 31 Temmuz 1959 tarihinde tam üye olmak için başvurmuştur. 1 Mart 1960 tarihinde ortaklık görüşmeleri başlamış, ancak 27 Mayıs 1960 darbesi görüşmelerin dondurulmasına neden olmuştur. Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık ilişkisi doğuran Ankara Anlaşması'na kadar geçen görüşmeler üç dönemden oluşmaktadır. Birinci dönem görüşmeler 28 Eylül 1959-21 Ekim 1960 tarihleri arasında yapılmıştır. İlk görüşmelerde Türkiye, ortaklık ilişkisinin gümrük işbirliği üzerine kurulmasını, birliğin 12-24 yıl içerisinde gerçekleşmesini, Türkiye'nin AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve nihai amacın Birliğe tam üyelik olduğunu bildirmiştir. AET, Türkiye'ye cevaben, tam üye olunmadan organlara katılmanın mümkün olmadığını bildirerek Gümrük Birliği için teklif edilen 24 yılın kısaltılmasını istemiştir. İkinci dönem görüşmeler 10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye, Gümrük Birliği'ne dayalı ortaklık anlaşmasında ısrar ederken AET ekonomik işbirliğini ön plana çıkarmıştır. Üçüncü dönem görüşmeler 18-22 Haziran 1962 ve 20 Haziran 1963 tarihlerinde yapılmıştır. Bu görüşmeler sonunda Türkiye AET'ye, Gümrük Birliği'ne dayanan üç dönemli ortaklık anlaşması yapılmasını ve 175 milyon ECU'luk mali yardımda bulunulmasını kabul ettirmiştir.

Türkiye 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren çeşitli nedenlerle dış ekonomik güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler AET ile olan ilişkilerine de yansımıştır. AET 1973 yılında genişlemiş, tamamlayıcı protokol ile AET'ye verilen ödümler yaygınlaştırılmıştır. Türkiye, AET'nin EFTA ile 1972-73 yıllarında gerçekleştirdiği sınai serbest ticaret bölgesinden zarar görmüştür. AET ile olan dış ticaret açıkları büyümüş, AET'nin dış ticaret ilişkilerinin yaygınlaşması, alınan ödümleri erozyona uğratmıştır. Genel tercihler sisteminin 1971 yılında yürürlüğe girmesi ve bundan Türkiye'nin yararlandırılmaması, ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. GATT çerçevesinde düzenlenen çok taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda AET'nin Ortak Gümrük Tarifesi'nin %6 oranına inmesi, Türkiye'nin yükümlülüklerini artırmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, 25 Aralık 1976 tarihinde tek taraflı bir karar ile tüm yükümlülüklerini dondurmuştur.

Türkiye 9 Ekim 1978 tarihinde ilişkileri yeniden düzenlemek amacıyla AET'ye şu istekleri iletmıştır;

- Türkiye'nin yükümlülüklerini tek taraflı olarak 5 yıl için donduran bir bağışıklık dönemine geçilmesi ve 12-22 yıllık listelerde değişiklik yapılması,
- Türkiye'nin sınai ve tarımsal ihraç ürünlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması,
- Genel tercihler sistemi ile diğer ülkelere verilen ödümlerin Türkiye'ye de verilmesi,
- Türkiye'nin dördüncü beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde gereksinme duyduğu 8 milyar doların yarısının yeni bir mali protokol ile diğer yarısının da topluluk içi özel finans kaynaklarından sağlanması.

AET verdiği cevapta 5 yıllık bağışıklık dönemini kabul, kredi yardımı ve ödün taleplerini de reddetmiştir. 21 Eylül 1979 tarihinde varılan bir anlaşma ile taraflar karşılıklı olarak 5 yıllık bir süre için ilişkilerini dondurmışlardır.

1979 yılı sonunda Türkiye'de hükümet değişikliği olmuş, yeni hükümet AET ile ilişkilerin canlandırılmasına önem vermiştir. Türkiye'nin 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açılma ve uluslararası ekonomiye entegre olma politikası AET ile entegrasyonunu

güçleştiren engelleri ortadan kaldırmıştır. Dört yıllık bir aradan sonra 5 Şubat 1980 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısı sonucunda ilk defa Türkiye'nin AET'ye katılmasından söz edilmiştir.

12 Eylül 1980 müdahalesi, AET ile ilişkileri yeniden dondurma noktasına getirmiştir. 6 Kasım 1983 yılında yapılan seçimlerden sonra ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır. Yeni kurulan hükümet ekonomide liberalleşmeye gitmiş, piyasa ekonomisinin yerleşmesi için çaba harcamıştır. Bu arada dönemin Başbakanı, şartlar olgunlaştığında tam üyelik için başvuruda bulunacaklarını da açıklamıştır. 17 Şubat 1986 tarihinde Konsey, Komisyonun 1981 yılından beri dondurulmuş bulunan ilişkilerin normalleştirilmesi teklifini Yunanistan'ın itirazlarına rağmen olumlu karşılamıştır.

Türkiye 1988 yılının Nisan ayında, 16 Eylül 1986'dan beri toplanamayan Ortaklık Konseyi'ni çalıştırabilmek için Topluluğa çağrıda bulunmuştur. Ortaklık Konseyi'nin 25 Nisan 1988 tarihinde toplanmasına karar verilmiş, ancak 12 Nisan tarihinde yapılan Ortaklık Komitesi'nde Yunanistan'ın itirazları nedeniyle ortak bir görüş belirlenememiştir. Kıbrıs sorununun da gündeme getirilmesi konusundaki ısrar üzerine de Türkiye, toplantıya katılmaktan vazgeçmiş, bu nedenle de Ortaklık Konseyi toplanamamıştır.

AT Komisyonu 18 Aralık 1989 tarihinde Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki görüşünü açıklamıştır. Bu görüşte, Topluluğun kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden, yani 1992 yılından önce yeni bir üyeyi kabul etmeyeceği, Türkiye'nin katılımından önce ekonomik, sosyal ve siyasi alanda gelişmesinin gerektiği belirtilmiştir.

1992 yılı Türkiye açısından olumlu geçmiştir. 21 Ocak 1992 tarihinde Türkiye ile AT arasında Teknik İşbirliği Programı imzalanmıştır. Türkiye, AT ile işbirliğinin siyasi karar gerektirmeyen konularda geliştirilmesi amacıyla Topluluklar Komisyonu nezdinde teşebbüste bulunmuş ve bu amaçla geniş bir işbirliği konuları listesini AT'ye

sunmuştur. Bunun sonucunda Türkiye ile AT Komisyonu arasında öncelikli işbirliği konularını belirleyen ve yürütülecek faaliyetleri içeren bir çalışma programı, 21 Ocak 1992 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Böylece Türkiye-AT ilişkilerinin teknik ve ekonomik konularda yeniden canlandırılması süreci başlamıştır. Mart 1995’de de tam üyeliğin basamağı olan Gümrük Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması ile AB entegrasyonu hakkındaki tespitlere bir sonraki bölümde değinileceğinden burada ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak, bu inişli çıkışlı ilişkiler süreci ifade edildikten sonra AB’nin Türkiye’ye karşı takındığı tavrın temel nedeni irdelenerek bu başlık altındaki çalışma noktalanacaktır.

Avrupa Parlamentosu, 12-13 Aralık Lüksemburg zirvesine sunacağı tavsiye niteliğindeki kararlarda Türkiye’yi “genişleme sürecine” dahil etmeyerek yüksek düzeyli özel ilişki önermiştir. AP Genel Kurulunda 4 Aralık 1997 tarihinde yapılan oylamada Yeşil ve Radikal grupların “Türkiye’yi tam üyeliğe hazırlamak için açık bir üyelik öncesi strateji verilmesi” ve “Türkiye’nin adaylığına karşı hiçbir ayrımcılık yapılmaması” için sundukları değişiklik önergesi reddedilmiştir. Türkiye için verilen destek oyları Yeşil, Radikal ve Sosyalist Milletvekilleri’nin bir bölümüyle sınırlı kalmıştır. Kararın Türkiye paragrafında, Türkiye ile ilişkilerin Doğu Avrupa ile ilişkilerden farklı olduğu vurgulanmış ve “ancak, Türkiye AB için çok önemli bir ülke ve özel ilgiyi hak ediyor” denilmiştir. Kararda “Türkiye ile Gümrük Birliği’nin ötesine geçen yüksek düzeyli özel ilişki kurulması ve Ankara’nın Avrupa Konferansına davet edilmesi” önerilmiştir. [Karluk, 2002:464-478] Avrupa Parlamentosu’nun bu olumsuz tutumunda Türkiye’nin tam üye olarak AB’ye katılması durumunda AB’nin karar organlarını etkilemesi korkusu önemli bir rol oynamaktadır. Yaklaşık 65 milyon nüfusa sahip Türkiye, AB’ye tam üye olduğunda, AB’nin kurumsal yapısında önemli değişiklikler yapabilme gücüne sahip olacaktır. Türkiye AB kurumlarında, Almanya’dan sonra Fransa, İtalya ve İngiltere ile birlikte en fazla temsil edilen ülke olacaktır.

12-13 Aralık tarihli Lüksemburg zirvesinde AB Konseyi’nin almış olduğu genişleme kararında Türkiye, AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunan 12 ülke içerisinde

genişleme sürecine dahil edilmeyen tek ülke olmuştur. Türkiye bir tarihsel oluşumun dışında bırakılmış ve gelecek yüzyılda yeniden şekillenecek olan Avrupa coğrafyasına Avrupalılar tarafından dahil edilmemiştir. Türkiye daimi nitelikte fakat içi boşaltılmış olan Avrupa Konferansına davet edilmiş, üyeliğe olan ehliyeti teyid edilmiş, ancak “yakınlaşma stratejisi”nden yararlanması öngörülmüştür. [a.g.e., s. 477]

2.2.7. Serbest Bölgeler

Ticaret hacmini artırmak kadar yabancı sermaye için cazip yatırım alanları oluşturma amacı taşıyan serbest bölgeler, Türkiye'nin gündemine 1927 ve 1950'de yaşanan deneyimden sonra 1980'li yıllardaki serbestleşme süreci ile birlikte tekrar girmiştir. 1985'de yürürlüğe giren kanun, getirilen bütün avantajlara rağmen başlangıçta ne yerli ne de yabancı sermayeye cazip gelmemiştir. Ancak TL'nin konvertibilitesi ile birlikte rakamlar hızla yükselmiş, 1988-91 yılları arasında 1,1 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2002'de 10 milyar dolar civarındadır. [Kazgan, 1999:183]. Serbest bölgeler eliyle ticaret hızla arttığı gibi bu bölgelerin sayıları da hızla çoğalmıştır. 1987'de Mersin'de kurulan ilk bölgeye son on yıl içinde 12 bölge (Antalya, Ege, İstanbul-Atatürk Havalimanı, Trabzon, İstanbul-deri, Doğu Anadolu, Mardin, İMKB-Menkul Kıymetler, İzmir-Menemen Deri, Rize, Samsun, Çatalca) daha eklenmiştir. 1541'i yerli ve 314'ü yabancı olmak üzere 1855 firmanın faaliyet gösterdiği, 15 bin kişinin çalıştığı bu bölgeler adeta devletin olmadığı ticaret merkezleridir.

Serbest bölgelerin sağladığı avantajlar, niçin bu alanlarda devletin yok olduğu sorusuna cevaplar içermektedir. Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi, ücretli çalışanlar için Gelir Vergisi, KDV, Gümrük Vergisi, resim, harç ve fon kesintileri gibi yükümlülüklerden sağlanan muafiyet, 10 yıl süreyle getirilen grev ve lokavt yasağı, enerji kullanımında sağlanan %50 indirim vb. uygulamalar vergi toplama bağlamında devletin, grev ve lokavt yasağı açısından da işçi sendikalarının yok olduğu bir ortam oluşturmaktadır.

Buna karşılık teşviklerden yararlandırma, altyapı hazırlama gibi alanlarda devlet varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde serbest bölgeler, devleti fonksiyonel açıdan ortadan kaldıran bir serbestleşmenin doruk noktasıdır. Nitekim 1999 yılında serbest bölge için yapılan başvuru sayısının 400'e ulaşması bu bağlamda yapılan değerlendirmelerin ciddiyetini ortaya koymaktadır.

2.2.8. Küreselleşmenin Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Sonuçları

2.2.8.1. Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme

1980'li yıllara kadar Türkiye'de hükümetlerin temel ekonomik hedefi, büyüme ve gelir bölüşümünün iyileştirilmesi olmuştur. Dış borçlanmadan yurtiçi yatırım oranına kadar tüm ekonomi politikaları bu hedefe yönelik olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. GSMH'daki artış hızının nüfus artış hızını aşmasının sağlanması ve böylece kişi başına düşen gelirin artırılması yoluyla bu hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Karma ekonomi kuralları çerçevesinde kamu kesimi de özel kesimle işbirliği içinde büyümeye katkı sağlamıştır.

Ancak özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde temel hedef olan büyüme ve gelir bölüşümünün iyileştirilmesi yerini küreselleşmeyle birlikte hız kazanan serbestleşme ve özelleştirme yoluyla devletin küçültülmesi hedefine bırakmıştır. Hedefte yaşanan bu büyük dönüşümün başlıca nedeni, dünya ekonomisini yöneten küresel aktörlerin, hükümetlerin ekonomi politikalarını bağımsız kararlarla oluşturabilmelerini ileri düzeyde sınırlamış olmasıdır. Hükümetlerin, iç ve dış ticaret alanlarına vergi/fiyat düzenlemeleri getirmeleri ya da mali piyasaları denetim altında tutarak kaynakların dağılımını konulan hedeflere yönlendirmeleri serbestleşme hedefine ters düştüğünden, mikro düzeyde kesimsel müdahalelerle piyasaları belirli hedeflere yönlendirmeleri artık söz

konusu değildir. Serbest dış ticaret yoluyla uluslararası piyasalardan yansıyan mal/hizmet fiyatları, serbestleşen sermaye hareketlerinin belirlediği döviz kuru-faiz haddi ve yabancı sermaye yatırımları ekonominin gidişatını hem makro hem de mikro düzeyde belirleyen unsurlar haline gelmiştir. Bunlara ilave olarak Türkiye'nin altına imza attığı GATT Uruguay ve Gümrük Birliği Anlaşmaları'nın getirdiği yükümlülükler de hükümetlerin hareket alanını sınırlayan unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca özelleştirme yoluyla devleti küçültme hedefinin öncelik kazanması, büyümeye katkı sağlama noktasında kamu kesiminin özel kesimle içine girdiği işbirliğini de ortadan kaldırmıştır.

Uygulanan politikalar sonucu 1980'de %17 olan dış ticaret oranı (mal ihracatı + mal ithalatı / GSMH), 1997'de %50'yi aşmıştır [HM web sitesi; www.hazine.gov.tr]. Orandaki bu artışın üçte ikisi ithalatta yaşanan patlamadan kaynaklanmaktadır. Sermaye giriş çıkışlarını kolaylaştıran uygulamalara yer verilmiş, mali piyasalarda tam bir serbestleşme sağlanmıştır. Böylece Türkiye, her anlamda dünyanın en dışa açık ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Ancak tüm bu uygulamalar sonucu karşılaşılan tablo hiç de iç açıcı değildir. Temel üretim kesimlerinden olan tarım ve hayvancılık çökmüş, imalat sanayii ise hızlı nüfus artışı ve yüksek oranlı enflasyona paralel olarak gerçekleşen iç talep yetersizliği ve aşırı kapasiteler dolayısıyla büyük bir yıkım yaşamıştır. Tüm bunlara bağlı olarak büyüme hızı yavaşlamış ve gelir bölüşümü olağanüstü düzeyde bozulmuştur. Gelir dağılımında zengin sınıflar lehine bozulan dengeye ve büyüme hızında yarıya yakın kaydedilen düşüşe rağmen Türkiye önemli ölçüde sermaye ihraç eder duruma gelmiştir.

2.2.8.1.1. Orta Gelirli Ülkelerle Karşılaştırmalı Büyüme Göstergeleri

Türkiye, Dünya Bankası tarafından kişi başına düşen gelir baz olarak yapılan sınıflandırmalarda uzun yıllar alt-OGÜ sınıfında yer almıştır. 1988'de 121 ülke arasında 65. sırada yer alan Türkiye, 1997'de ilk kez üst-OGÜ sınıfına yükselmiş, 132 ülke

arasında 48. sırada yer almıştır. Türkiye'nin alt-OGÜ sınıfından üst-OGÜ sınıfına yükselmesi, gösterdiği başarılı performanstan çok, alt-OGÜ'de kişi başına ortalama gelirin düşmesi ve bunun yanında üst-OGÜ'de kayda değer bir gelir artışının gerçekleşmemesi nedeniyle konumunun öne çıkmasıyla ilgilidir. Tablo 19'daki verilere göre Türkiye'de cari dolar kuru üzerinden gerçekleşen kişi başına gelir 1980 yılında 1760 dolar iken, bu rakam 1997'de 3130 dolara yükselmiştir. Yine Türkiye, satınalma gücü paritesine göre kişi başına düşen 6430 dolarlık gelire, 7700 dolar olan üst-OGÜ ortalamasına iyice yaklaşmıştır. Üst-OGÜ sınıfında ağırlıklı olarak yarı sanayileşmiş Doğu ve Orta Avrupa Ülkeleri ile Latin Amerika Ülkeleri ve Ortadoğu'nun bazı petrol zengini ülkeleri yer almaktadır. Yine tablodan izlenebileceği gibi Türkiye'de gerçekleşen gayrisafi iç yatırımlardaki artış hızı üst-OGÜ'nün iki puan gerisinde kalmış, ihracatta gözlenen yıllık artış hızı ise söz konusu ülke grubundaki artış hızının iki puan önüne geçmiştir. Yine aynı dönemde tarımsal üretimin artış hızının üst-OGÜ'nün bir miktar gerisinde kaldığı, ancak sanayide gözlenen artış hızının üst-OGÜ'den daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu göstergelere uygun bir biçimde Türkiye, söz konusu ülke grubundan daha büyük bir hızla ihracattaki mamul payını artırmıştır.

Tablo 18'de yer alan parametreler Türkiye'nin OGÜ karşısında gösterdiği görece başarılı büyümesini, ihracatta sağladığı artış kadar, ihracattaki mamul payını artırması ve sanayideki büyümesini bu yoldan sürdürmesi, iç tüketim artışıyla da bunu desteklemesi sayesinde gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 18: Türkiye'nin Büyüme Göstergeleri: Alt ve Üst-OGÜ İle Karşılaştırma
(1980'li ve 1990'lı yıllar)

Büyüme Göstergeleri	Türkiye	Alt-OGÜ	Üst-OGÜ
1. Kişi başına gelir (dolar, cari kur)	1760	1380	3240
2. Kişi başına gelir (dolar SAGP'e göre)	6430	3760	7700
3. Kişi başına gelir sırası	65/121		
4. Ortalama (yıllık) nüfus artış hızı (%)	2.3	1.6	1.9
5. GSYİH yıllık artış hızı (%)	5.3	3.7	1.7
6. Tarımda yıllık katma değer artış hızı	1.3	-	2.4
7. Sanayide yıllık katma değer artış hızı	7.8	-	1.2
8. Mal-hizmet ihracatı yıllık artış hızı	16.9	-	6.0
9. GS iç yatırım yıllık artış hızı (%)	4.0		5.9
10. Kişi başına elektrik tüketimi	439	881	1376
11. Bin kişiye düşen bilgisayar (PC)	13.8	8.2	27.7
12. Mamul ihracatında ileri teknoloji	8	10 (Tunus)	32 (Mesika)
13. Toplam ihracatta mamul mal (%)	27	-	23

Kaynak: Dünya Bankası; World Development Report 1990 ve 1998/99, Washington D.C.

Ayrıca vurgulanması gereken bir diğer nokta, Türkiye'de 1980-90 yılları arasında %5,3 olan GSYİH'daki yıllık artış hızının üst-OGÜ'nün önünde olsa bile 1990-97 yılları arasında %3,6'ya düşmüş olduğudur. Oysa üst-OGÜ aynı dönemlerde Türkiye'nin gerisinde kalmış olsa bile sırasıyla %1,7'den %2,9'a yükselttiği GSYİH artış hızındaki yükseliş trendini koruyabilmiştir. Yine bütün OGÜ'nün ve bu arada Türkiye'nin yıllık

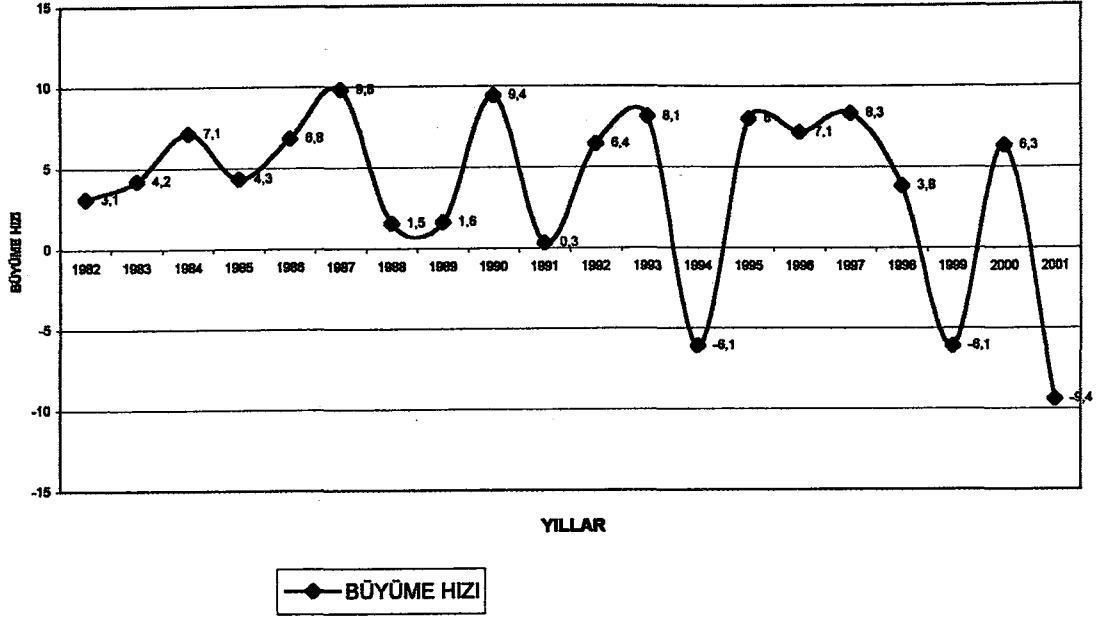
ortalama nüfus artış hızında yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. Türkiye’de 1980’li yıllarda %2,3 olan nüfus artış hızı 1990’lı yıllarda %1,8’e gerilemiş, ancak bu artış yine de tüm OGÜ’nün üzerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin gösterdiği bu sıçrama, küreselleşme süreciyle birlikte hızlanan sermaye artışlarına koşut olarak büyümenin hızlanacağı varsayımını da yalanlamıştır. Tablo 18, Türkiye’nin OGÜ’den, başta dolaysız yatırımlar olmak üzere çok düşük miktarda sermaye girişine tanık olduğunu göstermektedir. Üstelik Türkiye’ye giriş çıkış yapan sermayenin önemli bir kısmının yurtiçindeki yerleşiklere ait olduğu da bilinmektedir.

2.2.8.1.2. Küreselleşme ve Büyüme Hızı

Küreselleşmeyle birlikte sermaye hareketlerinde sağlanan serbestleşmeyi savunanların başlıca savı, sermaye girişlerinin makro-ekonomik politikalara uygun olmak kaydıyla, faiz hadlerini düşüreceği, yatırımları ve büyümeyi artıracığı şeklindedir. Sermaye girişlerinin en az gerçekleştiği ülke grubunun Çevre Ülke’ler olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tez ilk bakışta ‘doğru’ izlenimi uyandırmaktadır. Ancak gerçekte durumun hiç de ifade edildiği gibi olmadığı görülmüştür. Söz konusu dönemde OGÜ’nün sergilediği büyüme performansı, Türkiye’nin giderek yükselen reel faizlerle boğuşmak zorunda kalması ve 1989’dan sonra sermaye giriş-çıkışlarından kaynaklanan olağanüstü zikzaklı bir büyüme sürecine girmesi bu savı çürütücü nitelikteki gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır.

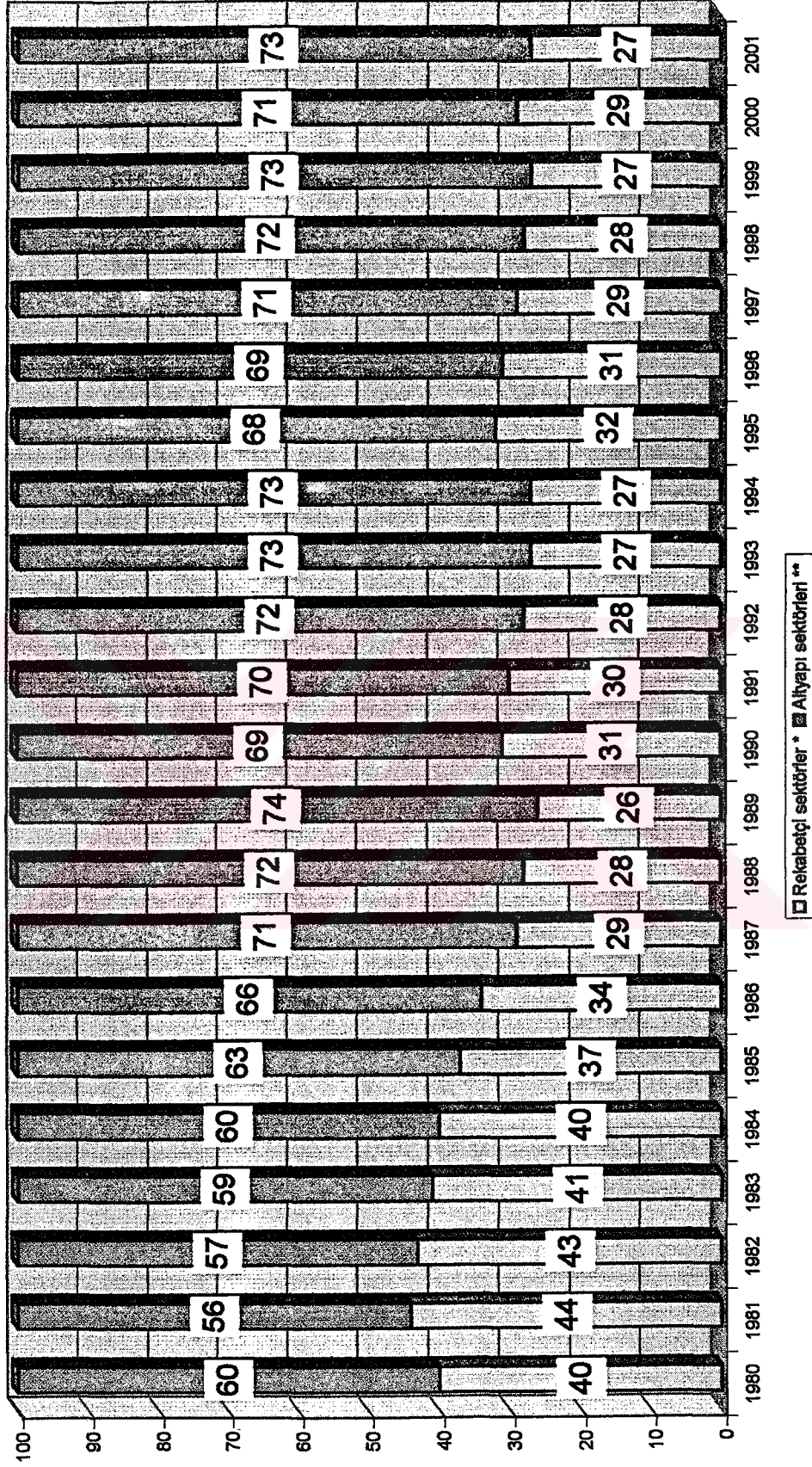
Şekil 2: Türkiye'de Büyüme Hızı

Kaynak: TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>

Tablo 18 1980-97 yılları arasında Türkiye'nin ve alt-OGÜ'nün ortalama büyüme hızının düştüğünü, üst-OGÜ'nün ise büyüme hızında artış kaydetmesine rağmen düşük hızla büyümesini sürdürdüğünü göstermektedir. Oysa 1948-78 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde Türkiye'nin ortalama büyüme hızı yılda %6 civarında seyretmiş, OGÜ'nün büyümesi ise daha yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Yine Şekil 2 'ye göre 2000 yılında 6,3 olan büyüme hızı, 2001'deki ekonomik krizle birlikte -9,4'e gerilemiştir.

Şekil 3: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%) (1980-2001)

Kaynak: HM web sitesi; www.hazine.gov.tr

Ekonomik büyümenin başlıca kaynağı net sabit sermaye yatırımları ve bu yatırımların içerdiği yüksek teknolojiyle birlikte elde edilen verim artışıdır. Büyüme hızında gerçekleşen, “trend”in altına düşüşün nedenini anlamak için Şekil 3 ’i incelemek faydalı olacaktır. Şekil 3 , Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarının rekabete açık (tarım, madencilik, imalat, turizm) ve altyapı sektörleri (enerji, ulaştırma, konut, eğitim, sağlık, diğer) itibariyle dağılımını ifade etmektedir. Şekle göre 1984 sonrasında sabit sermaye yatırımları giderek tarım, imalat sanayi, turizm, madencilik gibi dış rekabete son derece açık olan sektörlerden, altyapı, konut, sağlık ve eğitim gibi dış rekabete oldukça kapalı alanlara kaymıştır. Rekabete açık kesimlerde gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarının 1980’de %40’ın üzerinde olan payı, 2001’de neredeyse toplamın dörtte birine inmiştir. Toplam sabit sermaye yatırımlarının GSYİH’deki payı artarken GSMH’nın büyüme hızının düşmesinin nedeni, sabit sermaye yatırımlarının imalat, tarım gibi doğrudan üretken alanlardan, altyapı, konut gibi dolaylı üretken alanlara kaymasının marjinal sermaye/hasıla oranını yükseltmiş olmasıdır. Öyle ki, yatırım/GSMH oranı artarken büyüme hızı düşmüştür. Aynı şekilde kısa aralıklarla ortaya çıkan krizler de atıl kapasiteleri artırması dolayısıyla sermayenin verimini düşürmektedir. [Yentürk, 1998] Sonuç olarak büyüme hızında gerçekleşen düşüş, küreselleşme sürecine doğrudan bağlıdır.

2.2.8.2. Küreselleşmenin Tarım Kesimine Etkisi

“Türkiye’de tarım kesiminin çok ciddi yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar, hızlı ve yaygın erozyon ve buna bağlı verimli toprak kaybindan, hâlâ egemen olan küçük köylü tarımın mülkiyet yapısına ve miras yoluyla toprakların giderek parçalanmasına, ekonominin diğer kesimlerinin kullanamayacağı kadar düşük vasıflı emek gücünün tarım kesiminde yığılmasına kadar uzanmaktadır.” [Kazgan, TOBB Ankara]. Tüm bu yapısal zaafılara rağmen geçmişte tarımın “iyi” bir büyüme göstermesi, devletin çok yönlü desteğiyle mümkün olabilmiştir. Bu destekler girdilere (gübre ve faiz hadleri) ve ürünlere (destekleme alımları yoluyla) verilen mali desteklerden oluşmaktadır. Ayrıca iç pazar, dış ticaret koruması yoluyla dış rekabette

Tablo 19: Tarımda Büyümeyle İlişkin Göstergeler

Büyüme göstergeleri	1979-81	1994-2000
1. Ekilen alanda sulanan alan (%)	9.6	15.3
2. Kişi başına ekilen alan (Hektar)	0.57	0.4
3. Çalışan başına katma değer (1987 yılı \$)	1208	1168
4. Ekilen hektar başına katma değer (1987 yılı \$)	354	404
5. Gıda üretim endeksi (1989-91=100)	76	105
6. Tarım ve ormancılık ihracatı (Milyon \$)	1945.6 (*)	2296.1
7. Tarım ve ormancılık ithalatı (Milyon \$)	80.7 (*)	1653.5
8. Toplam sabit yatırımda tarımın payı (%)	9.0	3.8
9. Tarımda istihdam (12+yaş, 000 kişi)	9481 (**)	9737

Kaynak: İlk beş gösterge için Dünya Bankası World Development Report:1998/99, Son dört gösterge için DİE ve DPT

* 1980 ve 1981 ortalama rakamı

** 1982 rakamı

Tablo 19'den tarım kesiminde yaşanan ciddi gerilemenin başlıca göstergelerini izlemek mümkündür. Tarım sektörü, artan nüfusa koşut olarak yükselen konut, turistik tesis, fabrika, yol vb. taleplerle fiyat rekabetine girememiş, topraklarını satarak bu amaçlar için kullanıma terk etmiştir. Bu nedenle tarım kesiminde çalışan kişi başına ekilen arazi 0,57'den 0,4'e gerilemiştir. Toplam sabit yatırımlar içinde tarımın payı yarı yarıya azalırken, söz konusu kesim oldukça düşük miktarda özel yatırıma tanık olmuştur. Toprak ve yatırım azalırken, hiçbir yerde iş bulamayanların söz konusu kesimde yığılmasıyla gerçekleşen istihdam artışı, çalışan kişi başına katma-değerin 1208 dolardan 1168 dolara gerilemesine yol açmıştır. Bu noktada AB'nin zengin tarım ülkesi Fransa'yla Türkiye arasındaki artan farka dikkat çekmek faydalı olacaktır. Aynı

dönemde Fransa'da tarım sektöründe çalışan kişi başına katma değer 13.7 Bin Dolar'dan 30 Bin Dolar'a yükselmiştir. [Kazgan, 1999:339] Türkiye'de çalışabilir nüfusun %40'ının hâlâ tarım sektöründe istihdam edildiği göz önünde bulundurulduğunda, kişi başına gelirden Türkiye ile Fransa arasında gözlenen büyük farkın temel kaynağının tarım olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu arada aynı dönemlerde hayvancılık sektöründe de büyük bir çöküş yaşanmıştır. 1980'li yıllarda süt ürünleri ithalatının serbestleştirilmesi, süt hayvanlarının kesime gitmesine yol açmıştır. Buna, Doğu'da gerçekleşen terör eylemlerinin mera hayvancılığını olumsuz yönde etkilemesi de eklenmiştir. Hayvancılığı vuran bir diğer gelişme de yem fabrikaları, SEK, EBK gibi kuruluşların özelleştirilmesi olmuştur. 1980-96 yılları arasında 15.9 milyon olan sığır sayısı 11.9 milyona, koyun sayısı da 48.6 milyondan 33 milyona gerilemiştir [DİE web sitesi; www.die.gov.tr]. Türkiye tüm bu gerilemelerin bedelini azalan tarım ürünleri ihracatı ve patlayan tarım ürünleri ithalatıyla ödemektedir. Bunun doğal sonucu olarak ise, tarım ve hayvancılık kesimleri dışında istihdam olanağının bulunmadığı kırsal kesimde gittikçe yoksullaşan insan yığınlarının, büyük kentlerin varoşlarını doldurmasıdır.

2.2.8.3. Küreselleşmenin İstihdama Etkisi (İşsizlik)

Küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomik düzen tüm dünyada çeşitli nedenlerle istihdamın azalmasına neden olmuştur. Bu nedenlerin başında özelleştirme, şirket birleşmeleri ya da şirketlerin tasarruf önlemleri gereğince işçi çıkarmaları, sıklaşan krizler nedeniyle üretimde yaşanan daralma ve/veya firmaların tasfiye edilmesi, giderek sermaye yoğunluğu artan ve emek payı azalan üretim yöntemlerinin gelişmesi gelmektedir.

Türkiye ekonomisi son on yıl içinde önemli şoklara maruz kalmıştır. Bu şoklar yaşam standartlarında önemli dalgalanmalara yol açmıştır. 1991 yılının Ocak ayında patlak

veren Körfez Savaşı, Türkiye'nin Irak ve diğer bölge ülkeleri ile olan ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. 1994 yılının ilk üç ayı içinde Türk Lirası Dolar karşısında yüzde 70 değer yitirmiştir. 1994 yılının Nisan ayında benimsenen istikrar programıyla enflasyon ve faiz oranları hızla tırmanmıştır. 1999 yılının ilk aylarında ise Rusya'daki krizin etkileri Türkiye'ye gecikmeli olarak yansımıştır. Aynı yılın ikinci yarısında Marmara'nın doğusunda meydana gelen iki deprem büyük kayıplara yol açmıştır. Bu depremler sonucunda, 1997 yılı verilerine göre ülkedeki sanayi kuruluşlarının yüzde 5'i, işgücünün yüzde 6'sı, imalat sanayiinde yaratılan katma değer de yüzde 15'i yitirilmiştir. Nihayet, 2001 yılı da Türkiye'de 1950'lerden bu yana yaşanan en ağır ekonomik krizin patlak verdiği yıl olarak tarihe geçmiştir. Borsalar Kasım 2000'de yıkımın eşiğine gelmiş, ancak asıl çöküntü 2001 yılı Şubat ayında ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmelerin, işsizliği artıran direk ya da dolaylı etkileri olmuştur.

Merkez Ülke'lerde gerçek işsizlik oranı işsizlerin kayıtlı olduğu işsizlik sigortası yoluyla saptanabiliyorken, Türkiye'de bu oran yalnızca DİE tarafından yaptırılan bir takım anketlerden, DPT'nin tahminlerinden ya da İş-Kur'un gerçeği pek yansıtmayan verilerinden yararlanılarak yapılan yaklaşık hesaplamalarla belirlenebilmektedir. Türkiye'de işsizlikle ilgili yorumlar DİE'nin hane halkı anketlerine dayanılarak yapılmaya çalışılmıştır. DİE'nin hane halkı üzerinde yapmış olduğu, konuyla ilgili en son araştırmanın sonuçları şu şekildedir;

Referans nüfus, 15 yaş ve üzerindeki kurumsal olmayan sivil nüfustur. Bir kişinin "işsiz" olarak sınıflandırılabilmesi için üç ölçütün karşılık bulması gerekmektedir. Bunlar;

1. Referans hafta içinde çalışmamış olmak,
2. Geçmiş altı (1988-99 için) ya da üç ay (2000-2002 için) içinde aktif olarak iş aramak,
3. 15 gün içinde bir işte çalışmaya hazır olmak.

DİE'nin işsizlik tanımına, aslında işsiz olduğu halde iş bulma ümidini yitirmiş olması nedeniyle iş aramayanlar girmemektedir. Referans haftadan kastedilen ise yılda iki kez

yapılan araştırmaların (1988-99) dönemine göre Nisan ya da Ekim ayının belirlenmiş bir haftasıdır. 2000 yılından bu yana yılda dört kez yapılan araştırmalar ise, referans haftanın araştırmanın zamanlamasına göre değiştiği süreklilik temelindeki örneklemelere dayanmaktadır.

Türkiye ölçeğinde işsizlik oranı 2002 yılının ilk üç ayında yüzde 11.8 ile en üst noktaya çıkmış, son üç aylık dönemde ise yüzde 9.9'a oturmuştur. DİE'nin web sayfalarında yayınlanan bültenlere göre, bir önceki yılın aynı dilimleri ile karşılaştırıldığında işsiz sayısı 2002 yılının ilk üç aylık döneminde 653 Bin, ikinci üç aylık dönemde 650 Bin, üçüncü üç aylık döneminde de 466 Bin artış göstermiştir [DİE web sitesi, Hane Halkı İşgücü Anketleri, 1988-2001]. Tablo 23'den de izlenebileceği gibi 2000 yılında yaklaşık 1.5 Milyon, 2001 yılında da 1.9 Milyon olarak tahmin edilen toplam işsiz sayısı DİE'nin araştırmalarına göre 2002 yılının son üç aylık döneminde 2.4 Milyon'a çıkmıştır.

Derinliğinin yanı sıra, yaşanan en son krizi diğerlerinden ayırt eden bir başka özellik de kapsamıdır. İhracata yönelik üretim yapanlar dışında ekonominin her sektöründeki firmalar, büyüklükleri ne olursa olsun krizden etkilenmişlerdir. Krizin tetikleyicisi olduğu öne sürülen bankacılık sektörü, bu durumdan özellikle ağır darbe almıştır. Kamu bankalarının yeniden düzenlenmesi sonucunda, bu bankalarda çalışanların sayısı 61.601'den (Aralık 2000) 38.303'e düşmüştür (Mayıs 2002). En büyük 500 firmada çalışan işgücünde yüzde 5.7'lik bir azalma olmuştur (bu sayı 558.288 iken 2001'de 526.314'e düşmüştür). Ancak bu alanda başı çeken, yüzde 7.1'lik işgücü azalmasıyla kamu sektörüdür [a.g.e.]

Türkiye'nin kentsel alanlarındaki yıllık işsizlik oranı 1988 ile 2000 yılları arasında, erkekler için az çok yerleşik bir düzeyde kalmış, kadınlar içinse azalan bir eğilim sergilemiştir. Ne var ki, son ekonomik kriz bu durumu tersine çevirmiştir. 2001 yılında, hemen hemen 11 milyon civarında olan işgücü içinde kentlerde oturanlar arasında işsiz sayısı 1.4 milyona ulaşmış ve bunların yaklaşık 1 milyonunu erkekler oluşturmuştur.

Tablo 20: Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(BİN KİŞİ)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
SİVİL İŞGÜCÜ	19 392	19 930	20 151	20 684	20 815	19 772	21 176	21 500	21 804	21 824	22 431	23 187	22 029	22 396
SİVİL İSTİHDAM	17 754	18 222	18 539	19 022	19 085	18 047	19 401	19 893	20 388	20 362	20 872	21 413	20 578	20 492
İŞSİZ	1 638	1 709	1 612	1 662	1 730	1 725	1 775	1 607	1 416	1 462	1 559	1 774	1 451	1 905
İŞSİZLİK ORANI (%)	8,4	8,6	8,0	8,0	8,7	8,7	8	7,5	6,5	6,7	7,0	7,7	6,6	8,5
EKSİK İSTİHDAM	1 282	1 078	1 156	1 486	1 517	1 517	1 789	1 506	1 460	1 341	1 377	2 043	1 541	1 336
EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	6,6	5,4	5,7	7,2	7,7	7,7	8	7,0	6,7	6,1	6,1	8,8	7,0	6,0
İŞSİZLİK+EKSİK İSTİHDAM NEDENİYLE ATIL İŞGÜCÜ ORANI (%)	15,1	14,0	13,7	15,2	16,4	16,4	17	14,5	13,2	12,8	13,1	16,5	13,6	14,5

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 48

Her bir durumda bir önceki yıla göre üç puanlık bir artış göstermek üzere kentsel işsizlik oranı 2001 yılında kadınlar için yüzde 16.8'i, erkekler için yüzde 10.3'ü ve ortalama da yüzde 11.5'i bulmuştur [a.g.e.]. Kadınlara ilişkin oranların önemli ölçüde yüksek oluşu, kentli kadınların işgücü katılım oranlarını düşük tutan bir etmen olarak görülebilir.

İncelediğimiz dönem içinde kırsal alanlardaki işsizlik oranları önemli ölçüde daha düşüktür. En başta kentsel yerleşimlere göç sonucunda 1990 yılında 11.4 Milyon olan kırsal işgücü, 2000 yılında 10 Milyon'un altına düşmüştür ve bu azalma 2001 yılında da sürmüştür. 2001 yılında kırsal işgücünün yüzde 70'ten fazlası tarımda istihdam olunmuştur. [a.g.e.] İşlerin fazla vasıf gerektirmemesi nedeniyle kırsal kesimde yaşayanların işsiz kalma olasılığı görece daha düşüktür. Kadınlar, aile çiftliklerinde geleneksel olarak çalışırken erkekler de aile gelirine ek sağlamak amacıyla tarım dışı işler aramaktadırlar. 1999 yılından başlayarak tarım kesimine sağlanan sübvansiyonların azalması ve ithalatın getirdiği rekabet, görüldüğü kadarıyla, erkeklerin başka iş arayışlarını daha da yoğunlaştırmıştır.

İşsizlik, iradi ya da zorunlu olarak ortaya çıkabilir. Aradaki ayrım çizgileri çok net olmamakla birlikte, HİA'larda yer alan "işsizliğin nedenlerine" ilişkin bilgilerden hareketle yararlı birtakım çıkarsamalar yapılabilir. Bu araştırmalardan hareketle ve 1991 yılından başlayarak aşağıdaki kategorileri oluşturabiliriz:

1. İşini yitirmiş: geçici olarak çalışmış, işinden çıkartılmış, çalıştığı iş yeri iflas etmiş ya da tasfiyeye uğramış olanlar,
2. İşinden ayrılmış: az para aldığı için ayrılmış, çalışma koşulları kötü olduğu için ayrılmış, emekli olmuş olanlar.
3. İlk kez iş arıyor (ya da yeni başlamış): okulunu henüz yeni bitirmiş, askerliğini yeni tamamlamış olanlar ve diğerleri.

İşi olup da yitirenlerin payının en küçük olması dolayısıyla 1997 ve 1998 yılları istisnai yıllar olarak ön plana çıkmaktadır. 1999 yılında ise durum değişmekte ve 1997 yılı öncesi görüntüye geri dönmektedir. 1999 yılından sonra işlerini yitirenlerin toplam içindeki payı giderek artmakta ve 2001 yılına gelindiğinde yüzde 50'ye ulaşmaktadır.

2001 yılında yaklaşık 700 bin kişi işini yitirmiştir. Oysa bu sayı bir önceki yıl 400 bin kadardı. [DİE web sitesi, www.die.gov.tr]

Erkekler arasında, işlerini yitirenler en büyük grubu oluşturmaktadır. Kadınlar arasında ise işgücü piyasasına yeni girenler 1999 yılına kadar diğerlerine çok daha baskın görünmekte, daha sonra aradaki fark görece azalmakla birlikte bu durum sürmektedir. Evin geçimini sağlayan başlıca kişiler olarak erkekler, işgücü piyasasıyla daha içli dışlıdır ve dolayısıyla erkek işsizler arasında işgücü piyasasına yeni girenlerin payı görece daha azdır. İşgücü piyasasına yeni giren erkekler arasında okulunu yeni bitirenlerle askerlik hizmetini yeni tamamlayanlar aşağı yukarı eşittir ve bu ikisi yeni girenlerin yüzde 60-70'ini oluşturmaktadır. İşgücü piyasasına yeni giren kadınlar arasında ise okulunu yeni bitirenlerin payı 1988 yılında yüzde 27 iken 1998 yılında yüzde 45'e çıkmıştır [a.g.e.].

2001 yılı şokunun doğurduğu etkiler her iki grup için de açıkça görülmesine karşın, 2000 ve 2001 yıllarında işini yitirenlerin oluşturduğu kesimin payı erkeklere göre kadınlarda daha büyük bir artış göstermiştir. İşgücü piyasasına yeni girenler arasında okullarını henüz bitirmiş olan kadınların payındaki azalma ise, daha önce hiç çalışmamış olan kimi kadınların kriz sonucunda "ek işçiler" olarak işgücü piyasasına girmek zorunda kaldıklarını akla getirmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin küreselleşme eğilimine girdiği yıllardan itibaren işsizlik oranı önce artmaya başlamış, 1993 yılından 1999 yılına kadar da azalan bir seyir izlemiştir. Ancak bu azalmanın temel nedeninin ücretlerindeki düşüşten kaynaklandığı ileri sürülmektedir. [Kazgan, 1999:341] 1999 yılından günümüze kadar olan zaman diliminde ise işsizlik oranı kayda değer bir artış göstermiş ve Tablo 23'de de görüldüğü gibi 2001 yılında bu oran % 8,5 olarak gerçekleşmiştir. ektedir. Bu yıllar özellikle yabancı sermaye hareketlerinden kaynaklanan mali krizlerin yaşandığı dönemlere tekabül etmektedir.

Küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomik düzende en fazla kaybeden kesimler, gerileyen tarım sektöründe istihdam edilen ve giderek gelir kaybına uğrayan yoksul halk

yıgınları, yüksek oranda işsizlikle boğuşan eğitilmiş gençler ve sayıları gittikçe artan çocuk işçilerdir. Bunlara reel ücret kaybına uğrayan memurlar ile özel ve kamu kesimi çalışanları ve bölgesel nedenlerle gelir kaybına uğrayan Güneydoğu-Doğu Anadolu insanı da eklenmelidir. Tüm bu kesimler, faal nüfusun %70'ine yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Buna göre Türkiye'yi üst-OGÜ sınıfına taşıyan kişi başına gelir artışı, bu grupların dışında kalan %30'luk bir kesimle ilgilidir. Yani gelir artışı tüm toplum kesimlerine eşit oranda yansımamış, tam tersine bu %30'luk varlıklı sınıfta yoğunlaşmıştır. [a.g.e., s. 342]

2.2.8.4. Küreselleşmenin Sanayi ve Hizmet Kesimlerine Etkisi

1990-97 yılları arasında bütün temel üretim kesimlerinde gözlenen büyüme hızında, 1980'li yıllara oranla önemli ölçüde gerileme kaydedilmiştir. Ancak yine de tarımda yaşanan duraklama çapında bir düşüşün diğer alanlarda gerçekleşmediği görülmektedir. Tablo 12'den de izlenebileceği gibi 1980-89 yılları arasında %6 olan sanayideki yıllık büyüme hızı, 1995-2001 yılları arasında %3,6'ya gerilemiş, benzer bir gerileme daha sınırlı da olsa hizmetler kesiminde de yaşanmıştır. Hizmet sektöründe 1980-89 yılları arasında %4.3 olan büyüme hızı 1995-2001 yılları arasında %3.4 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde ihracatta kaydedilen yıllık artış hızı da %16.9'dan %10.9'a düşmüştür [HM web sitesi, www.hazine.gov.tr]

Bu tablo 1990'lı yılların, İkinci Dünya Savaşı yılları hariç, Cumhuriyet tarihinin en başarısız dönemi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmenin temelinde ise küreselleşmenin getirdiği etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık yatmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği en olumsuz etki, maksimum kâr elde etme güdüsünün ve bireyciliğin egemen olduğu girişimci sınıfın, ilgisini, kâr kaynaklarının değişmesiyle bu yeni kaynaklara yönelmesi olmuştur. Bu kaynakların başında borsada spekülasyon yoluyla ya da yüksek reel getirili hazine bonolarına yapılan mali yatırımlarla elde edilen yüksek kârlar, özelleştirme yoluyla düşük fiyatlardan ele geçirilen KİT'ler ve bunlara

ait araziler, siyaset-mafya-ticaret üçgeninde gelişen ihale oyunları gelmektedir. Dolayısıyla mali piyasa oyunlarıyla bireysel düzlemde çok yüksek getiri elde eden söz konusu kesimin, işçilerle pazarlık masalarında zaman kaybetmesine de gerek kalmamıştır.

İktisatçılar, girişimcinin üretimden bir fazlayı “kâr” olarak ele geçirmesini haklı göstermek için kârın birikim ve yatırım kaynağı olduğunu, girişimcinin de bu yolla istihdam ve gelir artışına katkı sağlayacağını, teknolojik değişmeyi gerçekleştireceğini savunmaktadır. Mali piyasa oyunlarından elde edilen kâr ise gelir artışı yaratmaksızın başkasının cebinden alınmaktadır.

İmalat sanayiinde gerçekleşen genel büyüme hızı, önceki dönemlerin altına düşse de alt-kesimlerdeki başarılı grafik dikkat çekmektedir. 1997’de imalat sanayii genel üretim endeksi sayısı 136.7 olarak gerçekleşmiştir. Kağıt-basım ve dokuma-giyim sektörlerinde üretim endeksi sırayla 110.3 ve 127.8 olarak ortalamanın altında kalırken, 151.3 endeks sayısı ile makine-ulaşım araçları üretimindeki ve 148.1 ile ağaç mamulleri sektörlerindeki artış ortalamanın üzerinde seyretmiştir. İmalat sanayii içinde en hızlı üretim artışı gösteren makine-ulaşım araçları sektörü, ihracat artışı açısından da benzer bir görünüm sergilemektedir. 1989’da 250 Milyon Dolar olan makine-ulaşım araçları ihracatı 1997’de tam sekiz kat artarak 2 milyar dolara ulaşmış, dokuma-giyim, demir-çelik gibi iki geleneksel ihracat kesiminden hemen sonra gelen üçüncü alt-kesim olmuştur. Burada dikkat çeken önemli bir nokta, ithal ikamesinin önce üretim artışına katkıda bulunduğu, bunu da ihracatın izlediği küreselleşmeye aykırı bir eğilimin ortaya çıktığıdır. İmalat sanayiinde gerçekleşen genel üretim endeksinde kamu-özel ayrımı da dikkat çekmektedir. Kamu kesiminde gerçekleşen üretim endeksi 109.5 iken özel sektörde bu rakamın 147 olduğu görülmektedir [Kazgan, 1999:346-347]. Özelleştirme baskısı altında KİT’lere yatırım yapılmaması, bazen arazilerin başka amaçlarla kullanıma tahsis edilmesi vb. nedenler kamu imalat sanayiine büyük darbe vurmuştur. Yani özelleştirmede söz konusu olan, satılan KİT’lerin üretiminin özel üretime eklenmesi değildir. Kamu imalat kesimi dokuma-giyim-deri, ağaç mamulleri, taş-toprak mamulleri gibi alt-imalat dallarından neredeyse silinmiştir. Ancak artış gerçekleşen

diğer alanlarda da özelleştirme baskıları nedeniyle kamu üretimi özel üretimden geri kalmış, imalat sanayii genelinde üretimi aşağıya çekmiştir.

1990'lı yıllarda imalat sanayiinde üretim artışını sınırlayan en önemli etkenlerden biri de iç pazardaki talep yetersizliğidir. Özelleştirme, kamu imalat sanayii vururken, iç pazardaki talep yetersizliği de özel kesimi vurmuştur.

Bu dönemde iç pazar kaybının başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, gelir dağılımının giderek bozulması ve buna bağlı olarak toplam nüfusun yaklaşık %70'inin satınalma gücünün düşmesidir. İkinci nedeni ise özellikle Gümrük Birliği'nin getirdiği tam serbestleşmeyi izleyen yıllarda ithalatta yaşanan patlamadır. 1994 yılında 17.3 milyar dolar olan imalat sanayii ithalatı, 2000'de 40 milyar dolara yükselmiştir. Yine 1990'lı yılların ikinci yarısında 36 milyar dolar olan imalat sanayiinin toplam katma-değeri, 70-75 milyar dolar gayrisafi üretim değerine karşılık gelmektedir. Başka bir ifadeyle ithalat, gayrisafi üretim değerinin yarısına ulaşmıştır. [DPT web sitesi; www.dpt.gov.tr] Gerçekleşen ithalatın bir kısmı, ithal edilen malın iç piyasada üretilmemesi ya da yetersiz üretilmesi nedeniyle tamamlayıcı nitelik taşıırken, giderek artan ithalat fazlası, yerli üretimle rekabete girmektedir. Bu rekabetin en açık gerçekleştiği sektör otomobil sanayiidir. Orta sınıf giderek fakirleşip zengin kesim daha da varlıklı hale gelirken ithal lüks marka otomobillere talep artmış, yerli otomobili satın alacak kimse neredeyse kalmamıştır. Bu da yerli otomobil üretimini azaltmış, kapasite kullanımını %30'a düşürmüştür.

DİE'nin, yaptığı bir ankette firmalara sorduğu "Neden kapasitenizi tam kullanamıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar, iç pazarın ithalat baskısıyla daralmasının en çarpıcı göstergelerinden biridir. Benzer bir soruya 1980'li yılların ortalarında verilen cevaplar arasında "iç pazarda talep yetersizliği" diyenlerin oranı %35 iken, 1990'lı yılların ikinci yarısında aynı cevabı verenlerin oranı %60'lara çıkmıştır [Kazgan, 1999:348].

Bu çözümlenme, imalat sanayiinde kârlılığın düşmesinin önemli sebeplerinden birinin iç pazar daralması olduğunu göstermektedir. Buna TL'nin, sermaye girişlerinin artırdığı döviz rezervleri karşısında aşırı değerlenme durumu da eklenmelidir. [Yentürk, 1998]

2.2.8.5. Küreselleşmenin İşgücü Verimine Etkisi

Ekonomide kaydedilen büyümeyle birlikte kişi başına gelirin reel anlamda artmasının en önemli nedeni işgücü verimindeki artıştır. Bu verimlilik artışının başlıca kaynakları, işgücü/sermaye oranında sermayenin daha büyük pay alması, işgücü vasıflarının iyileşmesi ve beceri düzeyinin artması, teknolojiye yaşanan gelişmeler, atıl kapasitelerin kullanıma girmesi ve işgücünün düşük verimli faaliyetlerden daha yüksek verimli kesimlere kaymasıdır. Türkiye gibi işsizlik/eksik istihdam olgularının yaygın olduğu ülkelerde, işsizliğin azalması da önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 21: Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde İşgücü Veriminde Yıllık Ortalama Değişme (%)

Dönem	Türkiye				OECD			
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Topla	Tarım	Sanayi	Hizmet	Topla
1957-60	-11.23	-12.23	-13.11	-11.07	3.78	3.28	2.71	3.87
1961-70	13.07	7.75	7.74	11.48	8.11	6.25	7.30	7.73
1971-80	10.26	11.00	11.62	12.32	13.89	12.89	11.47	12.48
1981-90	3.48	8.70	5.19	6.37	6.14	6.72	5.98	6.46
1991-2002	-6.72	-5.32	-5.24	-4.91	-0.50	1.49	2.23	2.16
1957-2002	4.83	5.08	4.23	5.95	57.66	7.24	6.99	7.60

Kaynak: DPT, Ankara-1998

Tablo 21, Türkiye’de ve OECD’de farklı alt-dönemlerde olmak üzere, 1957-2002 yılları arasındaki işgücü veriminde gerçekleşen yıllık ortalama artışı göstermektedir. Türkiye’nin ciddi bir kriz yaşadığı 1957-60 dönemini bir yana bırakırsak, 1960-90 arasındaki 30 yıllık dönemde Türkiye’de işgücü veriminde kaydedilen ortalama yıllık artış hızının OECD’den ya daha yüksek ya da buna eşit olduğu görülmektedir. Söz konusu dönem, Türkiye’de sermaye hareketlerinin denetim altında tutulduğu ve dış ticarete serbestleşmenin sınırlı olduğu yılları kapsamaktadır. Türkiye’de istisnasız tüm kesimlerde işgücü verim artışının eksiye dönüştüğü yıllarsa 1990’lı yıllardır. Bu dönemde OECD ülkelerinde artış sürerken, bir OECD üyesi olan Türkiye’de artış hızı eksiye düşmüş, bu düşüş ise bütün dönem boyunca (1957-2002) Türkiye ortalamasının OECD’nin yaklaşık 2 puan altında gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur.

İşgücü veriminde yaşanan bu düşüşün nedeni, Türkiye’nin yaşadığı finansal krizlerdir. Sermaye kaçıışı gibi küreselleşmenin getirdiği konjonktürel nedenlerin yanında uzun dönemli etkiler olarak nitelenen sabit yatırımların doğrudan üretken alanlardan dolaylı üretken alanlara ya da sermayenin mali yatırımlara kayması, düşük reel ücretlerle istihdam artışının firmalar için daha kârlı hale gelmesi, özelleştirmenin KİT’lerde yarattığı yıkım vb. etkenler de göz önünde bulundurulduğunda, 1990’lı yıllarda küreselleşmenin Türkiye’nin gelişmiş ülkelere oranla görece geriliğini nasıl artırdığı açıkça görülmektedir. Türkiye, yalnızca gelişmekte olan alt-orta gelirli ülkelerle karşılaştırıldığında başarılı bir grafik çizmektedir.

İşgücü veriminde yaşanan gerilemenin kendisini en şiddetli hissettirdiği kesimin küreselleşmeden en olumsuz etkilenen tarım kesimi olduğu görülmektedir. Yine 1990’lı yılların ilk yarısında sanayi ve hizmet sektörlerinde de benzer gerilemelerin yaşandığı, tablodan izlenebilmektedir.

Tüm bu göstergeler küreselleşmenin zengini daha zengin, fakiri daha fakir yaptığı yönündeki yaygın kanyı destekler niteliktedir. Uluslararası düzlemde ortaya çıkan bu durum ülke içinde de aynen sergilenmektedir. Bir başka ifadeyle, tüm dünyada küreselleşme adı altında “sıfır toplamlı bir oyun” oynanmaktadır.

2.2.8.6. Küreselleşmenin Gelir Bölüşümüne Etkisi

1980'li yıllara kadar gelir bölüşümünün iyileştirilmesi ve bu çerçevede yoksul kesimlerin gelir artışından daha büyük oranda pay alabilmelerinin sağlanması başlıca hedef sayılmış ve önemli ekonomi politikaları bu amaca hizmet etmek üzere tasarlanmış ve uygulanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte yaşanan değişim süreci bu yaklaşımın tümüyle değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Serbest piyasa mekanizmasının hayata geçirildiği bu dönemde devletin, piyasaya müdahale yoluyla belirli kesimlerin gelirini yükseltmeye çalışması tamamen dışlanan bir politika olmuş, bunun da ötesine geçilerek sermayenin kârının korunması için uygulanan politikaların getirdiği yükler gelir dağılımını alt gelir gruplarının aleyhine değiştirmiştir. 1980'li yıllarda tarımın net yurtiçi faktör gelirindeki payı 10 yıl içinde %30'dan %19.8'e inmiş, ancak tarım kesiminde çalışanların faal nüfus içindeki payında bir düşüş yaşanmamıştır. Yine aynı zaman aralığı içinde işçi-memur ücretlerinin net yurtiçi faktör gelirindeki payı %34.8'den %18.3'e gerilemişken, söz konusu kesimin faal nüfus içindeki payı artmıştır. [Özmucur, 1993] Bu oranlar, gelir dağılımının ciddi bir biçimde söz konusu kesimler aleyhine bozulduğunu ortaya koymaktadır. Gelir katmanlarına ve bölgelere göre gelir dağılımının gösterildiği Tablo 22, gelir bölüşümündeki değişimin 1990'lı yıllarda da alt gelir gruplarının aleyhine bir şekilde sürdüğünü göstermektedir.

Tablonun %20'lik nüfus katmanlarının toplam gelirden aldığı paylarının gösterildiği birinci bölümünde dikkati çeken en çarpıcı gösterge 1987-2000 yılları arasında toplam gelir içindeki payı artan tek kesimin en üst gelir grubuna sahip %20'lik sınıf olduğudur. 1987'de toplam gelir içindeki payı %49.9 olan söz konusu kesim, 2000'de %54.9'luk bir paya ulaşırken, diğer tüm katmanların paylarının dönem içinde azaldığı görülmektedir. İlk dört gelir grubunda yer alan ve toplam nüfusun %80'ini oluşturan kesimlerin toplam gelir içinde aldıkları pay 1987'de %50.1 iken, bu rakam 2000'de %45.1'e düşmüştür. 3. ve 4. gelir katmanlarıyla ifade edilen orta sınıf 1987'de neredeyse toplam nüfus içindeki payına (%40) eşit oranda toplam gelirden pay (%35.3) alırken, 2000'de bu oranın üçte birin bile altına düştüğüne (%31.6) tanık olmaktayız.

Tablo 22'in ikinci bölümü yine aynı yıllar arasında Türkiye'nin başlıca beş bölgesinin nüfus ve gelir paylarında meydana gelen değişmeyi göstermektedir. Buna göre en zengin iki bölge olan Ege ve Marmara Bölgeleri, nüfus paylarını %37'den %42,2'ye yükseltirken, gelir payları da %45'ten %52.5'e yükselmiştir. Toplam nüfus içindeki payı %13.4'ten %12.5'e düşen Akdeniz bölgesi ise, gelir payında düşüğe olsa kaydettiği artış sayesinde görece iyileşmesiyle dikkat çekmektedir. Aynı durum nüfus payı bir miktar artmış olsa bile, gelir payında meydana gelen artış sayesinde bu durumu telafi eden Karadeniz Bölgesi için de geçerlidir. Tablodan çıkarılabilecek genel sonuçlardan biri, kıyı bölgelerinin hem nüfus çektiği, hem de gelir paylarının arttığıdır. İç kesimlere gelindiğinde karşılaşılan tablo ise hiçte iç açıcı değildir. Kısa sürede önemli miktarda nüfus kaybeden İç Anadolu Bölgesi, neredeyse bu düşüşe eşdeğer oranda da gelir kaybına uğramıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise nüfus kaybı olmamasına rağmen 3 puandan fazla bir gelir kaybının olduğu tablodan izlenebilmektedir.

Tablo 22: Gelir Katmanlarına ve Bölgelere Göre Türkiye'de Gelir Dağılımı: 1987-2000

1. Gelir katmanlarına göre	1987	2000
En düşük %20	5.2	4.9
2. en düşük %20	9.6	8.6
3. en düşük %20	14.1	12.6
4. en düşük %20	21.2	19.0
En yüksek %20	49.9	54.9
Toplam	100	100
2. Bölgelere göre*		
Ege-Marmara	(37) 45	(42.2) 52.5
Akdeniz	(13.4) 10.7	(12.5) 11.1
Orta Anadolu	(24.3) 21.5	(17.9) 15.4
Karadeniz	(10.6) 8.9	(12.8) 10.8
Doğu-Güneydoğu Anadolu	(14.7) 13.9	(14.6) 10.2
Toplam	(100) 100	(100) 100

Kaynak: DPT, Ankara 2000 * Tablonun bu bölümünde sütunlarda parantez içine yazılan rakamlar nüfus paylarını, diğerleri gelir paylarını göstermektedir.

DİE tarafından yapılan bir araştırmaya göre, GSYİH rakamlarına göre hesaplanan kişi başına düşen gelirin en düşük olduğu iller 654 ve 657 dolarla sırayla Muş ve Ağrı'yken, en yüksek gelire sahip olan Kocaeli'nde bu rakam 7096 dolardır. Aradaki fark tam 11 kattır.

Türkiye, gelir dağılımı adaletsizliği açısından Çevre Ülke'ler arasında bile üst sıralarda yer almaktadır. Dünyada en adaletsiz bölüşüm sergileyen 27 ülke arasında 20. sırada yer alan Türkiye, bu grup içinde en kötü durumda olan Sierra Leone ve Brezilya gibi ülkelerden ancak biraz daha iyi durumdadır. [Ekonomik Forum, 15 Ocak 1999]

Yoksulluk sınırına ilişkin yapılan çalışmalardan elde edilen verilere göre Türkiye'de, zorunlu gıda harcamalarını karşılayamayan ailelerin oranı 1987'de %15.2 iken, bu oran 1994'te %17.3'e çıkmıştır. Temel gereksinmelerini karşılayabilecek gelir düzeyine ulaşabilenlerin oranı ise %30 civarında gerçekleşmiştir [Dumanlı, 1996]. Bunların yarısından fazlası beslenme yetersizliği de çekmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de yeterli beslenemeyen 5 yaşın altındaki çocukların oranı %10'dur.

2.2.8.7. Küreselleşmenin Yurtdışına Sermaye İhracına Etkisi

Yurtiçi tasarruflarıyla yurtiçi yatırımlarını karşılayamayan Türkiye, 1990'lı yıllarda giderek artan tutarlarda yurtdışı yatırım atağına geçmiştir. Türkiye'nin, sağladığı iç tasarruflarla yurtiçi yatırımlarını karşılayamazken artan oranda dış yatırım yapabilmesi, bu yatırımların dış borçlanma yoluyla karşılanıyor olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye 1980'li yıllarda, rezervlerinin sınırlı olması ve sermaye hareketlerinde yasal olarak tam bir serbestleşmenin sağlanamaması dolayısıyla dış dünyadan mali yatırımları karşılığında yalnızca 300-400 milyon dolar faiz geliri elde edebilmiştir. Küreselleşmeyle birlikte mali piyasalarda sağlanan tam serbestleşme bu durumu değiştirmiş, dış dünyadan elde edilen faiz geliri katlanarak artmaya başlamıştır. 1997'de 1.9 milyar dolar olan faiz geliri, 1998 Kasım itibariyle 2.2 milyar dolara, 2002 yılında ise yaklaşık 3,5 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin 1997 yılında 96

milyar dolar ve 1998 yılında 100 milyar dolar tutarındaki dış borçları için ödediği faiz sırasıyla 4.6 ve 4.4 milyar dolardır. Mali alacakların ve borçların, aynı vade yapısına ve faiz hadlerine sahip oldukları varsayıldığında mali varlıkların tutarının dış borçların yarısı kadar olduğu söylenebilir. Buna göre 1998 yılında Türkiye'nin mali yatırımları 50 milyar dolar kadardır. Bunun 30 milyar doları TCMB ve ticari bankaların rezervlerinden oluşmaktadır. [TCMB web sitesi; <http://tcmbf40.gov.tr/cbt.html>] Ancak Türkiye'nin dış mali varlıkları için aldığı faiz, aynı vade ve tutardaki borçları için ödediği faizin bir hayli altındadır. Bu ikisi arasındaki fark dışarı ödenen yüksek riziko priminden kaynaklanmakta, riziko arttıkça fark yükselmektedir.

Tablo 23: Türkiye'den Dış Dünyaya Doğrudan Yatırımlar: 1980-96 yılları toplamı
(Milyon Dolar)

En çok doğrudan yatırım yapılan ilk on ülke	Yatırım tutarı (milyon dolar)	%	En çok doğrudan yatırım yapılan ilk dört sektör	Yatırım tutarı (milyon dolar)
İngiltere	286,2	26,2	Bankacılık	589,4
Almanya	208,8	18,5	İmalat sanayii	254,0
Hollanda	85,4	7,6	Ticaret	224,7
Lüksemburg	64,9	5,8	İnşaat	42,0
Azerbaycan	59,7	5,3	Diğer	18,3
ABD	57,0	5,1		
İsviçre	45,9	4,1		
Rusya Federasyonu	44,8	4,0		
Kazakistan	32,6	2,9		
Romanya	32,2	2,8		
Diğerleri	200,0	17,8		
Toplam	1128,4	100	Toplam	1128,4

Kaynak: Ekonomik Forum, 15 Haziran 1998

Küreselleşmeyle birlikte dış mali yatırımlarda kaydedilen artış küreselleşmenin getirdiği olanaklar ve rizikolarla doğrudan bağlantılıdır. Ani sermaye çıkışlarının ekonomiye olan etkilerini hafifletmek ve döviz fiyatını düzenleyebilmek için piyasaya müdahale etmek, TCMB'yi büyük miktarlarda rezerv tutmaya zorlamaktadır. Aynı durum, rizikolarını azaltmak, güvenilirliklerini artırmak, dış borçlanma işlemlerinde belirli oranları tutturabilmek ya da daha istikrarlı gelir sağlamak durumunda olan ticari bankalar için de geçerlidir.

Küreselleşmeyle birlikte dışarıdan iç pazarlara büyük tutarda dolaysız yatırım bekleyen hükümet ve sermaye çevreleri beklemediklerini bulamamışlardır. Özellikle imalat sanayiine büyük yatırımlar yapılması beklenmiş, ancak yapılan yatırımların büyük kısmı, daha çok, bankacılık, ticaret gibi yüksek kâr sağlayan ve büyük sabit yatırım istemeyen alanlara yönelmiştir. Beklenmeyen bir diğer gelişme ise, 1998 başı itibariyle 700 dolayında Türk firmasının kırktan fazla ülkeye toplam 1.5 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapmasıdır [Ekonomik Forum, 15 Haziran 1998]. Tablo 23'da yurtdışına çıkan bu firmaların 1996 sonu itibariyle yöneldiği ülkeler ve üretim kesimleri görülmektedir. Yatırım yapılan ülkelerin başında İngiltere ve Almanya olmak üzere AB ülkeleri gelirken, ikinci sırada BDT ülkeleri yer almaktadır. Yatırımın yoğunlaştığı sektörler arasında ise bankacılık ve imalat kesimleri ilk sırada yer alırken, bunları ticaret ve inşaat sektörleri izlenmektedir.

Aynı dönemde dış mali yatırımlarda olduğu gibi doğrudan yatırımlarda da büyük artış kaydedilmiştir. Firmaların dış ilişkilerinde finansman yapma gereksinimlerinin artması, bankacılık kesimine yönelik yatırımları artırmıştır. Pazarları içten fethedebilmek ve ucuz üretim kaynaklarına ulaşmak arzusu ise yatırımları imalat ve ticaret sektörüne yöneltmiştir. Ucuz üretim kaynaklarına ulaşmak, GB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni aşmak yoluyla ucuz girdilere ya da ucuz işgücüne ulaşmak şeklinde gerçekleşmektedir. ABD ve Avrupa Ülkeleri, toplam doğrudan yatırımların yaklaşık dörtte üçüne ev sahipliği yaparken BDT'nin payı %15 civarındadır.

2002 yılı Ocak-Mayıs döneminde 172 milyon doları bulan yurtdışına yapılan doğrudan yatırımlardaki artış hızı, Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımların çok üzerindedir.

[TCMB web sitesi, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2003/odmayis2003.htm>]
Bunun başlıca nedeni Türk sermayesinin içine girdiği pazar yaratma baskısıdır. Oysa makro-ekonomik dengesizlikler ve terör eylemleri ile boğuşan Türkiye, yabancı sermaye için cazip bir yatırım alanı görüntüsü vermemektedir. Küreselleşme, yerli sermaye için iç pazarı daraltmış, bu da maliyetleri düşürmek için üretimin çapını büyütme zorunda kalan imalat firmalarını dış pazarlara yöneltmiştir. Bu arada mali piyasalardaki hareketlilikten kazanmak isteyen bankalar da, imalat firmalarını izlemişlerdir.

Tablo 24: Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler**(BİN KİŞİ)**

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
SİVİL İŞGÜCÜ	19 392	19	20	20	20	19	21	21	21	21	22	23	22	22
SİVİL İSTİHDAM	17 754	18	18	19	19	18	19	19	20	20	20	21	20	20
İŞSİZ	1 638	1 709	1 612	1 662	1 730	1 725	1 775	1 607	1 416	1 462	1 559	1 774	1 451	1 905
İŞSİZLİK ORANI (%)	8,4	8,6	8,0	8,0	8,7	8,7	8	7,5	6,5	6,7	7,0	7,7	6,6	8,5
EKSİK İSTİHDAM	1 282	1 078	1 156	1 486	1 517	1 517	1 789	1 506	1 460	1 341	1 377	2 043	1 541	1 336
EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	6,6	5,4	5,7	7,2	7,7	7,7	8	7,0	6,7	6,1	6,1	8,8	7,0	6,0
İŞSİZLİK+EKSİK İSTİHDAM NEDENİYLE ATIL İŞGÜCÜ ORANI (%)	15,1	14,0	13,7	15,2	16,4	16,4	17	14,5	13,2	12,8	13,1	16,5	13,6	14,5

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 48

3. KÜRESELLEŞMEDE SON GELİŞMELER VE TÜRKİYENİN TEMEL POLİTİKA ARAYIŞLARI

3.1. Küreselleşme Gerçeği Ve Ekonomik Politik Yansımalar

Kuruluşundan 1933 yılına kadar geçen on yıllık sürede Türkiye özel girişimciliğin geliştirilmesine yönelik stratejiler izlemiş, 1950'lere kadar hem dünya ekonomisinin hem de ülkenin kendi iç dinamiklerinin gereği olarak devletçi bir ekonomiye sahip olmuş, 1950-80 arası dönemde Merkez Ülkelerin sağladığı ekonomik açılımı yeterince gerçekleştirememiş ve "ithal ikamesi" stratejisine dayalı bir kalkınma ve dış ticaret politikası izlemiştir. O dönemin diğer Çevre Ülke'lerinin önemli bir kısmında, izlenmekte olan "ulusal kalkınma stratejisi" kapsamında gümrük duvarları aracılığı ile korumacı bir ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Merkez Ülke ekonomilerinin Çevre Ülke'lere, bu arada Türkiye'ye de, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapmış oldukları ekonomik yardımlar da Türkiye gibi ülkelerin içe dönük dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemelerinde etkili olmuştur. [Eroğlu, 1998:265]

Merkez Ülke'lerin, Çevre Ülke'lere yaptıkları yardımları askıya almaları ve 1980'den sonra dünya ekonomisindeki dışa açılma çabaları, devletin üstlenmiş olduğu bir çok fonksiyonun istenilen ölçüde yerine getirilmesini gittikçe zorlaştırmıştır. Toplumun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek mal ve hizmet üretiminin özel girişimcilik kanalıyla gerçekleştirilmeye çalışılması, ulusal kalkınma stratejisinin dışında yeni bir kent ekonomileri döneminin de başlangıcını oluşturmuştur. Yüzyılın başında hemen hemen bütün ülke ekonomilerinin farklı derecelerde olsa bile genel anlamda devlet önderliğinde bir ekonomik kalkınma ve büyüme stratejisi izlemelerine karşılık, yüzyılın sonunda hızlı ekonomik rekabete ve teknolojik yarışa ayak uydurabilmek için, her ülke ekonomisinin özel girişimcilik potansiyelinin harekete geçirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Türkiye 1980'ler sonrasında ekonomide baş gösteren dışa açılma çerçevesinde ithal ikameci ve korumacı politikalardan vazgeçmiş, ihracatı artırma stratejisini benimsemiş ve bir dizi politikaları uygulamaya koymuştur. Soğuk savaş döneminin kapanmasıyla birlikte gelişmiş toplumlarda toplumsal birikimin

heyecanı siyasi ve ideolojik hedefler yerine ekonomik ve teknolojik ilerleme aracılığı ile küresel rekabeti kazanma motivasyonuna dönmüştür. Bu gelişmeler doğrultusunda korumacı ve kapalı bir ekonomik yapı içerisinde, bir taraftan ağır bir devlet tekelinin, bir taraftan da devlet destekli birkaç özel girişim tekelinin ağırlığı altında fazla bir dinamizm kazanamamış olan Türk ekonomisi, 1980'li yılların ortasından itibaren ihracata yönelik politikalar sayesinde daha önceki ekonomik bölge alanlarından farklı olarak yeni bir kent ekonomisi olgusu ortaya çıkarmıştır. Daha sonra "Anadolu Kaplanları" denilen kent ekonomileri, Türkiye'nin ekonomik alanda dışa açılmasında en önemli fonksiyonu üstlenmişlerdir.

Dünya ekonomisinin egemen aktörlerinin ağırlıklı olarak "özel girişimci" olduğu bu dönemde uluslar arası rekabete "kamu işletmecilik" anlayışı ile katılmak adeta imkansız bir hal almıştır. Son 20 yılda yaşanan gelişmeler ve kültürler arası etkileşimler "çok kültürlülüğe", "talep farklılaşmasına" ve "talep patlamasına" yol açmıştır. Farklı ulusal ve alt kültür kalıplarının dünya ekonomisine talep olarak katılımı, imalat sanayiinde faaliyet gösteren firmaların "global düşün yerel hareket et" ilkesi çerçevesinde bölünmelerine ve daha önemlisi dünya ticaret hacminin büyümesine neden olmuştur. Bu yeni dönemin temel karakteri, her toplumun diğer toplumları düşman olarak görmek yerine rakip olarak görmesi olgusudur. 1980'li yıllardan itibaren dünya ekonomisine egemen olmaya başlayan "daha az ideoloji daha fazla rasyonellik" anlayışı ülkemiz tarafından yeterince anlaşılabilmiş durumda değildir. Bu anlayışın bir an önce benimsenmemesi ve gerekli atılımların gerçekleştirilememesi durumunda da bu gecikmenin bedelinin çok ağır ödeneceği açıktır.

Küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuçlardan biri ulusal ve uluslar arası düzeyde rekabetin artmış olmasıdır; Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi tüketici taleplerinde meydana gelen değişimler ve bununla birlikte patlayan tüketici talepleri ile serbest ticaret politikasının yaygınlık kazanmasının bir arada bulunduğu boyutta uluslar arası rekabet de artmıştır. Ulus devletler bir yandan serbest ticaret politikasının bir gereği olarak korumacı tedbirlerden vazgeçerken diğer yandan da kendi şirketlerinin uluslar arası piyasada daha büyük pazar payları elde edebilmelerini sağlamak amacıyla çeşitli

politikalar izlemişlerdir. Belki de daha doğru olanı; Merkez ülkelerin, önce kendi şirketlerinin uluslar arası piyasada başarılı olmalarını bir nevi garanti altına aldıktan sonra, ticari egemenliklerini dünyaya yaymak amacıyla çevre ülkelere serbest ticaret politikasını dikte etmiş olmalarıdır. Serbest ticaret sistemine girmeden önce uluslar arası rekabet gücü yakalamış olan ülkeler, küreselleşmeden karlı çıkmakta, rekabet gücü yakalayamamış olan ülkeler ise küreselleşmeden zararlı çıkmaktadır. İşin daha çarpıcı olan tarafı ise; çevre ülkelerin pek çoğunun içinde bulunduğumuz zaman dilimi itibariyle, serbest ticaret politikasının karşısında durabilmesi, Merkez ülkeler ile ekonomik olarak entegre olmaması mümkün görünmemektedir. Çünkü; geçtiğimiz 20 yıl içerisinde serbest ticaret politikasını dünyaya yayma gayreti içerisinde olan ve Merkez ülkelerin kontrolünde bulunan IMF, WB, BM gibi çok uluslu kuruluşlar, bir şekilde tüm çevre ülkelerin küreselleşmeden kaçış yollarının kapamış durumdadırlar. Türkiye açısından da durum böyledir. Gerek kendi isteğiyle olsun gerekse bahsettiğimiz çok uluslu kuruluşların yönlendirmesi ile olsun Türkiye, geçtiğimiz 20 yıl içerisinde merkez ülkeler ile bütünleşmek için çok önemli adımlar atmıştır; 32 sayılı kararname ile Türk Parası tam konvertible edilmiş, mal ve sermaye hareketleri serbest bırakılmış, AB'ne girmek için Gümrük Birliği Andlaşması imzalanmıştır. Türkiye aslında uluslar arası rekabete kendisini hazır hissetmemekte ancak içinde bulunduğu durumu değerlendirmek istemekte, merkez ülkeler ile entegrasyonu kalkınmasını tamamlamak için bir fırsat olarak görmektedir. Ancak böyle bir entegrasyon öncesi yapılması gereken reformları henüz gerçekleştirmediği için de kritik bir noktada bulunmaktadır. Aşağıda, bir an önce gerçekleştirilmesi gereken politikalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2. Türkiye'nin Temel Politika Arayışları

3.2.1. Etkin ve Demokratik Bir Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi

Küreselleşmenin yaygınlık kazanması nedeniyle gümrük duvarlarının ve döviz kuru gibi koruma imkanlarının ortadan kalkmış olması, Türkiye'de kamunun ekonomideki rolünde yapısal bir değişimi zorunlu kılmaktadır. Türkiye, dünyadaki gelişmelerden doğrudan etkilenen, fakat ortaya koyduğu politikaların uzun dönemli kalkınma stratejilerinden yoksun olmasından ötürü gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde ortaya

çıkan yeni oluşumlara ve fırsatlara hazırlıksız yakalanmış, sahip olduğu potansiyeli değerlendiremeyen bir ülke konumundadır. Türkiye'nin sanayileşme yaklaşımındaki temel problem, dünya piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde dışa açık, katma değeri ve rekabet gücü yüksek ve aynı zamanda ihracata dönük, küçük-büyük sanayi bütünleşmesinin sağlandığı, hammadde ve insan kaynakları gibi avantajların değerlendirildiği bir sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulmasını sağlayacak bürokratik ve siyasi iradenin devlet yönetiminde bulunmamasıdır.

Etkin devlet, piyasaların gelişmesine ve insanların daha sağlıklı, mutlu bir yaşam sürmelerine imkan veren mal ve hizmetlerin, kural ve kurumların sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Etkin bir devlet yönetimi olmadan gerek ekonomik, gerekse toplumsal sürdürülebilir kalkınma mümkün değildir. Dünya değişirken onunla birlikte devletin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki rolü konusundaki görüşler de değişmektedir. Türkiye'de devlete düşen temel görev kamu hizmetlerinin devamlılığını sağlamaktır. Ancak bize göre, neoliberal söylemin aksine devletin görevi burada bitmemektedir. Çünkü özel teşebbüsün uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin gerekli seviyeye çıkarılmadan tam serbest ticaret rejimine geçilmesi, milli varlıklarımızı çok uluslu şirketlere bırakmak anlamına gelecektir. Ar-Ge çalışmaları ve teşvik başlığı altında da vurguladığımız gibi uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin artırılabilmesi, bir müddet korumacı önlemlerin alınmasına bağlıdır. Merkez Ülke'lerin rekabet gücü yüksek firmalarının da, buldukları seviyelere benzer tedbirlerle gelmiş olduklarına daha önce değinmiştik.

Aslında Türk kamu yönetiminin en önemli sorunu liberal bir politika mı yoksa korumacı politikalar mı uygulaması gerektiğine ilişkin değildir. Kamu yönetiminin temel sorunu aslında parlamenter demokrasinin işlememesidir. Ülkemizde seçilmişler ve atanmışlar arasındaki anayasal güç paylaşımındaki karmaşıklık icramın güç ve otoritesini parçalayarak etkin bir yönetimin yolunu tıkamaktadır. Yönetime etkinlik kazandıracak reform ve teşebbüsler de statükocu "derin devlet" denilen bu karmaşık ve kompleks direniş gücüyle karşı karşıya gelmektedir. Ülkeyi düzeltecek faaliyetlerin ve

reformların başarılı olabilmesi ve etkin devlet yönetiminin önünün açılabilmesi için parlamenter sistemin işler hale getirilmesi gerekmektedir.

3.2.2. Bankacılık Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi

Bankacılık sistemi, ülke ekonomisi içerisinde tasarruf yoluyla biriktirilen paraların yatırıma dönüştürülmesini sağlamak ve girişimcilere kredi imkanları sunmak gibi çok önemli görevleri yerine getirmekte, ülkede sermaye birikimini temin etmektedir. Ülke içerisinde bankacılık sisteminin iyi işlemesinin, yatırımları artıracığından kuşku yoktur. Ancak Türkiye’de bankacılık sistemi son zamanlarda hem bazı yolsuzlukların merkezi haline gelmiş hem de bazı şahısların uğradıkları zararların halkın sırtına yüklenmesinin aracı olmuştur.

1981’de faiz hadlerinin serbestleştirilmesini izleyen yıllarda, reel faiz artışlarının etkisiyle pek çok iş adamının faiz hadlerine aldırış etmeden borçlanması, 1982-83 yıllarında ciddi bir para piyasası krizi yaratmıştır. Yüksek faizin cazibesine kapılarak parasını faize yatıran binlerce yatırımcı, kriz sonrasında iflas eden çok sayıda bankerden paralarını geri alamamışlardır. Bu arada Hisarbank, Odibank, İstanbul Bankası, İşçi Kredi Bankası, Bağbank gibi küçük bankalar da iflas etmişlerdir. Bu bankalar Ziraat Bankası’na ve İş Bankası’na devredilirken, zor durumda kalan diğer bir çok bankaya ve bankere, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’ndan faizsiz kredi ya da TCMB’den düşük faizli orta vadeli iştirak kredisi verilmiştir. Krizden olumsuz etkilenen pek çok şirkete vergi erteleme olanağı sağlanmıştır. 1980’li yıllarda devam eden destekler de yetmeyince bir çok şirket tamamen ya da KİT’lerin iştirakiyle kurtarılmıştır. Bu kurtarma işlemleri sonunda ayakta duramaz hale gelen Türkiye Emlak ve Kredi Bankası ile Anadolu Bankası birleşmek zorunda kalmışlardır. Bu kamu bankalarının, borçlanma-enflasyon ya da vergiyle karşılanan görev zararları ve bu arada özel zararları da kamulaştırılmıştır. Para piyasalarında yaşanan söz konusu krizin ekonomiye maliyeti GSMH’nın %2,5’i olarak gerçekleşmiştir. [Kazgan,1999:154] Bunun sonucunda da bankacılık sistemine olan güvensizlik yaygınlık kazanmıştır.

1994 krizi, banka ve banker iflaslarını tekrar gündeme getirmiştir. Yıllık birikimli hazine bonolarında faiz haddi %400'ü, enflasyon hızı da % 120'yi aşmıştır. Dolar fiyatı üç kat artarken, 600 bin kişi işten çıkarılmıştır. Mudilerin, içi boşaltılan finans kurumlarından paralarını alamamaları üzerine yaşanan panik, mevduat sahiplerini, paralarını hızla bankalardan çekmeye yöneltmiştir. Bunun üzerine hükümet, bütün bankalarda bulunan mevduatı "devlet garantisi" altına aldığını açıklamıştır. Bu ise gelecek yıllarda ortaya çıkacak olan krizin temelini hazırlamıştır.

2001 Şubat'ında yaşanan ekonomik krizden sonra mali açıdan zor durumda olan bankalara kaynak tahsisinde öncelik verilmiştir. Tahsis edilen kaynaklarla da durumunu düzeltemeyen bankalar ise BDDK tarafından fona devredilmiştir. [Kızılaylı, Aralık-2001]. 1997 yılından itibaren günümüze kadar fona devredilen bankaların sayısı yirmiye aşmış durumdadır. Bu bankaların önemli bir kısmı buldukları noktaya çeyrek yüzyılda ancak ulaşabilmiş bankalardı. Bu bankalarla birlikte 15 bin fabrika ve 40 bin kobinin de battığı ifade edilmektedir. BDDK tarafından el konulan bankaların görev zararlarının kapatılması için harcanan miktar 35 milyar dolar civarındadır. Geçtiğimiz günlerde BDDK Başkanı'nın 35 milyar doların geri tahsil edilemediği ile ilgili açıklaması tüm yazılı ve sözlü basında yer almıştır. Tüm bunlar ülke içerisinde hiçbir siyasi ve idari iradeye bağlı olmadan çalışan BDDK'nın, IMF ve iç destekli bazı grupların yönlendirmesi ile hareket ettiği savını güçlendirmektedir. [Mollaveisoğlu, 2002:15]

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere devletin bankacılık alanında etkin bir düzenlemeye gidememiş olması ekonomiye çok ciddi yükler getirmektedir. Bu durum, devlete verilen zararların yanı sıra bankacılık sistemini de ciddi bir şekilde yaralamaktadır. Bankalar, kredi vermek suretiyle yatırımların artmasına hizmet etmesi gereken kuruluşlar olarak değil, batırılan paraların halka finanse ettirilmesinin aracı gibi çalışmaktadır. Bankacılık sistemine olan güvenin sarsılmasının diğer bir zararı da sermaye biriktirme fonksiyonunun yeterince yerine getirilememesidir.

Bankacılık sisteminin ekonomik büyümeyi ve istihdam artışını temin edebilmesi için mutlaka bu alanın düzenlenmesi gereklidir. IMF yönlendirmesi ile uygulanan sabit kur sisteminin ekonomi üzerindeki olumsuz sonuçları görülmüştür. Bu nedenle döviz kurunun değerinin tespiti piyasa koşullarına (dalgalı kur) bırakılmalıdır. Batan bankaları devletin sübvansesi yolu kaldırılmalıdır. Banka batıranlardan gereken hesabın sorulabilmesi için hukuki alt yapı oluşturulmalıdır. Bankaların içinin boşaltılmasını önlemek için denk bütçe esasına göre çalışmaları temin edilmeli bu amaçla yapılan kontroller sıkılaştırılmalıdır. BDDK'nın yapısı yeniden gözden geçirilmeli, mutlaka parlamentonun kontrolünde bir organ haline getirilmelidir. Özel girişimcilerin yatırım yapabilmeleri, dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlayabilmeleri için de faiz oranları sürekli düşük tutulmalıdır.

3.2.3. Gümrük Birliği Anlaşmasının AB Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi

AB'ye tam üyeliğin basamağı olan Gümrük Birliği Anlaşması Mart 1995'te imzalanmıştır. Bu antlaşma basit bir gümrük Birliğini aşan, sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve ortak bir gümrük tarifesi uygulamasından ibaret olmayan bir antlaşmadır. [Toskay, Kasım-Aralık 2000] Bu antlaşma ilk bakışta gümrük sınırları içerisinde serbest mal dolaşımını düzenlemekte, Türkiye'yi büyük bir pazarla birleştiren özelliği, ön plana çıkmaktadır. Ancak bu antlaşma Türkiye lehine sonuçlar doğurmamaktadır. İlk olarak Türkiye'nin temel ihraç ürünleri olan "tarım ürünleri"nde gümrük vergisi indirimi uygulanmamakta AB üyesi ülkelerin temel ihraç ürünleri olan sanayi ürünlerinde ise gümrük indirimi uygulanmaktadır. Bu durum dış ticaret dengesini Türkiye aleyhine AB ülkeleri lehine değiştirmektedir. İkinci olarak da hukuki ve siyasi açılardan Türkiye'yi üyesi olmadığı AB üst karar organlarının denetimine sokmaktadır. Türkiye zaten 1971'de AB'nin tekstil kotaları dışında tüm sanayi mallara sıfır gümrük uygulaması ile ticari bütünleşmeye tek yanlı olarak geçmiştir. Bu tarihten 1995 yılının başına kadar Türkiye'de kademe kademe, AB çıkışlı mallar için gümrük ve fonların bir kısmı indirilmiştir. 1995 yılı itibariyle Türkiye'nin AB çıkışlı mallara uyguladığı gümrük, 12 yıllık listeye dahil mallarda %5'e, 22 yıllık listeye dahil mallarda %10 civarına indirilmiştir. Fonların da önemli bir kısmı kaldırılmıştır. Bunun anlamı, 1995

yılı itibariyle, daha 6 Mart anlaşması imzalanmadan Türk pazarı ile AB pazarının bütünleşmiş olduğudur. Ancak Türkiye henüz AB üst kurumlarının kararlarına bağlı değildir. Dış politikasında bağımsız olan Türkiye, Adalet divanı içtihatlarını uygulamakla yükümlü de değildir. Anlaşmanın imzalanması ile ekonomik anlamda Türkiye'nin lehine iki yenilik doğmuştur. Bunlardan birincisi tekstil ihracatında kotaların kısmen artırılması ya da zaman içerisinde kalkmasıdır. İkinci yenilik ise AB'nin ihracatında 5 yıl içerisinde Türkiye'ye toplam 5,2 milyar dolarlık bir kredi ağırlıklı ekonomik yardım taahhüdünde bulunmasıdır. Ancak bu yardımı çeşitli nedenlerle vermemiştir. Gümrük Birliği Anlaşması'nın AB tarafından verilenler noktasında bu ikisi dışında kayda değer bir ekonomik sonucu olmamıştır. Ancak Türkiye'nin altına girdiği hukuki, siyasi ve ekonomik taahhütler söz konusudur. Siyasi nitelikli bir karar olan GB Anlaşması Türk dış ticaretini, yönetiminde yer almadığı AB'nin tek taraflı kararlarına bağımlı kılan güdümlü bir alt piyasa haline sokmaktadır.

Türkiye Gümrük Birliği Anlaşması ile, yer almadığı ve tam üyelerin yürüttüğü AB üst kurumlarının denetimine girmektedir. Anlaşmanın 16. maddesine göre Türkiye'nin, AB'nin üçüncü ülkelerle bu güne kadar imzalamış olduğu anlaşmalara 5 yıl içerisinde uyması gerekmektedir. Ayrıca AB'nin üçüncü ülkelerle bundan sonra imzalayacağı anlaşmalara da uyum sağlaması zorunludur. Türkiye'nin, anlaşmalar dışında da AB'nin dış ticaret politikalarına uyması öngörülmüştür. Örneğin, AB bir ülkeye ticari kısıtlama getirir ya da ambargo koyarsa Türkiye'nin de bu karara uyması gerekecektir. Ambargo kararları, niteliği itibariyle ekonomik kararlar olduğu halde, kararların alınış nedeninin çoğu zaman siyasi olduğu bilinmektedir. [Manisalı, 2002 (a):103-110]

Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye'nin altına girmiş olduğu taahhütlerinden bir diğeri ise Türkiye'nin üçüncü ülkelerle imzalayacağı anlaşmaların dolaylı olarak ipotek altına alınmış olmasıdır. Gümrük Birliği Anlaşması'na göre Türkiye'nin imzalayacağı anlaşmanın AB gümrük sistemini olumsuz etkilememesi gerekmektedir. Örneğin AB, Türkiye'nin Azerbaycan ile gireceği bir ikili ticaret anlaşmasını, gümrük sistemi içerisinde rekabeti bozduğu gerekçesiyle engelleyebilecektir. Özetle, "Gümrük Birliği Türkiye'ye bekleneni kazandıramamıştır. Türkiye sadece gümrük birliği ilişkisi

içerisinde kaldığı sürece AB'ye karşı kaybetmeye de mahkûmdur.” [İyibozkurt, 1999:39] GB anlaşmasının getirdiği kolaylıklar nedeniyle ithalat ucuzlamıştır. Tablo 25 GB anlaşmasının dış ticarete etkileri görülmektedir. 2001 krizinin ortaya çıkmasına neden olan önemli etkenlerden biri de bu dış ticaret açığıdır.

Tablo 25:Türkiye-AB Dış Ticaret Göstergeleri

	Toplam ihracat	AB-İhracat	Toplam ithalat	AB-İthalat	Toplam dış ticaret açığı	AB-dış ticaret açığı	AB hariç dış ticaret açığı
1993	15.348	7.599	29.429	12.950	14.081	5.351	8.730
1994	18.105	8.635	23.270	10.279	5.165	1.644	3.521
1995	21.636	11.078	35.707	16.861	14.071	5.783	8.288
1996	23.224	11.549	43.626	23.138	20.402	11.589	8.813
1997	26.261	12.248	48.559	24.870	22.298	12.622	9.676
1998	26.974	13.498	45.921	24.075	18.947	10.577	8.370
1999	26.587	14.348	40.687	21.417	14.100	7.069	7.031
2000	27.324	14.352	53.983	26.388	26.659	12.036	14.623
2001	31.334	16.118	41.399	18.280	10.065	2.162	7.903
2002	35.761	18.330	51.203	23.288	15.422	4.958	10.464
2003*	25.513	11.347	36.607	13.742	11.094	2.395	8.699

Kaynak: HM web sitesi * 2003 verileri Ağustos sonu itibariyledir.

Türkiye'nin GB ile ilgili olarak AB tarafından yürürlüğe konulan tüm uygulamalara, karar alma sürecine katılmadığı halde uyma zorunluluğu ekonomik, siyasi ve hukuki açıdan Türkiye'nin aleyhine işleyen bir durumdur. Çünkü AB'ye üye ülkeler Gümrük Birliği ile ilgili kararlarında kendi ulusal çıkarlarını gözetmektedirler. Yani Gümrük Birliği, AB'nin sosyal, siyasi ve mali politikalarının aracıdır. Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin çıkarları ile Avrupa ülkelerinin çıkarları her zaman çatışagelmiştir. AB'nin Kıbrıs meselesine ilişkin “Güney Kıbrıs tam üyeliğe kabul edilirse Türkiye AB'ye ait toprakları işgal etmiş duruma düşer” şeklindeki yaklaşımı bunun açık ve güncel örneğidir. AB'nin aday ülkelerin hiçbirisi ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalamaması da Türkiye ile ilgili farklı stratejiler izlediğinin bir kanıtı niteliğindedir. [Manisalı, 2001:42]

Türkiye AB ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmelidir. Türkiye ya AB'ne çok kısa sürede tam üye olarak alınmalı ve AB'nin üye ülkelere sağladığı tüm avantajlardan yararlanmalı ya da yürürlükteki Gümrük Birliği Antlaşması Türkiye lehine sonuçlar doğuracak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenleme ile; Tarım ürünlerine gümrük vergisi uygulanmaması, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle, AB ülkeleri aleyhine de olsa, serbestçe dış ticaret antlaşmaları imzalayabilmesi, Türkiye'nin AB'nin ambargo kararlarından etkilenmemesi, kısaca Türkiye'nin kendi dış ticaret politikasını kendisinin belirleyebilmesi sağlanmalıdır.

3.2.4. Kamu Maliyesi Politikalarının Gözden Geçirilmesi

3.2.4.1. Vergi Reformu

Türkiye'nin oldukça karmaşık ve adil olmayan bir vergi politikası bulunmaktadır. Üstelik Türkiye, dünya ülkeleri ile kıyaslandığında tahakkuk ettirdiği vergileri tahsil etmede oldukça gerilerde yer almaktadır. Ülkemizdeki vergi yükünün fazlalığı ve vergi politikasındaki karmaşık yapı, bir yandan vergi kaçakçılığını teşvik ederek vergi gelirlerini azaltırken diğer yandan da girişimcileri reel sektöre yatırım yapmak yerine spekülative yatırım araçlarına yönlendirmektedir. Ülkemizde ekonominin canlı olmasını engelleyen sorunların başında yüksek vergi oranları gelmektedir. Sürekli olarak artırılan vergi oranları ve bundan kaynaklanan ağır vergi mükellefiyetleri ekonominin önünü tıkamaktadır. Yüksek vergiler yeni işyeri açılmasını engellediği gibi, mevcut işyerlerinin de kapanmasına neden olmaktadır. Ağır vergi yükü, yatırımları, üretim artışını ve talebi olumsuz yönde etkilemekte, kayıt dışı ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır.

Ülkemizdeki halen uygulanmakta olan vergi sisteminin başlıca özellikleri şunlardır;

- Ülkemizde uygulanmakta olan vergi sistemi oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durum vergi sistemini idare etmeyi zorlaştırmaktadır.
- Esnek değildir. Ekonomik faaliyetlerin değişen yapısına ve ekonomik büyümeye karşı duyarsızdır.

- Etkin değildir. Göreli olarak sık sık çok düşük gelir artışları sağlarken, ciddi boyutlarda ekonomik sapsmaları ve dengesizlikleri ortaya çıkarmaktadır.
- Eşitsiz bir yapıya sahiptir. Aynı durumda olan kişilere ve işletmelere karşı farklı muamele yapılmaktadır. Bu durum ülke içinde sosyal barışı bozan önemli etkenlerden biridir.
- Adil değildir. Vergi idaresi ve uygulaması seçicidir. Vergi sistemini etkileyebilecek güce sahip olanların lehine davranışlar gösterebilmektedir.
- Mevcut vergi sistemi işletmelerin büyümesine katkı sağlamak bir yana, aksine küçülmesine neden olmakta ve devamlılığını dahi zorlaştırmaktadır.
- Esnafa, tüccara ve şirket yetkilisine göre yeterince vergi toplanamamasının ve kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni “yüksek vergi oranları”dır.
- Sürekli olarak kayıtlı mükelleflerin üzerine gidilip vergi alınmaktadır. Kayıtlı olmayanlar her zaman kazançlı çıkmaktadırlar.
- İşçi çalıştırmak iyice zorlaşmıştır. Asgari ücret alan bir işçinin vergi ve sigorta primi yükü neredeyse ücreti kadar bir tutara ulaşmaktadır.
- Sık sık değişen mevzuat, hem uygulamayı zorlaştırmakta hem de vergi sisteminin istikrara kavuşmasını engellemektedir.
- Halkın önemli bir kısmı toplanan vergilerin gerekli yerlere sarf edilmediği, yani söylenildiği gibi kendilerine yol, su, elektrik ve eğitim olarak dönmediği inancındadır. Hayali ihracat ve yolsuzluklar, kamudaki savurganlık iyi niyetli mükelleflerin vergi ödeme yönündeki motivasyonunu azaltmaktadır.
- Yüksek oranlı vergilerin yanı sıra yüzde 60-70 civarında seyreden enflasyon da ikinci bir vergi niteliğindedir. Dürüst mükelleflerin işletme sermayeleri gün geçtikçe erimektedir. Kazancını yasalara uygun bir şekilde beyan edip vergisini ödeyen mükellefler dört-beş yıl içinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ağır vergi yükleri rant ekonomisine olan ilgiyi giderek artırmaktadır.
- Vergi sistemi yüksek oran yapısı nedeniyle kayıtdışı teşvik etmektedir. Özellikle %18 olan ve bazı temel mallarda bile %26 ve %40 oranında uygulanan KDV, fiş ve fatura pazarlığına neden olmaktadır. Satıcı ile müşteri arasında menfaat birliği oluşturduğundan, belgesiz satış yaygınlaşmaktadır. Her gelir artırıcı önlem arayışında ilk akla gelen yöntem KDV oranlarının

yükseltilmesidir. İlk yürürlüğe girdiği 1985 yılında %10 olarak uygulanan genel KDV oranı o günden bu güne sürekli artırılmış, önce %12'ye, ardından %15'e, 13 Aralık 1999'da %17'ye ve son olarak da %18'e yükseltilmiştir.

Vergi sistemimizin bu yapısı işletmelerin uluslararası rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'nin acilen vergi alanında bir reforma ihtiyacı vardır. Bu reformun temel amacı; mevcut vergi sistemi ve vergi hasılatının artırılması ile endüstriyel ve bölgesel gelişme, tasarruflar, yatırımlar, istihdam ve ihracatın teşviki gibi ekonomi politikaları arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak, vergi tabanını genişletmek ve vergi oranlarını düşürmek olmalıdır. [Öz, Nisan 2002]

Tablo 26: KDV Gelirleri ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Milyar TL)

Yıllar	Toplam KDV Tahsilatı	Vergi gelirleri içindeki payı (%)
1985	9.51	24.8
1986	1.568	26.3
1987	2.567	28.4
1988	4.177	29.3
1992	42.088	29.7
1993	81.877	31.0
1994	176.742	33.0
1995	354.980	32.7
1996	743.026	33.1
1997	1.561.026	32.9
1998	2.725.083	29.5
1999	4.164.299	28.1
2000	8.379.549	31.6
2001	12.151.000	32.5
2002	19.500.000	33.0

Kaynak: Acar, Mart 2002

Türkiye’de vergi alanında yapılması gereken reformun ilk basamağını belki de KDV (Katma Değer Vergisi) ile ilgili düzenlemeler oluşturmalıdır. Çünkü KDV hem Türk vergi sistemi içinde önemli bir yer tutmakta, hem de yerli girişimcinin önündeki engellerden birisini teşkil etmektedir. Tablo 26’de KDV’nin yıllar itibariyle toplam bütçe vergi gelirleri içerisindeki payı gösterilmektedir. KDV ilk uygulandığı yıl olan 1985 yılında toplam bütçe vergi gelirleri içerisinde %24’lük bir paya sahip iken, bu oran bazı dalgalanmalar izleyerek 2002 yılında %33’e yükselmiştir. Bu oranın OECD ülkelerindeki ortalaması %18’dir. Vergi gelirlerini artırmak için vergi oranlarını yükseltme yoluna gitmek hatalı bir yöntemdir. Fransa’da “Fazla vergi vergiyi öldürür mü?” başlığı altında yapılan bir araştırmaya göre, bazı ekonomistler, yüksek vergi oranlarının ekonomide dinamizmi öldürdüğünü savunmaktadırlar. Bunlara göre vergi oranlarındaki düşüş ekonomik aktiviteyi kamçılacak ve böylece vergi gelirlerini artıracaktır. Bu görüş 1803 yılında Jean-Baptiste Say’ın savunduğu, “vergi oranlarındaki bir düşüş halkın memnuniyetini artıracığından, vergi gelirleri de artacaktır” görüşüne de paraleldir. Bununla beraber getirilebilecek değişikliklerle, işleyen mekanizmanın verimliliği sağlanabilecektir.

KDV ile ilgili vurgulanması gereken noktayı iki ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, lüks mal kapsamına alınan fakat aslında lüks olmakla pek ilgisi bulunmayan, buzdolabı gibi bazı mallarla ilgilidir. Yükseltilmiş orana tabi bu tür mal ve hizmetlerin yeniden belirlenmesi gerekmektedir. İkincisi ve daha önemlisi ise, oranlar artınca vergi gelirlerinin artmayacağı aksine azalacağıdır. Genel vergi inceleme oranının sadece % 1, merkezi denetim elemanlarının inceleme oranının ise binde 1 bile olmadığı ülkemizde, denetimsizlik nedeniyle, faturasız ve fişsiz satışlar daha çok artmaktadır. Böyle olunca, yalnızca KDV değil, gelir ve kurumlar vergisi yönünden de kayıp olmaktadır.

Başta KDV olmak üzere vergi oranları düşürüldüğünde etkin bir vergi kontrol sistemini de birlikte kurmak kaydıyla ülke ekonomisinde aşağıdaki olumlu dönüşümlerin gerçekleşmesi beklenmektedir;

Kayıtdışı ekonomi kayıt içine çekileceğinden kısa sürede ekonominin canlanmasına katkı sağlanacaktır. Fatura-fiş pazarlığı ortadan kalkacağından belge düzeni yerleşecek ve gelir üzerinden alınan vergi hasılatına artırıcı yönde katkı sağlanacaktır. Krizin de etkisiyle ertelenen harcamalar yapılacak ve gerek dolaylı gerekse dolaysız vergiler artma eğilimine girecektir. Vergi yüklerinin hafifletilmesi ile birlikte yatırımlar özendirilmiş olacaktır. Mevzuatın basitleştirilmesiyle birlikte yabancı sermaye girişi artırılabilecektir. Kriz ortamında oranların düşürülmesi güven ortamının sağlanmasına yardımcı olacaktır. Kısa vadede vergi hasılatında az da olsa bir düşme olmasına karşın, orta ve uzun vadede vergi gelirleri de artacaktır. Ancak her şeyden önemlisi ekonomi canlanacaktır.

Şüphesiz ki vergi sisteminin basitleştirilmesi ve vergi yükünün hafifletilmesinin yukarıda sıraladığımız yararları sağlayabilmesi için aşağıda sıraladığımız önlemleri birlikte kararlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir;

- İlk olarak kolay, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir vergi sistemi kurulmalıdır.
- Vergi sisteminde yer alan her türlü parasal destek ve ayrıcalıklar, istisna ve muafiyetler, çok gerekli bir kaç dışında kaldırılmalıdır.
- Kurulacak vergi sistemi hem sosyal barışı temin etmeli, hem de girişimcileri yatırım yapmaya teşvik etmelidir.
- Vergi idaresi etkin ve verimli çalışabilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- Vergi İdaresi, diğer idari kurumlarla yakın bir ilişki ve eşgüdüm içinde çalışmalıdır. Bu sayede, bir mükellef hakkında gereken bilgiler, vergi idaresince kolaylıkla elde edilmelidir.
- Vergi İdaresi de dahil olmak üzere, tüm idari kurumlar otomasyon sistemine geçmelidirler. Böylelikle kurumlar arası bilgi akışı kolaylaşacaktır.
- Eksik veya yanlış beyan veya kaçakçılık suçları için çok ağır para ve hapis cezası öngörülmelidir. Bu cezaların makul ve caydırıcı olmalıdır.
- Vergi idaresinin kalifiye personel ihtiyacı karşılanmalı ve bunlara başta ücret olmak üzere gereken çalışma koşulları sağlanmalıdır.
- Toplumun tüm kesimlerinde vergi bilinci oluşturulmalıdır.

- Etkin bir denetim mekanizması oluşturulmalı, kişilerin servetindeki artış, banka hesaplarının işleyişi vs. yakından izlenip, hesabı sorulabilmelidir.
- İyi niyetli mükellefleri koruyan ve onlara insanca yaşayabilme olanağı sağlayan düzenlemeler getirilmelidir.

Gelir Vergisi oranının, fon payı ile birlikte yüzde 49,5'i, kurumlar vergisi oranının da, kâr dağıtım ve gerçek kişi ortaklarca beyan aşamalarıyla birlikte yüzde 60'ı bulduğu ülkemizde, yüzde 70-80'ler civarında seyreden enflasyon da, ikinci bir vergi niteliğindedir. Bu haksız uygulamanın ortadan kaldırılmasının yolu ise "Enflasyon Muhasebesi"ne (mali tabloların enflasyon göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmesi) geçilmesidir. Günümüzde, kazancını yasalara uygun bir şekilde tespit eden firmaların, her yıl işletme sermayeleri erimekte ve 5 yıl içinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmemesinin ana nedenlerinden biri de, ülkemizde enflasyon muhasebesinin uygulanmıyışdır.

İş dünyasının da bugünlerde çözüm önerilerinden olan enflasyon muhasebesi, nereden buldun, stok affi ve sicil affi ile birlikte değerlendirilmeli, yani geçmiş tümüyle temizlenmelidir.

Başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere, çoğu yabancı ülkede, yatırımcılara 10-15 yıl vergi muafiyeti, bedava arsa tahsisi ve ilave başka olanaklar sağlanmaktadır. Türkiye'de ise yatırımcılar sayısı 180'i bulan imza formaliteleriyle uğraşmaktadırlar. [a.g.e] Bu durum hem yabancı sermayenin ülkeye gelmesine engel olmakta hem de yerli sermayenin dışarı kaçmasına neden olmaktadır. Üstelik "kurumlar vergisinden istisna" olduğu belirtilen kazançları, yüzde 19,8 oranında yatırım indirimi stopajına tabi tutulmaktadır. Bu da yerli ve yabancı yatırımcıları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması için yatırım indirimi stopajının sıfırlanması uygun olacaktır.

Girişimcilerin önündeki engellerden birisi de Sosyal Sigortalar Kurumuna ödenen sigorta primleridir. Sigortalı işçi çalıştıran işyerleri, işçilere yaptıkları ödemelerden; SSK primi, işsizlik sigortası primi, Gelir Vergisi ve Damga Vergisi kesintisi yapmaktalar. İşverenler de ayrıca, yüzde 20 civarında, sigorta primi işveren hissesi ve yüzde 2 işsizlik sigortası primi ödemekteler. Uygulamada, 100 işyerinden 90'ında, işçi eline geçen net ücreti bildiğinden ve işe girerken “net ücret” üzerinden anlaşma yapılmaktadır. Bu nedenle işçiden kesilmesi gereken vergi ve primler de işverence karşılanmaktadır. SSK primine esas kazancın alt ve üst sınırının devlet tarafından belirlenmesi de işverene yeni yükler getirmektedir. Çünkü bu sınırlar da yıllardır asgari ücretin artış oranının üzerinde artmaktadır. SSK primlerine matrah teşkil eden sınırların asgari ücretin üzerinde artırılmaması uygun olacaktır. İş gücü maliyetlerini artıran ve işvereni kayıt dışına iten başta gelir vergisi ve SSK kesintisi olmak üzere ücretten yapılan tüm yasal kesintiler makul bir sınıra çekilmeli hatta yeni istihdam için işveren teşvik edilmelidir.

Türkiye'deki vergi çarpıklığı, çeşitli açılardan ortaya konulduğunda göze çarpan yanlışlardan biri de “En Az Geçim İndirimi”nin uygulanmamasıdır. Yabancı ülkelerin, neredeyse tümünde, insanın insanca yaşaması için gerekli olan tutar, vergi dışı bırakılıyor. Örneğin, evli bir vergi mükellefine, yıllık olarak; İngiltere'de 5.365 Sterlin, ABD'de 8.800 Dolar geçim indirimi tanınmaktadır. Ülkemizde ise vergi dışında tutulan miktar aylık 45.000.000 TL'dir. Bu miktar ise asgari geçim indirimi uygulanmıyor dedirtecek kadar düşük bir rakamdır.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu ekonomik sorunların temelinde önemli ölçüde kamu finansman açıkları ve bu açıkların yıllardır borçlanılarak kapatılması yönteminin ülkeyi içine ittiği borç ve faiz sarmalı yatmaktadır. Bu nedenle de kamu finansman dengelerinin süratle sağlanması için kamu gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için en kısa sürede Ulusal Vergi Konseyi (veya Ulusal Vergi Meclisi) oluşturulmalı, tüm kesimlerin üzerinde uzlaştığı, kapsamlı bir vergi düzenlemesi yapılmalıdır.

Vergi gelirlerinin artırılması için vergi tabana yayılmalı ve yüksek vergi (gelir, kurumlar, KDV) oranları düşürülmelidir. 68 milyon nüfuslu Türkiye’de 6 milyon vergi mükellefi vardır. Vergi oranları indirilerek bu sayı 10 milyonun üzerine çıkarılabilir.

Kayıt dışı ekonomi toplam ekonominin %66’sı düzeyindedir. [ATO web sitesi, www.atonet.org.tr] Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi, fiş alımını artırmak, dolayısıyla kayıt dışılığı önlemek için her türlü harcamanın gider olarak yazılması temin edilmelidir. Memura, işçi ve emeklilere vergi iadesi uygulamasına devam edilerek, alışverişlerde fiş kullanımı özendirilmelidir.

Ekonomide kullanılan belgeler nama yazılı hale getirilmelidir. Nakit harcamalar sınırlandırılarak, 1 milyar liranın üzerindeki tüm harcamalar kredi kartı, çek, havale gibi banka ödeme araçlarıyla yapılmalıdır.

Kurumlar vergisi kanunundaki tasfiye, birleşme ve devir hükümleri yeniden düzenlenmelidir.

Kayıt dışı çeklerin, senetlerin, nakit banka hesapları ve diğer servet unsurlarının kayıtlı hale getirilmesi amaçlanmalıdır.

3.2.4.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması

Kayıtdışı işlemler ekonomiyi düzenleyen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen, belgeye bağlanmamış ve yasal defterlere işlenmemiş ekonomik işlemlerdir. [Günay, Haziran 2002] Kayıtdışı ekonomi esas olarak iki kesimden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, yasalara uygun olarak yaptıkları işlemleri, vergi ve benzeri kamusal yükümlülüklerden kaçmak amacıyla, tamamen veya kısmen kayıtdışı bırakan kesimdir. Vergi idaresinin bilgisi dışında ticari faaliyette bulunulması, faturasız mal veya hizmet satışı ve sigortasız işçi çalıştırılması bu tür ekonomik faaliyetlere örnek

olarak gösterilebilir. İkinci kesim ise, yer altı ekonomisi adı verilen ve yasalarla yasaklanmış bulunan ekonomik faaliyetlerdir. Bu kapsamda yapılan ekonomik faaliyetlere uyuşturucu ticareti ve silah kaçakçılığı gibi organize suçlar örnek olarak gösterilebilir. [Ekin, 1995]

Kayıtdışı ekonomi ve bunun bir alt unsurunu oluşturan kayıtdışı istihdam hem Merkez Ülke'lerde hem de Çevre Ülke'lerde görülen ve 80'li yıllardan sonra büyüme gösteren bir olgudur. Bu olguyu doğuran etmenler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik ve sosyal yapılarına bağlı olarak nitelik ve büyüklük açısından farklılıklar göstermektedir. Yapılan araştırmalar ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin artışına bağlı olarak kayıtdışı ekonominin oransal olarak azaldığını göstermektedir.

Kayıtdışı ekonominin öne çıkmasının nedenlerinden biri, oluşan kamu finansman açığının kapatılması amacıyla kayıtlı çalışan mükellefler üzerinde oluşturulan ağır mali yükümlülüklerdir. Bu türden mali yükümlülüklerin doğurduğu önemli olumsuz etkilerden birisi de işletmelerin uluslararası rekabet bakımından karşılaştıkları dezavantajlardır. İşletmeler, üretim ve istihdam üzerindeki ağır vergi yükü nedeniyle uluslararası piyasalarda rekabet avantajlarını yitirme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Tablo 27'de, kayıtdışı ekonominin değişik ülkelere göre büyüklüğü görülmektedir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta kayıtdışı ekonominin Merkez Ülke'lerde Çevre Ülke'lere oranla çok daha düşük olduğudur. Örneğin bu oran Merkez Ülke'lerde (İsviçre ve Japonya %8, ABD %9, İngiltere %11, Almanya %14, Fransa %15) %8-20 aralığında iken, Çevre Ülke'lerde (Yunanistan, Brezilya %29, Meksika %49 ve Nijerya %76) %22-76 arasında değişmektedir. DİE verilerine göre Türkiye'de bu oran %45 civarındadır. Ancak ATO tarafından yapılan bir araştırmada Türkiye'de kayıtdışı ekonominin oranı %66 olarak tespit edilmiştir. [ATO web sitesi, www.atonet.org.tr]

Tablo 27: Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Göre Büyüklüğü

Ülke	Oran
İsviçre	%8
Japonya	%8
ABD	%9
İngiltere	%11
Almanya	%14
Fransa	%15
Yunanistan	%29
Brezilya	%29
Meksika	%49
Nijerya	%76
Türkiye	%45

Kaynak: Avrupa Birliği'nde Kayıtdışı Çalışma, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2000

Türkiye'de kayıtdışı istihdamın büyüklüğünün, 1 milyonu yabancı kaçak işçi olmak üzere, 4 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kayıtdışı ekonominin yaygın olduğu sektörler arasında tarım, inşaat, perakende ticaret, ikram veya ev hizmetleri gibi geleneksel sektörler ile imalat ve işletme hizmetleri ve esas olarak kendi hesabına çalışanların yer aldığı yenilikçi modern sektörler yer almaktadır. [Ağbal, Mayıs 2002]

Ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle ilişkilendirilebilecek yapısal nedenlerin yanında, uygulanan ekonomik ve mali politikalar ile kamu bürokrasisi de kayıtdışı ekonominin oluşmasına neden olmaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirlemede çeşitli sosyo-ekonomik göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergeler ile bir ülkedeki kayıtdışı ekonomi arasında çeşitli paralellikler kurulmaktadır. Kayıtdışı ekonominin nedenlerini ve büyüklüğünü açıklamada kullanılan sosyo-ekonomik olgular arasında üretimde kullanılan teknoloji, tarım ve hizmetler kesiminin ülke ekonomisi içindeki büyüklüğü, toplam istihdam içinde tarım kesiminin aldığı pay, nüfus artış hızı, kentsel nüfusun kırsal nüfusa oranı, iç

göçlerin seyri, küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığı ve üretim ve işgücü piyasalarının kurumsallaşma düzeyi, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve gelir dağılımı yer almaktadır. Türkiye'ye bu özellikler açısından bakıldığında kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamın nedenleri konusunda ipuçları yakalamak mümkündür. Aşağıdaki tabloda, Türkiye'de kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamı doğuran yapısal nedenlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 28'de yer alan göstergelerden anlaşılacağı üzere ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşaması, tarım ve hizmetler sektörünün gerek üretim gerekse istihdam açısından önemli bir paya sahip olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımının çarpıklığı gibi nedenler kayıtdışı ekonomiyi besleyen yapısal nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayılan nedenler kısa dönemde giderilebilmesi mümkün olmayan "yapısal" nedenleri oluşturmaktadır.

Tablo 28: Kayıtdışı Ekonominin Nedenlerine İlişkin Bazı Göstergeler

Yıllık nüfus artış hızı (2000)	% 1,41
Kentleşme oranı	% 65
Tarım ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki payı	% 13,5-% 56,2
Tarımda çalışanların toplam çalışanlara oranı	% 42,3
Ücretsiz aile işçilerinin toplam istihdama oranı	% 28,4
1990-97 Marmara Bölgesi nüfus artış hızı	% 22
Marmara bölgesi/Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki gelir dağılımı	3,5 kat
Türkiye ve AB ortalama enflasyon oranları	% 68,5-% 2,3
İşsizlik oranı (2001)	% 8,5

Kaynak: DİE web sitesi; www.die.gov.tr

Ülkelerin uyguladıkları ekonomi ve maliye politikalarının kayıtdışı ekonomiyi etkilediği sıkça dile getirilen bir konudur. Türkiye'de yaşanan kronik enflasyonun işletmeler üzerinde doğurduğu maliyet baskılarının yanı sıra, enflasyonun bizatihi kendisinin bir vergiye dönüşmesi işletmeleri kayıtdışı çalışmaya iten sebeplerin başında gelmektedir.

Bunun yanında gerçekleşme aralığı gittikçe daralan ekonomik krizler ve buna bağlı olarak faizlerde yaşanan dalgalanmalar da işletmelerin maliyet yapıları ve kârlılıkları üzerinde ciddi birer baskı oluşturmaktadır. Bu baskılardan sıyrılma çabaları da kayıtdış ekonomiyi kôrüklemektedir.

Uygulanan maliye politikaları bağlamında, özellikle vergi ve vergi benzeri kamusal yükümlölükler, kayıtdış ekonomiyeye kaçışı belirleyen faktörler arasında önemli bir yere sahiptir. Vergi ve vergi benzeri kamusal yükümlölüklerin kayıtdış ekonomi üzerindeki etkilerini belirlemede kullanılan çeşitli ölçüler bulunmaktadır. Bunlar arasında genel anlamda vergi yükü, nominal vergi oranları, istihdam üzerindeki vergilerin işletmeye getirmiş olduğu maliyetler yer almaktadır. Bu ölçülerin zaman içindeki seyri yanında diğer ölkelerle karşılaştırmaları yapılarak kayıtdış ekonomi ile ilişkisi ortaya konulmaktadır. Bu açılardan konuya yaklaşıldığında ölkemizde uygulanan vergi ve vergi benzeri kamusal yükümlölüklerin kayıtdış ekonomi ile ilişkisi aşağıda belirtilen göstergeler çerçevesinde izah edilmektedir.

Tablo 29: Ölkelere Göre Kişi Başına Vergi Yükü

	(1) Kişi başına vergi tahsilatı(\$)	(2) Kişi başına GSYİH (\$)	Kişi başına vergi yükü (1/2)
ABD	9.614	34.260	0.28
Japonya	9.290	34.210	0.27
AB	10.272	22.400	0.46
Türkiye	877	2.183	0.40

Kaynak: AĞBAL, Mayıs 2002

Yapılan değerlendirmelerde Türkiye’de vergi yükünün genel olarak yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken Türkiye’deki vergi yükünün ABD ve Japonya gibi ölkelerin üzerinde olması ve 1985-1999 arasındaki dönemde 16 puanlık bir artışla %15’ten %31’e yükselmesi örnekleri verilmektedir. Kişi başına geniş anlamda vergi yükü karşılaştırmasında Türkiye nispi olarak ABD ve Japonya’dan yüksek, AB’ye ise yakın bir orana sahiptir (Tablo 31).

Girişimcilerin elde ettikleri kazançlar üzerinden alınan gelir vergisi veya kurumlar vergisi oranlarının yüksek olduğu belirtilmektedir. Dünyada 1980’li yıllardan itibaren gelir üzerinden alınan vergilerde oran azalışlarına gidilmesine karşın Türkiye’de vergi oranlarının artırıldığı, bu çerçevede girişimcilerin ödediği gelir ve kurumlar vergisinden doğan vergi yükünün %63’lere vardığı görülmektedir. Bu durum, kurum kazançlarının dağıtılmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kurum kazançları üzerinden aşamalı olarak alınan kurumlar vergisi, fon payı, gelir vergisi stopajı ve kişisel gelir vergisi şirketlerin maliyetlerini artırıcı yönde rol oynamaktadır.

Tablo 30: İşçi Ücretlerinin İşverene Getirdiği Yük

Asgari ücret (brüt)	306.000.000
SSK kesintisi (% 14)	42.840.000
İşsizlik sigortası (İşçi payı % 1)	3.060.000
Özel indirim	45.000.000
Gelir vergisi matrahı	215.100.000
Damga vergisi (brütten % 0,6)	1.836.000
Gelir vergisi (matrahtan % 15)	32.265.000
Asgari ücretten yapılan kesintiler toplamı	80.001.000
Asgari ücret net	225.999.000
İşveren payı (SSK %19,5-İşs.Sig %2)	65.790.000
Asgari ücretlinin işverene toplam maliyeti	371.790.000
Toplam maliyetten devlete giden pay	(%39) 145.791.000
Toplam maliyetten çalışana giden pay	(%61) 225.999.000

Kaynak: www.ssk.gov.tr

Türkiye’de asgari ücretlinin elde etmiş olduğu gelir üzerinden alınan vergi ve vergi benzeri kamusal yükümlülükler ve bunların işçiye ve işverene getirdiği mali yükler Tablo 30’de gösterilmiştir. Tablodan da izlenebileceği gibi bir asgari ücretlinin ücret ve ücrete bağlı olarak alınan vergi ve vergi benzeri ödemelerle birlikte işverene maliyeti 371.790.000 TL’yi bulmaktadır. Bu maliyet içinde vergi ve vergi benzeri yükümlülüklerin oranı %39’dur. Ancak bu genel değerlendirme içinde gelir vergisi ve damga vergisinin aldığı pay %9 iken, SSK ve işsizlik priminin aldığı pay %30

civarındadır. Bu durumun ortaya çıkardığı gerçek, istihdam maliyeti içinde sosyal güvenlik primlerinin önemli bir yer tuttuğudur. Ülkemizde Sosyal Sigortalar Kurumu'nun içine düştüğü mali sıkıntıların aşılması amacıyla prim oranlarının artırılması ve prim kesintilerinde asgari prim tabanı uygulamasına geçilmesi istihdam üzerindeki maliyetlerin artışındaki temel etkindir. Bu durum iki yönlü bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Bunlar, mümkün olduğu kadar çok işçi çıkarmak ya da daha yaygın bir uygulama olan kayıtdışı işçi çalıştırmaktır. Kayıtdışı işçi çalıştırmada ise ya tamamen bordro dışında işçi çalıştırılmakta ya da kayıtlarda gösterilen tutarlar ile gerçekte ödenen tutarlar arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere çeşitli yasalarla işverenlere bazı sosyal yükümlülükler getirilmiştir. Bunlar arasında toplam istihdamın %6'sı oranında (özürlü ve eski hükümlüler ile terörden zarar görmüş kişiler ve bunların yakınları) zorunlu istihdam, belli sayıda işçi çalıştıran işyerleri için spor tesisi yapma, anaokulu kurma, kreş açma yükümlülüğü, işyerinde doktor çalıştırma zorunluluğu sayılabilir. Bu türden yükümlülükler çalışan işçi sayısı ile ilişkilendirildiğinden, işletmeler bu tür maliyetlerden kaçınmak için kayıtdışı istihdama yönelmektedirler.

Kayıtdışı ekonomiyi besleyen faktörlerin başında kamu yönetiminin etkin çalışmaması ve harcamalarda gözlenen savurganlık gelmektedir. Son yıllarda, yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkartılan yolsuzluklar ve kamu harcamalarında yaşanan savurganlık mükelleflerin vergi vermeye karşı ortak bir bilinç içine girmelerine neden olmuştur. Kayıtdışı ekonomiyi besleyen bir diğer neden de kamu yönetiminin etkin çalışmaması ve ortaya çıkan "aşırı" bürokrasidir. Bürokrasinin hizmete dönük değil "cezacı" bir yaklaşım takip etmesi, girişimciye "potansiyel suçlu" olarak davranılması, işletmelerin zamanının %20'sinin bürokratik işlemlerle feda edilmesi bir yatırımın üretime dönüşmesi süreci içinde çok sayıda kamu idaresini içine alan yaklaşık 180 imzanın gerekli oluşu vb. nedenlerle işletmelerin ağır bir bürokratik iş yükü ile karşı karşıya oldukları vurgulanmaktadır. Türk Kamu Yönetimi güvensizlik üzerine kurulu bir sistem olduğundan yeni yasalar da bürokrasiyi artırmaktadır. Yatırım ve üretim süreci içinde belirtilen türden bürokratik yükümlülüklerin doğurduğu "uyum maliyeti" ise işletmeleri

kayıt dışı çalışmaya itmektedir. Örneğin 4857 sayılı yeni İş Kanunu 30'a yakın yönetmelik öngörmektedir. Aynı şekilde Kamu İhale Yasası da kırtasiyeciliği ve bürokrasiyi dayanılmaz hale getirmiştir. Bunun yanında kamu idareleri arasında eş güdümlü ve koordinasyonun olmaması, kamu kurumlarının bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı imkanlardan yeterince yararlanmaması da etkin bir kamu yönetiminin oluşturulamaması sonucunu doğurmaktadır. Etkin olmayan bir kamu yönetimi ise ortaya çıkardığı sosyal maliyetler yanında işletmelerimizin rekabetçi güçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer yandan küreselleşme olgusu kayıtdışı ekonominin genişlemesine ve nitelik değiştirmesine neden olan yeni bir olgudur. Küreselleşme olgusuyla artan global rekabet ortamında, işletmeler esnek üretim biçimine yönelmekte, elektronik ticaret ortamında kayıtdışı ekonomi dijitalleşmektedir. Yeni ortaya çıkan bu tür olgular önümüzdeki yıllarda ülkemizin önemli bir problemi haline gelecektir.

Türkiye'de devletin hizmetlerini yerini getirirken normalin çok üzerinde harcamalarda bulunduğu, adeta kamunun kaynaklarını israf ettiği aslında herkesçe bilinmektedir. Gerçekten de ülkemizde hiçbir dünya ülkesinde bulunmayan oranlarda lojmanlar, makam otomobilleri, makama tahsis edilmiş hizmetliler, odacılar, çaycılar v.b. istihdam edilmektedir. Sebebi ne olursa olsun kamunun bu savurganlığının önlenmesi gerekmektedir. Kamunun bu savurganlığı önlendiği ve bu kaynakların reel sektöre aktarıldığı takdirde milli gelirden önemli ölçüde artış kaydedilecektir. Bu arada verimsiz çalıştığı sürekli söylenen kamu çalışanlarının da önemli bir kısmı reel sektörde istihdam edilecek ve milli ekonomiye katkıları sağlanacaktır.

Kamu kaynaklarının israf edilmesine kimi zaman da bazı ekonomi politikaları neden olmaktadır. Bunların belki de en önemlisi "fon" uygulamalarıdır. "Fon"lar bazı gelirlerin bütçede yer almaksızın bazı giderlere tahsis edilmesi anlamına gelmektedir. Bütçe dışında yer aldığı için Sayıştay tarafından da denetlenemeyen "fon"lar adeta gizli bir darphane gibi çalışmakta ve kamu kaynaklarının etkin kullanımının önüne

geçmektedir. Denetim azlığı nedeniyle önemli ölçüde yolsuzlukların da olduğu “fon”lar kaldırılmalı ve devlet tüm gelir ve giderlerini bütçede göstermelidir.

3.2.4.3. Borç Yönetimi

İç borç faizleri devletin önemli bir gider kalemidir. İç borç faizleri etkin bir borç yönetimi politikasıyla istihdam imkanlarını artıracak bir kaynak paketine dönüşebilecek niteliktedir. Devlet iç borçlanmaya daha çok faiz ödemeleri nedeniyle başvurmaktadır. İç borçlanmaya gittiği durumlarda diğer kamu kurum ve kuruluşlarının elinde önemli ölçüde kaynak bulunmaktadır. Devlet adeta bir cebinde para dururken diğer cebinden yüksek oranlarda faiz ödeyerek borçlanmaya gitmektedir. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının paralarının ortak bir hesapta toplanması durumunda devletin iç borçlanma ihtiyacı önemli ölçüde azalacak ve iç borçlara ödenen faiz kadar gelir elde edilecektir.

Dış borçlar açısından da durum aynıdır. Tablo 32’de Türkiye’nin yıllar itibariyle dış borç tutarları görülmektedir. Dış borçlanma iyi değerlendirildiğinde istihdam imkanlarının artırılması ve ekonomide genişleme doğurması bakımından oldukça yararlı sonuçları olan bir ekonomi politikasıdır. Ancak bu yararlı sonuçların elde edilebilmesi için dış borçlanma sonucu ödenen faizden daha fazla miktarda katma değer oluşturulması gerekmektedir. Oysa ülkemiz açısından durum pek de böyle olmamıştır. Dış borçlanmaya genelde faiz ödemelerinde başvurulmuş, kaynaklar reel sektöre aktarılmamıştır. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi devletin iç borçlanmaya olan ihtiyacı azaltıldığında faiz ödemeleri nedeniyle dış borçlanmaya olan ihtiyaç da azalacaktır. Devlet dış borçlanmaya, ülke içerisinde istihdam imkanlarını genişletmek, reel sektöre kaynak aktarmak amacıyla başvurmalıdır. Dış borçlanma sonucu ödenen faizden daha fazla katma değer oluşturulmasına da özen gösterilmelidir. Bu durumda milli gelir ve buna bağlı olarak da devletin vergi gelirleri artacaktır.

Tablo 31: İç Borç Stoku

(Milyar TL)

ÖDEMELER	1997	1998	1999	2000	2001
Anapara ödemeleri	3144053	8507210	1557914 5	1896807 1	1238765 96
Tahvil	917626	2426865	6116357	1200631 7	9641834 8
Bono	2226387	6080345	9462788	6961754	2745824 8
Avans	0	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	40	0	0	0	0
Faiz ödemeleri	1977164	5626676	9898624	1860942 3	4048424 6
Tahvil	860395	2587441	4889437	1696653 7	3460848 6
Bono	1099736	3035836	5004947	1640332	5875760
Avans	17033	3399	4240	2554	0
Konsolide bütçe	0	0	0	0	0
BORÇLANMA	6226632	1391670 1	2688640 5	3246854 6	2096132 35
Tahvil	3185561	4708064	2002776 9	2668586 2	1641833 36
Bono	3074401	9546260	6858636	5782683	4542989 9
Avans	-33330	-337623	0	0	0
Konsolide borçlar	0	0	0	0	0
NET BORÇ KULLANIMI	3082579	5409491	1130726 0	1350047 5	8573663 9
Tahvil	2267935	2281199	1391141 2	1467954 5	6776498 8
Bono	848014	3465915	-2604152	-1179071	1797165 1
Avans	-33330	-337623	0	0	0
Konsolide borçlar	-40	0	0	0	0
İÇ BORÇ STOKU	6283425	1161288 5	2292014 5	3642062 0	1221572 59
Tahvil	3570812	5771980	1968339 2	3436293 7	1021572 59
Bono	2374990	5840905	3236753	2057683	2002933 4
Avans	337623	0	0	0	0
Konsolide bütçe	0	0	0	0	0

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 32

Tablo 32: Dış Borçlar (Milyon Dolar)

YILLA R	TOPLAM	KISA VADELİ	ORTA VE UZUN VADELİ	DIŞ BORÇ SERVİS ORANI
1980	16.227	2.505	13.722	47,4
1983	18.385	2.281	16.104	38,2
1984	20.659	3.180	17.479	31,0
1985	25.476	4.759	20.717	30,7
1986	32.101	6.349	25.752	35,8
1987	40.428	7.623	32.805	32,3
1988	40.722	6.417	34.305	36,2
1989	41.751	5.745	36.006	32,4
1990	49.035	9.500	38.535	28,5
1991	50.489	9.117	41.372	29,0
1992	55.592	12.660	42.932	29,1
1993	67.356	18.533	48.823	26,2
1994	65.601	11.310	54.291	28,5
1995	73.278	15.701	57.577	24,0
1996	79.194	17.072	62.122	19,4
1997	84.182	17.691	66.491	19,9
1998	96.313	20.774	75.539	23,2
1999	102.120	22.921	79.199	30,2
2000	118.615	28.301	90.314	34,0
2001	115.110	16.345	98.765	37,8
2002	125.877	15.220	110.657	28,6

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s. 18

Stratejik borç yönetiminin önemli bir ayağını da Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması oluşturmaktadır. Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması, mali açıdan zor durumda kaldığı durumlarda Hazine'yi rahatlatan önemli bir borçlanma aracıdır. Ancak IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları çerçevesinde Hazinenin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının yolu kapatılmıştır. Bu durum Hazine'yi iç borçlanmaya gitmeye ve faiz ödemeye mecbur etmektedir. Hazine'nin etkin bir yönetim stratejisi sayesinde, Merkez Bankası'na hiç borçlanmaması tabii ki arzu edilen bir durumdur. Ancak mali açıdan zor durumda kaldığında Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasını önlemek devleti dış borçlanmaya gitmek zorunda bırakmaktadır. Dış

borçlanma gündeme geldiğinde ise IMF reçeteleri devreye girmekte ve ülke ekonomisi dışa bağımlı hale gelmektedir. Bu nedenle Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının yolu tekrar açılmalıdır.

3.2.4.4. Yabancı Sermayenin Kontrolü

Yabancı sermayenin bir ülke ekonomisine olan etkisi, yabancı sermayenin yapısına, süresine ve hangi sektörlere yatırım yaptığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yabancı sermayenin olumlu etkisinden bahsedebilmek için girdiği ülkede istihdam ve üretim imkanlarını artırmış olması gerekmektedir. Kısa vadeli yabancı sermaye girdiği ülkede genellikle spekülâtif yatırım yapmakta ve olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü kısa vadeli yabancı sermaye faiz geliri elde etmek için gel-git yapmaktadır. Bu nedenle de spekülâtif amaçlıdır. Her hangi bir şekilde tedirgin olduğunda ani bir hareketle tekrar ülke dışına çıkmakta ve istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Uzun vadeli sermayenin de her zaman için istihdam imkanlarını artırdığı söylenemez. Ancak bir çok yönden istikrarlı bir finansman imkanı olduğu açıktır. Bu nedenle uzun vadeli yabancı sermaye planlı bir şekilde teşvik edilmeli, ancak ülke ihtiyaçları ön planda tutulmalıdır.

Yabancı sermayenin kontrolü amacıyla yapılması gereken ve aslında daha önemli olan, yabancı sermayenin ülke içinde doğrudan yatırım yapmasının teşvik edilmesidir. Bu teşviklerin en önemlisi ülke içerisinde siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Çünkü yabancı sermaye siyasi istikrarın olmadığı ülkelere gitmemekte hatta bu ülkelere kaçmaktadır. Yabancı sermaye teşvik edilirken yabancı sermayeye "özelleştirme" başlığı altında ortaya koyduğumuz esaslar çerçevesinde sektör sınırlaması getirilmesi de gerekmektedir.

Tablo 33: Türkiye'ye Yabancı Sermaye Girişi

YILLAR	İZİN VERİLEN (MİLYON \$)	FİİLEN GİREN (MİLYON \$)
1980	97	18
1983	103	46
1984	271	113
1985	235	99
1986	364	125
1987	655	115
1988	821	354
1989	1512	663
1990	1861	684
1991	1967	810
1992	1820	844
1993	2063	636
1994	1478	608
1995	2938	885
1996	3837	722
1997	1678	805
1998	1647	940
1999	1701	783
2000	3060	982
2001	2739	3266
2002	2243	1042
2003*	1208	150

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, Ağustos 2002 s:17

2002 ve 2003 yılı verileri HM web sitesinden alınmıştır.

*2003 yılı verileri Haziran ayı itibariyledir.

Tablo 33'de yıllar itibariyle ülkemize giren yabancı sermaye hareketleri görülmektedir. Bu rakamlar dünya ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeydedir. 1999 Dünya Bankası verilerine göre tüm Çevre Ülke'lere yapılan toplam yabancı sermaye yatırımları içinde birinci sırada yer alan Çin'in payı %28'dir. İkinci sırada yer alan Brezilya'nın payı %16, üçüncü Meksika'nın payı ise %6.7'dir. Türkiye ise bu sıralamada çok

gerilerde yer almaktadır. [Aktan, <http://canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm>]

Yabancı sermaye yatırımlarını özendirmek için bilgi altyapısı eksikliği giderilmeli, hukuk sistemi anlaşılabilir hale getirilmelidir. Reel sektörde yatırım yapacak olan yabancı sermayeye 5 yıllık vergi muafiyeti, bedelsiz arsa tahsisi ve ucuz enerji gibi desteklemeler yapılmalıdır. Sermaye piyasalarına yurtdışından kısa vadeli para giriş ve çıkışları vergi yoluyla denetlenmeli, örneğin 6 aydan önceki çıkışlara yüzde 5 stopaj uygulanmalıdır.

3.2.4.5. Özelleştirme

Özel teşebbüsün kamu kesiminden daha etkin ve kârlı yatırımlara imza attığı varsayıldığında, kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin istihdamın artmasına önemli katkı sağlayacağı açıktır. Ancak Ülkemizde uygulandığı şekliyle özelleştirme, beklenen yararlı sonucu bir türlü sağlayamamakta, zaman zaman da zararlara neden olmaktadır. Aşağıda yanlış bazı özelleştirme politikalarına değinilecek ve ardından da istihdamla ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

Devletin iktisadî alanda ticari esaslara göre işletilmek üzere kurduğu KİT'lerden bir kısmının temel fonksiyonu, geniş halk kitlelerinin yararlandığı bazı tarım ürünlerinin fiyat istikrarını sağlamaktır. Tarımdaki KİT'ler, pazarlama marjlarını düşük tutarak üreticinin ortalama maliyeti karşılayabilmesi ve böylece üretimin artırılmasının teşvik edilmesi, tüketicinin ise satın alma gücünü aşmayan fiyatlarla bu temel gıda maddelerine ulaşabilmesinin sağlanması amacıyla kurulmuşlardır. Türkiye gibi üreticilerin güçlü bir biçimde örgütlenemediği ülkelerde tarım fiyatlarının aşırı değişkenliği de göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu KİT'ler üretimin rant elde etme nedeniyle düşük tutulmasına karşı bir sigorta görevi görmektedir. SEK, (Süt Endüstrisi Kurumu) bu KİT'lerden biridir. SEK'e ait 28 işletme 1998 sonuna kadar özelleştirilmiş, bu işletmelerden 19'u, satın alanlar tarafından kapatılmıştır. Bunun nedeni, bu işletmeleri satın alanların çoğunun, bu tesisleri işletmek amacıyla değil,

tesislerin kurulduğu arazilerde artmış olan toprak rantını ele geçirmek ya da kredi almak amacıyla satın almış olmalarıdır. Özelleştirme sonucu 1998'de litresi 80 bin TL'den üreticiden toplanan süt, işlendikten sonra tüketiciye 300 bin TL'den satılmaya başlanmıştır. Oysa kamu işletmeleri özelleştirilirken, özel teşebbüs tarafından satın alınan kamu işletmelerinin daha rantabl işletileceği ve elde edilecek yüksek verimin hem milli gelirin artmasına hem de istihdamın büyümesine katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Yukarıdaki örnekte ise ilgili kamu teşebbüslerini satın alan özel girişimciler, tekel rantı elde edebilmek için kamu teşebbüslerinin önemli bir kısmını kapatarak istihdamın azalmasına neden olmakta, ayrıca ürünü de pahalı satarak elde edecekleri tekel rantı uğruna kamusal yararı ortadan kaldırmaktadırlar. Şüphesiz özelleştirme etkin uygulandığında ülke genelinde verimlilik ve dolayısıyla da milli gelir artışına neden olmaktadır. Ancak devlet, fiyat istikrarı sağlamak amacıyla kurmuş olduğu kamu teşebbüslerini elinden çıkardığında rekabet ortamının korunmasına yönelik tedbirleri de mutlaka almalıdır. Piyasanın niteliği itibariyle rekabetin korunamadığı alanlarda ise özelleştirme programları uygulanmamalıdır.

KİT'lerin bir kısmı da tekel niteliğinde mal üretmektedirler. Özellikle 1930-80 yılları arasındaki dönemde, altyapının (enerji üretimi ve dağıtım, denizyolları, havayolları vb.) kamu kesimi içinde tutulması çabaları dikkat çekmektedir. Bu çabalar ile hem bu hizmetleri kullanan üreticilerin ve tüketicilerin mağduriyetinin önüne geçilmiş, hem de oluşabilecek tekel rantının kamu kesimi içinde tekrar yatırıma dönüştürülmesi sağlanarak kamu yararı korunmuştur. Altyapı sektöründe gerçekleşecek tekelleşmenin doğurabileceği sakıncalara iyi bir örnek kamu çimento fabrikalarının özelleştirilmesiyle ortaya çıkan durumdur. Çimento sektöründe nakliye bedellerinin yüksek olması uzak mesafelerde kurulan tesislerin rekabet gücünü azalttığından, bu sektörde bir "yerel tekelleşme" göze çarpmaktadır. Aynı bölgedeki çimento fabrikalarının büyük kısmının ya da tamamının bir holdinge satılması, söz konusu tekeli güçlendirmiştir. Medya ve finans sektöründe de güç sahibi olan söz konusu holdingler, bu güçlerini de kullanarak özelleştirme uygulamalarından büyük rant elde etmektedirler. Devlet düşük fiyata özelleştirdiği çimento fabrikalarını aynı firmaya sattığı için bu alanda bir bölgesel tekel oluşmasına neden olmuş, GAP'ın işlerlik kazanması için yapılacak olan sulama kanalları inşaatında kullanacağı çimentoyu bu yöredeki altı çimento fabrikasının

satıldığı bir medya holdinginden tekel fiyatından satın almak zorunda kalmıştır. Yine yöredeki beş çimento fabrikası da Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyeceği umudu ile bir Fransız tekeline değerinin çok altında bir fiyata satılmıştır. Tekelleşme yalnızca çimento sektöründeki yerel tekelleşmeyle sınırlı değildir. "Doğal tekel" olarak nitelendirilen altyapı tesisleri (limanlar, hava-deniz ve demiryolları, haberleşme ağları, petrol rafinerileri, enerji santralleri vb.), büyük çaplı entegre demir çelik tesisleri ve PETKİM gibi sınai firmalar buldukları alanda rekabet olanağı bırakmayan kuruluşlardır. Bunun nedeni, azalan maliyetlerle çalışan bu kuruluşların üretim maliyetlerinin, üretim miktarındaki artışa rağmen azalıyor olmasıdır. Bu nedenle, tekel niteliğinde mal üreten KİT'ler satılırken rekabet koşullarını koruyacak tedbirler alınmalıdır. Rekabetin ortadan kalkacağı durumlarda ise özelleştirmeden vazgeçilmelidir.

KİT'lerin bir çoğu neredeyse buldukları yörenin ekonomisini yaşatan tek kuruluş olma özelliğini taşımaktadırlar. Karabük Demir-Çelik Fabrikası, bu duruma verilebilecek önemli bir örnektir. 1980'li yıllarda hükümet eliyle yeni yatırımlardan yoksun bırakılan fabrika ucuz ve kalitesiz demir çelik ithalatıyla da rekabet edemez duruma gelmiştir. 1990'lı yıllarda dönemin siyasetçileri tarafından "devletin sırtında kambur" olarak görülen KİT, yabancılara satılmak istenmiş, ancak bu satışın kendilerine vereceği zararı gören Karabük halkının direnişi söz konusu siyasetleri geri adım atmak zorunda bırakmıştır. Ancak sonuçta elden çıkarılma konusunda kararlı olunan Kardemir'in yarımından fazlası çalışanlarına olmak üzere tamamı yöre halkına satılmış, kredi olanakları ile alıcılar desteklenmiştir. Bu özelleştirme işlemi sonrasında 1994'de 231 bin dolar zarar eden tesis, 1997'de 43.6 bin dolar kâr elde etmiştir. Yeni yatırımlarla yıllık üretim kapasitesini 650 bin tondan 1 milyon tona çıkarmıştır.

KİT'lerin bir kısmı da faaliyette bulunduğu alanın özelliği gereği stratejik öneme sahiptir. Bunlardan biri de Teletaş'tır. PTT içinde 30 yılda geliştirilen ve dış dünyada yatırım yapabilecek bir konuma getirilen Teletaş Fransız kuruluşu Alcatel tarafından değerinin çok altında bir fiyata satın alınmıştır. Alcatel bir yıl içinde Teletaş'ın özgün teknoloji geliştirme amacıyla çalışmalar yürüten Ar-Ge laboratuvarını tasfiye etmiştir.

İleri teknoloji ile çalışan Teletaş'ı fason imalatçısına dönüştüren Alcatel, Teletaş'ı konkordato isteyecek duruma getirmiş ve devre dışı bırakmıştır. Böylece Alcatel, kendi pazarında rakip olabilecek bir firmayı pazar dışına itmiştir.

Türkiye'nin yakın tarihte yaşadığı bir deneyim, özelleştirmenin askeri-stratejik açıdan da önemini ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır. 1974 Kıbrıs harekati sırasında, yabancı sermayenin elinde bulunan ATAŞ rafinerisi, uçak yakıtı vermeyi, "bizde yok" gerekçesiyle reddetmiştir. Türkiye de yakıtı ancak Libya'dan sağlayabilmiştir. Bu nedenle ülke güvenliğinin gereği olarak savunmayı doğrudan destekleyen sanayi kuruluşlarının ulusallıklarının mutlaka korunması, ekonominin önemli sektörleri olan enerji, ulaştırma, petrol ve haberleşme sektörlerinde yabancılaştırmaya meydan verilmemesi ülke güvenliği açısından zorunlu görülmektedir.

Altyapı tesisleri ile stratejik önem taşıyan tesislerin özelleştirilmesinin sakıncalarını ifade etmek yabancı dolaysız yatırımlara karşı çıkmak anlamı taşımamaktadır. Yabancı dolaysız yatırımlar yeni üretim teknolojilerinin transferini sağladıkları, iç pazarda üretim kapasitesini genişlettikleri ölçüde yararlı görülürken, zaten atıl kapasiteler nedeniyle zor durumda olan alanlarda pazar kapma yarışına girdikleri ölçüde de ekonomiye olumsuz etkide bulunmaktadır. Birinci alternatifte risk üstlenen yabancı sermayenin pazarı kendisinin yaratması zorunluluğu mevcutken, ikinci durumda ise var olan iç pazarın özelleştirme yoluyla yabancı sermayeye satılması ve yerli firmaların rekabet olanağının ortadan kaldırılması söz konusudur. 1989'u izleyen yıllarda yabancı yatırımlarda görülen patlamada çimento fabrikalarının ve Teletaş'ın dış sermayeye satılmasının önemli rolü bulunmaktadır. Ancak 1990'lı yıllarda gelen dolaysız yatırımların kendilerinden beklenen yararı sağlamadıkları görülmektedir. Bunun nedeni, dolaysız yatırımların teknoloji transferi sağlayabilecekleri ve istihdam artışına katkıda bulunabilecekleri imalat sanayiine değil, kâr marjı yüksek olan toptan-perakende ticareti ve bankacılık gibi alanlara yönelmesidir.

Durgunluk dönemlerinde temel hedefi iç pazarı ele geçirmek olan dolaysız yatırımlara hiçbir kısıtlama getirmeyen Türkiye, 2000'li yıllarda iç pazarını kaybetme tehdidi altındadır. Firmalar, dolaysız yatırımlar yoluyla dışarıda ürettiği ve satma güçlüğü çektiği mallarına ya da büyük atıl kapasiteyle çalışmak zorunda olduğu için üretimini sağlamak istediği mallarına kolayca pazar bulabilmektedir. Yerli firmalar bir yandan giyim, otomobil ve diğer dayanıklı tüketim malları sanayiinde atıl kapasitelerle çalışmak zorunda kalırken, diğer yandan tarife dışı engeller yüzünden dış dünyaya ihracat olanaklarının sınırlandırılmasıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durum içeride oluşturulan yabancı mal merakıyla birleşince iç talep büyük oranda yabancı mallara kaymakta, giderek büyüyen atıl kapasitelerle boğuşmak zorunda kalan yerli sanayi ise iflasa sürüklenmektedir. Son yıllarında yerli firmaların %65'i iç talep yetersizliği nedeniyle atıl kapasitelerle çalışmak zorunda kalmışlardır.

IMF, OECD ve ABD gibi dünya ekonomisine yön veren aktörlerin Türkiye'ye yaptıkları özelleştirme (özellikle yabancılara satış) baskısının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin ilki, söz konusu kârlı alanların kendi sermayelerine açılmasını sağlama arzusudur. İkinci neden ise, özelleştirmeden elde edilecek gelirin Türkiye'nin ağır dış borçlarının ödenmesinde önemli bir kaynak olacağı yönündeki telkinlerdir. Dış borçları neredeyse GSMH'sının yarısını aşmak üzere olan Türkiye, yılda 10 milyar doların üzerinde dış borç taksiti ödemek durumundadır. Özelleştirmeden sağlanacak döviz gelirin borç ödeyememe riskini azaltacağı düşüncesi, özelleştirme baskılarını artırmaktadır. Kısacası Türkiye, Osmanlı'nın 1880'li yıllarda içine düştüğü borç batağına yaklaşık bir yüzyıl sonra "küreselleşmeyle" birlikte yeniden düşmüş ve özelleştirme yoluyla varlıklarını yabancılara teslim etmektedir. İlginç olan bir diğer nokta da, Batı dünyasının varlıkları ele geçirmek için izlediği bu politikanın en azından ekonomi alanında ulus-devlet engelini ortadan kaldırmak amacı da taşıdığıdır.

Geleceğe dönük dolaylı özelleştirme anlamına gelen yap-işlet-devret (YİD) modeli önümüzdeki yıllarda faaliyete geçecek tesislerin yabancılara eline geçmesine neden olacağı gibi, uluslararası tahkimi de gündeme getirmektedir. Büyük yatırımlar olmadıkça Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda ciddi bir enerji darboğazına gireceği

iddiası, bu yatırımların altından tek başına kalkabilmesi mümkün görünmeyen yerli sermayeyi yabancı şirketlerle işbirliği yapmaya ve uluslararası finans kaynaklarına başvurmaya itmektedir. Uluslararası kredi kuruluşları YİD modeline, ancak uluslararası tahkimin kabulü durumunda onay verecektir. Yani Osmanlı'nın imtiyazlı şirketler ve adli kapitülasyonlar modeli uluslararasılaştırılmış bir biçimiyle yeniden ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, mevcut tesisler satılmasa bile uluslararası sermaye "imtiyazlı şirketler" olarak YİD modeli sayesinde tekel rantlarını sağlayan en kârlı altyapı alanlarını ele geçirecek ve adli kapitülasyonlar yeniden devreye sokulacaktır.

Özelleştirme, gündeme geldiği 1986'dan bu yana sermayeyi tabana yaymaktan özel kesim eliyle verimliliği/kârlılığı artırmaya, "sırtımızdaki kambur" söylemi çerçevesinde dillendirilen zarar eden KİT'lerden kurtulmaya kadar pek çok gerekçe ile kamuoyuna sunulmuştur. Bu süreç içinde KİT'lerin her türlü kaynaktan yoksun bırakılarak fiilen zarar ettirilmesi için özel çaba harcanmıştır. Bütçe açıklarının giderek büyüdüğü 1990'lı yıllarda ise yukarıdaki gerekçelere, satıştan elde edilecek gelir yoluyla kamu açıklarının kapatılabileceği propagandası da eklenmiştir. Ancak bugüne kadar satılan ve önümüzdeki yıllarda satılması planlanan KİT'lerin çoğu aslında zarar eden değil en kârlı KİT'lerdir. Yani satış hasılatının karşılığında yıllık zarardan değil, kârdan vazgeçilmesi söz konusudur.

1 Mayıs 2003 itibariyle özelleştirmelerden elde edilen gelir 8 milyar dolar civarındadır. Bu gelirlerin 6,3 milyar doları özelleştirme giderlerine harcanmıştır. [Türk Habersen web sitesi, http://www.turkhabersen.org.tr/haber_detay.asp] Yani bir sermaye varlığının satılmasıyla elde edilen gelir kamu borçlarını karşılamak ya da yeni bir yatırıma kaynaklık etmek için kullanılmak yerine, cari kamu giderlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır. Bu durum, kamusal varlıkların tüketilmesi anlamına gelen bu uygulamanın tek amacının iç ve dış kaynaklı küreselleşme baskılarını tatmin etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

Özelleştirmenin gündeme gelmesi ile birlikte sürekli vurgulanan bir olgu "Türkiye'de devletin ekonomik hayata müdahalesinin çok fazla olduğu, mutlaka devletin

küçültülmesi gerektiği” söylemidir. Aşağıdaki veriler OECD ülkelerinde devletin ekonomideki payını göstermektedir. OECD 2000 raporuna göre; devletin ekonomideki payı ABD'de % 32, Almanya'da % 53, Avusturya'da % 49, Belçika'da % 49, Fransa'da % 53, Hollanda'da % 47, İngiltere % 41, İspanya'da % 40, İsveç'te % 58, İsviçre'de % 49, İtalya'da % 39, Japonya'da % 48, Kanada'da % 41, Norveç'te % 47, İrlanda'da % 31 iken 2000 yılı verilerine göre Türkiye'de bu oran 23,9'dur. [Aysu, <http://www.inadina.com/inadeski/sayi54/halil.htm>]

3.2.5. Alternatif Kaynakların Değerlendirilmesi

Ülkemiz, içinde bulunduğumuz dönemde elde ettiği vergi gelirlerinin önemli bir kısmını faiz ödemelerine ayırmak zorundadır. Bu nedenle bir yandan borç stokunu azaltmak, diğer yandan da alternatif gelir kaynakları bulmak zorundadır. Alternatif gelir kaynağı olabilecek kalemlerden biri, yeterince değerlendirilemeyen madenlerdir.

Ülkemiz topraklarında bulunan madenlerin toplam parasal değeri 2,2 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. [NTV web sitesi, <http://ntvmsnbc.com/news/125122.asp>] Bu madenlerin kamu ya da özel sektör eliyle işletilmesi süratle teşvik edilmelidir. Dünyada bilinen Bor rezervlerinin yüzde 65'i Türkiye'dedir. 2.5 milyar tonluk rezervi yaklaşık 1.5 trilyon dolar değerindedir. Eti Holding'in Bor'u rafine edecek yeterli tesise sahip olmaması nedeniyle ham Bor'un tonu 40 dolardan ihraç edilmekte ve ülke büyük bir maddi kayba uğratılmaktadır. [Bor Ltd., <http://www.boraxtr.com/boraxtr/Basin/basin.html>] Türkiye şu anda ham bor ihracatından 250 milyon dolar kazanmaktadır. Borun rafine edilerek ihracı durumunda, elde edilen gelirin birkaç milyar dolara çıkarılmasının yanı sıra katma değer in ülkede kalması ve istihdam yaratılması da mümkün olacaktır. [Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu web sitesi, <http://www.turkis.org.tr/bor.doc>]

Bor'un stratejik bir ürün ve Türkiye'nin geleceğinde önemli bir maden olması nedeniyle Eti Holding'in özelleştirilmesi engellenmelidir.

Türkiye’de 6 bin 500 ton olan altın rezervinin [Oygür, <http://boraxtr.com/boraxtr/bergama/altinpaneli030521.htm>] parasal değerinin 400 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir. [Ateşok, <http://212.154.21.41/2001/349/roportaj/1.htm>] Altın kaynağına sahip olup da bunu değerlendiremeyen tek ülke Türkiye’dir. Sahip olduğu muazzam altın rezervine rağmen Türkiye her yıl Almanya’dan 2 milyar dolar civarında işlenmiş altın ithal etmektedir. [Hablemitoğlu, <http://egekuzey.tripod.com/428/haber1.htm>] Türkiye bir an önce yeraltında yatan altını çıkartarak ekonomiye kazandırmalıdır.

Yaklaşık 10 milyon tonluk mermer tüketiminin yarısı ithal edilmekte, bunun maliyeti ise 150 milyon doları bulmaktadır. [Ateşok, <http://212.154.21.41/2001/349/roportaj/1.htm>] Diğer yandan mermerin eşdeğeri olan granit de yurtdışından ithal edilerek kaynak israfına yol açılmaktadır. Oysa ki Türkiye diğer madenlerde olduğu gibi son derece zengin mermer yataklarına sahip bir ülkedir. Bu alanda da rasyonel bir strateji izlenmeli, özellikle ham mermerin ihracatının yasaklanması ve işlenmiş mermerin satışının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Halen yılda 14 kuyu açabilen ve tamamen dışa bağımlı olan Türkiye’nin petrol arama bütçesi artırılmalıdır. TBMM’nin gündeminde bulunan Petrol Piyasası Yasa Tasarısı ile petrol ihraç ve ithalinde serbestleşme adı altında Türkiye’nin kendi petrol kaynakları üzerindeki denetim ve kullanım hakkı yok edilmektedir. Tasarıyla, üretilen yerli petrolün rafinerilerce öncelikle alınması zorunluluğu kaldırılmaktadır. Bu durumda TPAO, petrol çıkarsa dahi alıcı bulamayacaktır. Sonuç olarak Türkiye’de petrol arama açısından potansiyeli olan alanlar fiili olarak kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Türkiye’nin menfaatlerini koruyabilmesi için Maden Kanunu ve imtiyaz sistemi yeniden düzenlenmelidir.

Bütün bunların sonucunda Türkiye yatırım stratejisini değiştirerek doğal kaynakların ileri teknolojiyle çıkarılmasına, işlenmesine ve ihracatına ağırlık veren bir politika izlemelidir.

Tarım ve hayvancılık da ülkemizde uzun bir süredir ihmal edilmiş, bu kesimlere gereken önem verilmemiştir. Bunun sonucunda Türkiye, tarım ürünleri alanında dünyanın kendi kendine yeten birkaç ülkesinden biri durumunda iken, tarım ürünleri ithal eder duruma gelmiştir. Yıllardır ihmal edilen, tarım kesimine yönelik bir kalkındırma programı uygulamaya konulmalıdır. Tarımda gönüllü ortaklıklar, gönüllü kooperatifler teşvik edilmeli, üretici kooperatifleri yaygınlaştırılmalıdır.

Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesinden vazgeçilmeli, Banka, çiftçiyi ve kooperatifleri destekleyen bir banka haline getirilmelidir.

Binlerce işsiz ve işi olduğu halde masa başında oturan Ziraat Mühendisi için tıp doktorlarında olduğu gibi "zorunlu köy hizmeti" uygulaması başlatılarak, tarım yeniden güçlendirilmelidir. Böylece köyden kente göç ve köylünün sefaleti de önlenecektir.

Tarım sektörü istihdamın yüzde 45'ini, GSMH'nin yüzde 15'ini oluşturmaktadır. [DTM web sitesi, <http://www.foreigntrade.gov.tr/IHR/MADEN/tarim.htm>] 1996 yılında toplam ihracatın yaklaşık yüzde 21'ini tarım ürünleri oluştururken bu rakam Mart 2003'te %11'e gerilemiştir. [DTM web sitesi, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/SEKTOR/gen-ih.xls>] Tarımsal ürünler stratejik açıdan önemli olduğundan bütün ülkeler bu ürünlerde dışa bağımlı olmamak için üretimin kârlılığına bakmaksızın üreticilerini desteklemektedirler. Üstelik birçok gelişmiş ülkede tarım sektörünün istihdama katkısı yüzde 1'ler düzeyindedir.

Tarım ve hayvancılık sektörüne destek artırılarak sürdürülmelidir. Tarımsal sübvansiyonlar dolayısıyla ekonominin battığı iddiası doğru değildir. 1999 yılında 12,1 milyar dolar olan tarıma verilen toplam destek 2001 yılında 6,3 milyar dolara gerilemiştir. Oysa bu kesime yönelik destekler AB'de 105,6, OECD ülkelerinde 311 milyar dolar düzeyindedir. [ALTAYKULA web sitesi, http://www.altaykula.com/yeni_sayfa_8.htm]

Çiftçinin traktör için kullandığı mazot, sulu tarımda kullanılan elektrik ve gübre fiyatları dünya fiyatlarına çekilmelidir.

Hayvancılık sektörünün desteklenmesi ve cazip kılınması için, tarım sektörünün bir yan etkinliği olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Gıda sektörünün hammaddesi olan hayvansal ve bitkisel ürünlerin ithalata karşılanması yerine Türkiye’de üretilmesi teşvik edilmelidir. Hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla da hayvancılık organize sanayi bölgeleri kurulmalıdır.

Ülkemizde yeterince değerlendirilemeyen sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Türkiye yalnızca deniz, güneş, kum turizmi üçgeni dışında da potansiyellere sahiptir. Kaplıcalarımızla sağlık turizmi, çeşitli din ve kültürlerin mirasıyla kültür turizmi ve kış turizmi ile turizm çeşitlendirilmelidir. Türkiye, dört mevsimde de turist ağırlayacak duruma en kısa sürede getirilmelidir. Türkiye’nin tanıtım faaliyetleri için ayrılan bütçe arttırılmalıdır. Turizmdeki altyapı eksikliklerinin giderilmesi için acil çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye’yi tanıtıcı ürünlerin satışı konusunda özel sektör teşvik edilmeli, buradan doğacak vergi tanıtım bütçesine aktarılmalıdır. En önemlisi de turizm yönetimi ve turizm işletmeciliği geliştirilmelidir.

3.2.6. Teknolojik Yenilikler Ve Ar-Ge Yatırımlarının Teşviki

Küreselleşmenin en önemli sonuçlarından biri “bilgi”yi bir güç haline getirmesidir. Sanayi devriminde kitlesel üretimin değişime yol açtığı gibi küreselleşme döneminde de “bilgi” değişim getirmiştir. [Naisbit, 1994:39] Küreselleşmeyle birlikte askeri ve stratejik üstünlükler, yerini bilgiye dayalı teknolojik üstünlüklere bırakmıştır. Büyümenin kaynağında sabit sermaye yatırımlarının yanında, yüksek teknoloji üretme ve bu yeni teknolojiye uygun üretim modellerini devreye sokma becerisi de

yatmaktadır. Bu ikisi arasındaki sinerji, yeni yatırımlarla birlikte teknolojik değişme, verim artışı, maliyetlerin düşmesi ve yüksek nitelikli malların üretilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Ancak Türkiye’de gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarının, çoğu zaman ileri teknoloji içermediği görülmektedir. Bu durum sabit sermaye yatırımlarının, ihracata yönelik olanlar dışında, yeni teknoloji aktarma, dolayısıyla verim artışı sağlama ve maliyetleri düşürme aracı olarak işlev görmediğini ortaya koymaktadır. Küreselleşme öncesi teknoloji transferinin başlıca aracı olarak görülen yabancı dolaysız yatırımların da yeni dönemde bu işlevlerini yerine getiremedikleri, serbestleşmeyle birlikte eskiden giremedikleri ticaret, bankacılık gibi alanlara kaydıkları görülmektedir. Ayrıca yabancı şirketler yerli şirketlerle kuracakları ortaklıklarında, teknoloji geliştirmek için yapılacak araştırma geliştirme faaliyetlerinin kendi merkezlerinde yapılması koşulunu getirmektedirler.

Bursa’da iki adet organize sanayi bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre sanayi kuruluşlarının sadece %25’i Ar-Ge departmanlarının olduğunu bildirmişlerdir. Bu departmanlara tahsis edilen bütçe de oldukça sınırlıdır. Ayrıca bir çoğunun yapmış olduğu çalışmaların da aslında Ar-Ge tanımlaması içine girmediği ifade edilmektedir. Ar-Ge açısından son derece önem arz eden doktora yapmış personelin de yok denecek kadar az olduğu da yine ifade edilenler arasındadır. Çok önemli diğer bir nokta da “yeni bir ürün söz konusu olduğunda ne yapıyorsunuz?” sorusuna firmalardan hiç birinin “üniversite ile işbirliğine gidiyoruz” cevabı vermemiş olmasıdır. [Bozkurt-Aytaç, 1996:27-31] Oysa Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke açısından üniversite ile işbirliği son derece büyük önem taşımaktadır.

Yeni düzende tüketici talebi ve firmaların yenilik yapma hızı birbirine bağlı olarak çok hızlı bir şekilde değişmekte Ar-Ge faaliyetlerinin önemi de giderek artmaktadır. [Toffler, 1989:340] Türkiye ise Ar-Ge faaliyetlerinin önemini ancak 1980’li yılların ikinci yarısından sonra kavramıştır. Söz konusu yıllarda bu yönde teşvikler verilmeye başlanmış, büyük çaplı şirketler ve bazı üniversiteler de bu kervana katılmıştır. Ancak

Türkiye'nin Ar-Ge'ye ve yeni teknoloji mallarına ilişkin bütün göstergeleri Portekiz ve Yunanistan gibi OECD üyesi ülkelerin bile oldukça gerisindedir. Patent sayısı bakımından da Türkiye'nin göreceli geriliği çarpıcı boyutlardadır. 1995 yılında Türkiye'de yerleşik olanlar 206, yerleşik olmayanlarsa 1506 adet patent almışken, bu rakam Portekiz için sırasıyla 56 ve 58605, Yunanistan için ise 452 ve 44697'dir. [Kazgan, 1999:353-354]

Türkiye, geleneksel ihracat malları olan dokuma-giyim, demir-çelik vb. teknolojiler için tümüyle dışa bağımlı durumdadır. Zaten ihracat içinde "bilgi yoğun" malların oranı da oldukça düşüktür. Tarım ve madencilik gibi doğal kaynak-yoğun malların ihracatının toplam içindeki payı 1985 yılında %37.7 iken, bu oran 2000'de %16.6'ya düşmüştür. Yine 1985 yılında sırasıyla %48.1 ve %2.1 olan düşük teknoloji yoğun malların ve yüksek teknoloji yoğun malların ihracatı 2000 yılında sırasıyla %55.4 ve %11.3'e yükselmiştir. Yani ihracat yoğunluğu, tarım ve madencilik gibi doğal kaynak-yoğun mallardan düşük teknoloji yoğun mallara kaymıştır. Her ne kadar ileri teknoloji yoğun malların ihracatında da artış görülse bile dünya ticaretindeki trende bakıldığında bu artışın yeterli olmadığı açıktır. Yüksek teknoloji yoğun malların ihracatındaki bu yetersiz artışın nedeni Ar-Ge yatırımlarının azlığıdır. [TOKAY Haber Ajansı, <http://www.tokayhaber.com/dosyalar/teknolojik.htm>]

Ar-Ge faaliyetlerinin sonucunun uzun sürede alınabilmesi ve getirdiği yüksek maliyet, ancak büyük firmaların bu faaliyetlere soyunabilmesine imkan tanımaktadır. Bu faaliyetleri sınırlayan bir diğer etken de, reel faizlerin yüksekliği ve tırmanma eğiliminde olmasıdır. Bu durum, finans olanakları geniş olan firmalar için bile caydırıcı etki uyandırmaktadır. Ayrıca sermaye getirisi çok daha yüksek başka alanların varlığı da firmaların bu faaliyetlere yönelmesini engellemektedir. Tüm bu etkenler Ar-Ge çalışmalarının, ancak güçlü devlet desteği ile yürütülebilmesini mümkün kılmaktadır.

1999 yılı itibarıyla Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamalar GSYİH'nın yalnızca binde 6.3'ü kadardır. [DİE web sitesi, <http://www.die.gov.tr/1stTablolar/26ag432t.xls>] Bu rakam 1995'te ABD, Japonya, Fransa vb. ülkelerde %2.5-

3 civarında gerçekleşmiştir. [DİE web sitesi, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ARGE/311096.html>] Yine pozitif bilim atıf endekslerinde yer alan yayın sayısı bakımından 1983'te 80 ülke arasında 45. sırada yer alan Türkiye 1999'da 25. sıraya yükselmiştir. Ancak Türkiye'nin %5'i kadar nüfusa sahip İsrail'in 16., Finlandiya'nın 23. ve Yeni Zelanda'nın 30. sırada yer alması daha katedilecek uzun mesafelerin olduğunu ortaya koymaktadır.[Arnoğlu, www.inovasyon.org/pdf/E.ARIOĞLU2.pdf, Bilim, Teknoloji, İnovasyon Politikaları Tartışma Platformu web sitesi]

Ar-Ge faaliyetleri dünyada önemli ölçüde özel şirketler çerçevesinde ve sık sık da üniversitelerle işbirliği içinde yürütülmektedir. DİE verilerine göre Türkiye'de Ar-Ge faaliyeti olan büyük şirketlerin sayısı 200'den azdır. Bunlar arasında ön sıralarda yer alan iki şirketten biri Türk Silahlı Kuvvetleri'ne elektronik destek veren ASELSAN, diğeri ise telekomünikasyon cihazları üreten yabancı sermayeli NETAŞ'tır. Bu iki şirket, satışlarının yaklaşık %8'ini Ar-Ge faaliyetlerine ayırmaktadırlar. Son yıllarda rekabetin giderek kızıştığı beyaz eşya sektöründe dünyadaki pazar payını artırmak isteyen ARÇELİK, Ar-Ge faaliyetleriyle özgün teknolojiler üretmeye yönelmiştir. Dış dünyada Ar-Ge harcamalarının yarıdan çoğu ticari kesim tarafından ve üniversitelerle yoğun işbirliği içinde gerçekleştiriliyorken, Türkiye'de söz konusu kesimin tüm Ar-Ge harcamalarındaki payı dörtte birden azdır. Ayrıca harcamaların büyük kısmı üniversitelerde yoğunlaştığı halde, bu iki kesimin işbirliği oldukça zayıftır.

Sonuç olarak Ar-Ge faaliyetlerine önem veren, sabit yatırımlarını giderek bilgi-teknoloji yoğunluklu alanlara kaydıran, yeni üretim modellerine uygun vasıfta girişimci ve işçi yetiştiren, üniversitelerle iş dünyasının işbirliği içinde bu faaliyetleri yürütmesini teşvik eden devletler uluslar arası piyasalarda rekabet başarısı elde edebilmektedirler. Bu nedenle de Ar-Ge yatırımlarının daha fazla teşvik edilmesi gerekmektedir.

3.2.7. Eğitim ve Öğretim

Türkiye bugün küreselleşme sürecinin doğurduğu dönüşümde belirleyici bir güç olarak yer almasa bile, sonuçlarından çok büyük ölçüde etkilenen bir ülke konumundadır. Türkiye'nin bu dönüşüm sürecini yakalayabilmesi için aşması gereken engellerden belki de en önemlisi eğitim sorunudur. Türkiye'nin çok iyi yetişmiş insan gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Yeni teknolojileri üretecek ve kullanacak olan bu insan gücünün yetiştirilmesi bazen bir nesil gerektirebilir. Ayrıca bu insan gücünü yetiştirmek kadar elde tutabilmek de önemlidir. Türkiye'nin çağı yakalayabilmesi, büyük ölçüde hızlı artan nüfusunu yeni gelişmelere göre eğitebilmesine bağlıdır.

Bilindiği gibi eğer gerekli alt yapı ve onu kullanabilecek işgücü mevcut ise bilgiyi bir yerden başka bir yere adeta ışık hızı ile aktarmak mümkündür. Bu da gerekli insan gücü potansiyeline sahip olduğumuzda bizim gibi Çevre Ülke'lerin avantajını oluşturmaktadır. Bir diğer ifade ile insan kaynağı, doğru tercihlerde bulunduğu takdirde Çevre Ülke'lere büyük bir fırsat sağlamaktadır.

Türkiye'de rekabetten uzak, ezberlemeye dayalı eğitim sistemi önemli bir sorundur. Hem kantite hem de kalite olarak bilgi toplumunun gerekleri doğrultusunda eğitime ağırlık verilmesi, kalkınmanın anahtarı olacaktır. Bununla birlikte tersine beyin göçünü temin edecek düzenlemeler de bir an önce hayata geçirilmelidir. Motivasyon büyük ölçüde çalışmanın ödüllendirildiği ya da ödüllendirileceğine inancın bulunduğu durumlarda söz konusu olabilir. Aksi durumda ise tembelliğe yol açmaktadır. Bu durum gençler için söz konusu olduğunda gençlerin ya çalışarak bir yerlere varılacağına olan inançlarının sarsılmasına ve iyi yetişmeyi öncelikli hedefler arasından çıkarmalarına ya da kabiliyetlerinin ve birikimlerinin ödüllendirildiği başka ülkelere göç etmelerine neden olmaktadır.

Türkiye gerçekleştireceği eğitim reformu ile çağın gerekliliklerine uygun eğitim almış kadrolar yetiştirmelidir. Bu eğitim okulda başlamalı, ancak okulda bitmemelidir. Çalışma hayatında da işgücünün değişime uyum yeteneğinin güçlendirilmesi, büyük

ölçüde eğitilmesine bağlıdır. İşletmelerin uluslararası rekabet gücünü artırabilmeleri ancak verimli çalışmalarıyla mümkündür. Verimli çalışma da ancak eğitilmiş personelle olabilmektedir. Eğitimdeki gelişmeye kapalı, merkeziyetçi, tekelci ve anti-demokratik yapı değiştirilerek rekabetçi bir sistem geliştirilmelidir. Tek tip, genel bilgi ve kültüre dayalı, ezberci eğitimin yerine çok yönlü uzmanlaşmaya önem veren bir sistem kurulmalıdır. Teorik ve soyut kalıplar uygulamaya uygun hale getirilmelidir. Araştırma ve geliştirmeye dayalı öze dönük bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Eğitim planlaması insan gücü ihtiyacı dikkate alınarak ve ülke kalkınması ön planda tutularak hazırlanmalıdır.

Eğitim alanında yapılacak düzenlemeler Yüksek Öğretim Kurumu'na kadar uzanmaktadır. Yüksek Öğretim Kurumları bir ülke ekonomisinin kalkınmasında hayati öneme sahiptir. Bu kurumlar yaptıkları bilimsel çalışmalarla ve teknolojik öncülükleri ile ülke kalkınmasında önemli rol almaktadırlar. Ancak Yüksek Öğretim Kurumları'nın bu görevi yerine getirebilmeleri için demokratik ve şeffaf bir yapıya kavuşturulmaları gerekmektedir.

Türkiye bilgi çağının gerisinde kalmak istemiyorsa er ya da geç bilgi toplumunun alt yapısını kurmak zorundadır. Bunun kolay olmadığı ve çok yüksek bir maliyet gerektirdiği herkesçe bilinmektedir. Türkiye, enformasyon toplumunun alt yapısını oluşturan teknolojilerin üretimine yönelik çok köklü bir seferberliği başlatmadığı müddetçe, tüketici olarak yaptığı harcamalarla (ki bu başlangıç da kaçınılmazdır) gelişmiş ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerini finanse edecektir. Bunun maliyeti çok daha yüksek olacaktır.

3.2.8.İstihdam ve İş Gücü Piyasalarının Yeniden Düzenlenmesi

3.2.8.1. İş Gücü Piyasalarının Esnekleştirilmesi

İstihdam düzeyinin artırılmasında ekonomik büyüme ile birlikte istikrarlı bir makro ekonomik dengenin sağlanması mutlaka gereklidir. Bununla birlikte iş gücünün eğitimi, insan kaynaklarına yatırım, ekonomi politikalarının başına istihdam hedefini yerleştirmek ve ekonomi politikasının istihdam üzerindeki etkilerini tartışmak, istihdam düzeyini azaltması muhtemel politikaların etkilerinin en aza indirilmesini sağlamak ve hatta mümkünse hiç uygulamamak da yapılması gerekenler arasında yer almaktadır. Ayrıca iş gücü piyasalarında gerekli esnekliğin sağlanması ve iş gücü piyasalarının etkinliğinin artırılması da gerekmektedir. Küreselleşme, mal ve fiyat politikalarının liberalizasyonu ve teknolojik gelişmeler yoluyla ekonomik aktivitelerin mevcut fonksiyonunu değiştirmekte, sektörler firmalar ve meslekler arasında kaynakların yeniden dağılımına neden olmakta, yeni endüstriler ve buna bağlı olarak yeni işler ortaya çıkarmaktadır. İş gücü piyasaları ile ilgili ekonomik yapı ve davranışların da bu gelişime ayak uydurması gerekmektedir. Örneğin tarım sektörünün uzun süren hakimiyetinden sonra 18. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan sanayi sektörü 19. ve 20. yüzyıl boyunca hakimiyetini sürdürmüş ve bu gün yerini hizmetler sektörüne bırakmıştır. Otomotiv sektörü, sanayi sektörü içindeki eski önemini kaybetmekte, yerini bilgisayar sektörüne bırakmaktadır. Hizmetler sektöründe de zaman zaman bir alan ön plana çıkmakta diğer bir alan kısa süre içerisinde eski önemini kaybetmektedir. Tüm bu değişmelere iş gücü piyasalarının, firmaların, organizasyonların ve sektörlerin uyum göstermesi gerekmektedir. Ancak iş gücü piyasalarının bu uyumu, her zaman görünmez el şeklinde ifadelendirdiğimiz mekanizma ile sağlanamamakta, bu alanda devletin de harekete geçmesi gerekmektedir. İş gücü piyasalarının bu uyumu gösterebilmesi, mümkün olduğunca esnek bir yapıya sahip olmasına bağlıdır. Bu esneklik firmaların uyum yeteneğini güçlendirmesi açısından önemlidir. 1980'li yıllarda özellikle OECD ülkelerinin, iş gücü piyasalarında reform yaptıkları ve piyasaları esnek hale getirdikleri gözlemlenmektedir. Yapılan düzenlemeler, kısmi zamanlı çalışma, çalışma yöntemlerinin değişimi, geçici çalışma, danışmanlık ve özel sözleşme türü çalışma şeklindedir. Bu düzenlemelerden sonra OECD ülkelerinde istihdam artışının sağlandığı görülmektedir. Ekim 2002 tarihinde Türk Endüstri İlişkileri Derneği tarafından

düzenlenen “İş gücü Piyasalarının Etkinliğinin Artırılmasında Özel İstihdam Kurumlarının ve Esnek Çalışma Biçimlerinin Rolü” konulu kongrede konuşan İspanya eski Çalışma Bakanı İspanya’da %25’lerde olan işsizliğin esnek çalışma sisteminden sonra %12’ye gerilediğini, firmaların uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin yükseldiğini ve işçilerin eğitim yoluyla, değişen piyasalara uyum sağlama yeteneğinin artırılması için eğitimlerin özel istihdam kurumlarına devredildiğini ve bunun sonucunda da başarıya ulaşıldığını ifade etmiştir.

Yukarıdaki örnekte dikkat edilmesi gereken noktalardan en önemli olanı iş piyasalarının esnekleştirilmesinden önce %25’lerde olan işsizlik oranının, iş piyasalarının esnekleştirilmesinden sonra %12’lere inmiş olmasıdır. İş piyasalarının esnek hale getirilmesinin istihdamın artması yönündeki etkisi bu kadar büyük olabilir mi? İspanyada istihdamın artmış olmasının başka nedenleri var mıdır? İspanyada aynı dönemde uygulanan ekonomik büyümeyi sağlayıcı politikalar hangileridir ve bunların istihdamın artmasındaki payı hangi büyüklüktedir? Bu konularla ilgili İspanyada bir araştırma yapılmış mıdır? Tüm bunlar başka bir çalışmanın konusu olabilir. Bizim için önemli olan, dönemin Çalışma Bakanı tarafından iş gücü piyasalarının esnekleştirilmesinden sonra işsizliğin %25’lerden %12’lere indiğinin ifade edilmiş olmasıdır. Kanaâtimize göre İspanya’da istihdamın bu oranda artırılmış olmasında, aynı dönemde uygulanan ekonomik büyümeyi sağlayıcı politikaların etkinliğinin daha büyük oranda olduğu, ancak iş piyasalarının esnekleştirilmesinin de bu başarının sağlanmasında küçümsenemeyecek bir katkısının bulunduğu yönündedir.

Örneğimizde irdelememiz gereken bir diğer önemli nokta, iş piyasalarının esnekleştirilmesinden sonra İspanya firmalarının uluslar arası rekabet edebilirlik düzeyinin artmış olduğudur. Bunun anlamı, esnek olmayan iş piyasalarının var olduğu ülkelerde işletme maliyetlerinin yüksek olduğu ve/veya bu yüksek maliyet nedeniyle firmaların ürün maliyetinin yükseldiği, belki de bu yüksek maliyetler nedeniyle firmaların üretime hiç teşebbüs etmedikleri, girişimcilerin sermayelerini spekülâtif yatırımlarda değerlendirdiğidir.

İspanya örneğinde özel istihdam kurumlarının işçilerin eğitilmesi ve sürekli değişim içinde olan piyasalara uyumunun sağlanması görevini üstlenmiş olması da kayda değer bir noktadır. Böyle bir yapılanmaya izin vermekle devlet hem istihdamın organizasyonu görevini özelleştirmiş, hem istihdamı artırmış, hem de iş gücünün değişen piyasa koşullarına uyum sağlamanın temin edilmesi gibi oldukça pahalı olduğunu tahmin ettiğimiz bir gerekliliği yerine getirmiştir.

İş gücü piyasalarının önemli gerekliliklerinden biri de iş gücü istihdamındaki bürokratik engellerin kaldırılmasıdır. Türkiye'nin mevcut merkeziyetçi bürokratik yapısı son derece hantal ve rekabet için gerekli esneklikten uzaktır. Ülkemizde iş gücü istihdam etmek isteyen bir girişimcinin en azından üç kamu kurumuyla (SSK, Bölge Çalışma Müdürlüğü, İş-kur) sürekli iletişim içerisinde bulunması, yapacağı faaliyetlerle ilgili sık sık izin alması, bu izinler için zaman zaman saatlerce kuyrukta beklemesi, çoğu zaman hiçbir anlam ifade etmeyen bildirim sürelerine riayet etmesi, hatta çoğu girişimci için bu işleri takip etmek üzere ayrıca bir ya da birkaç personel istihdam edilmesi gerekmektedir. Bu durum hem zaman kaybına neden olmakta hem de üretim maliyetlerini artırmaktadır. Oysa küreselleşmenin getirdiği rekabet, hızlı karar alıp uygulamayı inanılmaz düzeyde önemli hale getirmiştir. Bu nedenle girişimcilerin önlerini açabilmek için iş gücü istihdamının önündeki bürokratik engelleri aşacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. 2003 yılı Haziran ayında yürürlüğe girmiş olan yeni iş kanununun Türk çalışma mevzuatına esnek çalışma modelini getirmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla denkleştirme, iş güvencesi gibi sistemler yasanın kapsamına alınmıştır.

3.2.8.2. Tarımdaki Gizli İşsizliğin Üretime Kaydırılması

Türkiye'de çalışma çağında olan nüfusun önemli bir kısmı tarım kesiminde çalışmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği üzere Türkiye'de tarımda çalışan nüfus, hizmetler kesiminde çalışanlardan hemen sonra gelmektedir. Tablo 36'dan da izlenebileceği gibi, 2001 yılı itibariyle en fazla istihdamın olduğu hizmetler kesiminde 9.387.000, tarım kesiminde 7.400.000, sanayi kesiminde ise 3.705.000 kişi

çalışmaktadır. Tarım kesiminde çalışanların toplam istihdam düzeyine oranı %40'a yakındır. Oysa bu oran Merkez Ülke'lerde %10'un altındadır. Tarımda çalışanların toplam istihdama oranının %10'un altında olduğu Merkez Ülke'lerde tarımsal üretim Türkiye'deki tarımsal üretimin birkaç katı kadardır. Bu durum, tarım kesimindeki gizli işsizliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Tarım kesiminde çalışan genç nüfusun bu kesimde çalışmasının nedeni, başka istihdam imkanlarının bulunmamasıdır.

Ülkemizde istihdamın artırılmasının yollarından biri tarım kesiminde gizli işsiz olarak çalışanların reel üretim kesimlerine kaydırılmasıdır. Bunun yöntemi, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi istihdam imkanlarının artırılması ve tarımda çalışan bu kesimin başka alanlarda istihdam edilebilmesini sağlayacak istihdam edilebilirlik düzeylerini artırmaya dönük eğitimlere tabi tutulmasıdır.

Tablo 36: Sivil İstihdamın Sektörel Dağılımı (1995-2002)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
TARIM	8 634	8 736	8 299	8 461	8 872	7 187	7 400	6 745
SANAYİ	3 218	3 400	3 625	3 638	3 580	3 733	3 705	3 888
HİZMETLER	8 042	8 253	8 439	8 774	8 962	9 658	9 387	9 654

Kaynak: DPT, Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s:482002 yılı verileri TİSK web sitesinden alınmıştır

3.2.8.3. Genç Nüfusun Değerlendirilmesi

Doğurganlık oranları hızla düştüğünde nüfusun yaş bileşiminde de çarpıcı değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Nüfusun olası yaş bileşimiyle ilgili olarak 1990 yılı ve sonrasını kapsayan çalışmalar, 20 ile 54 yaşlar arasındaki nüfusun toplam içindeki payının büyük ölçüde artacağını göstermektedir (halen yüzde 44 olan bu oran yapılan tahminlere göre 2010 yılına gelindiğinde yüzde 52'ye yükselecektir). Genç nüfusun (0-14 yaş) toplam içindeki payının hızla düşmesi (yüzde 35'den yüzde 26'ya) ve yaşlı nüfusun (65 ve üzeri) payının artmasına rağmen (yüzde 4'ten yüzde 6'ya) bağımlı konumdaki nüfusun toplam içindeki payı açısından diğer ülkelere göre yine de elverişli bir durum ortaya

çıkılmaktadır. Bu durum, devlet açısından kimi zorlukların yanı sıra fırsatlar da ortaya çıkarmaktadır. İstihdam olanaklarının artırılması durumunda nüfusun daha geniş bir kesimi kazançlı işlerde istihdam edilebileceklerdir. Vergilenebilir kesim büyük bir olasılıkla genişleyecek ve bunun sonucunda kamu tasarrufları da artacaktır. Özel tasarruflarda da artış beklenebilir. Eğitime yapılan harcamaların GSMH içindeki payının sabit kalması durumunda bile eğitimle ilgili kaynaklarda bir derinleşme görülecektir. Bunun sonucunda eğitimde ortalama kalitenin yükselmesi olasılığından söz edilebilir. Yetişkinlere iş imkanları sağlandığı durumlarda çocuklar da daha uzun süre eğitim alabilecek ve iş gücü piyasasında daha iyi iş imkanları bulabileceklerdir. İstihdam genişledikçe sosyal güvenlik sistemi de gelişecek, yaşlılara yönelik emeklilik ve sağlık hizmetleri çok daha doyurucu hale gelecektir. Buna karşılık çalışabilir kişilere yönelik talebin bu kişilerin potansiyel arzının gerisinde kalması durumunda işsizlik, yoksulluk ve sosyal huzursuzluk daha önce görülmemiş boyutlara ulaşacaktır. Genç nüfusun ülke kalkınmasında değerlendirilebilmesi için kesintisiz ilköğretim yasasında değişiklik yapılarak modern bir sisteme geçilmesi ve mesleki eğitim sistemine ağırlık verilmesi gerekmektedir.

2.8.4. Yabancı Kaçak İşçilikle Mücadele

Türkiye’de yabancı işçilik konusu özellikle 1963 yılından sonra Türk işçilerinin önce Avrupa ülkelerine, ardından Libya, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelere, daha sonra da Avustralya ve Rusya’ya çalışma amacıyla gitmeleri ile gündeme gelmiştir. Türkiye uzunca bir süre işçi göçü veren bir ülke durumunda iken 1990’lı yıllardan itibaren “işçi göçü alan” bir ülke konumuna geçmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin çökmesinin ardından çok sayıda işçi, Türkiye’de daha yüksek olan ücretlerden yararlanabilmek amacıyla ülkemize gelmiş, geçerli ücret seviyesinin altında ücretlerle çalışmış ve halen çalışmaktadırlar. Bu ülkelerde siyasi yapı değişikliği sonrasında ortaya çıkan işsizlik ve çalışanlara kimi zaman aylarca ücret ödenmemesi de her meslekten binlerce insanın Türkiye’ye gelerek en kötü koşullarda çalışmayı kabullenmelerine neden olmaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerdeki bazı işverenler, rakipleri karşısında maliyet avantajını yakalayabilmek amacıyla bu yasadışı uygulamaya başvurmaktadırlar. Türkiye’ye 1989

yılında Bulgaristan ve Romanya'dan gelen turist sayısı sırayla 33 bin ve 12 bin iken, bu rakamlar 1992 yılında sırayla 819 bin ve 567 bine yükselmiştir. Yine Rusya'dan gelen turist sayısı ise 1989 yılında 37 bin düzeyindeyken, 1992 yılında 1 milyon 245 bin turist Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapmıştır. Ayrıca, İran'da dini esaslara dayalı bir yönetimin işbaşına gelmesi, İran-İrak savaşı ve Irak Yönetiminin Kürt politikası da, Türkiye'ye çok sayıda İranlı ve Iraklı'nın, genellikle yasadışı yollardan girmesine veya sığınmasına yol açmıştır. Bu insanların bir bölümü Türkiye üzerinden diğer ülkelere gitmeye çalışırken, bir bölümü de yaşamlarını Türkiye'de sürdürmektedir. Bugün ülkemizde yasal yollardan girip yasal biçimde yaşayıp (vize süresi içinde) kaçak çalışanların, yasal yollardan girip vize süresini geçirmiş olup kaçak çalışanların ve yasadışı yollardan gelip yasadışı biçimde çalışanların kesin sayısı bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda sayılarının 1 milyona yaklaştığı ifade edilmektedir. [Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası web sitesi, <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/aramlik/2.html>]

SONUÇ

Küreselleşmenin doğurduğu fırsatların mı yoksa olumsuz etkilerin mi daha ağırlıkta olduğu, dolayısıyla küreselleşmenin yanında mı yoksa karşısında mı olunması gerektiği dünya ölçeğinde tartışılmaktadır. Daha uzunca bir süre de tartışılacak gibi görünmektedir. Türkiye ölçeğinde de bu tür tartışmalar devam etmekle birlikte ülke olarak Türkiye, kuruldukları tarihlerden itibaren dünya ekonomisine yön veren IMF, WB, WTO gibi uluslar arası kuruluşlara üye olmakla, AB'ne tam üye olmaya çalışmakla, Gümrük Birliği Anlaşması imzalamış olmakla, tercihini yapmış, küreselleşme sürecine girmiştir. Bu durum Türkiye'nin küreselleşmeyi önüne geçilmesi mümkün olmayan bir süreç olarak algıladığını ya da doğurduğu fırsatların olumsuz etkilerinden daha fazla olduğunu kabul ettiğini göstermektedir.

Küreselleşmenin Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde doğurduğu belki en önemli sonuç, girişimcilerin yatırımlarını reel sektörden spekülative yatırımlara kaydırmasıdır. Bu yapı Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur; Yatırımların reel sektörden spekülative alanlara yönelmesi istihdamı azaltmış, buna bağlı olarak büyüme hızını düşürmüştür.

Devlet tarafından gereken desteği göremeyen tarım ve hayvancılık kesimi küreselleşme sürecinde oldukça küçülmüştür. Sanayii ve hizmet kesimleri ise görece olarak daha iyi durumda olsa da küreselleşme sürecinin bir sonucu olan ağır ekonomik krizler nedeniyle küçülmüşlerdir. Küreselleşme sürecinin Türkiye Ekonomisine olan etkilerinden bir diğeri sürekli ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyondur. Son dönemlerde enflasyonda yaşanan düşüslere rağmen uzun yıllar devam eden yüksek enflasyon nedeniyle Türkiye ekonomisinde meydana gelen tahribatın yaraları hala sarılamamıştır. Buna bağlı olarak toplum tabakaları arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik ve uçurum küreselleşme sürecinde artarak devam etmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen küreselleşme sürecinde yerli firmaların yabancı ülkelerde yapmış olduğu yatırımlarda artış görülmüştür. Küreselleşme sürecinin Türkiye Ekonomisine diğeri bir olumlu etkisi ise artan rekabetin iş gücü verimini artırmış olmasıdır.

Bu noktadan sonra Türkiye'nin yapması gereken hatta gecikmiş olan bir dizi politikalar vardır. Bunların ilki ve en önemlisi etkin ve demokratik bir yönetim sisteminin geliştirilmesi ve tesisidir. Çünkü Türkiye dünyadaki gelişmelerden etkilenen fakat ortaya koyduğu politikaların uzun dönemli kalkınma stratejisinden yoksun olması nedeniyle, gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde ortaya çıkan yeni oluşumlara ve fırsatlara hazırlıksız yakalanarak, sahip olduğu potansiyeli değerlendiremeyen bir ülke konumundadır. Bu durumun temelinde parlamenter sistemin işleyişine yapılan yersiz müdahaleler yatmaktadır. Parlamenter sistemin işleyişini olumsuz yönde etkileyen bir yapı tabandan gelen ıslah edici hareketlerin de önünü kapatmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de öncelikle parlamenter sistemin halkın tercihleri doğrultusunda etkin bir şekilde işleyişi sağlanmalıdır.

Etkin bir devlet yönetimi olmadan gerek ekonomik, gerekse toplumsal sürdürülebilir bir kalkınma mümkün değildir. Dünya değişirken onunla birlikte devletin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki rolü konusundaki görüşler de değişmektedir. Devlete düşen temel görev kamu hizmetlerinin devamlılığını sağlamaktır. Ancak, Neoliberal söylemin aksine ülkemizde devletin görevi burada bitmemektedir. Çünkü özel teşebbüsün uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin gerekli seviyeye çıkarılmadan tam serbest ticaret rejimine geçilmesi, milli varlıklarımızı çok uluslu şirketlere bırakmak anlamına gelecektir. Uluslararası rekabet edebilirlik düzeyinin artırılabilmesi, bir müddet korumacı önlemlerin alınmasına bağlıdır.

Ülke içerisinde bankacılık sisteminin iyi işlemesinin, yatırımları artıracığına kuşku yoktur. Ancak Türkiye'de bankacılık sistemi son zamanlarda hem bazı yolsuzlukların merkezi haline gelmiş hem de bazı şahısların uğradıkları zararların halkın sırtına yüklenmesinin aracı olmuştur. Bankacılık sisteminin ekonomik büyümeyi ve istihdam artışını temin edebilmesi için mutlaka bu alanın düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun için ilk olarak TMSF'nin güçlendirilmesi, mevduat garantisinin kaldırılması ve batan bankaların kurtarılmaması, sorumluların hukuki yollarla takibi ve sebep oldukları zararın tazmin ettirilmesi için gerekli hukuki alt yapının oluşturulması gerekmektedir.

İkinci olarak da BDDK'nın yapısı yeniden gözden geçirilmeli, mutlaka parlamentonun kontrolünde bir organ haline getirilmelidir. Yatırımların artması ve ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için de faiz oranları düşük tutulması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Dünya ekonomisine yön veren uluslar arası güce sahip aktörler, küreselleşme süreci ile birlikte Dünya ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde çok etkili olmuşlardır. Bu aktörlerin başında IMF ve WB gelmektedir. IMF dış ticaret dengesi açık veren ülkelere borç verirken, bu ülkelerden ticaretteki kısıtlamaların kaldırılmasını ve nihai olarak ticaretin serbestleştirilmesini istemektedir. Politikalarını kabul ettirmek için, bu durumun tüm ülkelerin refah düzeyini artıracığını ileri sürmektedir. Ancak görülmektedir ki; ticarete sağlanan bu tür bir serbestlik, çevre ülkelerin, uluslar arası rekabetin artması nedeniyle, gittikçe fakirleşmesine ve ulusal ekonomilerin denetlenemez hale gelmesine neden olmuştur. Farklı koşullara sahip ekonomiler arasında bu şekilde bir ticaret serbestleşmesi sağlamak acımasız bir rekabete yol açmakta, sonuçta bu rekabetten yalnızca ulus-ötesi şirketler ve merkez ülkeler kârlı çıkmaktadırlar. Türkiye'nin IMF olan ilişkileri de aynı çizgi üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye borçlarını ödeyememe durumuna düştüğünde IMF'ye müracaat etmiş IMF de verdiği kredileri Türk Dış Ticaretinin serbestleştirilmesi yani Türk Ekonomisinin küreselleştirilmesi şartına bağlamıştır.

AB'ye tam üyeliğin basamağı olan Gümrük Birliği Anlaşması Mart 1995'te imzalanmıştır. Bu anlaşma, sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve ortak bir gümrük tarifesi uygulamasından ibaret olmayan bir anlaşmadır. Ancak GB anlaşması Türkiye lehine sonuçlar doğurmamaktadır; İlk olarak Türkiye'nin avantajlı olduğu tarım ürünlerini kapsam dışı bırakarak sadece sanayi mallarının dolaşımını serbest bırakmaktadır. Bu durum dış ticaret dengesini Türkiye aleyhine AB ülkeleri lehine değiştirmektedir. İkinci olarak da hukuki ve siyasi açılardan Türkiye ekonomik üyesi olmadığı AB üst karar organlarının denetimine sokmaktadır. Anlaşmanın imzalanması ile ekonomik anlamda Türkiye'nin lehine olabilecek avantajlardan birincisi tekstil ihracatında kotaların kısmen artırılması ya da zaman içerisinde kalkması, ikincisi

ise AB'nin ihracatında 5 yıl içerisinde Türkiye'ye toplam 5,2 milyar dolarlık bir kredi ağırlıklı ekonomik yardım taahhüdünde bulunmasıdır. Ancak kotalar şarta bağlanmış, bu parasal yardım çeşitli nedenlerle günümüze kadar verilmemiştir.

Türkiye'nin bu tek taraflı GB taahhüdü devamlı bir ekonomik ve siyasi risk içermekte; AB ye girmeden bir nimet-külfet dengesinin kurulabilmesi imkansız görünmektedir. Siyasi nitelikli bir karar olan GB Anlaşması Türk dış ticaretini, yönetiminde yer almadığı AB'nin tek taraflı kararlarına bağımlı kılan güdümlü bir alt piyasa haline sokmaktadır. Türkiye ya AB'ne çok kısa sürede tam üye olarak alınmalı ve AB'nin üye ülkelere sağladığı tüm avantajlardan yararlanmalı ya da yürürlükteki Gümrük Birliği Antlaşması Türkiye lehine sonuçlar doğuracak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenleme ile; Tarım ürünlerine gümrük vergisi uygulanmaması, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle, AB ülkeleri aleyhine de olsa, serbestçe dış ticaret antlaşmaları imzalayabilmesi, Türkiye'nin AB'nin ambargo kararlarından etkilenmemesi, kısaca Türkiye'nin kendi dış ticaret politikasını kendisinin belirleyebilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin oldukça karmaşık ve adil olmayan bir vergi sistemi bulunmaktadır. Ülkemizdeki vergi yükünün fazlalığı ve vergi politikasındaki karmaşık ve adaletsiz yapı, bir yandan vergi kaçakçılığını teşvik ederek vergi gelirlerini azaltırken diğer yandan da girişimcileri reel sektöre yatırım yapmak yerine spekülasyon yatırımlarına yönlendirmektedir. Ülkemizde ekonominin canlı olmasını engelleyen sorunların başında yüksek vergi oranları gelmektedir. Sürekli olarak artırılan vergi oranları ve bundan kaynaklanan ağır vergi mükellefiyetleri ekonomik büyümenin önünü tıkamaktadır. Yüksek vergiler yeni işyeri açılmasını engellediği gibi, mevcut işyerlerinin de kapanmasına neden olmaktadır. Ağır vergi yükü, yatırımları, üretim artışını ve talebi olumsuz yönde etkilemekte, kayıt dışı ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır.

Ülkemizin acilen vergi alanında bir reforma ihtiyacı vardır. Bu reformun temel amacı; mevcut vergi sistemi ve vergi hasılatının artırılması ile endüstriyel ve bölgesel gelişme, tasarruflar, yatırımlar, istihdam ve ihracatın teşviki gibi ekonomi politikaları arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak, vergi tabanını genişletmek ve vergi oranlarını düşürmek

olmalıdır; Bu amaçla KDV, kurumlar vergisi, gelir vergisi gibi vergilerin oranları makul bir düzeye indirilmelidir. Kolay, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir vergi sistemi kurulmalıdır. Vergi sisteminde yer alan her türlü parasal destek ve ayrıcalıklar, istisna ve muafiyetler, çok gerekli bir kaç dışında kaldırılmalıdır. Kurulacak vergi sistemi hem sosyal barışı temin etmeli, hem de girişimcileri yatırım yapmaya teşvik etmelidir.

Vergi idaresi etkin ve verimli çalışabilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Vergi İdaresi, diğer idari kurumlarla yakın bir ilişki ve eşgüdüm içinde çalışmalıdır. Vergi İdaresi de dahil olmak üzere, tüm idari kurumlar otomasyon sistemine geçmelidirler. Böylelikle kurumlar arası bilgi akışı kolaylaşacak dolayısıyla mükellefler hakkındaki bilgi ve belgelere daha rahat ulaşılacaktır. Eksik veya yanlış beyan veya kaçakçılık suçları için makul ve caydırıcı cezalar öngörülmelidir. Vergi bilinci toplumun her kesimine benimsetilmelidir. Etkin bir denetim mekanizması oluşturulmalı, kişilerin servetindeki artış, banka hesaplarının işleyişi vs. yakından izlenip, hesabı sorulabilmelidir. Vergi idaresinin kalifiye personel ihtiyacı karşılanmalı ve bunlara başta ücret olmak üzere gerekli çalışma koşulları iyileştirilmelidir. İyi niyetli mükellefleri koruyan ve onlara insanca yaşayabilme olanağı sağlayan düzenlemeler getirilmeli sık sık vergi affına başvurulmamalıdır.

İkinci bir vergi mekanizması gibi işlev gördüğü ifade edilen enflasyonun iş dünyası üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için enflasyon muhasebesi sistemine geçilmelidir.

İşgücü maliyetlerini artıran ve işvereni kayıt dışına iten başta gelir vergisi ve SSK kesintisi olmak üzere ücretten yapılan tüm yasal kesintiler makul bir sınıra çekilmeli hatta yeni istihdam için işverenler teşvik edecek muafiyetler getirilmelidir.

Kayıt dışı ekonomi toplam ekonominin %50'si civarındadır. Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi, fatura-fiş gibi belge alımını artırmak, dolayısıyla kayıt dışılığı önlemek için her türlü harcamanın gider olarak yazılması temin edilmelidir. Memura, işçi ve emeklilere vergi iadesi uygulamasına devam edilerek, alışverişlerde belge kullanımı

özendirilerek yaygınlaştırılmalıdır. Ticarete kullanılan çek, senet gibi belgeler nama yazılı hale getirilmelidir. Nakit harcamalar sınırlandırılarak belli bir miktarın üzerindeki harcamalar banka ödeme araçları ile yapılmalıdır.

Makro ekonomik dengenin önemli ayaklarından biri de borç yönetimidir. Devlet borçlanmaya istihdam imkanlarını genişletmek, reel sektöre kaynak sağlamak amacıyla başvurmalıdır. Borçlanma sonucu ödenen faizden daha fazla katma değer oluşturulmasına da özen gösterilmelidir. Borç faizleri devletin önemli bir gider kalemidir. Çoğu zaman devletin borçlanmaya gittiği durumlarda diğer kamu kurum ve kuruluşlarında önemli ölçüde kaynak bulunmaktadır. Bu durumda devlet gereksiz yere borçlanmış olmakta ve faiz ödemektedir. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının paralarının ortak bir hesapta toplanması durumunda devletin borçlanma ihtiyacı önemli ölçüde azalacak ve borçlara ödenen faiz kadar gelir elde edilecektir.

Stratejik borç yönetiminin önemli bir ayağını da Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması oluşturmaktadır. Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması, mali açıdan zor durumda kaldığında Hazine'yi rahatlatan önemli bir araçtır. Ancak IMF ile imzalanan anlaşmaların etkisiyle Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının yolu kapatılmıştır. Hazine'nin etkin bir yönetim stratejisi sayesinde, Merkez Bankası'na hiç borçlanmaması tabii ki arzu edilen bir durumdur. Ancak mali açıdan zor durumda kaldığında Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasını önlemek devleti yüksek faizle borçlanmaya zorlamaktadır. Hazine nakit sıkışıklığını gidermek için dış borçlanmaya gittiğinde IMF reçeteleri devreye girmekte ve ülke ekonomisi hem daha yüksek faiz ödemek zorunda kalmakta hem de dışa bağımlı hale gelmektedir. Bu sebeple konjonktürel şartları dikkate almak kaydıyla Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının yolu tekrar açılmalıdır.

Yabancı sermayenin bir ülke ekonomisine olan etkisi, yabancı sermayenin yapısına, süresine ve hangi sektörlere yatırım yaptığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yabancı sermayenin olumlu etkisinden bahsedebilmek için girdiği ülkede istihdam ve üretim imkanlarını artırmış olması gerekmektedir. Bu nedenle yabancı sermayenin ülke

içerisinde doğrudan yatırım yapması sağlanmalıdır. Bunun için de ülkenin siyasi istikrarın sağlanması gerekmektedir. Çünkü yabancı sermaye siyasi istikrarın sağlanamadığı ülkelere gitmemekte hatta bu ülkelerden kaçmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarını özendirme için bilgi altyapısı eksikliği giderilmeli, hukuk sistemi anlaşılabilir hale getirilmelidir. Reel sektörde yatırım yapacak olan yabancı sermayeye vergi muafiyeti, bedelsiz arsa tahsisi ve ucuz enerji gibi desteklemeler yapılmalıdır. Sermaye piyasalarına yurtdışından kısa vadeli para giriş ve çıkışları istikrarsızlığa neden oldukları için vergi ve sektör sınırlamaları gibi yollarla denetlenmelidir.

Küreselleşmenin doğurduğu önemli gelişmelerden biri de özelleştirme. Özel teşebbüsün kamu kesiminden daha etkin ve karlı yatırımlar yaptığı varsayıldığında özelleştirmeyi rasyonel bir politika olarak kabul etmek gerekmektedir. Ancak bu rasyonel politikadan beklenen faydanın elde edilebilmesi için devletin kamu teşebbüslerini üretici kesimlere satması ve rekabet ortamını koruyucu tedbirler alması gerekmektedir. Stratejik ve tekel niteliğinde mal üreten kamu teşebbüsleri özelleştirilirken daha dikkatli davranılmalı ve yabancı sermayeye satılmamalıdır.

Gerekli finans kaynakları olmadan kalkınma olmayacağı açıktır. Ülkemizde atıl duran veya rantabl işletilmeyen milli varlıklar alternatif kaynak olarak harekete geçirilmelidir. Alternatif gelir kaynağı olabilecek kalemlerden biri, yeterince değerlendirilemeyen madenlerdir. Başta bor, altın madenleri olmak üzere ülke genelinde bulunan yer altı zenginlikleri değerlendirilmeli, Türkiye'nin menfaatlerine uygun olarak maden kanunu ve imtiyaz sistemi yeniden gözden geçirilmelidir. Türkiye doğal kaynakların ileri teknolojiyle çıkarılmasına, işlenmesine ve ihracatına ağırlık veren bir politika izlemelidir.

Tarım ve hayvancılık sektörü ülkemizde uzun bir süredir ihmal edilmiştir. Bunun sonucunda Türkiye, tarım ürünleri alanında dünyanın kendi kendine yeten birkaç ülkesinden biri durumunda iken, tarım ürünleri ithal eder duruma gelmiştir. Yıllardır ihmal edilen, tarım kesimine yönelik bir kalkındırma programı uygulamaya konulmalıdır. Tarımda gönüllü ortaklıklar, gönüllü kooperatifler teşvik edilmeli, üretici örgütleri yaygınlaştırılmalıdır. Ziraat Bankası yeniden yapılandırılarak etkin çalışması

sağlanmalıdır. Tarımın kalkındırılması ve modern tarım tekniklerinin uygulanabilmesi için ziraat mühendisleri istihdam edilerek etkin çalışması sağlanmalıdır. Tarım üreticilerinin tohum, gübre, su, tarım makinaları gibi girdileri makul fiyatlara indirilmeli ya da sübvansede edilmelidir. Hayvancılık sektörü de tarım sektörünün bir yan etkinliği olarak değerlendirilmeli, gıda sektörünün ham maddesi olan hayvansal ve bitkisel ürünlerin ithalatla karşılanması yerine Türkiye’de üretilmesi teşvik edilmelidir.

Turizm, Türkiye’de yeterince değerlendirilemeyen, dolayısıyla arzulanan verimin elde edilemediği sektörlerden biridir. Türkiye dört mevsim turist ağırlayabilecek duruma en kısa sürede getirilmelidir. Türkiye’nin tanıtım faaliyetleri için ayrılan bütçe artırılmalıdır. Turizmdeki alt yapı eksiklerinin giderilmesi için çalışmalar yapılmalı, turizm yönetimi ve özel sektörün turizm işletmeciliği alanındaki faaliyetleri teşvik edilmelidir.

Küreselleşmenin getirdiği önemli dönüşümlerden biri de üretimin bilgi-teknoloji yoğun alanlara kaymış olmasıdır. Bu durum Ar-Ge çalışmalarını sürekli kılmaktadır. Ancak Ar-Ge faaliyetlerinin sonucunun uzun sürede alınabilmesi ve getirdiği yüksek maliyet, ancak büyük firmaların bu faaliyetlere soyunabilmesine imkan tanımaktadır. Ülkemizde bu faaliyetleri sınırlayan bir diğer etken de, reel faizlerin yüksekliği ve tırmanma eğiliminde olmasıdır. Bu durum, finans olanakları geniş olan firmalar için bile caydırıcı etki uyandırmaktadır. Ayrıca sermaye getirisi çok daha yüksek başka alanların varlığı da firmaların bu faaliyetlere yönelmesini engellemektedir. Tüm bu etkenler Ar-Ge çalışmalarının, ancak güçlü devlet desteği ile yürütülebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle devlet özel sektörün Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmelidir. Ar-Ge faaliyetleri önemli ölçüde özel şirketler çerçevesinde ve üniversitelerle işbirliği içinde yürütülmelidir.

Türkiye gerçekleştireceği eğitim reformu ile çağın gerekliliklerine ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun eğitim almış kadrolar yetiştirmelidir. Bu eğitim okulda başlamalı, ancak okulda bitmemelidir. Çalışma hayatında da iş gücünün değişime uyum yeteneğinin güçlendirilmesi, büyük ölçüde eğitilmesine bağlıdır. Eğitimdeki, gelişmeye kapalı, merkezîyetçi, tekeli ve anti-demokratik yapı değiştirilerek rekabetçi bir sistem

geliştirilmelidir. Tek tip, genel bilgi ve kültüre dayalı, ezberci eğitimin yerine çok yönlü uzmanlaşmaya önem veren bir sistem kurulmalıdır. Teorik ve soyut kalıplar uygulamaya uygun hale getirilmelidir. Araştırma ve geliştirmeye dayalı, öze dönük bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Eğitim planlaması, insan gücü ihtiyacı dikkate alınarak ve ülke kalkınması ön planda tutularak hazırlanmalıdır. Eğitim alanında yapılacak düzenlemeler Yüksek Öğretim Kurumu'na kadar uzanmalıdır. Yüksek Öğretim Kurumları bir ülke ekonomisinin kalkınmasında hayati öneme sahiptir. Bu kurumlar yaptıkları bilimsel çalışmalarla ve teknolojik öncülükleri ile ülke kalkınmasında önemli rol almaktadırlar. Ancak Yüksek Öğretim Kurumları'nın bu görevi yerine getirebilmeleri için demokratik ve şeffaf bir yapıya kavuşturulmaları gerekmektedir.

İşgücü piyasaları dünyadaki gelişmeler dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir. Dünyada istihdam alanları tarım ve sanayiden hizmet sektörüne doğru kaymaktadır. Bu değişmelere işgücü piyasalarının, firmaların, organizasyonların ve sektörlerin uyum göstermesi gerekmektedir. Ancak işgücü piyasalarının bu uyumu, her zaman görünmez el şeklinde ifadelendirdiğimiz mekanizma ile sağlanamamakta, bu alanda devletin bazı düzenlemeler yapması gerekmektedir. İşgücü piyasalarının bu uyumu gösterebilmesi, mümkün olduğunca esnek bir yapıya sahip olmasına bağlıdır. Bu esneklik firmaların uyum yeteneğini güçlendirmesi açısından önemlidir. Geçtiğimiz çeyrek yüz yılda özellikle OECD ülkelerinin, iş gücü piyasalarında reform yaptıkları, piyasaları esnek hale getirdikleri bu sayede istihdamı artırdıkları bilinmektedir. Türkiye de iş piyasalarını esnekleştirerek işgücünün ve organizasyonların değişen koşullara uyum sağlaması için gerekli alt yapıyı oluşturmalıdır. Bu amaçla gerekli hukuki düzenlemeler yapılarak kısmi zamanlı çalışma, çalışma yöntemlerinin değişimi, geçici çalışma, danışmanlık ve özel sözleşme türü çalışma şekilleri benimsenmeli ve uygulanmalıdır. Girişimcilerin önündeki bürokratik engellerin kaldırılması da bu konuda yapılması gereken çalışmalardan biridir.

Türkiye'de etkin değerlendirilemeyen kaynaklardan biri de genç nüfustur. Bu nüfusun önemli bir kısmı tarım alanında çalışmakta ancak marjinal fiziki verimliliği çok düşük düzeyde bulunmaktadır. Bu nüfusun değerlendirilebilmesi için verilecek eğitimlerle vasıf seviyelerinin ülke ihtiyaçlarına uygun olarak artırılması ve bu doğrultuda istihdam imkanlarının genişletilmesi, yabancı kaçak işçilikle mücadele edilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de yabancı kaçak işçilik bir işgücü yetersizliğinin ve açığının sonucu değildir. Bu nedenle istihdam imkanlarının kontrolsüz bir şekilde yabancı işçiler tarafından kullanılmasına neden olmaktadır. Mevzuatımızda da yasaklanmış olan yabancı kaçak işçiliğin önüne geçilebilmesi için gerekli kontrol sistemi hayata geçirilmelidir.

Türkiye’nin küreselleşme sürecinden karlı çıkabilmesi için yukarıda ortaya koyduğumuz reformları kısa süre içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu reformlar mutlaka yönetim alanında yapılması gerekenlerle başlamalı ve reformların uygulanabilmesi için gerekli hukuk mekanizması kurulmalıdır. Aksi takdirde Türkiye bu süreçten milli varlıklarını önemli ölçüde çok uluslu şirketlere devretmiş olarak çıkacak, belki de ekonomik anlamda “sömürge”ye dönüşecektir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKMAN, Vedat**, Gelecek Yüzyılın Gündemi, Rota yay., İstanbul-1997.
- AKYÜZ, Yalçın**, "Does Financial Liberalization Improve Trade Performance?", Trade and Growth: New Dilemmas in Trade Policy (Ed. M. R Agossin-D. Tussie), St. Martin's Press, New York-1993
- AVCIOĞLU, Doğan**, Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın, Bilgi Yayınevi, Ankara-1968.
- Avrupa Birliği'nde Kayıtdışı Çalışma**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, yay no:199, s. 41, 2000
- BARNET, Richard, John CAVANAGH**, Küresel Düşler, Çev., Gülden ŞEN, Sabah Kitapları, İstanbul-1995.
- BAUMAN, Zygmunt**, Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları, Çev., Abdullah YILMAZ, Ayrıntı yay., Ankara-1999.
- Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu**, 1999
- BORATAV, Korkut**, Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge yay., Ankara-2000
- BOZKURT, Veysel, Semih AYTAÇ**, Üniversite Sanayii İşbirliği ve Ar-Ge, TÜGİAD Yay. İstanbul-1996
- BOZKURT, Veysel**, Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem yay., 2.bası, İstanbul-1997
- BÜYÜKŞAHİN, Süleyman**, Türkiye'de Devletin Bireysel Çalışma İlişkilerine Yasal Müdahalesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Siyaset Anabilim Dalı, İstanbul-1997
- CHOSSUDOVSKEY, Michael**, Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çev., Neşenur DOMANIÇ, Çiviyazıları, İstanbul-1999.
- COŞKUN, Recai**, Küreselleşme-Türkiye Eksenli Analizler, Beta yay, 1. bası, İstanbul-2002
- DAVUTOĞLU, Ahmet**, Stratejik Derinlik, Küre yay., İstanbul-2000

- DEMİRCİ, Rasih,** Küreselleşme ve İktisat, Milli Kültürler ve Küreselleşme, Konya-1998, Erol Güngör'ün Hatırasına Tebliğler ve Tartışmalar, Derleyen, Bahaeddin YEDİYILDIZ
- DRUCKER, Peter,** Kapitalist Ötesi Toplum, Çev., Belkıs Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1994.
- DRUCKER, Peter,** Yeni Gerçekler, Çev., Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları, İstanbul-1992.
- DUMANLI, Rasim,** Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT yay.no:2449, Ankara-1996
- EKİN, Nusret,** Küreselleşme ve Gümrük Birliği, İTO Yay., İstanbul-1996
- EKİN, Nusret,** Kayıtdışı Ekonomi Enformel İstihdam, İstanbul Ticaret Odası yay. No:1995-17, İstanbul-1995
- ELMAS, Gülen,** Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler, Nobel yay. Ankara-2001
- ERKAN, Hüsnü,** Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 4.baskı, İzmir-1998
- EROĞLU, Feyzullah,** Liberalleşme Sürecinde Yönetim Krizi ve Çözüm Yolları, Bekikan yay., Ankara-1998
- EŞKİNAT, Rana,** Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir-1998
- FALK, Richard,** Yırtıcı Küreselleşme, Çev., Ali ÇAKSU, Küre yay., İstanbul-2001
- GARAUDY, Roger,** Çöküşün Öncüsü ABD, ter. Cemal AYDIN, Nehir Yay. Düşünce dizisi:22 İstanbul-Kasım 1999
- HIRST, Paul, Grahame THOMSON,** Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev., Çağla ERDEM, Elif YÜCEL, Dost Kitabevi, Ankara-1998
- İYİBOZKURT, Erol,** Küreselleşme ve Türkiye, Ezgi Kitabevi, Bursa-1999
- KAZGAN, Gülten,** Küreselleşme ve Ulus Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul-2000.
- KAZGAN, Gülten,** Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul-1999.

- KAZGAN, Gülten**, “Türkiye’de Tarımın Gelişmesi”, Türkiye’de Gelir Bölüşümü: Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, Öneriler Dizisi no. 3, TOBB, Ankara
- KARLUK, Rıdvan**, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta yay. genişletilmiş 6. bası, İstanbul-2002.
- KIZILYAYLALI, Hüsnü**, Türkiye’de Ekonomik İstikrar ve Derviş Programı, Mükellefin Dergisi, Sayı:108, Aralık-2001
- KOÇDEMİR, Kadir**, Küreselleşme, Ötüken yay., İstanbul-2002.
- KURTULMUŞ, Numan**, Sanayi Ötesi Dönüşüm, İz yay. İstanbul-1996
- KUYUCUKLU Nazif**, İktisadi Olaylar Tarihi, Beta Yayınevi, İstanbul-1984
- MANİSALI, Erol**, Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe, Derin yay., İstanbul-2002 (a)
- MANİSALI, Erol**, Küresel Kıskaç, Otopsi yay., yayın yeri bulunamadı, 2001.
- MANİSALI, Erol**, Dünyada ve Türkiye’de Büyük Sermaye, Derin yayınevi, İstanbul-2002 (b)
- MAHMUTOĞULLARI, Mesut**, ODTÜ Uluslar arası İlişkiler Bölümünün 3-5 Temmuz 2002’de düzenlediği “Küreselleşme Karşıtı Hareketler Nasıl bir Dünya Sorusuna Yanıt Üretebilecek mi?” konulu konferansta sunulan tebliğ.
- MOLLAVEİSOĞLU, Tuncay**, Boz-Yap Oyunu, Alfa yay., 4.baskı, İstanbul-2002.
- NAISBIT, John**, Global Paradoks, çev: Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994
- ÖZMUCUR, Süleyman**, Industrial Concentration in Turkey: Methodological Issues, Araştırma Raporu ISS/EC 93-04, Boğaziçi Üniversitesi İstanbul-1993
- PARASIZ, İlker**, Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar, Ezgi kitabevi, Bursa-2001
- SATILGAN, Nail, Sungur SAVRAN**, Dünya Kapitalizminin Bunalımı, Alan yay. İstanbul-1988.
- SEE, Henry**, Modern Kapitalizmin Doğuşu, Çev., Turgut ERİM, Yöneliş yay., İstanbul-2002.
- SELAMOĞLU, Ahmet**, Küreselleşme ve İnsan Kaynağı, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşveren endikası yay. İstanbul-1998.

- SEYİDOĞLU, Halil,** Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş 11. bası, Beta Yay., İstanbul-1996
- ŞAYLAN, Gencay,** Küreselleşmenin Gelişimi, KİGEM, Derleyen Işık KANSU, Ankara-28 Mart 1996
- ŞAYLAN, Gencay,** Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara-1995
- TİMUR, Taner,** Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge yay. 2. baskı, Ankara-2000.
- THUROW, Lester,** Kapitalizmin Geleceği, Çev., Mustafa ÖZEL, İz yay, İstanbul-1998
- TUTAR, Hasan,** Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat yay., İstanbul-2000
- TOFLER, Alvin,** Üçüncü Dalga, Çev., Ali SEDEN, Altın Kitaplar yay., yayın yeri bulunamadı, 1991.
- TOFFLER, Alvin,** Uyumlu Şirket, Çev., Yakut Güneri, İlgı yay., İstanbul-1989
- ULAGAY, Osman,** Quo Vadis, Küreselleşmenin İki Yüzü, 2.baskı, Doğan Kitap, İstanbul-2000.
- WENT, Robert,** Küreselleşme, Çev., Emrah DİNÇ, Yazın yay., İstanbul-2001.
- YENTÜRK, Nurhan,** Türkiye’de Uygulanan İktisat Politikaları ve Yatırımlar, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Bakış, Uluslararası Kongre’ye sunulan tebliğ, ODTÜ, Ankara-1998
- YELDAN, Erınç,** Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim yay.,3.baskı, İstanbul-2001
- YILDIZOĞLU, Ergin,** Globalleşme ve Kriz, Alan yay. İstanbul-1996

Sürelı Yayınlar

- ACAR, Fatih,** “2002 Yılı Başı İtibariyle Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:162, Mart 2002
- AĞBAL, Naci,** “Büyüyen Kayıtdışı Sektör”, Yaklaşım Dergisi, Yıl:10, Sayı:113, Mayıs 2002
- AĞBAL, Naci,** “Globalleşme ve Vergi Sistemlerinin geleceği”, Yaklaşım Dergisi, yıl:9, sayı:105, Eylül 2001

- AMİN, Samir**, “Kapitalizm Emperyalizm Küreselleşme”, Çev., Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Forumu, sayı:1 Aralık,1997
- BORATAV, Korkut**, Ekonomi ve Küreselleşme, KİGEM, Derleyen Işık KANSU, 28 Mart 1996-Ankara
- BOZKURT, Veysel**, (derleyen) Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa yay., İstanbul-2000
- ÇAM, Esat**, “Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:45, Sayı:14,1987.
- DPT**, Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler: İmalat Sanayii ve İstihdam Ankara-1998
- DPT**, Gelir Dağılımı Anketi sonuçları, Ankara-2000
- DPT**, Sayılarla Türkiye Ekonomisi: Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ağustos 2002
- DPT**, 8.5 Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara-2000, DPT Yay. No:2544-ÖİK:560
- Dünya Bankası**, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 1990, Washington D.C.
- Dünya Bankası**, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 1997, Washington D.C.
- Dünya Bankası**, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 1998, Washington D.C.
- Dünya Bankası**, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 1999, Washington D.C.
- Ekonomik Forum Dergisi**, “1,5 Milyar Dolar Yatırım, TOBB, 15 Haziran 1998
- Ekonomik Forum Dergisi**, “Gelir Eşitsizliğinin Neresindeyiz?”, TOBB, 15 Ocak 1999
- GÜÇLÜ, Sami, Mahmut BİLEN**, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, Yeni Türkiye Dergisi, sayı:6, s.169, Eylül-Ekim 1995
- GÜNAY, Serdar**, “Türkiye’de Kayıt dışı İstihdamın Analizi-1”, Yaklaşım dergisi, yıl:10, sayı:114; Haziran 2002
- KENAR, Necdet**, “İstihdam Olmazsa Olmaz”, Mercek Dergisi, Ocak 2002
- KHONDER, Haque Habibul**, “Globalleşme Teorisi; Eleştirel Bir Değerlendirme”, Çev., Betül Duman, Türkiye Günlüğü, sayı:44, ocak-şubat 1997.

KURTULMUŞ, Numan, “Post-Endüstriyel Dönüşüm Sürecinde Geleneksel Endüstri İlişkilerinde Kriz ve Yeni Arayışlar”, Çimento İşveren Dergisi, Yıl ve Sayı bulunamadı.

KUTAL, Gülten, “Türkiye’de Sendikal Hareketin Geleceği”, İktisat Dergisi, Temmuz- 1997

ÖNGEOĞLU, Abdurrahman, “İstikrar Programı ve Gelinek Nokta”, Vergi Sorunları Dergisi-151, Nisan 2001

ÖZ, Ersan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformu”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:248, Nisan 2002.

SÖNMEZ, Mustafa, “Küreselleşme Sürecinde Dünya Nerede Biz Neredeyiz”, Ekonomik Forum, 15 Kasım 1997, sayı:11

TOSKAY, Tunca, “Dış Ekonomik İlişkiler ve Gümrük Birliği”, Yeni Türkiye AB Özel sayısı, Kasım-Aralık 2000, yıl:6, sayı:36

İnternet Siteleri

AKTAN, Coşkun Can, “Globalleşmenin Boyutları”, <http://canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm>, Coşkun Can Aktan kişisel web sitesi.

ALTAYKULA web sitesi, “Dünyada Tarım Gerçeği” http://www.altaykula.com/yeni_sayfa_8.htm, 8-9.06.2002 tarihli Finansal Forum dergisinden alınmıştır

ARIOĞLU, Ergin, “1974-2001 Döneminde Ülkemizdeki Bilimsel Yayın Performansının Kısa Değerlendirilmesi” <http://www.inovasyon.org/pdf/E.ARIOĞLU2.pdf>, Bilim Teknoloji Inovasyon Politikaları Tartışma platformu web sitesi

ATEŞOK, Gündüz, “3 Trilyon Doların Üzerinde Oturuyoruz” <http://212.154.21.41/2001/349/roportaj/1.htm>, Aksiyon Dergisi, Adem Yavuz Aslan’ın röportajı

ATO web sitesi, www.atonet.org.tr, Ağustos-2003

AYSU, Abdullah, “Küreselleşme ve Tarım”, <http://www.inadina.com/inadeski/sayi54/halil.htm>, İnadına Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm web sitesi.

Bor ltd. web sitesi, <http://www.boraxtr.com/boraxtr/Basin/basin.html>

BOZKURT, Veysel, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi.

DEĞİRMENCİ, Koray, “IMF nedir?”, <http://www.turkis.org.tr/imf.htm>, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu web sitesi

DİE web sitesi, www.die.gov.tr, Hane Halkı İş gücü Anketleri, 1988-2001

DİE web sitesi, <http://www.die.gov.tr/1stTablolar/26ag432t.xls>

DİE web sitesi, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ARGE/311096.html>

DPT web sitesi, www.dpt.gov.tr

DTM web sitesi, <http://www.foreigntrade.gov.tr/IHR/MADEN/tarim.htm>, “İşlenmiş Tarım Ürünleri Sektörü”

DTM web sitesi, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/SEKTOR/gen-ih.xls>

HABLEMİTOĞLU, Necip, “Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası” <http://egekuzey.tripod.com/428/haber1.htm>

HM web sitesi, <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/contents.htm>

KESER, Aşkın, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin/askin.html>, Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi web sitesi

NTV web sitesi, <http://ntvmsnbc.com/news/125122.asp>

OYGÜR, Vedat, Altın ve Çevre Paneli, <http://boraxtr.com/boraxtr/bergama/altinpaneli030521.htm>, Bor ltd. web sitesi

ÖZTÜRK, Feza, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5Fozturk2.htm>, Dış İşleri Bakanlığı web sitesi

SSK web sitesi, <http://www.ssk.gov.tr>.

TCMB web sitesi: <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>

TCMB web sitesi, 2003 Yılı Ocak-Mayıs Dönemi Ödemeler Dengesi Gelişmeleri, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2003/odmayis2003.htm>

TİSK web sitesi, “Rakamlarla Türkiye”, Temmuz-2003.

TOKAY Haber Ajansı web sitesi, “Teknolojik Yapı İtibariyle İhracat”,
<http://www.tokayhaber.com/dosyalar/teknolojik.htm>

Türk Haberssen web sitesi, http://www.turkhaberssen.org.tr/haber_detay.asp

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu web sitesi, <http://www.turkis.org.tr/bor.doc>,
“7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Madencilik Özel İhtisas Komisyonu-Bor Madenleri Alt Komisyonu Raporu”

Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası web sitesi, <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/aramlik/2.html>

YELDAN, Erinç, “Dünya Sosyal Forumunun Ardından” <http://www.antimai.org/bs/erincdsf.htm>, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi

YILMAZ, Gaye, “Kapitalimin kaleleri-1 IMF,WB ve AB”, <http://www.antimai.org/kitap/kaptkal.htm>, Kapitalimin kaleleri-1, Türkiye Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu web sitesi

ÖZGEÇMİŞ

Hızır TUTAN 1967 yılında Rize'nin Ardeşen ilçesinde doğdu. İlk orta ve lise tahsilini Ardeşen'de tamamladı.

1986 yılında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'ne girdi. 1987 yılında üniversite tahsiline aynı üniversitenin Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde devam eden TUTAN 1991 yılında lisans öğrenimini başarı ile tamamladı.

1992 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Siyaset Bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. "Türkiye'de Gecekondulu Sorunu" konusunda verdiği tezin başarılı bulunması üzerine bu bölümden mezun oldu.

1997 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde doktora eğitimine başladı.

Evli ve 5 çocuk babası olan TUTAN 5 yıl süreyle eğitim yöneticiliği yaptı. Halen İSFALT A.Ş.'de İnsan Kaynakları Müdürü olarak görev yapmaktadır.